SBORNÍK KLUBU ZA STAROU PRAHU

NA ROK 1960

OCHRANA PAMÁTEK

60 LET

ORBIS

SBORNÍK KLUBU ZA STAROU PRAHU

NA ROK 1960

OCHRANA PAMÁTEK

1960

ORBIS • PRAHA

ŠEDESÁT LET KLUBU ZA STAROU PRAHU

ve vývoji ideje a metody ochrany památek

ŠEDESÁTILETÁ ČINNOST KLUBU ZA STAROU PRAHU na poli ochrany památek prošla přirozeným vývojem jak ve svém ideovém podkladě, tak v metodách své práce.

Tento vývoj prožily a na svou činnost aplikovaly dvě generace spolku, skupina zakladatelská s Janem Emlerem, Jaroslavem Gollem, L_boše_ _ _ř_b_e_ a načas i s _anc_ Koulou _ _e_e a _a_ší, _o_em roku 1905 nastupující a ve svých zbylých členech dosud činná, která však bohužel nemá dorostu.

Činnost obou generací charakterizuje nezištný, zásadní boj o ideje i metody ochrany památek především pražských, vedený často naléhavými činy a ráznými slovy, ale vycházející vždy z nejčistších tendencí a užívající prostředků, jež dávala postupně historická věda a technika. Lety vznikaly nové názorové složky, jež tříbily a rozšiřovaly ideovou základnu i metody praxe pod vlivem jak domácího pokroku, tak přínosu z ciziny, z Anglie, Německa i Vídně.[1]

Boj byl veden od počátku proti nesmyslnému boření památek Prahy v zájmu sobecké rozpínavosti stavebníků pod zdánlivě jen pokrokovým heslem o hospodářském vzestupu, proti pozemkové lichvě a pozemkové spekulaci. Bojovalo se za hodnotu památek v národní kultuře a za jejich hmotnou existenci. Boj byl veden proti zbytkům dogmat 19. století, zejména proti nebezpečným metodám purismu a restaurace a proti mechanické činnosti v údržbě památek. I v tomto

[1] Srov. článek Zd. Wirtha Restaurovat? v Nové české revui I. (1904), 631—637, který chtěl být v začátcích spolkového života mezníkem v domácím vývoji teoretických názorů.

Celý vývoj zásad teorie a praxe ochrany památek u nás a v Evropě v období 1800—1950 shrnuje článek Zd. Wirtha v Umění V. (1957), 105—116. Vývoj Klubu usměrňovaly také přístupné publikace zahraniční, zejména zprávy říšsko-německých památkových sjezdů (Denkmalpflegetage), knihy Al. Riegla Der moderne Denkmalkultus (1903), M. Dvořáka Katechismus der Denkmalpflege (1916) a přednáška Jiřího Gottfrieda Dehia na universitě ve Štrasburku 1905, tlumočená F. Zumanem v ČSPSČ (1907).

Z pozdějších naučných statí členům Klubu sem patří teze ideového podkladu činnosti a metody boje Klubu ve Věstníku X. (1926), 5/6 a články Vojt. Birnbauma Památkářská idea a Malostranská rezervace ve Věstníku XIV. (1930—31), 33 a XV. (1931), 18.

směru rostly vždy nové složky a motivy boje, který nakonec nabyl na všestrannosti a na šíři zájmů a obsáhl všechny otázky památkové péče. Jen dvakrát se dostavil pokles v této činnosti, a to v období prvé světové války a za fašistické okupace.

Letos prožívá Klub Za starou Prahu šedesátý rok svého trvání. Uvědomuje si, co zápasů, zisků i kolik ztrát za tu dobu doznal i překonal, co úsilí tu dvě generace věnovaly svému ušlechtilému cíli. Ale uvědomuje si též, že vstupuje do nového období ochrany památek v Československé republice, jež se vydala na nové cesty v duchu ústavy přesunem celé své organizace do kompetence lidové správy, krajů, okresů a obcí.

Ještě než došlo k založení Klubu Za starou Prahu, prošla památková péče u nás půlstoletou dráhu od spíše platonického zájmu různých dobrovolných i oficiálních institucí, jako byly Archeologický sbor Národního musea (zal. 1843), archeologický sbor Umělecké besedy (zal. 1864) a rakouská Ústřední komise pro ochranu památek (zal. 1854), k živé spolupráci odborných spolků a městských korporací od let osmdesátých. Tehdy má tato činnost již svůj samostatný vývoj a reaguje živě na nepříznivou situaci pro historické památky, vyvolanou jejich utilitárním využitím, bezohledným ničením nebo osudnými metodami jejich obnovy. Před koncem 19. století dochází tu již k hromadnému hnutí za ochranu památek v Praze v literatuře, v kulturních spolcích i v davových manifestacích. Do služby tomuto hnutí hlásí se Pelclovy Rozhledy, Klusáčkovy Volné směry v Mánesu, akce Luboše Jeřábka v Pražském klubu a nadšení jednotlivci, kteří organizují Manifest přátel staré Prahy v roce 1896, schůzi studentstva v roce 1898 a schůzi pražského lidu na Žofíně v roce 1899. Vůdčími osobnostmi jsou při tom Vilém Mrštík, Jiří Karásek, Václav Hladík, Jaroslav Kamper a Karel Chytil. Ti prohlašují poprvé důrazně, že Praha není majetkem několika obyvatelů, ale všech jejích občanů a celého národa, který má rozhodovat o osudech Prahy.[2]

Z těchto bojových akcí a v tomto myšlenkovém prostředí vznikl Klub Za starou Prahu v lednu 1900. Snažil se od počátku zastavit boření, které způsobilo v těch letech destrukci vzácně dochovaného stavu Staroměstského náměstí a přesvědčovat veřejnost o ceně starého města vůbec. Byla to jen hrstka nadšených amatérů, kteří se v základních názorech nelišili mnoho od skupiny ve Společnosti přátel starožitností českých, vedené městským stavebním archivářem Janem Herainem, a podkládali svým protestům zčásti citové (genius loci), zčásti estetické argumenty. Přes jejich ušlechtilé úsilí se zpočátku nic nezměnilo na nepřízni veřejných činitelů k pražským památkám.

---

[2] Boje za starou Prahu před založením Klubu je možno sledovat v publikacích: Články v Pelclových Rozhledech, roč. IV. až IX. (1895—1900) a ve Volných směrech II.—IV. (1898 až 1900). — Velikonoční manifest přátel staré Prahy (1896). — Vilém Mrštík, Bestia triumfans (1897). — Karel Chytil, O historickém vývoji a rázu Prahy (1898). — Luboš Jeřábek, Pět let činnosti pro myšlenku zachování starobylého a uměleckého rázu král. hlav. města Prahy (1899). — Proslovy B. Štěrby, L. Jeřábka a V. Mrštíka na manifestační a protestní schůzi pražského lidu 1899. — L. Jeřábek, Zachování starobylého a krásného vzhledu Prahy hospodářským a finančním prospěchem pražského obyvatelstva (1900).

Ale již koncem roku 1905 se začíná nástup mladší generace, složením dosti jednotné, architektů, historiků umění i výtvarných umělců z řad studentstva, úředníků i vědeckých pracovníků, která přináší přerod v názorech i v metodě boje a ujímá se i za starého předsednictva ideového vedení proti staromilectví, proti estetizující frázi a nahrazuje je věcností a odbornou znalostí. Ona také vnáší do domácího boje pokrokové názory umělecko-historické vědy a uvědomělý boj za novou architekturu, a tím i nové argumenty proti ničení památek. Myšlenková regenerace Klubu mladou generací nahrazuje záhy dřívější metodu boje záležející v zásadní opozici a negaci aktivními zásahy, podloženými vyváženými důvody z věd historických i technických. V několika následujících letech stává se tak Klub Za starou Prahu nejen mluvčím české kulturní veřejnosti, ale začíná být uznáván i správními činiteli města Prahy, České země i státu. V období od 1910 do první světové války je již Klub ohniskem pokroku všeho boje ochránců památek a předstihuje v tom ostatní země rakouského státu i samu tehdejší Vídeň.

Bylo jen přirozené, že se Klub v této své aktivitě srážel s neporozuměním, ba odporem starších generací historiků a umělců, v nichž dále vegetovalo přesvědčení o výsostné platnosti užívání i zneužívání kanonu historických slohů, ale svědčilo i o neporozumění intencím klubovním v řadách umělců sdružených v Mánesu, kde skupina architektů pokládala boj Klubu o památky za staromilectví, překážející volnému rozvoji pokroku v architektonické tvorbě. Manifestačně to vyjádřil dramatik Jaroslav Hilbert ve 4. ročníku Volných směrů, i když to znamenalo popření dřívější kampaně Klusáčkovy příznivé péči o památky v témž časopise. Je jisto, že tato akce nedovedla rozlišit nebezpečí kořistnické stavební politiky za cenu zničení nejvýznačnějších dokladů kulturní minulosti národa od zdravého uplatnění nové tvůrčí síly na poli, kde šlo o rozvoj současných potřeb. Je příznačné, že tento rozpor se opakoval ještě po světové válce, kdy jiná skupina architektů se pokusila ve jménu hesla „nové Prahy" o znevážení cílů a metod Klubu Za starou Prahu.

Další rozvoj činnosti Klubu od první světové války do dneška nevyhnul se sice občasným krizím myšlenkovým i metodickým, když veliký stavební ruch zasahoval i do zájmů ochránců památek nebo když se dostavily se změněnými poměry politickými nové úkoly, ale to nikdy neporušilo vnitřní vyzrávání a tříbení společných zásad při řešení konkrétních případů ochranné akce. To ukázala i jubilejní výstava dokladů padesátileté činnosti Klubu v Uměleckoprůmyslovém museu v roce 1950.[3]

Rozvoj a tříbení zásadních názorů, jak postupně rostly a se ustalovaly v šedesátileté činnosti Klubu Za starou Prahu, doznávaly podpory v změnách současné situace kulturní politiky, ale bohatly i novými úkoly, které přinášely vlastní stát československý, otázky Velké Prahy, památkový zákon, rozsáhlé akce zná-

---

[3] Vývojová období Klubu viz ve Věstníku I. (V. V. Štech 10 let), XI. (Zd. Wirth 25 let), XXV. (Zd. Wirth 50 let). — J. Hofman, Klub Za starou Prahu 1899—1909 (1909).

Publikace Klubu: L. Jeřábek, Staré Město pražské, s předmluvou V. Mrštíka a s doslovem J. Emlera (1902). — J. Emler a K. L. Mráz, Katalog výstavy Krásná Praha (1906). — Vlad. Zákrejs, Katalog výstavy KSP v pavilónu města Prahy na Jubilejní výstavě 1908 k 90 snímkům Vlad. Bufky (1908).

rodňování soukromého majetku a jeho využití pro vzdělání lidu, ale i nové pojmy a zásady vznikající v rozvoji teorie památkové péče. Proto podávám zde shrnutí jednotlivých zřetelů ideových a metodických, pokud se projevily v šedesátileté práci Klubu a usměrnily jeho vývoj.

V oblasti ideového základu:

1. Ochrana památek je z význačných zájmů státu a národa.
2. Klub má sledovat v oblasti své činnosti dodržování zásad zákona na ochranu památek.
3. Správné využití památek předpokládá jejich včlenění do současného života pro trvalé kulturní účely.
4. Pojem a obsah památky zahrnuje hmotné doklady historického vývoje ze všech jeho období až do současnosti a ze všech oborů lidské práce a umělecké tvořivosti, ale bez vzájemného přeceňování doby jejich vzniku, kvality, reprezentativního vzhledu nebo hmotné ceny.
5. Udržování památky v dokonalém fyzickém stavu vylučuje její stylovou kopii v celku nebo v částech. Nezbytné doplnění památky za účelem jejího kulturního využití má být původním dílem současné techniky nebo umělecké tvořivosti.

V oblasti metod památkové praxe:

1. Památka je organický celek ať jako jednotlivý objekt, ať jako skupina takových celků.
2. Její správná ochrana vyžaduje udržení v dochovaném stavu, se všemi přednostmi a vadami jejího samostatného vývoje.
3. Udržení památky předpokládá její řádnou evidenci, průzkum a stálou kontrolu fyzického stavu i řádnou technickou údržbu.
4. Správná údržba vyvinuje především stálou preventivní péči, a teprve v druhé řadě, v případech naléhavosti, částečnou nebo všeobecnou obnovu technikou konzervační.
5. Památka musí být chráněna před poškozením nebo zničením z jakýchkoli důvodů užitkových.
6. Zejména veliké celky starých sídelních útvarů vyžadují ochranu svého dochovaného prostředí a jeho celivosti v půdoryse, ve tvarech a hladině své hmoty, v situaci stavebních jednotek, v jejich měřítku a architektonickém výrazu. Je vyloučeno násilné oprošťování architektonických jednotek a jejich izolace v novém prostředí. Staré sídlo je část sídla dnešního a budoucího, proto vedle obrany dokladů kulturní minulosti v částečné nebo celkové rezervaci rozvíjejí se aktivní snahy o vytváření sídla v novém pojetí a o současný architektonický výraz při plombách v staré části sídla.

V oblasti vnitřní organizace klubovní práce:

1. Výchova členstva přednáškami, vycházkami, výstavkami, soutěžemi fotografických snímků památek, společenskými večery a čítárnou.
2. Poučné stati o teoretických i praktických otázkách ochrany památek v časopise.

3. Klubovní akce, zejména odborné ankety.[4]

4. Místo papírových protestů konkrétní návrhy, podávané veřejným činitelům a provázené vlastními náčrty řešení. K tomu účelu domácí technická komise s technickou kanceláří v letech 1910—1918.[5]

5. Vlastní tribuna literární, zprvu (1904—10) v společném orgánu Svazu okrašlovacích spolků a Klubu, Kráse našeho domova, od 1910 ve vlastním věstníku Za starou Prahu (roč. I.—XXIX.), od 1956 ve Sborníku.[6]

6. Popularizace snah Klubu letáky.

7. Extenze klubovních snah na venkov prostřednictvím odborů spolku.[7]

Zdeněk Wirth

---

[4] Zásadní akce Klubu v anketách (publ. ve Věstníku): Chrám sv. Víta, otázka spojení staré a nové části, roč. X. (1924), 3—16. — Oproštění chrámu sv. Víta, roč. XII. (1927), 1—6. — Zd. Wirth, Regulace starých měst, roč. XII. (1928), 1—2. — Anketa o přemístění Dienzenhoferova pavilónu, roč. XIII. (1929), 4—12.

[5] Technickou komisi Klubu tvořili architekti A. Engel, V. Hofman, R. Hrabě, B. Hübschmann, J. Chochol, P. Janák, H. Madlmayer, J. Rosipal, St. Sochor, F. Tchoř, O. Vondráček, Vl. Zákrejs a její tajemník Al. Kubíček.

[6] Úvodem k I. ročníku Věstníku V. V. Štech vyložil čtenáři, že věstník bude vydáván z potřeby vlastní tribuny pro vnitřní i zevní vývoj Klubu a že je i výrazem sílení základních idejí a názorů jeho vůdců. Věstník bude orgán přátel staré Prahy a bojovníků za vše, co buď jako živý činitel nebo s úctou opatrovaný zbytek minulosti musí být trvalým majetkem budoucích generací. Věstník chce také zpřístupnit praktické výsledky odborné činnosti Klubu.

[7] Za rozkvětu Klubu působily na venkově odbory v Kutné Hoře, Pelhřimově, Domažlicích, Čes. Budějovicích.

Šedesát let činnosti Klubu Za starou Prahu

Letošního roku vzpomíná Klub Za starou Prahu 60. výročí tvého trvání. Je to v době, kdy většina požadavků Klubu byla splněna. Státní instituce pro památkovou péči byly sice ustaveny již dříve, ale teprve nyní, v našem lidově demokratickém státě, byly vybaveny takovými prostředky, aby mohly o památky skutečně pečovat. Roku 1958 schválili zástupci lidu v Národním shromáždění zákon čís. 22 o kulturních památkách a roku 1959 vydalo ministerstvo školství a kultury prováděcí nařízení o kulturních památkách a jejich evidenci, o ochranných pásmech a památkových rezervacích. Ve finančních rozpočtech státu a národních výborů jsou věnovány miliónové částky na údržbu kulturních památek a provádí se jejich vědecký průzkum. Zájem o památky proniká neustále do širších a širších vrstev lidu, jak to dokazují početné návštěvy státních hradů a zámků a účast na vlastivědných akcích Městského domu osvěty v Praze i okamžitě rozebrané náklady knih o památkách.

To všechno jsou skutečnosti, k nimž přispěla šedesátiletá práce Klubu Za starou Prahu. Hodnocení významu Klubu a jeho činnosti z hlediska kulturního vývoje české společnosti i v souvislostech širších provedl akademik Zdeněk Wirth u příležitosti 25. a 50. výročí založení Klubu na stránkách klubovních věstníků. Provedeme-li si stručný průřez činností Klubu za 60 let, vynikne rozdíl mezi jeho funkcí před druhou světovou válkou, kdy musil bojovat proti neznalosti, sobectví a dravé kapitalistické ziskuchtivosti, a mezi úkoly Klubu v lidovědemokratickém státě, kdy hlavním problémem je vyrovnat požadavky moderního života s ochranou kulturních hodnot, které jsou hmotným dokladem dějin našeho lidu, prostředkem k posílení socialistického vlastenectví i nositeli estetických hodnot, zpříjemňujících nám život.

Činnost Klubu Za starou Prahu zasahovala a zasahuje do všech oblastí péče o památky. Nevyhýbala se ani problémům urbanistickým v širším slova smyslu a moderní architektonické tvorbě. Hned na počátku svého trvání, ještě v prvém desetiletí, opustil Klub starší linii ochrany význačných izolovaných památek, aby hájil celé historické jádro města, které je živým organismem, vzniklým staletým vývojem a postupným narůstáním.

Z velkých akcí Klubu, jejichž předmětem byly rozsáhlé městské oblasti, byla kampaň za regulaci a zastavění Podskalí. Klub Za starou Prahu mohl prakticky

zasahovat až v době, kdy valná část staré plavecké a rybářské čtvrti byla již rozrušena výstavbou vysokého kamenného nábřeží v letech 1876—78 a novostavbami podnikatelských činžáků. Bylo to již v roce 1908, kdy Klub reagoval na úřední návrh regulace z roku 1907 ochranou několika málo zbylých významnějších památek a žádal nové nízké zastavění, které by nepotlačilo dominantní funkci Emauz a Vyšehradu. Boj se vlekl desetiletí. Ze stavebních objektů se podařilo zachránit toliko Výtoň a dalšími akcemi v letech 1914, 1919, 1921, 1923 až 1932 dosáhnout aspoň moderního architektonického řešení úseku pod Emauzy, jež nepoškodilo, ale naopak zhodnocuje působení staré dominanty. Také vyřešení okolí Výtoně lze považovat za relativní úspěch Klubu. Únorovým náletem před 15 lety se otevřela znovu otázka definitivního vyřešení Emauz, které budou mít v budoucnu novou funkci. Budovy bývalého kláštera jsou přiděleny ČSAV. Velmi obtížné je vyřešení nového vzhledu shořelých věží kostela, využití dosud volného prostoru severně od kláštera a přístupu svahem od západu.

Jestliže v případě Podskalí mohl Klub zachraňovat již jen působení dominanty, šlo v bojích o Malou Stranu o zachování takřka intaktní, jen nepatrně narušené historické oblasti. Kdyby se uskutečnily všechny záměry jak „asanovat" Malou Stranu, jak „zlepšit" dopravu, jak zvýšit obchodní ruch a stavební činnost, tu by už Malé Strany nebylo. Projekt elektrické ozubené dráhy, která měla jezdit Nerudovou ulicí, se nám zdá dnes již groteskní, ale Klub musil roku 1902 proti němu bojovat. To však nebylo největší nebezpečí. Parcelace pod Petřínem, parcelace Kampy, zasypání Čertovky a parcelace nově vzniklé plochy i regulace okolí sv. Jana Na prádle spolu se zazděním malostranského panoramatu vysokou nábřežní zdí a zúžení Vltavy před Karlovým mostem, to všechno by zničilo Malou Stranu a učinilo z ní fádní čtvrť se zastavěním pochybné architektonické a urbanistické hodnoty právě tak jako se to stalo na Novém Městě s Vojtěšskou čtvrtí a s Podskalím. To všechno Klub hájil již v prvém desetiletí své činnosti a to jeho působením zůstalo podstatně zachováno.

Byly ovšem i prohry. K dosud největším ztrátám, jež koncem 19. století postihly Malou Stranu, patří průlom U Klíčů, který měl usnadnit dopravu. V téže době porušilo několik dalších nových činžáků starou uliční čáru Újezda. Klub neuhájil také Klárov a výhodnější trasu Mánesova mostu. V této oblasti bránil Klub rovněž neporušenost zahrad pod Hradem, které byly nedávno péčí ministerstva kultury opraveny a zpřístupněny veřejnosti. Také tyto zahrady měly být zastavěny. Přes všechny protesty postavil si tam roku 1915 inž. Welflík velkou novobarokní vilu.

V období po první světové válce dosáhl Klub významných úspěchů na Malé Straně tím, že se mu podařilo uhájit zahradu anglických panen před zastavěním novostavbou prezidia ministerstva financí (1921). Dnes jsou tu veřejně přístupné Vojanovy sady. Také ohrožení Kampy novostavbou Národní galerie bylo odvráceno, i když zde byl už dokonce položen základní kámen (1922—24). Klub musil protestovat též proti záměru postavit desetipatrový hotel pod Petřínem (1925).

Na druhém břehu Vltavy se Klubu nepodařilo zachránit Klimentskou a Petrskou čtvrť. Co dnes zbylo, je utopeno novými vysokými domy, s výjimkou obou

kostelů a několika objektů, jako je dům čp. 1329 s Navrátilovými malbami, a odsouzeno k zániku dříve či později. A přece zde byly významné památky: Helmovský mlýn, dům U Čapků, renesanční a barokní domy v ulici Klimentské a Barvířské. Klub se postavil proti úmyslu vybudovat nákladové nádraží v Petrské čtvrti (1913). Důvody, které tenkrát uváděl, jsou tytéž, které vyvolávají požadavky přemístit nádraží z městského centra na okraj města: důvody hygienické, dopravní a estetické. Vznesl také kritické připomínky k projektu monumentálních budov na nábřeží od Národního divadla k dnešnímu Švermovu mostu (1922). Zde se uskutečnilo to, co hrozilo Malé Straně: zazdít staroměstské panoráma pohledu z protějšího břehu a opticky znehodnotit historické dominanty, i když se Klubu podařilo dosáhnout ústupků, např. snížení výšky právnické fakulty.

V téže době varoval Klub před neuváženým řešením výstavby nových obytných bloků v Dejvicích, ohrožujících pohledově nejvýznamnější pražskou dominantu — Hrad. Tehdejší přání Klubu je dnes uskutečněno vytvořením ochranného pásma, v němž veškerá stavební činnost podléhá schválení zvláštní odborné komise, dozírající na stavební činnost v hradním areálu užším i širším.

Regulačním plánům věnoval Klub velmi mnoho pozornosti. K vyjmenovaným již akcím nutno přičíst připomínky k regulaci Prahy u příležitosti vytvoření Velké Prahy (1920), připomínky k regulaci Letné a k zřízení komunikace na Letnou (1922), k regulaci Národní třídy v roce 1925 a k úpravě okolí Národního divadla (1927). V roce 1929 se zabýval Klub návrhem regulace pro Staré Město, vypracovaným Státní regulační komisí, v níž zasedali též dva členové Klubu. Klub vypracoval podrobně odůvodněné námitky a připomínky jak k celým oblastem (zejména k Anežskému komplexu), tak i k jednotlivým domům. V roce 1936 zaujal Klub znovu stanovisko k regulačnímu plánu Starého Města. Nesouhlasil tehdy s plánem v oblasti křižovníků, s přemostěním Můstku a s rozšířením ulic spojujících Staré Město s Novým Městem (Pernštejn, Perlová) a se zásahy do areálu Anežského kláštera.

Jinou významnou kapitolou klubovní činnosti, těsně souvisící s ochranou památkových celků, je činnost, kterou Klub vyvíjel v okruhu dopravních otázek. S rozvojem dopravní techniky nabývá vztah historického jádra měst k dopravě stále většího významu. V době před první světovou válkou byl to zásadní odpor proti prorůstání sítě tramvajové dráhy dnešní oblasti pražské městské rezervace, tj. Malé Strany, Starého Města a Hradčan. Z dobových projektů na zřízení takových tramvajových linek uveďme vedení tramvaje Železnou a Melantrichovou ulicí, Prašným mostem na Hradčanské náměstí a další linku Vyšehradem. Klub protestoval s úspěchem také proti zadrátování Karlova mostu horním vedením. Tramvajová linka přes Karlův most byla pak konečně zrušena právě tak jako trať vedoucí přes Lumbeho zahrady do Loretánské ulice. Klub již v roce 1910 žádal nahrazení tramvajové dopravy v historických čtvrtích spojením autobusovým. V posledních desetiletích časté přerušení tramvajových linek, vedoucích přes Malostranské náměstí a přes náměstí Staroměstské, dokazuje, že lze se v těchto místech bez tramvajové dopravy obejít.

Vzrůst automobilové dopravy vyvolal řadu požadavků po rozšíření dosavad-

ních komunikací a vybudování nových. Sem patří projekty staroměstské podbřežní komunikace kolem křižovníků a pod Karlovým mostem, které by zničily konfiguraci mosteckých věží a křižovnické skupiny (1934 a 1937), malostranská komunikace, uvažovaná v několika variantách (Karmelitská, Kampa, podbřežní řešení), petřínská komunikace, jejíž dosah pod Petřín a Seminářskou zahradu není třeba zvlášť zdůrazňovat. Ve snaze odlehčit Palackému mostu, byl projektován další most na Smíchov. Prodloužení Resslovy ulice mostem, proti kterému Klub protestoval a navrhoval jinou trasu pod Vyšehradem, dopravě příliš nepomohlo a oběť Dienzenhoferova pavilónu, který musel mostu ustoupit, byla zbytečná (1925).

Památky Prahy byly také nebezpečně ohrožovány přizpůsobováním historických objektů novým potřebám, které bylo prováděno nesprávným způsobem. Z významných areálů, které Klub hájil, byla to především oblast Pražského hradu (1921—35). Klub bojoval proti zbytečnému oprošťování chrámu sv. Víta, proti zboření Wohlmutovy renesanční kruchty. Jeho zásluhou byla bývalá budova kapitulního proboštství zachována a dosáhl také zachování kruchty, i když ne na původním místě. Nesouhlasil se zvýšením úrovně třetího nádvoří a s umístěním monolitu na něm, a je opět zásluhou Klubu, že severní strana Hradu zůstala nedotčena ve svém středověkém charakteru úpravami arch. Plečnika v Jelením příkopě. Tehdy Klub uveřejnil též energické protesty v denních listech proti svémocnému jednání hradní správy při nevhodných úpravách zahrady Na parkánech.

Bylo třeba hájit nejenom okolí Vyšehradu, které bylo ohroženo, ale i jeho vnitřní prostor proti úmyslu zřídit zde roku 1922 stanoviště poštovních autobusů. Pozornost Klubu upoutaly také adaptace Michnovského paláce pro Tyršův dům. Klub protestoval v roce 1922 proti původnímu projektu tělocvičen, jejichž velká hmota znamenala rušivý prvek. Žádal také o zachování ohradní zdi a předdvoří na Újezdě, čímž zachránil výraznou pražskou stavební památku. V roce 1924 zúčastnil se Klub projednávání úpravy Klementina na Universitní knihovnu podle projektu arch. Ladislava Machoně. S projektem souhlasil, neboť novodobé využití bylo v souladu se zásadami ochrany památek. Areál Anežského kláštera, který je v současné době prozkoumáván a rekonstruován jako jedna z našich významných středověkých památek, byl ohrožen schváleným regulačním plánem. Klub proto znovu a znovu bojoval za jeho záchranu a umožnil tím dnešní velkorysou akci. Úspěchem byla korunována akce Klubu, aby pro universitu Karlovu bylo obnoveno Karolinum.

Klub Za starou Prahu, který ve svém jménu zdůrazňuje ochranu historických památek, byl si po překonání počátečního spontánního období vědom, že Praha je živý organismus, který vyrostl kolem historického jádra a který, jako vše živé, podléhá zákonu vývoje. Chránil tedy nejenom historické památky, ale usiloval též o sepětí starého s novým. Proto uplatňoval svůj hlas i tam, kde šlo o moderní architekturu v nových stavebních oblastech okraje města, např. regulace Dejvic. Byl na stráži ovšem také v případech, kdy nové architektonické dílo mělo vyrůst v historických čtvrtích, i když šlo o oblast postiženou asanací 19. století.

Zabýval se projekty universitních budov (právnické a filosofické fakulty), ministerstva obchodu, a dokonce sám navrhoval vybudování objektu veřejné knihovny na dnešním náměstí dr. V. Vacka, které bylo také uskutečněno.

Dlouhá je řada jednotlivých památek, které Klub zachránil od zkázy a mnohé z nich patří k nejcennějším architektonickým dílům. Tak např. Michnovský letohrádek na Novém Městě, zvaný Amerika, měl ustoupit budově lékařské fakulty a Klub jej musil roku 1910 hájit. Empírová celnice U hybernů je dnes velmi oblíbeným výstavním prostorem. Klub ji však musel v roce 1924 bránit, neboť se uvažovalo postavit na jejím místě divadlo. Strakovský palác na Maltézském náměstí měl být zbořen v roce 1912. S ním by byly zanikly jak Byssovy nástropní malby, tak další skvostně štukované a malované prostory, po jeho zachránění teprve objevené. Jeden z mála renesančních objektů s intaktním uspořádáním vnitřních prostorů — stará Jindřišská škola — byl ohrožen v roce 1918. Starou Pachtovskou mincovnu, dnes Krajský lidový soud v Celetné ulici, musil Klub hájit ještě v roce 1927. Také Pinkasova synagoga, dnešní památník obětí rasového útlaku německého fašismu, byla předmětem záchranných akcí Klubu v roce 1912. Domy na východní straně Malého náměstí s malebnými průčelími jsou dnes uvnitř přizpůsobeny úředním potřebám NV. Kdyby nebylo varovného hlasu Klubu, zanikl by jejich zbořením jeden z nejmalebnějších koutů Starého Města. O úmyslech zbořit bývalý špitál sv. Jana Na prádle jsme se již zmínili v souvislosti s regulačními plány. Nové Město, které rychlejší stavební vývoj v 19. století zbavil většiny starších architektonických památek, by bylo ochuzeno zbořením východní strany Panské ulice o Kounický palác a piaristický konvent. Nedaleko odtud v Jindřišské ulici měl být zbořen Deymův palác, ve Voršilské ulici Valterův palác od Ohmanna. V Karlově ulici mělo pokračovat boření a zkáza historického půdorysu demolicí nárožního domu U zlatého hada a domu čp. 183 U kamenné panny. Také západní blok starého zastavění na Můstku s domem zvaným Úl, U Samuela a Starou rychtou, skrývající v sobě bránu středověkého opevnění, byl ohrožen stavební expanzí Pražské úvěrní banky. Klub zachránil dům čp. 257 v Nerudově ulici, který c. k. vojenské velitelství hodlalo spojit s hlavní budovou (1912). Zákroku bylo třeba též u Českého vysokého učení technického, neboť projekt z roku 1912 ohrožoval barokní stavby kláštera eremitů v Resslově ulici. K úspěchům může Klub připočíst též záchranu středověké hradební zdi pod Vyšehradem v Neklanově ulici (1925) a uchování celistvosti renesančního domu Mettychů z Čéčova na Velkopřevorském náměstí (1915). Částečným úspěchem Klubu bylo, že po zboření domu U černé Matky boží v Celetné ulici byl přijat návrh arch. Gočára, který se citlivě přizpůsobil starému prostředí, i když jeho architektura zůstala moderní, pokud jde o výrazové prostředky. Přestavbu domu U Mrázů v Havelské ulici nelze dnes označit za vyhovující, a Klub také projevil již tehdy nespokojenost, neboť stavebník — Lidová banka — přislíbil dbát zásad památkové péče, avšak slib nedodržel. Obrana okolí sv. Apolináře, významné stavební památky z doby lucemburské, byla jen částečně úspěšná. Dnes je tu pouze torzo původního prostředí. Klub zabránil též zrušení loubí na Maltézském náměstí (1912) a částečnému odbourání domu čp. 290 a 291 tamtéž. Úspěšně protestoval proti přestavbě klasicistního kostela sv. Gottharda

v Bubenči (1936) a díky jeho zásahům podařilo se zachránit z domu čp. 143 U lva na Malém náměstí aspoň barokní průčelí s gotickým portálem a klasicistními vraty. K úspěšným přestavbám došlo v případě domů U slunce Na Poříčí a staré hradčanské radnice, a to za podstatné účasti Klubu. Podle zásad památkové péče provedeny také adaptace Černínského paláce. Dobře dopadly protesty Klubu proti postavení reprezentační budovy na místě čp. 180 v Loretánské ulici (býv. donucovací pracovna) v roce 1936, proti postavení pomníku Přemysla Oráče na Hradčanském náměstí (1929) a ochrana barokních hradčanských hradeb (Strahov — lidové lázně, Mariánské hradby — Plečnikovy úpravy, jimž měly padnout za oběť i hradby na Letné). Úspěšná byla také žádost o zachování románských zbytků z domu čp. 16 v Platnéřské ulici, bezohledně předtím zbořeného. Z menších akcí vyjmenujeme úspěchy: neuskutečněná nástavba domu čp. 377 v Karmelitské ulici (1927); úpravy zámku v Troji (1920); protest proti vysázení nádvoří Lorety jehličinami (1937); dozor při přestavbě Kynzlových domů na Staroměstském náměstí; oprava románské rotundy sv. Longina; částečné uvolnění sv. Vavřince pod Petřínem, který má, jak se nedávno ukázalo, románské jádro a v němž se zachovaly gotické a renesanční malby (1935); oprava průčelí domu Sol et Luna v hradčanském Úvoze, provedená v roce 1935 na náklad Klubu; oprava arcibiskupského paláce a kostela sv. Jana na Skalce (1935); oprava domu U Splavínů v roce 1928, která je dnes už zase aktuální, a protest proti jeho zvýšení v roce 1912; zamítnutí nástavby Železných dveří v Michalské ulici (1921); protest proti přístavbě patra na Invalidovně (1919); opravy domů čp. 510 a 511 v Havelské ulici; opravy domů čp. 219 U Voříkovských v Liliové ulici a 548 a 549 na Staroměstském náměstí, oprava arkád U zeleného stromu v Dlouhé třídě; obnova kostela sv. Martina ve zdi (1920); zabezpečení sgrafit v Martinickém paláci (1912 a 1920); četná upozornění na chatrný stav chiaroscurových maleb v Ungeltě; oprava a vyklizení Míčovny v Královské zahradě (k řádné opravě došlo teprve po roce 1950 za vedení prof. Janáka); protest proti novogotické rekonstrukci krovu kostela na Karlově a protinávrh Klubu (1910).

Je samozřejmé, že Klub utrpěl i na tomto poli také prohry. To dokazuje proluka vzniklá zbořením domů na Ovocném trhu a na Příkopech, které musily ustoupit záměrům bývalé banky Union vybudovat zde novou budovu, které se však neuskutečnily, a tak proluka zeje v těchto místech dodnes (1927). Byl zbořen i tzv. Dienzenhoferův pavilón na Smíchově roku 1929, kterým se Klub zabýval již roku 1913. Pod motykou zmizela cenná renesanční architektura domu U Čapků s arkádovým nádvořím, zmizel i významný středověký objekt Štupartský dům (1911). Klub neuhájil ani průlom v Karlově ulici (1903), ani průlom U zlaté štiky v Dlouhé třídě (1911). Marně protestoval proti zboření významných domů na Václavském náměstí U Lhotků s renesanční věží (1912) a U zlatého beránka (1911). Zbořen byl i Braunův dům ve Vodičkově ulici. K jeho záchraně byly vypracovány některé projekty, zajímavé jako doklady vývoje názorů na ochranu památek, které ovšem byly marným kompromisem (1910). Klub neuspěl ani při záchraně domů čp. 133 a 134 pod Bruskou, nezachránil dům U Hopfenštoků a nezabránil nevhodnému umístění portálu tohoto domu. Dlouhý

boj vedl za palác Thun-Salmovský, v němž dosáhl úspěchu aspoň v tom, že prosadil projekt Janákův na novostavbu, citlivější k prostředí než projekt arch. Zasche (1920—22). Nepomohlo volání Klubu po zachování zbytků bývalého biskupského paláce na Malé Straně v křídle ministerstva financí na Dražického náměstí (1929). Řada zbořených památek je velmi dlouhá. V úplnosti ji nalezneme v několika svazcích Zmizelé Prahy, kde jsou zachyceny všechny ztráty na pražských památkách. Všude, kde je uveden rok mladší než 1900. Klub bojoval za záchranu památky, avšak boj proti přesile prohrál.

Zájem Klubu neomezoval se samozřejmě na záchranu celých objektů, ale zabýval se i detaily. I tady utrpěl také neúspěchy: za plastiky na atice Clam-Gallasova paláce nebyly osazeny odlitky, jak žádal roku 1929, nezabránil vedení komunikace průjezdem Oettingenského paláce u Tomáše roku 1927, nezabránil zřízení třicetimetrového komínu v nemocnici za Skalkou, rušícího pohled na Emauzy a Skalku, a další a další případy.

Avšak nejenom architektura, ale i zeleň Prahy byla předmětem jeho zájmu, jak svědčí anketa Klubu o pražských sadech z roku 1933. Již předtím úspěšně protestoval proti parcelaci zahrady u sv. Štěpána (1924), proti zastavění zahrady ústavu šlechtičen v Revoluční třídě; podařilo se zachránit zahradu Františkánskou, která dnes slouží veřejnosti. Klub zabránil parcelaci Strahovské zahrady (1930), chránil intimitu dnešních Vojanových sadů, které měly být zbaveny vysoké ohradní zdi. Znovu zasáhl, když tam měly být zřízeny tenisové dvorce v roce 1937. Protestoval též roku 1937 proti zavážení Jeleního příkopu. Zahradní zeleň je důležitým prvkem i na obvodových čtvrtích Velké Prahy; proto Klub protestoval proti parcelaci Letenské pláně v roce 1921, proti zastavění Šárky v roce 1925 a parcelaci Invalidovny v témže roce. Za jeho účasti byly navrženy sadové úpravy vrchu Žižkova v roce 1936. Klub protestoval proti ohrožení Bertramky, zúčastnil se komise na opravy objektů Cibulky a žádal úpravu zahrady Trojského zámku. Z nejstarších akcí Klubu je ochrana zeleně ostrova Štvanice a aleje u Brusky v roce 1910.

K zeleni Prahy patří i její historické hřbitovy. Klub volal po ochraně Hradčanského vojenského hřbitova již v roce 1913 a v témže roce se zabýval i hřbitovem Malostranským, jenž podnes nepřestal být předmětem jeho zájmu. V letech 1914, 1922, 1925, 1934, znovu a znovu byl Malostranský hřbitov, významný jak uměleckohistoricky svými náhrobky, tak osobnostmi národního obrození zde pohřbenými, na pořadu klubovních jednání.

Ani v době okupace, kdy nemohl veřejně vystupovat, neustala činnost Klubu, jehož pracovníci se zabývali, pokud to bylo možno, ochranou památek. Z úkolů toho období jmenujeme: připomínky k zřízení podzemní dráhy, k levobřežní komunikaci, ochrana Braunerova domu na Národní třídě, asanace Malé Strany a návrh na zřízení podloubí v domě čp. 412 na Újezdě. Jinak stavební činnost, potlačená na minimum, znamenala také minimální ohrožení památek stavebním ruchem. Tato skutečnost měla však velmi nepříznivý vliv na dobrý stav pražských domů, neboť nebyly dovoleny ani nutné opravy. Následky špatné údržby z okupačních let pociťujeme ještě dnes, 15 let po osvobození.

Jak jsme již v úvodu naznačili, změnilo se v posledních 15 letech mnohé. Ochránci památek nemusí již bojovat se ziskuchtivou stavební spekulací. Státní památková péče, která prošla několika reorganizacemi, představuje dnes početný úřední aparát, vybavený značnými prostředky k ochraně památek. Klub není již takřka výlučným bojovníkem za moderní zásady péče o památky, ale má poslání i nadále. Architekti, historikové a technici, soustředění v řadách Klubu, spolu se všemi milovníky historických památek sledují neustále a pozorně vše, co se týká péče o památky a aktivně pomáhají zvyšovat úroveň památkové údržby. Vzpomeňme jen úspěšného patronátu Klubu nad Stavebním podnikem hlav. města Prahy v letech 1952—55, kdy přímo na pracovištích uspořádal Klub řadu instruktáží pro dělníky a ostatní zaměstnance podniku. Klub pozorně sleduje i to, co se děje v jeho oboru za hranicemi republiky, jak dokazuje výměna publikací o ochraně památek se Základní knihovnou Akademie věd v Moskvě. Členové Klubu upozornili na povinnost sledovat výkopy kanalizace, vodovodu, plynovodu atd.

Jestliže pominula předválečná stavební horečka, vyvolávaná kapitalistickou spekulací, vyvstalo nebezpečí jiné. Je to především přeceňování dopravních potřeb v historických částech města. Klub upozorňoval na souvislost rozmístění provozoven a skladů v městské rezervaci s těžkou nákladní dopravou, a žádal zejména, aby byly přemístěny sklady ze Starého Města. Musel čelit rozšíření Jilské ulice. Zúčastnil se též jednání o nové úpravě dopravních poměrů na Malé Straně v roce 1948 a 1952 a upozorňoval na možnosti řešit průjezdní komunikaci jinak než starými metodami. Hlas Klubu nebyl bohužel vyslyšen při stanovení trasy hlavní dopravní tepny v Břevnově, a tak byl zčásti odbourán dům U kaštanu, památný pro naše dělnické hnutí. Také vnější areál Břevnovského kláštera byl porušen.

Dnes je znovu příležitost se přesvědčit, že vedení tramvajové linky č. 1 Celetnou ulicí není nutné, jak to tvrdil Klub krátce po roce 1945. Je ovšem třeba řádně vyřešit spojení historického středu města s novými čtvrtěmi autobusovými spoji. Klub vyslovil záporné stanovisko.

Úspěchem Klubu byla záchrana domu čp. 464 v Hellichově ulici. Dnes jsou tu moderní byty, právě tak jako v domě čp. 104 v ulici Cihelné, i když v tomto případě možno vyslovit výhrady k způsobu rekonstrukce. Klub sledoval od roku 1945 a neustále sleduje postup prací v Anežském areálu, v Emauzích, v Karolinu. Také výzkum Betlémské kaple a oprava Míčovny v Královské zahradě byly předmětem jeho pozornosti. Své připomínky vyjádřil Klub k soutěži na Staroměstskou radnici. Klubovní návrh, aby do vyřešení zůstaly zachovány trosky radnice, jež by byly současně památníkem ničivosti německého fašismu.

Historické hřbitovy, Hradčanský, židovský v Libni a na Žižkově, a zejména Malostranský v Košířích, byly předmětem mnoha klubovních jednání a intervencí. Osud Malostranského hřbitova není ještě rozhodnut a Klub žádá jeho důstojnou úpravu.

Za úspěch Klubu možno považovat také, že byl jedním z průkopníků dnes oblíbených koncertů v palácových zahradách. Úspěšná byla i jubilejní výstava v roce 1950.

Klub se nevyhýbal ani práci mimo Prahu; o tom svědčí jeho pobočky a jeho styky s kulturními pracovníky z Karlových Var, z Olomouce a z Litomyšle, bylo však nutno omezit se hlavně na činnost věnovanou Praze.

Jak tento stručný souhrn činnosti Klubu v lidově demokratickém státě dokazuje, je existence Klubu oprávněna i dnes a Klub chce i nadále pracovat na tom, aby si hlavní město zachovalo svůj výrazný umělecký charakter v souladu s heslem letošního roku „Za Prahu krásnější".

Josef Mayer

Rozvoj státní památkové péče

Návrh perspektivního plánu do roku 1975

Památková péče v současném socialistickém státě a budoucí komunistické společnosti musí být bezpodmínečně postavena na zcela jiném základě, než tomu bylo v buržoazním státě a v kapitalistické společnosti. Poslání památkové péče v nové společnosti je nutno jasně určit, protože přežitky dřívějších názorů na cíl a činnost památkové péče, které dosud nevymizely, by mohly v budoucnu způsobit někdy i vážné překážky budování našich výrobních, správních a sídlištních středisek. Naopak odmítnutí památkové péče, jako staromilského a romantického přežitku minulé společenské soustavy, by opět mohlo vést k opačnému výsledku, k zbytečnému ničení nenahraditelných odkazů minulosti, které lze výhodně využít pro službu socialistické a komunistické společnosti. Na kladné kulturní hodnoty historických a uměleckých památek lze navázat při tvorbě kulturních statků současnosti i budoucnosti.

I.

Památková péče se vyvinula z romantického vlastenectví na rozhraní 18. a 19. století. Jejími předními projevy byl nesouhlas vzdělaných vlastenců se zbořením Betlémské kaple a kaple Božího těla na Karlově náměstí, které vlastencům připomínaly slavné doby českého národa, husitské revoluční hnutí, i když v tehdejším romanticko-národnostním a náboženském zabarvení. Při silném rozmachu kapitalismu v českých zemích po polovině 19. století nastala horečná výstavba výrobních budov a sídlišť pro dělnictvo, přicházející z venkova. S rozvojem výrobních sil nastal i vzestup obchodu a potřeba obchodních provozoven. Nové budovy se získávaly buď výstavbou nových čtvrtí nebo úpravou starých domů. Vše se dělo zprvu většinou v rámci území historických sídlišť. V Praze sehrálo svou úlohu i uzavření města prstencem vojenského opevnění. Pro rostoucí potřeby nové společnosti bylo výhodnější bořit staré domy, nevyhovující již tehdejšímu rozvoji a na jejich místě postavit nové budovy. Tak se postupovalo vždy při nástupu mohutného rozvoje výrobních sil, hlavně vyšších společensko-hospodářských vztahů. Vždy byla skoro naráz smetena zastaralá, nevyhovující nebo nepotřebná výstavba a ponecháno po úpravách jen to, co mohlo nadále výhodně

sloužit nové společnosti. Proto se nám zachovaly z minulosti vždy jen ty nejvýstavnější a nejúčelnější stavby nebo budovy ideově a kulturně nejvýznamnější, stále sloužící svým uživatelům a celé současné společnosti.

Při kapitalistické výstavbě v minulém století však sehrál úlohu rozvinutý vlastenecký cit části mladé, vzdělané české buržoazie, která se postavila na odpor proti hromadnému a někdy bezcitnému boření historických jader našich měst. V zachovaných stavbách viděla tato část české buržoazie kus české historie, i když mnohdy romanticky chápané. Tyto doklady vyspělé výstavby měst a schopnosti českých rukou měly posílit arzenál odporu proti centralistickým snahám reakční habsbursko-katolické vídeňské vlády. Boj pracovníků památkové péče za kapitalismu se soustřeďoval většinou na záchranu jednotlivých objektů, významných ponejvíce svým vnějším ztvárněním. Vědecké disciplíny, zabývající se historickým urbanismem a historickou archeologií byly v začátcích. Zájem odborníků o objekty výtvarně a slohově nevýrazné nebo významné jen historicky byl zprvu nepatrný. Naše historické vědy budovaly hlavně po první světové válce i na kosmopolitní historiografii, která nadto čerpala také z buržoazních německých autorů a stála úplně v zajetí cizích „vlivů" na vývoj české společnosti, ať po stránce hospodářské, tak i kulturní.

Kapitalistický rozvoj hospodářství a kultury byl přerušen náhle první světovou válkou. Zůstalo nám torzo nové výstavby a rozrušená stará, do té doby ucelená výstavba. Nejlepším dokladem toho je stav Prahy po první světové válce. Řečený rozvrat starých čtvrtí a rozpaky v naší výstavbě měst a architektuře po první světové válce přiměly státní památkovou péči předmnichovské republiky k tomu, že začala chránit v š e, co zde ještě zbylo ze starých jader měst. Dostalo se jí za to mnohdy nežádoucího příměru staromilství a zpátečnictví, i když její snahy se vždy nesetkaly s úspěchem. Z dnešního hlediska však tato práce byla správná a záslužná, protože nám zachránila mnoho starých hodnot dnes lépe ocenitelných historickou metodou dialektického materialismu. Dnešní památková péče je součástí budování státu, i když tato skutečnost se někdy dost neuvědomuje. Po únorovém vítězství a nástupu jasné linie budování státu nastala nutnost určit i jasné formulace úkolů památkové péče v rámci kulturní politiky a v rámci výstavby měst. Nejvyššími politickými místy však nebyly dosud schváleny uspokojující návrhy. Při dokončení výstavby socialismu v naší vlasti bude tedy nutno, aby jedním z úkolů dovršení kulturní revoluce bylo i jasné určení funkce památkové péče v socialistické společnosti a při výstavbě komunismu.

II.

Památkovou péči v Praze vykonává NV hlav. města Prahy aktivně od roku 1951 při svém odboru pro kulturu. Od začátku si byl tento orgán vědom jednoho z hlavních úkolů památkové péče při budování socialismu: pomoci při výstavbě města zapojením historických jader Prahy plně do služby současné společnosti. Stará výstavba se musí však přizpůsobit této službě přidáním nového příslušenství. Úpravy nesmějí zbytečně porušit výtvarně hodnotnou skladbu objektu

a nesmějí samoúčelně plýtvat starou stavební hmotou a již vykonanou lidskou prací, ztělesněnou ve starých stěnách. Pro plánovitou rekonstrukci starých jader města se připravují dokonalé podklady, vypracované podle nových metod průzkumů a výzkumů výstavby. Ve čtvrté pětiletce bude již možno podle těchto podkladů navrhnout blokovou úpravu celých historických částí města. Podle možnosti lze tyto úvodní projekty vypracovávat i postupně podle dokončení podkladů, jak se již stalo ve třech případech.

Správa státního kulturního majetku hlav. města Prahy, jako výkonné a přímé zařízení odboru školství a kultury rady NV hlav. města Prahy, je pověřena funkcí výkonného orgánu památkové péče na území Prahy od roku 1958 podle zákona č. 22/58 Sb. o kulturních památkách. Mimo vlastní výkon ochrany historických a uměleckých památek, tj. preventivní ochrany, je „Správa", tak jako dříve přímo odbor kultury rady NV hlav. města Prahy, stavebníkem obnovy některých významných historických komplexů, které budou sloužit současné kultuře jako historické památníky české kultury feudalismu se zřetelem na revoluční tradice našeho lidu a jeho smysl pro pokrok i rozvoj a vnitřní touhu po boji za nové ideje.

Památková péče NV hlav. města Prahy u vědomí svého poslání pomáhala budovat památníky našeho dělnického hnutí a byla též stavebníkem jedné z nejvýznamnějších historických památek Prahy, která svou ideovou hodnotou přesahuje hranice našeho státu — Muzea Vladimíra Iljiče Lenina v Praze, dějiště sjezdu SDDSR v roce 1912.

Správa státního kulturního majetku hlav. města Prahy nyní buduje a ve třetí pětiletce odevzdá veřejnosti tyto památníky:

1. Památník husitského revolučního hnutí (Betlémská kaple a Husovo muzeum).

2. Památník vývoje hlavního města Prahy a stabilizace českého státu za feudalismu v době Přemyslovců. (Vyzdvižení pokrokových státotvorných snah ve XIII. století.) V objektu čp. 811/I. — býv. Anežském klášteře.

3. Památník krále Jiřího z Poděbrad v obnoveném sídle zemského správce. (Objekt čp. 222/I. v Řetězové ulici.) Vyzdvižení snah zemského správce o vytvoření koalice evropských panovníků proti moci římské kurie.

Dále vybuduje SSKM-NV hlav. m. Prahy kulturní a oddechové středisko nejvyšší úrovně v historickém prostředí barokního letohrádku v Troji.

III.

Hlavním úkolem rozvoje kultury do roku 1975 je výchova budoucího komunistického člověka. Tento člověk bude mít své požadavky v bydlení i v kultuře. Je proto nezbytně nutno, stanovit ještě v roce 1960 jasné úkoly preventivní ochrany historických objektů v Praze a určit rozsah ochrany městských celků a jednotlivých objektů.

Jako věcný podklad pro stanovení rozsahu chráněných domů budou sloužit výsledky průzkumů, které provádí po léta ve spolupráci s památkovou péčí NV

hlav. m. Prahy Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze. Pro stanovení ideového obsahu této ochrany bude nutno ještě vypracovat řádnou formulaci cíle a formy ochrany památek v Praze. Potom se památková péče nestane samoúčelnou a nemůže stát v cestě budování Prahy budoucnosti. Pro výčet státem chráněných objektů podle zákona č. 22/58 Sb. bude nutno urychlit dokončení průzkumů všech historických staveb v Praze. Odpovědné prohlášení objektu za státem chráněnou kulturní památku si totiž vyžaduje předchozí dokonalou znalost památky po všech stránkách.

K prohloubení odkazu minulosti slouží též všestranná dokumentace náhodných nálezů dokladů minulé lidské práce a tvorby. Dokumentace poslouží historickým vědám k správnému zpracování, a hlavně k novému a pravdivému zhodnocení dějin naší společnosti. Hmotné doklady lidské tvorby a činnosti jsou totiž někdy lepším a pravdivějším pramenem pro poznání dějin, než písemné památky, které nepostrádají tendenčnosti. Oba tyto pramenné zdroje historického poznání jsou nepostradatelné k bádání. Nutno je jen vzájemně doplňovat, kriticky porovnávat a správně hodnotit. V tomto směru bude nutno posílit odborné a vědecké ústavy pracovníky, znalými své věci a stanovit výhledový plán dokumentace vývoje osídlení Prahy a života společnosti ve městě. Vhodné a účelné by bylo vybudovat pro řádné plnění naznačených dokumentačních a výzkumných úkolů speciální vědecký a odborný ústav „Ústav pro studium a výzkum vývoje města Prahy a jejího okolí". Tento ústav by mohl převzít potom dosavadní dokumentační vědecké úkoly, plněné dosud v Archeologickém ústavu ČSAV, Muzeu hlav. města Prahy, Státním ústavě pro rekonstrukce památkových měst a objektů v Praze a ve Správě státního kulturního majetku hlav. města Prahy. Při všech těchto úkolech je nutno mít především na zřeteli, aby výsledky jejich plnění sloužily potřebám společenských věd socialistické a komunistické společnosti.

IV.

Ve čtvrté pětiletce bude započato se záchrannými a výzkumnými pracemi v objektu býv. kláštera dominikánek u sv. Anny (čp. 211/I.) na Starém Městě pražském, aby zde mohl být v páté pětiletce zbudován „Památník české hudby", jako důstojný protějšek „Památníku národního písemnictví" na Strahově. Je nutno, aby tiskárenský podnik tuto význačnou památku naší stavební kultury co nejdříve vyklidil, a to jak k prospěchu stavby, tak i ve svém vlastním zájmu a přestěhoval se do vhodné novostavby.

Ve čtvrté i páté pětiletce bude nutno upravit některé bývalé kláštery a šlechtická sídla pro současné kulturní potřeby. Ve třetí pětiletce by měly být proto předem provedeny patřičné dislokační průzkumy a opatření. Po vyklizení objektů by byly pak provedeny potřebné průzkumy a projekční práce.

Jde v podstatě o tyto dosud špatně využité budovy:

1. Clam-Gallasův palác v Husově třídě,
2. dominikánský klášter v Husově třídě,
3. Colloredo-Mannsfeldský palác v Karlově ulici,

4. minoritský klášter za Týnem,
5. františkánský klášter na Jungmannově náměstí,
6. objekt čp. 1037/II. „U hybernů",
7. augustiniánský klášter na Karlově na Novém Městě.

Ve třetí pětiletce by měla být současně provedena prověrka dnešního využití všech palácú a větších historických objektů, aby budoucí užívání bylo v souladu s jejich půdorysnou dispozicí a umístěním ve městě, v duchu zákona č. 22/58 Sb. a podle vládního usnesení o výstavbě a přestavbě hlav. m. Prahy č. 254 ze dne 14. března 1958. Tato prověrka by se měla vykonat po odevzdání průzkumových zpráv o těchto objektech. (Povrchový průzkum — pasportizace.)

Do konce roku 1975 bude nutno provést tyto stavební a projekční práce:

1. Dokončit obnovu těch nejzchátralejších domovních bloků historické výstavby, které budou prohlášeny za chráněné podle zákona č. 22/58 Sb.
2. Vypracovat úvodní projekty na rekonstrukci a rehabilitaci všech objektů historické výstavby v Praze, chráněných podle zákona o kulturních památkách.
3. Vyřešit dislokaci a využití všech historických palácú a bývalých klášterů.
4. Úplně provést úpravy těchto významných historických komplexů:

a) čp. 211/I. pro Památník české hudby,
b) Clam-Gallasův palác pro Galerii hlav. města Prahy,
c) dominikánský klášter v Husově třídě pro studentskou kolej a studentské kulturní středisko,
d) minoritský klášter za Týnem pro část Universitní knihovny.

V.

Splnění všech uvedených společenských a hospodářských úkolů závisí na dostatečném vybavení příslušných ústavů, projekčních a stavebních podniků. Je podmíněno pochopitelně i schválením plánu, jak výrobního, tak hlavně finančního, neboť se může vykonat jen to, co bylo předem schváleno a určeno. Je nutno věnovat mimořádnou pozornost soustavně a běžně prováděné řádné údržbě a vhodnému využití tohoto nesmírného fondu užitkových budov, majících nadto vysokou kulturní hodnotu, které jsme nazvali kulturními památkami. Potom bude docíleno dobrých výsledků při malých nákladech a při nejmenších objemových nárocích na stavební výrobu, která ovšem musí být té nejlepší jakosti.

Úkoly památkové péče nejsou výhradně jen úkoly kulturními, ale kvalitní výstavbou se speciálními nároky na postup a jakostní provádění práce. Proto by se o úkoly památkové péče měly více zajímat rozhodující orgány pro výstavbu našich měst. Doufejme, že se dočkáme co nejdříve splnění jasně stanovených úkolů.

Vladimír Píša

Použito části textu návrhu tezí perspektivního plánu rozvoje kultury v Praze do roku 1975. — Dodatek: památková péče, které autor vypracoval ve své funkci ve SSKM — NV hlav. města Prahy. Předloženo dne 1. 12. 1959 odboru pro školství a kulturu rady NV hlav. města Prahy (čj. 2601/59).

Soutěž na ideové řešení centra Prahy

Dne 15. října 1959 zahájil primátor Adolf Svoboda ve výstavních síních Staroměstské radnice výstavu soutěžních návrhů na ideové urbanistické a dopravní řešení centra hlavního města Prahy tímto projevem:

Soudružky a soudruzi!

Usnesení XI. sjezdu KSČ vytyčilo jako jeden ze základních našich úkolů vyřešení bytové tísně. V souvislosti s tím bude do konce příštího 5LP postaveno v Praze téměř 50 000 nových bytových jednotek. Je to veliký a závažný úkol, jehož splnění změní na mnoha místech dosavadní tvář Prahy.

Ačkoli se tato nová výstavba bude rozvíjet především na plochách, nalézajících se mimo obvod někdejších historických hradeb, bude mít odezvu i ve vlastním centru města. Mimoto je nutno počítat s tím, že v blízké době se zde projeví i důsledky vzrůstajícího rozvoje automobilismu a zvýšené hybnosti pražských obyvatel, které jsou jedním z dokladů neustále se zvyšující životní úrovně našeho lidu. Směrnice k třetímu 5LP, projednané na zasedání ÚV KSČ 23. září 1959, předpokládají, že v tomto plánovacím období bude u nás prodáno 230 000 nových automobilů a 1 200 000 jednostopových motorových vozidel, tj. motocyklů, skútrů a motokol. Z toho značný podíl připadne na Prahu.

Zvýšení intenzity automobilové dopravy, které s tím souvisí, se nesporně projeví ve zvýšených nárocích na kapacitu dopravních komunikací, v nárocích na parkovací a garážovací prostor, v servisních službách atd., a to ve zvýšené míře i v centru města, které je nejen největším pražským pracovištěm a i přirozeným těžištěm kulturního a společenského života, ale má též mimořádnou přitažlivost z hlediska návštěvníků Prahy.

Proto vláda republiky, projednávajíc směrný územní plán Prahy, uložila svým usnesením ze 14. března minulého roku, aby na podkladě soutěže bylo již nyní přikročeno k podrobnějšímu dořešení problematiky této celostátně nejdůležitější části našeho města. A proto také, po dokončení potřebných přípravných prací, z nichž nejzávažnější bylo vyhodnocení výsledků komplexního průzkumu dopravních poměrů, vypsala rada NV dnem 15. října minulého roku neomezenou anonymní soutěž na ideové urbanistické a dopravní řešení pražského centra.

Účelem této soutěže bylo shromáždit názory našich architektů a dopravních odborníků na uspořádání centrální oblasti města, zjistit různé možnosti její prostorové kompozice a provozní organizace, hlavně pak nalézt žádoucí vzájemný soulad hledisek ekonomických, technických a výtvarných, umožňující, aby Praha byla co nejdříve a co nejhospodárněji obohacena o nová krásná a účelná architektonická a inženýrská díla, která by zpříjemňovala a zkrášlovala život jejích obyvatel i jejích návštěvníků. Rozvoj života v centru vyžaduje však nejen výstavbu nových areálů, ale — a to především — odstranění celé řady nedostatků, povětšině zaviněných vykořisťovatelským obdobím kapitalismu, které postrádalo velké společenské myšlenky a za něhož pražské centrum degenerovalo v pouhé obchodní city. Naproti tomu v socialistické společnosti je úloha centra mnohem širší. Zde se soustřeďuje veřejný, kulturní a hospodářský život města

svými nejvýznamnějšími institucemi, zde se též schází lid k revolučním oslavám a shromážděním. Proto toto prostředí musí umožňovat masovost nového života a svým výrazem podávat důkazy demokratičnosti, síly a pokrokovosti idejí socialismu, avšak zároveň musí mít i všechnu vybavenost, potřebnou pro každodenní život obyvatel.

Za dnešního stavu centrum Prahy nevytváří harmonicky ucelený organismus, který by odpovídal těmto požadavkům. V důsledku živelného růstu v minulých obdobích je bohužel prolnuto nejrůznějšími složkami, které rozrušují jeho strukturu, které znesnadňují život a provoz v centru a které zhoršují i jeho hygienické, technické, dopravní i estetické poměry.

Tak například jen zařízení železniční dopravy ubírají centru svými čtyřmi nádražími (tj. nádražím Hlavním, nádražím Praha-střed a nádražími na Těšnově a v Holešovicích-Bubnech) plných 90 ha nejcennější plochy, nehledě k řadě nejzávažnějších dopravních překážek, které zde vytvářejí. Obdobně bude nutno odstranit z obytných částí centra řadu výrobních zařízení a skladů, které s provozem a potřebami centra přímo nesouvisí, ale které zde vytvářejí vážné hygienické a dopravní závady nebo jsou překážkou v jeho dalším rozvoji.

V přelidněných částech centra bude třeba snížit hustotu obyvatel, provádět postupnou asanaci a přestavbu staré nevyhovující zástavby a ve větší míře zde uplatnit i zeleň.

Naproti tomu historické jádro, které tvoří městskou památkovou rezervaci a je ojedinělým zjevem v celé Evropě, bude nutno soustavně rekonstruovat, očistit od nevhodných přístaveb a podstatně v něm zvýšit úroveň bydlení.

Je též třeba podrobně se zabývat organizací života v centru, vymezit v něm obvody se specifickým charakterem a odstranit nedostatky, které vyplývají z nerovnoměrného rozložení občanské vybavenosti a služeb obyvatelstvu, zejména odstranit dosavadní nedostatky ve školkách, hřištích a ostatních dětských zařízeních. Rovněž komunikační a dopravní síť bude nutno rekonstruovat tak, aby zvládla zvýšené nároky, které v blízké době budou na ni kladeny.

Při vytváření nového obrazu a výrazu centra v nových společenských podmínkách je však zároveň nutno respektovat a dále rozvíjet charakteristické rysy Prahy, zejména významné uplatnění a využití přírodního útvaru s bohatým reliéfem terénu a širokou hladinou řeky, působivost a krásu historického jádra, svéráznost jednotlivých městských celků, jejich vzájemný vztah i gradaci.

Dosažení harmonického souladu mezi všemi těmito složkami městského života včetně jednotlivých složek dopravy bylo nejdůležitějším úkolem soutěžících. Výsledky jejich práce, předložené v prvé fázi této soutěže, jsou obsahem této výstavy, kterou tímto zahajuji.

Jak hájil Klub památky, ohrožené městskou dopravou

I.

V šedesátileté činnosti Klubu Za starou Prahu je zvlášť pozoruhodná aktivní účast na řešení úprav historického jádra města za účelem zlepšení komunikačních poměrů. Takovým případům věnoval Klub zvýšenou pozornost, ty byly často předmětem úvah i vlastních projektů a také podnětem četných zákroků na záchranu památek. Je to samozřejmé, neboť každá stavební změna a úprava, navrhovaná ve vnitřním městě z důvodů dopravních, dotkla se mnoha kulturních hodnot, ohrozila jak jednotlivé chráněné objekty, tak i dochovaný ráz útvaru starého města. Klub měl tudíž příčinu, ba povinnost, zakročit proti těmto kulturním ztrátám.

Dálo se to formou samostatných klubovních akcí, podnikaných občasně, kdykoli nastalo akutní nebezpečí zániku některé památky přizpůsobováním starého prostředí potřebám novodobého uličního ruchu. Všechny ty počiny, ať se týkaly kteréhokoli místa ve vnitřní Praze nebo v některém z našich starobylých měst, sledovaly týž cíl: *zabránit zbytečným ztrátám na památkách.* Proto se nám z dnešního časového odstupu tyto zdánlivě nesouvislé akce jeví jednotným souborem projevů obranných, varovných i poradních, usměrněných v každé době a v nejrůznějších situacích touže zásadou, která je pevným přesvědčením Klubu. Oprávněnost jeho postupu, k němuž dospěl po mnoha zkušenostech, poznáme nejlépe v rozboru dopravních poměrů i názorů památkové péče.

Pro naši dobu je příznačný čilý uliční ruch způsobený zintenzívněním a zrychlením dopravy. Po sto let asi stoupala pozvolna hybnost všeho obyvatelstva jako přirozený následek společenského vývoje. Život se zpestřil množící se příležitostí ke vzdělání a poučení, k zábavě, rekreaci i sportu, a jeho tempo se zrychluje. Kromě toho došlo již v druhé polovině minulého století i k úplnému převratu v městské dopravě změnou výrobních prostředků. Průmyslová revoluce a zvýšená výkonnost tovární výroby se projevila i v dopravě, která je nepostradatelným článkem a doplňkem výroby. Rozvojem průmyslu vzrůstala přeprava surovin a továrů, ba množily se i cesty zaměstnanců za prací, vyvolané oddělením pracoviště od bydliště, již v době prvních manufaktur.

S pokrokem dopravní techniky zaplňovaly se ulice zejména v našem století stále větším počtem nových a rychlejších dopravních prostředků. Také hromadná osobní doprava nabývala onoho soustředění před počátkem a po skončení pracovní doby, které je dnes již typické a dosahuje všedního dne maxim obtížně zvladatelných. Úzké ulice starých městských čtvrtí nemohou odbavit, ba ani pojmout všechna vozidla, trpí výkonnost dopravy, je ohrožena bezpečnost chodců i stabilita budov. V městech, zvláště velkých jako je Praha, usiluje se již od konce minulého století o nápravu tím, že se staré úzké ulice rozšiřují i napřimují a prorážejí nové komunikační spoje.

Takový zásah do chráněné oblasti města není vítán; měl často škodlivé a pronikavé následky v několika směrech. I kdyby nebyl komunikační úpravou přímo dotčen některý objekt významný pro dějiny umění, vyžadovalo by její provedení téměř vždy stavebních změn v bezprostředním okolí památek, které je znehodnocují a vždy postihují celek města v harmonickém utváření stavebních hmot a ucelenosti prostorů jimi vymezených. Bezohledná úprava jen z důvodů komunikačních by tudíž určitě ochudila staré město o vzácné dochované kulturní hodnoty. Ovšem nelze zabránit všem ztrátám, není možno trvat na naprosté nedotknutelnosti všech památek. Tím by se vnitřní město připravilo o možnost sloužit nadále i novému životu. Je tu zřejmý protiklad v závažných požadavcích obou hledisek a správné řešení vyžaduje vyrovnání rozporů na vědeckém podkladě.

Řešení pouze z jediného hlediska by mělo mnoho nevýhod. Především je jasné, že úpravy prováděné jen za účelem zlepšení komunikačních poměrů by poškodily, ba zničily mnoho památek. Byly by často i nehospodárné a v mnoha případech by nesplnily ani požadavek dopravní bezpečnosti. Malá výkonnost a bezpečnost dopravy se totiž obecně přičítá jen nedostatečné šířce a nerovným trasám ulic. Proto se z obavy ze vzrůstající frekvence prováděly nadměrné šířky a zbytečné napřimování i mírných oblouků ulic. Statistika dopravních nehod nás však poučuje, že v ulicích nadbytečně širokých a přímých nastává dopravní nekázeň a počet úrazů stoupá. Řidiči aut překračují dovolenou rychlost, náhle vybočují z dopravního směru a předjíždějí ostatní, kteří na přímé trati vypínají poněkud pozornost k řízení směru vozidla. Při úpravách komunikací je tudíž především nutno jasně vymezit vozidlům dopravní pruhy v přiměřené šířce pro každý směr a pěším vykázat bezpečnou cestu i použitím loubí a veřejných průchodů, které jsou pro staré město tak charakteristické. Pak bude spíše možno vyhovět přání ochránců památek zachováním význačných objektů i zajímavých půdorysných nepravidelností ulice.

Z hlediska památkové péče nelze ovšem trvat na nedotknutelnosti všech památek, protože by se tím znemožnila komunikační úprava vůbec a obtížné projíždění ulicemi chráněné oblasti města by z ní dopravu postupně vyřazovalo. Život by z ní unikal a rozkvétal jen v nových městských čtvrtích. To není v zájmu historického jádra města a také neodpovídá zásadám praxe ochrany památek. Stavební památky v městské rezervaci nejsou muzeální exponáty; musí být stále v používání, byť i k účelům novým, ovšem vhodně voleným, a proto musí být i snadno přístupny, aby zůstaly zapojeny do života. Každá komunikační úprava, i když jde jen o lokální korekci některé ulice, předpokládá však, aby se omezila na zásahy nezbytně nutné a pokud možno vyhovující i požadavkům ochrany památek.

K dosažení naznačeného cíle je třeba podrobným dopravním průzkumem vyloučit z chráněné oblasti především dopravu zbytečnou, zejména nežádoucí dopravu nákladovou, a zamezit ve vnitřním městě jízdu vozidly, která v něm nemají cíl a pouze tudy projíždějí. To ovšem předpokládá účelné rozvržení sítě hlavních komunikací a sběrných okruhů, dodržování dopravních předpisů a odstranění příčin těžké nákladní dopravy, jako jsou např. velká skladiště ve vnitřním městě.

Dopravní maxima cest za zaměstnáním musí být snížena vhodným rozložením bydlišť a pracovišť i postupným nástupem do práce. Uliční ruch takto omezený jen na dopravu vhodnou k oživení rezervační oblasti města, lze pak účelně rozptýlit do všech ulic a zvládnout osvědčenými prostředky, jako např. řízeným odbavováním křižovatek, určením ulic jednosměrných, ba někdy i lepší úpravou vozovky ulic málo frekventovaných, aby více lákaly k projíždění. Při takovém postupu se omezí počet a rozsah stavebních změn a úprav z důvodů dopravních na minimum.

Řešení těchto problémů vyžaduje spolupráci technika, architekta a historika, má-li optimálně vyhovět po všech stránkách. Ochránci památek mají povinnost včasně zkoumat ohrožené objekty, zjišťovat jejich kulturní hodnoty a doporučovat takovou úpravu, kterou budou památky co nejméně dotčeny. Vždyť stačí často k dopravnímu uvolnění ulice zřízení loubí pro chodce.

Klub Za starou Prahu dospěl k tomuto přesvědčení několik let po svém založení, a pak se jím důsledně řídil v boji za ochranu stavebních památek. Již v prvním čísle vlastního časopisu z r. 1910 se po desítileté klubovní činnosti uvádí, že proti původní snaze pouhého bránění a udržování starého proti současnému zastává Klub moderní zásady péče o památky. Jeho práce se stává kladným spolutvořením městského prostředí u vědomí potřeb současného života i jeho poměru k památkám minulosti. Přitom je ovšem nutno chápat Prahu jako výtvarný celek, v němž přestavby a budování nových částí podléhají týmž estetickým zákonům, které určovaly i dosavadní výstavbu vnitřního města.

Toto stanovisko Klubu nebylo však každému známo a ochránci památek bývali mylně pokládáni za nerozumné zpátečníky, za staromilce, kteří brzdí soudobý vývoj. Svědčí o tom nejen různé kritiky činnosti Klubu v novinách, nýbrž i založení Klubu Za novou Prahu r. 1924. Nový Klub si vytkl za úkol prosazovat moderní výstavbu a přestavbu hlavního města proti představitelům reakce, proti ochráncům Prahy staré. Neznal aktivní účast Klubu Za starou Prahu na díle obrody Prahy v moderní velkoměsto, odmítl spolupráci s ním a záhy zanikl.

Povšechné vytčení uznávaných zásad, platných obecně, při všech klubovních akcích, je třeba doplnit konkrétními příklady jejich použití ve zvláštních případech. Nejde o úplný výčet všech klubovních počinů, nýbrž spíše o jejich přehled ve skupinách, do nichž je lze zařadit podle rozsahu území a počtu ohrožených památek. Postup od nejjednodušších případů, týkajících se pouze jediné památky, k složitějším s více ohroženými objekty ukáže vyvrcholení vývoje v problému rozvržení sítě hlavních komunikací v celém městě. Je to předpoklad optimální ochrany všech kulturních hodnot při úpravách vyhovujících novodobé dopravní potřebě.

Komunikační úpravy v městě, které se omezily na odstranění pouze jednoho objektu jako dopravní překážky, byly celkem řídké. Byly však tím méně vítány, šlo-li právě o významnou památku, jako je plastické dílo sochařské, zdobící některé městské prostranství, nebo umělecky řešenou městskou bránu na výjezdní komunikaci s poměrně úzkým průjezdem, anebo budovu, která vystupovala do ulice a vytvářela tak svou hmotou zajímavé prostory. Ačkoliv šlo pouze o jediný objekt, byla to obyčejně velmi citelná ztráta nejen díla samého, ale i jeho situace

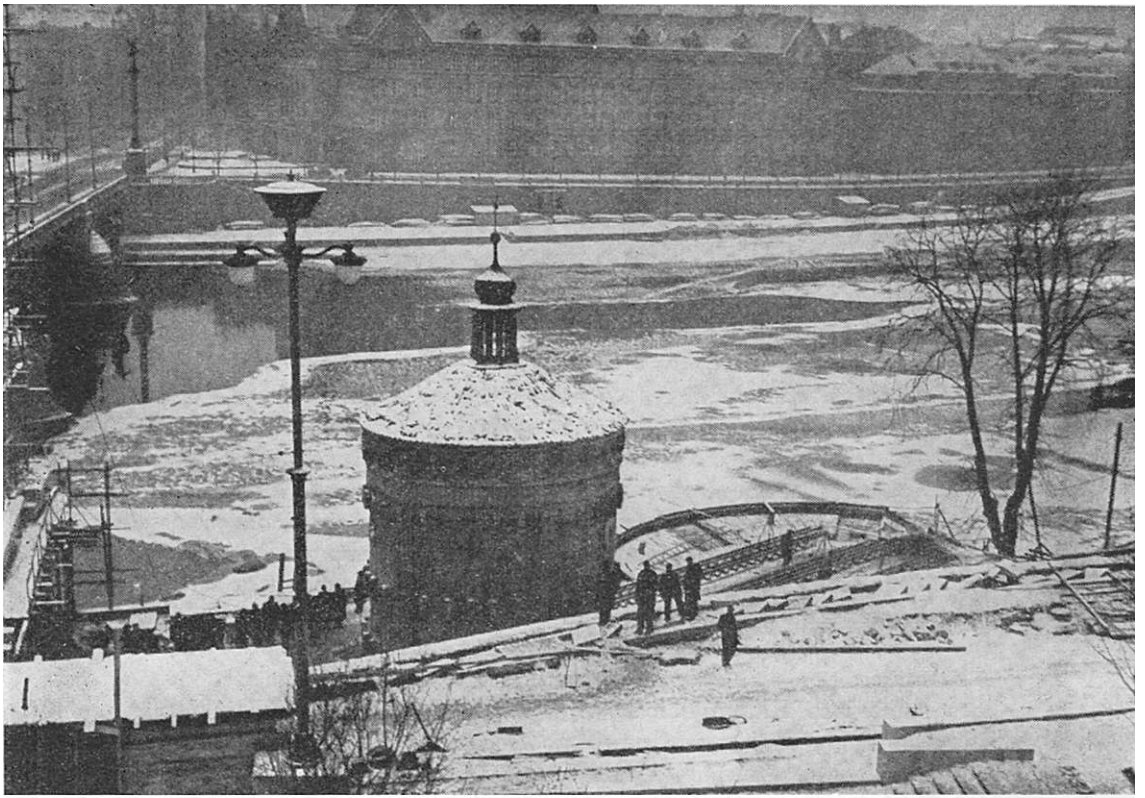

Přesun kaple sv. Maří Magdalény 4. 2. 1956 (Snímek ČTK — L. Nebor)

v prostředí, pro které bylo komponováno a v němž své výtvarné kvality nejlépe uplatňovalo. Kromě toho docházelo k takovým ztrátám zpravidla neočekávaně, bez bližšího průzkumu všech hodnot a bez pokusu o jiný způsob řešení. Bývá to umožněno tím, že jde o jediný objekt, který je ve vlastnictví obce, a i kdyby nebyl, je vždy možno získat jej snadněji, než musí-li se vyjednávat s mnoha soukromými majiteli ohrožených domů o prodej nebo vyvlastnění. Jako výstraha před unáhlenými nekulturními činy v onom případě se uvádí často zničení Krocínovy kašny roku 1862 nebo zboření románského domu čp. 16 na Starém Městě v jedné noci roku 1911.

Ukvapeným a neuváženým činem bylo nejčastěji odstraňování soch, kašen i jiných výtvarných předmětů v městech. Bylo-li prokázáno u takových ne příliš hmotných a rozměrných objektů, že jsou skutečně vážnou překážkou dopravy a že mohou být vozidly i poškozeny, lze uvažovat o jich přenesení na jiné místo. Pak ovšem někdy zanikne zvlášť působivá situace, s níž je dílo spjato ve všech pohledech. Z poslední doby máme příklad vzácného pochopení takové výtvarné jemnosti. Je to Merkurova kašna v Olomouci, kde se po vysvětlení věci konzer-

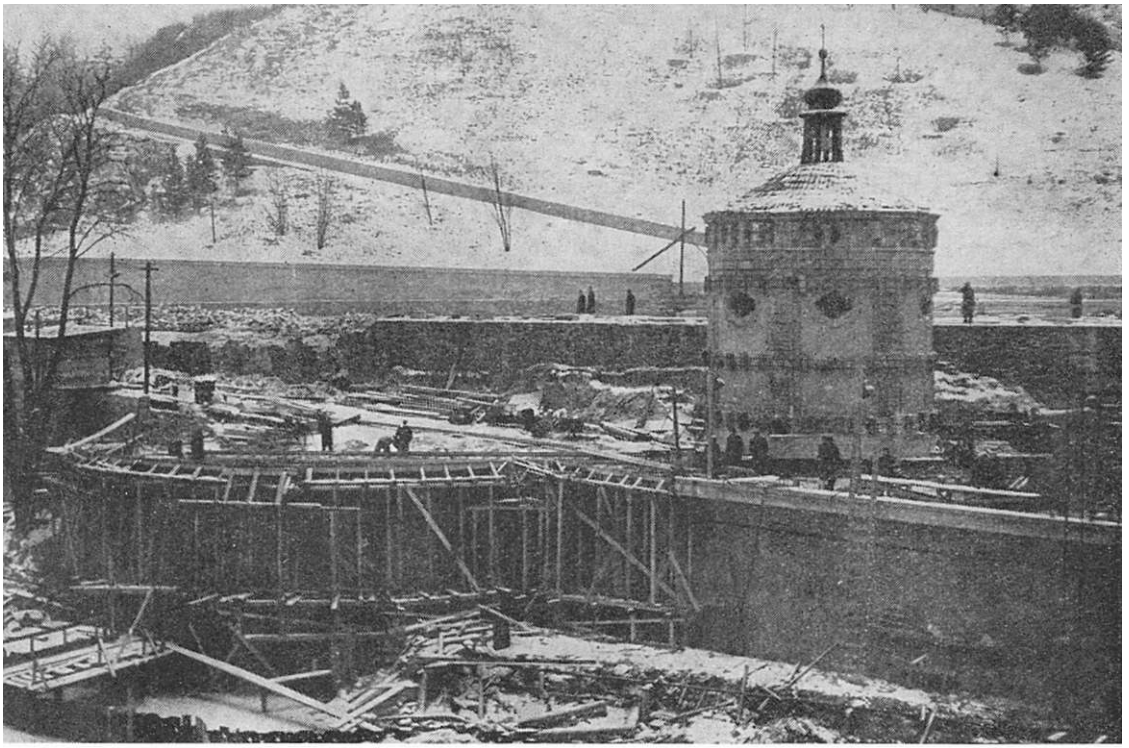

Práce při přesunu kaple sv. Maří Magdalény (Snímek ČTK — L. Nebor)

vátorem upustilo od zamýšleného přenesení. Zdařilé dílo Filipa Sattlera je dále obdivováno v známém městě kašen na původním místě před Národním domem v České ulici (8. května).

Dnes ovšem není již vzácností ani přenesení celé budovy, překáží-li dopravě. S dobrým výsledkem setkalo se r. 1956 posunutí barokní rotundy sv. Maří Magdalény poblíž mostu Svatopluka Čecha na levém břehu Vltavy na vhodnější místo. Při provádění nových úprav předmostí s podjezdem komunikace pod Letnou nebylo možno ponechat kapli na původním místě; byla přenesena. V nové situaci se uplatňuje lépe než v prostředí dřívějším, které jí bylo dáno po vybudování mostu r. 1908.

K přenesení budovy naskytla se v Praze již předtím příležitost při stavbě Jiráskova mostu. Při projednávání mostní trasy bylo zjištěno, že na smíchovském břehu bude Dienzenhoferův pavilón v cestě dopravě. Klub plně uznával potřebu nového přemostění, ale žádal nevelké posunutí osy mostu, aby pavilón mohl být ponechán na dosavadním místě. Tomuto přání nebylo vyhověno, ale dohodnuto, že na účet stavby mostu se pavilón posune na místo, kde nebude dopravou ohro-

žen. Ač na zákrok Klubu byla vypsána i soutěž na tuto práci, nedošlo k přemístění, a městská rada se dne 3. srpna 1928 usnesla tuto význačnou stavbu zbořit.

Klub se též zasazoval o zachování městských bran. Jsou sice součástí opevnění, prováděného fortifikačními inženýry, ale namnoze jsou to stavby i výtvarně hodnotné. Zdržují však provoz, kde trasa výjezdové komunikace nebyla přeložena na vhodnější místo. V takových případech se Klub o to zasazoval, a vedením dopravy kolem brány se podařilo zachránit např. bránu Bruskou, která měla být zbořena již r. 1901. Ovšem pomýšlelo se přitom odbourat pobočni křídla, takže by byla ztratila pevnostní charakter. I tomu Klub zabránil a prosadil vhodnou úpravu, která byla realizována. Jednou z posledních městských bran, které se staly obětí vzmáhající se dopravy, byla Plzeňská brána v Rokycanech. Již r. 1912 navrhoval Klub rozšíření jejího průjezdu, a když výjezdová komunikace byla upravovacím plánem přeložena, trval na zachování brány. R. 1952 byla však přece zbořena; ukvapeně, přes důrazné protesty Klubu.

K dalším případům, kde z dopravních důvodů byl dotčen pouze jediný dům, patří Oettingenský palác na Malé Straně, který značně vystupuje do Letenské ulice. Vytváří v ní při kostele sv. Tomáše úzkou soutěsku, částečně překlenutou, dopravě nepříznivou a pěším nebezpečnou. Stačilo však, jak tehdy navrhoval Klub, využít širokého průjezdu v ose hlavního průčelí paláce jako veřejného průchodu, aby pěší obcházeli nebezpečné zúžení při Tomášském kostele, jímž je vedena trať elektrické dráhy. Přes varovné hlasy Památkového úřadu i Památkového sboru města Prahy provedeno však r. 1926 nákladné loubí pro pěší v severním traktu paláce. Tím utrpěl vzhled a ohrožena stabilita budovy i protějšího kostela stálými otřesy. Toto nebezpečí se ještě zvýšilo, když se od několika let loubí vyhradilo povozům a pro pěší otevřen průchod palácem.

K bourání ojedinělých historicky cenných objektů docházelo i v oblastech mimo jádro města při rozšiřování silnic do Prahy ústících a jejich přeměně na hlavní třídy předměstských obcí i na výjezdové komunikace. Byly to zejména hřbitovy, typické dvorce a zájezdní hospody. Klub hájil i tyto památky a velmi často se zabýval např. Malostranským hřbitovem na Smíchově. Ač již za prvé republiky byla část tohoto hřbitova zabrána na rozšíření ulice a ohradní zeď přestavěna, byla nová zeď po okupaci opět zbořena, hřbitov zveřejněn a měl být upraven na hřiště. Po mnoha zákrocích Klubu bylo od toho upuštěno a očekává se, že hřbitov „národních buditelů" bude znovu ohrazen, aby byl lépe chráněn před dalším pustošením. Také nedaleká Bertramka byla ohrožena vedením komunikací, ale nová úprava ji celkem nepoškodila. Zato však v Břevnově hostinec U kaštanu je příkladem nežádoucího ubourání budovy, jak si to vyžádalo rozšíření Bělohorské třídy, ačkoli je to budova významná v dějinách socialistického hnutí.

Přechodem k případům, kde bylo komunikační úpravou dotčeno víc domů, je rozšíření Národní třídy při vyústění Perštýna. Tři domy tu vystupovaly do ulice a překážely dopravě zejména tím, že křižovatka Perštýn—Spálená s okružní třídou kolem Starého Města byla velmi stísněna. Celková úprava trvala však léta, byla prováděna postupně, protože vyžadovala přestavbu tří objektů různých soukromých majitelů. Za prvé republiky bylo v domě čp. 961-I zřízeno loubí, později

zbořen sousední dům čp. 1022-I a novostavba ustoupila do nové, schválené regulační čáry. Zůstal jediný nárožní dům čp. 1342-I nejvíce překážející výhodnější úpravě živé křižovatky. Přečkal okupaci a po válce byl zbořen, aniž se uvažovalo o jeho přestavbě, např. zřízením loubí do Národní třídy, jak to navrhoval Klub. Bylo by to stačilo, protože dopravní poměry na křižovatce se zlepšily již tím, že byla zavedena jízda vpravo.

Podobných případů, kde rozšiřováním ulice bylo postiženo více domů, jež měly ustoupit do nové regulační čáry, bylo již koncem předešlého století v Praze velmi mnoho. Protože se tyto úpravy prováděly postupně, jak právě bylo vylíčeno, byl původní vzhled mnoha ulic rozrušen novostavbami. Jsou mezi nimi např. i ulice Karlova, Perštýn, Dlouhá třída na Starém Městě nebo Nerudova ulice, Újezd na Malé Straně apod. Nové úpravy se navrhovaly šablonovitě. Ulice se napřimovaly a různé půdorysné nepravidelnosti odstraňovaly. Tím byly často nejen ohroženy objekty výtvarně hodnotné, ale téměř vždy prosté budovy zdánlivě bez zvláštní umělecké a historické ceny, avšak pro ráz starého města důležité situováním, velikostí, obrysem a členěním stavební hmoty, neboť vymezovaly vyrovnaná městská prostranství a uplatňovaly se i v průhledu. Pro tyto hodnoty nebylo pochopení a nové úpravy k nim byly nešetrné. Na vrub komunikačních úprav mizely krásné partie starého města jedna za druhou, rovnocenné náhrady za ně nebyly vytvořeny a staré části města pozbývaly charakteristické zajímavosti. Byl porušen ráz a smysl jejich půdorysu a malebné uliční prostory se proměňovaly v jednotvárné chodby. Protože realizace probíhala postupně, nebylo na přelomu století ve vnitřní Praze ulice, kde by se neuplatňovala tato přestavovací vášeň, a Klub Za starou Prahu měl tu velké pole působnosti, aby předešel dalším nešvarům. Zasáhl např. včas do regulace Perštýna, jehož charakteristický, v jakési náměstí rozšířený prostor měl být proměněn v nezajímavou nudnou ulici.

Kromě rozšiřování ulic usilovalo se ve vnitřní Praze též o prorážení a zřizování nových komunikací. Podnětem k tomu byla hlavně stavba nových tratí elektrické dráhy. Tak došlo již koncem minulého století k průlomu U Klíčů na Malé Straně, k násilné úpravě Oettingenského paláce i k mnoha návrhům pobřežní komunikace přes Kampu, jen aby byla získána průběžná komunikace přes Malou Stranu. Na Starém Městě se usilovalo o uzavření okruhu vytvořeného na jeho obvodu, přičemž se obcházela soutěska U křižovníků komunikací vedenou na podbřeží pod obloukem Karlova mostu. Došlo také k návrhům na přímé spojení města s Letenskou plání, které vyvolalo mnohaletý spor o nejvhodnější řešení, a o něco později se opakoval podobný případ s výstupnou komunikací na Petřínské stráni, vedoucí od mostu Legií na Strahov a do Břevnova.

Průlom U Klíčů na Malé Straně byl proveden již r. 1896 zbořením tří domů v bloku na jižní straně Malostranského náměstí, aby se ve smyslu schváleného regulačního plánu umožnilo přímé spojení náměstí s ulicí Karmelitskou. Umělecká komise města Prahy se vyslovila pro uzavřenost náměstí a žádala, aby nevzhledná proluka byla opět zastavěna domy s podjezdy. Průlom však zůstal až do konce prvého desetiletí nového století neupraven, takže byl označen jako „bezradný, nešťastný čin, který nešetrně zasáhl přímo střed krásného města." Teprve po 14

letech se vážně jednalo o úpravě proluky, městská rada vypsala soutěž, vypracovány i návrhy různých autorů a také Klub Za starou Prahu přispěl k řešení vlastním projektem. Provedení se uskutečnilo podle jedné ze tří alternativ vypracovaných městským úřadem. Klub hájil variantu, která byla založena na jeho návrhu, zacelovala pohledově jizvu vzniklou průlomem a byla komunikačně logická a bezvadná. Zemský výbor však rozhodl po dobrozdání přizvaných znalců (prof. Fanty a Kotěry) pro alternativu s rozšířením ulice Karmelitské, a ta byla také roku 1914 uskutečněna.

Snaha po využití vymožeností nových prostředků hromadné dopravy zasáhla i mnohá jiná místa starého městského jádra. Nebylo to vítáno, protože mnohé památky byly ohroženy již pouhým projížděním vozů elektrické dráhy a stálými otřesy. Tak např. starý krov u sv. Trojice ve Spálené ulici musel být z valné části vyměněn, aby se předešlo nevyhnutelné katastrofě. Vážnější bylo poškození portálu kostela sv. Tomáše na Malé Straně otřesy vozů elektrické dráhy, projíždějících v těsné blízkosti. Stálými otřesy jsou také ohroženy i domy v Celetné ulici i v ulici Letenské, rozrušuje se zpevnění vozovky podél kolejí a poškozuje se trolejovým vedením vzhled veřejných prostranství.

Klub byl často nucen zakročit při navrhování nových tratí elektrické dráhy. Zvlášť významné bylo jeho úspěšné úsilí o změnu trasy elektrické dráhy na Hradčanech. Měla vést přes Prašný most podél severní stěny Hradu při Jelením příkopu na Hradčanské náměstí, kde vyúsťovala mezi Hradem a arcibiskupským palácem. Klubu se podařilo za pomoci ústřední komise přesvědčit odpovědné činitele o nebezpečí plynoucím z uskutečnění tohoto několikrát opakovaného návrhu. Přes protest Občanského klubu na Hradčanech došlo k vedení trati zahradou Lumbeho.

Historický útvar Starého Města byl těžce ohrožen úmyslem vést elektrickou dráhu od Mikulášské (Pařížské) třídy přes Staroměstské náměstí na Václavské náměstí. Zástupci Starého Města naléhali na radnici několik let na spojení s Novým Městem. Uvažovalo se o třech alternativách: o prodloužení trati ze Spálené ulice přes Perštýn (Vejvodovou a Michalskou ulicí, Richtrovým domem) nebo z Václavského náměstí přes Můstek ulicí Melantrichovou nebo Železnou. Klub přistoupil na poslední alternativu ulicí Železnou, kterou bylo možno provést bez značných ztrát na památkách, ale která byla dražší. Tehdy však již pronikal názor, že výrazná komunikační tepna Pařížské třídy, navržená při provádění pražské asanace, nemá být prodlužována na Václavské náměstí, a k realizaci nedošlo.

Zato myšlenka prodloužit Pařížskou třídu na sever, která se vynořila již po Jubilejní výstavě (arch. Jan Zeyer), byla sledována od r. 1897 po desítiletí. Prof. Jan Koula předložil totiž toho roku městské radě návrh na prodloužení hlavní asanační třídy vedoucí ze Staroměstského náměstí k severu. Mělo se tak stát novým mostem přes Vltavu a jeho pokračováním hlubokým zářezem do Letenské stráně až k silnici Belcrediho, aby se získalo nejkratší spojení ze Staroměstského náměstí do Bubenče, Letné a Holešovic. Tehdy nikdo netušil, že je tím zahájeno období trvající desítiletí, období úvah vedoucích k velkorysému rozložení hlavních komunikací celého města. Je to doba mnoha návrhů a sporů,

které se nejprve omezily na vedení trasy jen této komunikace, ale časem se poznalo, že jde o rozhodnutí zásadní otázky systému hlavních komunikací ve Velké Praze, komunikací dostředných a okružních. Teprve v současné době blíží se tato úloha k uspokojivému rozřešení, které se začíná realizovat.

Proti návrhu prof. Kouly bylo mnoho námitek. Poukazovalo se zejména na porušení souvislosti Letenské stráně. Ani Klub Za starou Prahu nesouhlasil se svážděním dopravy ze severní pražské oblasti na Staroměstské náměstí, a prof. Goll nazval navrhovanou komunikaci šípem vystřeleným do srdce Prahy. Byla to oprávněná obava, že doprava svedená na náměstí bude vyžadovat další pokračování a rozruší zachovanou část Starého Města. V živých debatách probíraly se další různé návrhy na Letenskou komunikaci, která ve snaze zachovat nepřerušenou stráň byla navrhována v serpentinách i v tunelu. Nakonec dospělo se k architektonicky dokonalým návrhům (prof. Jan Koula, arch. Ant. Engel) s výkopem, maskovaným ze strany řeky monumentální branou, která zachovala spojitost letenské stráně i komunikační spojení pláně mostem, přepínajícím výkop.

Problém letenské komunikace se však až do první světové války nedostal přes období návrhů, soutěží a živých debat a nebyl definitivně rozřešen. Když se po válce ustavila Státní regulační komise, dostala celá záležitost zcela jiný směr. Vynořila se totiž myšlenka obdobná komunikaci letenské, výstupná cesta po svazích Petřína, jako komunikační spojení Břevnova s vnitřní Prahou. Proti komunikaci letenské měla však také úlohu ochrany Malé Strany před dopravou průjezdnou, směřující od Smíchova do severozápadního sektoru Prahy. Začalo se uvažovat, má-li být soustava hlavních komunikací radiální, směřující do středu města, nebo okružní, sbírající dostřednou dopravu dříve, než dosáhne jádra města. Z hlediska ochrany památek bylo ovšem nepřijatelné svádění dopravy na Staroměstské náměstí. Byla proto r. 1922 navržena komunikace okružní, navazující na vybudovaný již bulvár kolem Starého Města (Národní tř., Příkopy, Revoluční tř.) a pokračující na levém břehu od mostu Štefánikova rampou na Letenskou pláň, třídu Obránců míru a kolem Hradčan na petřínskou komunikaci a most Legií. Ačkoliv zde byl úmysl ochrany pražského jádra, a zejména Malé Strany, před přesycením dopravou, vyslovil se Klub Za starou Prahu proti petřínské cestě v přesvědčení, že by to byla zkáza zahrad a sadů Petřína. Odpor, se kterým se setkala i jinde, byl příčinou, že její trasa byla několikrát měněna a prodlužována směrem jižním, aby pak navazovala přes Jiráskův most na pravém břehu na širší okruh jdoucí kolem Musea. Uvažovalo se také o komunikaci přes Kampu a o pravobřežní trase pod nábřežím Smetanovým, ale k definitivnímu řešení až do okupace nedošlo. Za okupace se pomýšlelo na severojižní transverzálu přes Prahu od Troje na Pankrác jako na doplněk západovýchodních tagentů, které byly navrhovány již dříve v severní a jižní oblasti Prahy. Teprve po druhé světové válce se záležitost dopravní sítě pražské řeší ve směrném plánu a uvažuje se o okruzích, které budou vytvořeny částečně i komunikacemi tangenciálními a budou zachycovat dopravu směřující do středu města. Byl již realizován tunel v prodloužení mostu Švermova jako součást okruhu kolem Starého Města a buduje se severojižní transverzála rozšířením mostu Hlávkova.

Účast Klubu Za starou Prahu v boji na záchranu památek ohrožených měst-

skou dopravou přímo (jízdou a otřesy) nebo nepřímo (úpravami podnikanými k jejímu zlepšení) je velkým přínosem památkové péči, i když některé zásahy Klubu nebyly úspěšné. Klub se nestavěl zásadně proti komunikačním úpravám v historickém jádře města, ale opíraje se o vědecké poznatky upozorňoval na eventuální škody a snažil se spoluprací vyhledat správné řešení, které by splnilo úkol dopravní bez zbytečných ztrát na památkách. Je to zásada správná a moderní památkovou péčí uznávaná. Vyrovnáváním rozporů vznikajících sledováním obou hledisk, dopravního i ochranářského, nastal v akcích Klubem podnikaných vývoj od zachraňování jednotlivých ohrožených objektů k preventivní ochraně celého historického jádra správným rozvržením hlavních dopravních tepen kolem tohoto jádra. Tak připravoval Klub po 60 let dosažení vyšší kulturní i civilizační úrovně prostředí obyvatel staré Prahy.

Jaroslav Vaněček

II.

Dne 1. srpna 1883 byla otevřena trať koňské, či jak se tehdy říkalo koněspřežné, dráhy přes Karlův most na Malostranské náměstí. Dále do kopce jít nemohla. Ale jakmile se proslechlo, že elektrická energie zmůže i nepřekonatelné výškové překážky, podal 19. února 1886 Občanský klub na Hradčanech městské radě petici, aby elektrická tramvaj byla vedena Malou Stranou na Hradčany. Vývoj techniky ovšem tak rychle nepokračoval, neboť až v roce 1890 byla F. Křižíkovi povolena první elektrická dráha v Praze od hostince na Letné k letohrádku v Královské oboře. Ale již roku 1893 byl sledován projekt elektrické dráhy Nerudovou ulicí, Úvozem k Strahovské bráně s eventuálním prodloužením trati do Hvězdy. V témže roce nadřízený úřad, vídeňské ministerstvo obchodu, dalo městské radě souhlas k provedení předběžných technických prací. Dne 21. června byl ministerstvu železnic předložen projekt vypracovaný firmou F. Křižík v Karlíně. Ale 11. ledna 1898 ministerstvo plán vrátilo s odůvodněním, že projektovaný adhesní provoz při neobyčejném stoupání až 122 ‰ žádoucí bezpečnost nezaručuje, a doporučilo, aby vedení trati šlo jiným směrem nebo, kdyby dosavadní směr byl z místních dopravních důvodů nutný, aby byl uvážen systém dráhy ozubené. Námět se patrně zamlouval, zástupce ministerstva souhlasil, ale policejní ředitelství vyslovilo se proti dráze, která by vedla Nerudovou ulicí, a Úvozem, kvůli veřejné komunikaci a veřejné bezpečnosti. Proto již roku 1899 předložila městská rada ministerstvu projekt ozubené dráhy soustavy inž. Abta z Lucernu, který však nebyl schválen. Dne 4. září 1910 předložila městská rada svůj projekt znovu a dostalo se jí odpovědi, že by byl projekt schválen jen tehdy, kdyby rada s úřady smluvila náležitá bezpečnostní opatření a kdyby místodržitelství od svého zamítavého stanoviska upustilo. Ale v příštím roce při nové komisi místodržitelství trvalo na svých námitkách i přesto, že zástupci města se zavázali dodržet všechny podmínky a všechna bezpečnostní opatření, ale 29. září ministerstvo sdělilo, že nemůže dát povolení a že ani navržené rozšíření Nerudovy ulice nemůže působivě čelit svého času předneseným námitkám stran ohrožení uliční jízdy.

Městská rada se tudíž zabývala jinou trasou dráhy, a to Tržištěm, Vlašskou ulicí a odtud po pozemcích Strahovské zahrady serpentinou až k ulici v Úvoze, kde by podélně vybíhala na Pohořelec. Tento návrh byl 29. dubna 1902 předložen ministerstvu, které dalo i souhlas k předběžným pracím. Proti návrhu vyslovila se však kanonie premonstrátů na Strahově namítajíc, že by se tratí zničila nejen celistvost klášterních zahrad, ale i klid. Městská rada od návrhu upustila pro velké obtíže a přílišné finanční oběti.

Byl tudíž sledován nový návrh prof. arch. J. Schulze na vedení elektrické dráhy Nerudovou ulicí až ke kostelu kajetánů. Zde měla trať zabočit za kostel a jít zahradami za domy čp. 216 až 224 v Nerudově ulici a vyústit po zboření domů čp. 225 a 226 pod rampou cesty ke Hradu a navázat na Úvoz. Ministerstvo na dotaz ze 7. září 1905 dne 16. ledna 1906 odpovědělo, že stoupání trati by bylo menší než 112 ‰ proti dřívějším 122 ‰, ale že uskutečnění by mělo tak značné obtíže, že návrh nemůže schválit. Když potom s nezdarem končil pokus vést trať toliko ke kajetánskému kostelu a neosvědčila se doprava automobilovými omnibusy, která byla dne 7. března 1908 zahájena z Malostranského náměstí a 1. května téhož roku z Křižovnického náměstí na Pohořelec, bylo od veřejné dopravy Nerudovou ulicí upuštěno a byl sledován jiný směr kolejové dopravy na Hradčany, ale pro zachování rázu Hradčan stejně nebezpečný, přes Prašný most na Hradčanské náměstí. Že k tomu nedošlo, je zásluhou Klubu Za starou Prahu. Byl to nerovný boj, jelikož návrhu přálo zámecké hejtmanství, konzervátor a stavitel dómu arch. K. Hilbert, městská rada a kompromisu nakloněná správa arcibiskupského paláce.

V lednu r. 1910 byl zahájen provoz elektrickou tramvají Chotkovou silnicí po Mariánských hradbách až k Prašnému mostu. Schválený regulační plán Hradčan z r. 1904 počítal s otevřením cesty přes Prašný most a částí Jeleního příkopu podél Španělského sálu, hradní zahradou před podjezdem k Španělskému sálu a částí zahrady arcibiskupského paláce. V plánu byly i varianty buď vedení trati Lumbovou zahradou a ulicí U kasáren, jež pro svoji šířku 3,25 m byla označována za příliš úzkou a míjející střed Hradčan — nebo nově projektovanou cestou Jelení a Keplerovou ulicí na Pohořelec, jež pro vlastní Hradčany byla již vzdálena.

V září r. 1909 žádala obec pražská postoupení části arcibiskupské zahrady o velikosti 92 m², aby 12 m cesta vedená hradní zahradou mohla příznivě vyústit na Hradčanské náměstí. Na učiněný dotaz sdělila arcibiskupská kancelář vídeňské centrální komisi pro zachování uměleckých a historických památek, že popírá důležitost vedení trati hradní zahradou a částí arcibiskupské zahrady na Hradčanské náměstí, zdůvodňuje potřebu klidu na náměstí i před Hradem, kde bývají církevní slavnosti, že nejvíce je postižen dvorní erár zasypáním části Jeleního příkopu, erár však s projektem souhlasí. Kdyby souhlasila i eventuální komise, žádá arcibiskupská kancelář, aby náhradou za postoupený pozemek dostala část Jeleního příkopu.

Zámecký hejtman Zapletal k vysvětlení případných obav sdělil, že na mnoha místech je trať vedena vedle historických památek, že církevní slavnosti jsou na náměstí pouze o Božím těle, že na Karlově mostě je po celý týden církevních

slavností provoz zastaven, že by tomu tak bylo podle potřeby i na Hradčanském náměstí, upírá odbornou znalost konzervátorovi, jelikož architekt a člen centrální komise jako skutečný znalec vyslovil se o projektu velmi příznivě. Dále zdůraznil, že uskutečněním zamýšlené cesty zamezí se průjezd vozy Hradem. Dobře připravený úmysl vedení elektrické trati přes Prašný most vyvolal však protest Klubu Za starou Prahu ze dne 30. dubna 1910. Byl zaslán centrální komisi a městské radě a otištěn v 5. čísle I. ročníku věstníku Klubu. V protestu bylo zdůrazněno, že vedení dráhy kolem Hradu by vyžadovalo vykácet mnoho stromů v Jelením příkopě, zřídit vysoký násep nebo dokonce opěrné zdi a že je nutno zásadně odmítnout každý pokus o sebemenší změnu Jeleního příkopu. Klub neshledává potřebu vyústění trati na Hradčanské náměstí, které tuto dopravu nepotřebuje, neboť „dopravním prostředkem aristokracie a vysokých hodnostářů církevních není přece elektrická dráha", a doporučuje vedení trati Lumbovými zahradami. Když se s protestem Klubu ztotožnil jak konzervátor Luboš Jeřábek, tak i centrální komise, tu městská rada odpověděla centrální komisi, že nejde o vykácení nějakých stromů památkových, že těleso nové komunikace bude na svém zevnějšku opatřeno úponkovými rostlinami a že v místech trasy jsou pouze hromady střepů, prejzů, cihel a odpadků a že po stránce technické Hrad v žádném směru neutrpí. Vyslovuje dále podivení, že Klub protestuje proti nové komunikaci dříve, než projekt byl vypracován, lituje, že centrální komise si nevyžádala posudek od odborníka nad jiné povolaného, konzervátora arch. K. Hilberta, aby se její stanovisko mohlo opřít o nestranný, odborný a spravedlivý posudek projektu této naprosto nutné komunikace, aby Hradčany byly z oné poetické zasněnosti, v které pro nedostatek vhodné komunikace jsou, vyvolány k životu a rozvoji, který jim jako nejvýznačnější části hlav. města Prahy přísluší.

Aby projekt tramvaje byl uspíšen, usnesla se městská rada 28. února 1911 vyslat deputaci správní rady elektrických podniků k nejvyššímu hofmistrovskému úřadu ve Vídni, aby odevzdala pamětní spis a projekt obhájila. Mezi členy deputace byl jmenován i arch. K. Hilbert. Hofmistrovský úřad odkázal však deputaci na centrální komisi. Deputace patrně dosáhla, že bylo místodržitelství uloženo, aby na 25. dubna svolalo komisi s přizváním příslušných úřadů a zástupců uměleckých a odborných spolků a university. Hofmistrovskému úřadu asi na výsledku této komise velmi záleželo, protože už 1. května telefonicky vyzval zámeckého hejtmana, aby ihned podal zprávu. Hlásil, že komise se zúčastnil generální konzervátor centrální komise univ. prof. Max Dvořák, stavitel dómu a konzervátor K. Hilbert, konzervátor Luboš Jeřábek a zástupci městské rady elektrických podniků a zástupci odborných a uměleckých spolků a university. Zpráva zámeckého hejtmana byla většinou tendenční; sám toliko zdůraznil, že projekt závisí na dohodě obce s centrální komisí. Uvedl, že konzervátor Hilbert prohlásil, že projekt je velmi příznivý, neohrožuje bezpečnost Hradu a že Hrad esteticky nebude porušen. L. Jeřábek že prohlásil, že je delegovaným zástupcem centrální komise a že projekt zamítá — jelikož má být proveden odkop ulice 1,7 m vysoký před jízdárnou a před vchodem do hradní zahrady, dále 13—16 m vysoké opěrné zdi v Jelením příkopě, že trať před Španělským sálem se dvakrát lomí v pravém úhlu a způsobí otřásání, které ohrozí stabilitu Španělského sálu,

zvláště roštového stropu o rozpětí 24 m. Zapletal se snažil tyto námitky vyvrátit názory K. Hilberta a konzervátora Jana Heraina, kteří nemají obavy o Španělský sál a kteří uvádějí příklad Celetné ulice, která otřásáním tramvají nikterak netrpí, že ani na Karlově mostě není prokázán jeho škodlivý vliv. Zamítavá prohlášení dali zástupci: Klubu Za starou Prahu (arch. B. Hübschmann), Společnosti přátel starožitností (V. Fabián), Umělecké besedy (arch. Jan Mayer), Jednoty výtvarných umělců (Láďa Novák), Mánesa (arch. Alois Dryák), Skupiny architektury, Spolku architektů a inženýrů (arch. T. Petřík), Klubu historického (prof. J. Šusta). Konzervátor Jan Herain zdůraznil, že jde o další ničení Jeleního příkopu — jež bylo již před 30 lety zahájeno zasypáváním jeho západní části. Zástupce policejního ředitelství se odvolává na příznivý projekt elektrické dráhy Lumbovou zahradou, který zastával i generální konzervátor Max Dvořák. Zástupce akademického senátu university rektor Jan Jánošík se připojil k vyjádření těchto dvou posledních. Zástupce elektrických podniků trval na projektu, že zaručuje nejkratší spojení na Hradčany, že technické námitky jsou nedůvodněné, jelikož elastický nasypaný násep je oddělen od zdi Španělského sálu 6 m a že důvody proti němu jsou rázu pouze estetického a citového.

Zástupce městské rady protestoval, že ke komisi byly pozvány výhradně korporace, o kterých bylo dříve známo, že zaujímají rozhodné stanovisko proti návrhu, a nikoliv korporace, které si tuto komunikaci přejí — výsledek že je jednostranně zbarven a neměl by být podkladem konečnému vyřízení. Posudky jsou s protestem Klubu Za starou Prahu v podstatě totožné.

Ještě 19. července 1911 hlásí zámecký hejtman hofmistrovskému úřadu, že všecka vyjádření v protokolu z 25. dubna se zdají být z téhož pramene. Tento „objev" měl v poslední chvíli zmařit správný názor centrální komise. Rozhodnutí, kterým centrální komise trvala na zamítnutí trati přes Prašný most, došlo městské radě 22. července 1911 a křížilo se s denunciací zámeckého hejtmana.

Čtvrtstoleté úsilí znemožnit kolejovou dopravu na Hradčany zachránilo Malou Stranu i Hradčany. Nelze se domyslet, jaké opravy dopravních překážek by byly zničily všecko to, co je dnes naší chloubou.

Alois Kubiček

PRAŽSKÉ ZAJÍMAVOSTI

DVOJÍ TAJEMSTVÍ MALOSTRANSKÉHO DOMU

V ulici U Lužického semináře na Malé Straně stojí v bizarním bloku, tlačícím se mezi dvěma trojúhelníkovými náměstíčky ke zdi zahrady býv. kláštera anglických panen (dnes Vojanovy sady), poměrně vysoký, štíhlý starý dům; několika okny svého třetího patra se zvědavě dívá do starého parku a na malebné střechy i věže malostranské za ním. Kromě této vyhlídky není na něm nic zvláštního; je to však typický starý dům pražský, s jednoduchou fasádou zvenčí, uvnitř s uzoučkým dvorkem, malebně lemovaným pavlačemi a klikatinou schodů, vedoucích k bytům, dnes prostým, které však nebývaly sídlem lidí chudobných.

Jako všechny staré domy hlídá si tajemství osudů, které se v jeho zdech odehrály, mlčelivý, jako Máchův žalářník, který „co slyšel, nikdy nezjevil, než navždy bledé jeho líce neusmály se nikdy více". A bylo by opravdu velmi zajímavé, kdyby starý dům mohl doříci to, co napověděli, ale nedomluvili lidé. Dva z jeho obyvatel, stejného jména, získali si zvláštní hrou osudu slávu, každý jiným způsobem podivnou. Jeden zapůsobil náhlou senzací, která vylákala do ulic davy Pražáků, jež se podle novinových odhadů „páčily" na sedmdesát tisíc hlav; vzedmuté vlny veřejného zájmu pozvolna opadaly, jméno zapadalo do nepaměti a dnes je zakleto již jen v memoárech starých, také již dávno zemřelých Pražanů.

Jméno druhé, vlastně totéž — jen křestní jméno se liší — je nesmrtelné. Generace za generacemi je čtou a budou číst, dokud český národ bude číst svou literaturu. Je to však jen jméno, prázdný zvuk, za kterým zmizel člověk; propadl se do minulosti „... tak jako zemřelých myšlenka poslední, tak jako jméno jich..."

Toto jméno ovšem tu zůstává a občas se někdo pokusí dát mu obsah, jako se to děje v „Povětroni" Karla Čapka. I když svůj přesný obsah toto jméno už nikdy mít nebude, přece je zajímavo sledovat onu hru kombinující lidské obraznosti, snažící se sestavit v celek několik střepinek zachycených životních detailů.

Avšak dříve, než se obraz člověka rozsypal v neurčitý prach reminiscencí, vznikl ucelený medailónek, v němž zachytil mizející rysy někdo, kdo je ještě viděl.

Časopis „Česká rodina", list „pro zábavu a poučení", který vycházel v Praze v osmdesátých letech minulého století a byl po určitou dobu redigován básníkem

Gustavem Dörflem, přináší na poslední stránce svého čísla ze dne 10. dubna r. 1883 nedlouhý fejeton, nazvaný „Zapomenutý vlastenec". Počíná slovy: „Od smrti jeho neuplynulo ještě ani celých osm let, ale těch osm krátkých let stačilo úplně, aby památka na něj z mysli přátel skoro už nadobro vymizela. A přece znal ho každý z celé čtvrti tomášské".

Nepodepsaný autor uvádí nás pak do zajímavého interiéru v domě č. 107 v Lužické ulici na Malé Straně, a právě do třetího patra, odkud je ona krásná vyhlídka do bývalé zahrady anglických panen. Je tu jakési miniaturní muzeum města Prahy; jeho jádrem jsou modely, „z lepenky pěkně vyřezané", doklad mravenčí píle majitelovy a jeho lásky k starému městu. Jsou tu skoro všechny památné pražské objekty: Kamenný most s oběma věžemi, Staroměstská radnice před opravou, Prašná brána, Týnský chrám, kostel Salvátorský, především ovšem na velkém stole celá dolejší čtvrt svatotomášská s částí ostrova Kampy. Pilný řezbář říká tomu „Pražské Benátky", a ukazuje-li někomu plod své práce, neopomine vyjmout z plastického modelu dům č. 96 v Lužické ulici, tzv. velký Jelenovský, a upozornit, jaké by jeho zbořením mohlo vzniknout hezké náměstíčko; podal prý o tom návrh městské radě, ale ta zatím na jeho nápad nevzala zřetel. Kromě modelů je tu ještě kolekce plánů pražských chrámů a veřejných budov, rovněž vlastnoručně vyhotovených majitelem. Dále tu vidíme čepičku „Svornosti", připomínající účast svého pána v pohnutých událostech roku 1848, a ze skleněné vitrinky dívá se na nás bizarní exponát: „lebka, památka to po jeho věrném příteli — poloslepém psu". Ve vedlejším pokoji je přes celou stěnu až ke stropu knihovna, obsahující skoro celou tehdejší českou literaturu, ale i knihy jiných Slovanů.

Když byl autor tímto líčením příznivě naladil čtenáře, představuje mu svého „zapomenutého" hrdinu. Je to už stařeček — narodil se r. 1790 —, ale neobyčejně živý a čilý, a hlavně — opravdu vřelý vlastenec. České knihy nejen kupuje a ukládá do knihovny, ale také je čte a zná; některé české autory, Kollára, M á c h u, Jablonského a Čelakovského, umí skoro nazpamět. Jde-li s někým po Staroměstském náměstí, neopomene vzpomenout popravy českých pánů; zato jezuity nenávidí, o svém patronu, sv. Ignáci, ironicky říká, že „je světější než Kristus a všichni apoštolé dohromady", protože jeho socha na kostele na Karlově náměstí má gloriolu kolem celého těla. Starého pána rozzlobí každé německé slovo; zeptá-li se ho někdo na ulici, jak se jde na „Belvedér", pošle jej nejprve do „Tramtárie", a pak jej poučí, že česky se říká „Letná".

Celkové líčení i každý detail živě nám připomínají na jedné straně malostranské figurky Nerudovy, hlavně „hastrmana", na druhé straně postavičky z Jiráskova F. L. Věka. „Povídky malostranské" vyšly několik let před vznikem článečku a je nepochybno, že podobnost tu vyplynula nejen ze shodných rysů živých modelů, ale i z přímého vlivu velkého vzoru. Jirásek začal psát svůj obrozenský román o několik let později a není vyloučeno, že na jeho žánrové kresby zapůsobily reminiscence na tento článek, který zcela dobře mohl číst. Konečně styl fejetonu je místy tak arbesovský, že skoro by sváděl k hypotéze o autorství, ale to by nás postavilo před další neřešitelnou záhadu.

Jádrem článku a asi i vlastním důvodem, proč byl psán, je ovšem událost

následující. Líčený stařeček nejvíce oživl r. 1863, když se počal restaurovat starý chrám sv. Salvátora v Dušní ulici a upravovat pro evangelický sbor. Byl první na staveništi, chodil tam skoro každý den, prohlížel každou skulinu, bral do rukou odpadlé kusy zdiva. Dělníky napomínal k opatrnosti a „vůbec vyprávěl jim ‚podivné historie', jak se o něm jistý tesař vyslovil". Hledal tu lebky popravených českých pánů, vyprávěl pravděpodobně pohnutlivou „salvátorskou legendu". Hledané relikvie sice nenašel, ale evangelickému sboru věnoval tři vlastnoručně vyhotovené podrobné plánky kostela s vyznačením místa, kde podle jeho dohadů ostatky popravených měly být uloženy. Jeden z plánků nadepsal:

„Tento nástin je zhotoven od čtyřiasedmdesátiletého mladíka, kterýž se kreslení nikdy neučil. — Běda však, oko již pochází a ruka se třese, protož se žádá, by se mírně posuzovalo mé snažení, které pochází z žádosti dobrého a brzkého zdaru. Dejž a žehnejž to sám Otec Nebeský".

Starý vlastenec zemřel 5. července r. 1875. Teprve když autor došel k tomuto závěrečnému bodu, představuje svého hrdinu i jmenovitě:

„A kdo je tento zapomenutý vlastenec?

Hynek Khom, mistr pekařský, usedlý měšťan pražský a katolík, který po dvěstědvaatřiceti letech byl, pokud nám známo, první mezi těmi, kdož o nalezení hlav bělohorských mučenníků usilují!"

Toto odsunutí jména až na konec vyprávění budí dojem, že nejen v závěrečném hodnocení, ale přímo v tomto jménu viděl autor pointu svého článku. Tato pointa byla by ovšem hluchá, kdyby jméno čtenáři nic více neříkalo. Tak tomu ovšem nebylo; málokterý z čtenářů se s tímto jménem setkával poprvé a mnohému jistě při čtení automaticky vytanuly v mysli řádky na první stránce známé a milované knihy:

„Mnohováženému pánu a panu Hynkovi Kommovi, usedlému měšťanu pražskému, vlastenci horlivému, na důkaz uctivosti obětuje spisovatel." Tak zní dedikace Máchova „Máje". Rozdíl ve způsobu psaní jména nemůže nás mýlit, protože i v úředních dokumentech se promiscue užívá obou forem — Komm i Khom —, i když jde zřetelně o tutéž osobu. Proč však autor článku tuto nejzajímavější podrobnost ze života „zapomenutého vlastence" sice naznačil, ale přímo neřekl? A proč se nepodepsal?

Autora článku můžeme přibližně uhádnout. Nejpravděpodobněji to byl někdo z evangelického sboru salvátorského, možná sám farář a superintendent Daniel Bohumil Molnár nebo jeho syn, téhož křestního jména, předčasně zemřelý, který v osmdesátých letech vydával v Praze protestantsky orientovaný literární almanach „Biblí k svobodě"; do druhého ročníku tohoto almanachu, který vyšel r. 1882, tedy rok před článkem v „České rodině", napsal Molnár „historickou upomínku" p. t. Hlavy mučenníků bělohorských, v níž cituje i to, co o místě jejich uložení si zaznamenal „74letý stařec Hynek Komm"; tento záznam cituje jako doklad, že v povědomí pražského lidu žila tradice o uložení relikvií v salvátorském chrámu, ač historické zprávy mluvily spíše pro chrám Týnský.

Ať byl autorem tohoto článku kdokoliv z uvedeného kruhu jistě velmi vzdělaných lidí, je těžko předpokládat, že by neznal dedikaci Máchovu. Ještě podivnější by bylo, kdyby Komm, když už se pochlubil, jak se v článku výslovně praví,

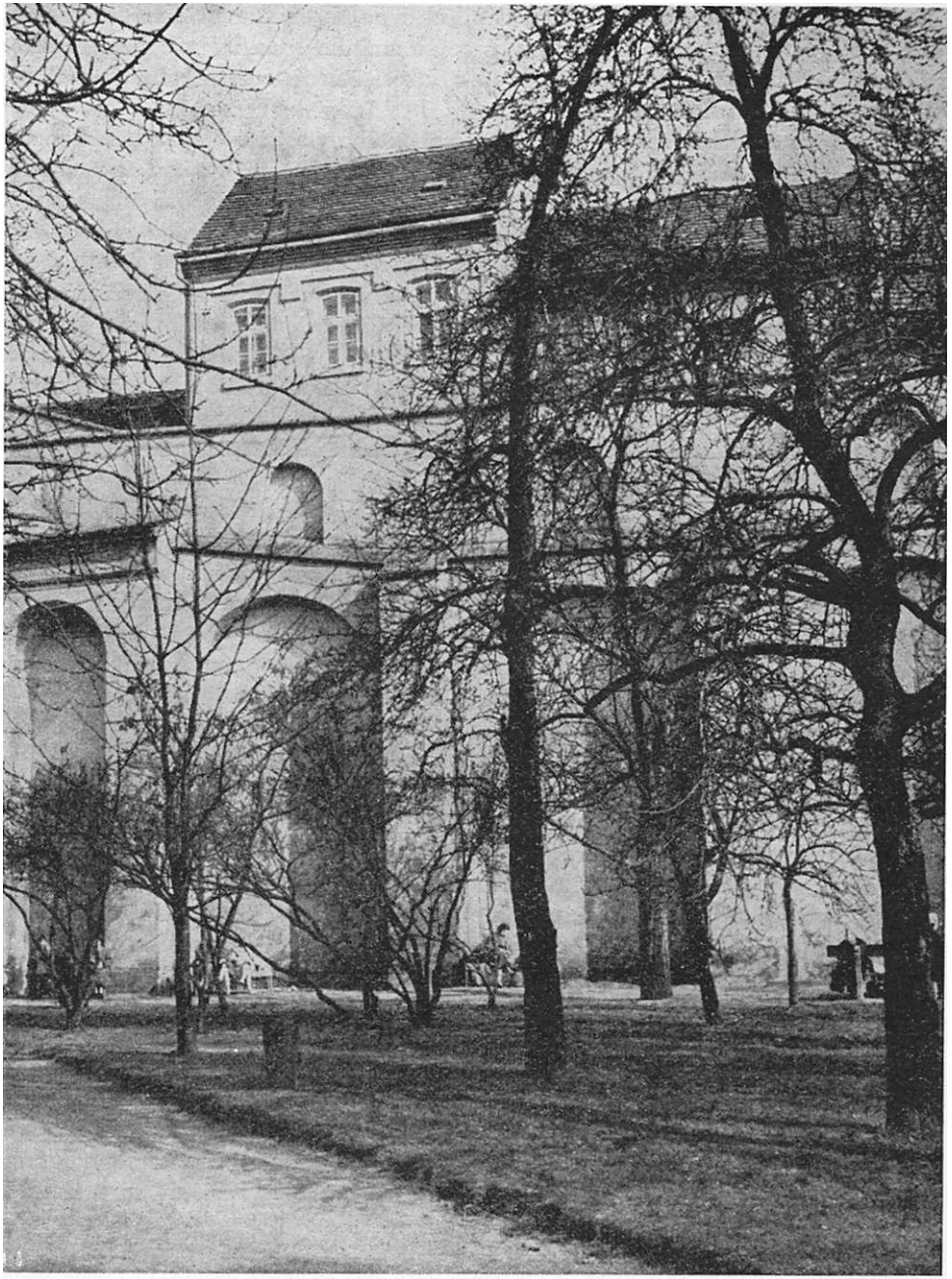

Dům čp. 107 v Lužické ulici (dnes U Lužického semináře). Pohled z Vojanových sadů (Snímek V. Mikšátko)

že verše Máchovy zná zpaměti, byl zamlčel svou skromnou přítomnost v jeho díle. Kdyby byl autorem Arbes, jak jsme se zmínili, byla by věc už naprosto záhadná. Avšak než se pokusíme aspoň o jakési řešení této hádanky, sledujme obrázek starého Pražana dále.

Uvedená autentická vzpomínka na „zapomenutého vlastence" byla zapomenuta rovněž. Nikdo z těch, kdo později o Kommovi psali, o ní neví, a také nikdo z máchovských badatelů, pokud je mi známo, ji neuvádí.

Následující reprodukce našeho portrétu je již značně matnější, je však řádně zaregistrována; uvádí ji Fr. Krčma ve své pečlivé máchovské bibliografii. Pochází ze stejného společenského okruhu, proto se informace částečně kryjí. Pisatel rovněž ještě znal Komma osobně, avšak nepřiblížil se mu, a tak v jeho podání obrázek již bledne.

Jde o článek „Máchův vlastenec horlivý", který v Národní politice z 30. dubna 1911 uveřejnil evangelický spisovatel a básník Bohumil Forman. Autor vídal Komma, když chodíval se svým otcem do zájezdního hostince „U bílé botky" Na Poříčí a popsal nám jeho vzhled:

„Jeho hlava byla pokryta krátce přistřiženým bílým vlasem, pod hustým obočím velké dobrosrdečné oči, mírně zahnutý nos, oholené, kulaté, zdravím kypící tváře, zvonivý barytonový hlas, dobrácký smích a celé společenské vystupování tohoto milého stařeckého zjevu vzbuzovalo jistou úctu a vážnost ke všemu, co nového vždy vypravoval."

Forman ví o Kommově modelu Kampy (ne však už o modelech ostatních a o psí lebce) i o jeho návrhu na zboření domu č. 96,[1] k němuž mezitím skutečně už došlo; v kruzích, blízkých rodině Molnárů, se dověděl o jeho zájmu o lebky bělohorských mučedníků; cituje zmínku Molnárovu v almanachu „Biblí k svobodě". Vypravil se také do Kommova bytu na Malé Straně, ale to už stařeček byl na pravdě boží a jeho pozůstalost se zatoulala kamsi na venkovskou faru, kde jeho synovec byl kaplanem. Přece však jednu zajímavost Forman našel; byl to „půlarch sežloutlého papíru, na kterém uprostřed rámečku z jemné linky kaligrafickým písmem napsána jest báseň, která dle útržků na okraji papíru byla za rámečkem a visela asi na zdi v pokoji Hynka Komma a po jeho smrti pohozena". V záhlaví dokumentu stálo: „Památka ke dni osmdesátiletých narozenin pana Hynka Komma, usedlého měšťana Pražského a horlivého vlastence 18 6/6 70". Pak následuje nepřesně opsaný trojí refrén a závěr dedikační básně z „Máje", pod ním jméno K. H. Máchy.

Forman k tomu poznamenává, že „nemá dnes pochybnosti o tom", že stařeček, kterého vídal „U bílé botky" a „vlastenec horlivý", jemuž Mácha připsal své nesmrtelné dílo, jsou jedna a táž osoba. Zajímavé je, že před tímto nálezem

[1] Dům čp. 96 stával uprostřed prostoru za býv. lužickým seminářem, kde dnes je skutečně malé náměstíčko. Již od počátku minulého století usilovali okolní obyvatelé o zlepšení komunikace v Lužické ulici, zprvu se však uvažovalo o vedení nové ulice zahradou anglických panen. Roku 1860 bylo podáno městské radě prometorium, aby byl zbourán dům č. 96. Dokument je podepsán řadou majitelů domů v Lužické a Cihelné ulici, mezi nimiž je i „Ignaz Komm, Besitzer des Hauses 107"; byl-li skutečně iniciátorem akce, z aktu nevyplývá. Dům byl však pražskou obcí zakoupen teprve r. 1884 a r. 1887 zbourán.

pochybnosti zřejmě měl. To znamená, že nikdo z těch, s nimiž o Kommovi mluvil„ ani jeho starší bratr Václav, který, jak říká, byl Kommovým „největším ctitelem a následovníkem", ani jeho známí z okruhu Molnárova o této souvislosti buď vůbec nemluvili, nebo si také nebyli jisti. V čtenáři však právě tím pochybnost vzniká, protože pozdní opis Máchových veršů mohli docela dobře pořídit přátelé, využívajíce shody jména.

Nejistotu rozptyluje vzpomínka následující, velmi čerstvá a známá, která se opírá o dokumenty; je proto spolehlivější, právem se o ni mohly opřít odborné komentáře k Máchovu „Máji", ale pel autentičnosti už úplně vyprchal; za daty a charakteristikou, utvořenou ex post, zmizel živý člověk. Je to „Vzpomínka na básníka, který neumírá" a uveřejnil ji k Máchovu jubileu 1. května 1930 v Národní politice Bedřich Šaloun; o Kommovi mluví na podkladě informací, částečně podepřených dokumenty, které autorovi poskytl sběratel Ant. Natali-Seidel, Kommův prasynovec. První manželka Hynkova, narozená v Lounech (podle článku r. 1786, podle úředních záznamů 1792), byla z rodu Natali. Jméno jednoho z příslušníků této rodiny se vyskytuje v listu Máchova bratra Michala jako jednoho ze svědků při legalizaci básníkova vztahu k Lori.

Zde je tedy druhý sled styků rodiny Kommovy s Máchou. Ostatně identitu Kommovu bezpečně potvrzují konskripční archy pražské obce z minulého století, které žádného jiného Hynka či Ignáce Komma či Khoma neznají.

Článek Šalounův podle sdělení Nataliho informuje, že Hynek Komm se narodil r. 1790 „neznámo kde" (můžeme doplnit podle matričního zápisu: narodil se na Starém Městě poblíž jatek, jeho otec byl řezníkem), r. 1817 se stal pekařským mistrem (to odpovídá úředním záznamům), byl městským radním a otcem chudých (to uvádějí i jeho nekrology v pražských listech). Šaloun k tomu připojuje velmi vřelé ocenění jeho vlastenectví, opírající se ovšem pouze o Máchovu dedikaci.[2]

Nyní je třeba položit si otázku, jak to, že při nepřetržitém intenzívním zájmu o Máchu mohla vůbec vzniknout nejistota, zda Hynek Komm na první stránce „Máje" a stejnojmenný ne neznámý pražský občan, který žil až do konce třetí čtvrti minulého století, jsou osoba jedna a táž? Tisíce čtenářů se ve slavné knize setkávali s jménem Kommovým, mnozí z nich znali čilého dědečka z Lužické ulice. Jak to, že o Máchově dedikaci není zmínky v suchých, několikařádkových zprávách pražských listů o Kommově úmrtí? Proč to výslovně neuvádí autor vřele psaného pozdějšího článku v „České rodině"? Jak mohl Komm ujít pozornosti takového Jakuba Arbesa, který na počátku let osmdesátých zahájil svá literárně historická bádání o Máchovi a postava toho druhu, jak nám je líčen Hynek Komm, mohla jej zajímat i po nejedné jiné stránce? Malostranský patriot byl tehdy sice již mrtev (v letech sedmdesátých byl Arbes příliš absorbován činností jinou, hlavně politickým bojem publicistickým), ale právě v době, kdy náš první máchovský badatel se s největší intenzitou zabírá do životopisného materiálu „pěvce Máje", vychází uvedený článek v „České rodině". Tento časopis

[2] Ve spojení s článkem Šalounovým byl v následujícím čísle Nár. politiky uveřejněn Kommův portrét ze sbírek Antonína Natali Seidla.

nebyl omezen na nějaký úzce specializovaný okruh čtenářů, psali do něho mnozí přední čeští spisovatelé, a přece si vzpomínky a nápadné shody jména nikdo nepovšiml.

Snad tu působila okolnost, že jméno z Máchovy dedikace náhle nabylo nového, senzačního obsahu; starosvětská idyla malostranského vlastence byla neočekávaně překryta ponurou historií, která k tichému domku v Lužické ulici a jménu jeho obyvatel obrátila všeobecnou pozornost, zároveň však varovala před neobezřetným přibližováním.

Koncem ledna r. 1870 byla pražská veřejnost vzrušena zprávou, že za pražskými hradbami na území dnešních Vinohrad byla nalezena mrtvola muže, zavražděného zezadu střelnou ranou, v němž byl poznán 48letý svobodný řezník Antonín Khom, bytem v Lužické ulici č. 107, tedy v témž domku, kde jeho stařičký jmenovec a strýc měl své staropražské muzeum.

Praha byla v napětí. Při pohřbu zavražděného, který byl vypraven se vší řeznicko-ostrostřeleckou pompou — šlo o příslušníka staré rodiny, v níž se řeznictví pěstovalo již v několika generacích — vyšlo do pražských ulic podle novinářských odhadů 60—70 tisíc zvědavců. I když se díváme na číselné údaje tehdejších reportérů s oprávněnou skepsí, můžeme říci, že se takřka zúčastnila „celá Praha". Na sto lidí se hlásilo u rozličných úřadů, aby různými informacemi a dohady přispěli k zjištění pachatele. Pršely anonymní dopisy a denunciace. Množství osob bylo pozatýkáno a vyšetřováno. Vlna podezření se převalovala z jedné strany na druhou a neomezovala se jen na spodinu, kde se obyčejně hledají pachatelé velkoměstských zločinů. Motiv vraždy nebyl zcela jasný a zvídavé zraky vyšetřujících orgánů byly upřeny i do oblastí, které s takovýmito případy obvykle nemívají nic společného. Vrah nalezen nebyl, a tak nejistota trvala po léta, tak dlouho, dokud vzpomínku na krvavou událost přirozenou cestou nesmazal čas.

Celý případ na základě osobních vzpomínek a novinových zpráv, částečně s použitím archívních dokumentů, popisuje Ignát Herrmann ve druhém dílu svých vzpomínek „Před padesáti lety". Mluví tu i o podezření, které padlo na mladého herce, působícího tehdy s Rottovou společností ve Velvarech a cituje v překladu plné znění relace policejního agenta, který byl za ním vyslán na pozorování.

Praví se tu, že zmíněný herec je „zádumčivé a smutné nálady", že patří „k české opoziční straně nejradikálnějšího zbarvení" a projevuje neobyčejný zájem o právě projednávaný velezrádný proces bratří Kerbrů, při němž se prý často ozývá i jeho jméno. Pokud šlo o vraždu, měl dokonalé alibi, protože inkriminovaného večera se účastnil věnečku, na němž jej vidělo množství lidí. Herrmann k tomu připojuje:

„Jména podezíraného neuvádím. Žil pak ještě několik desítiletí a byl znám ve vrstvách nejširších svým působením, kterýmž tisícům a tisícům lidí osladil život aspoň na chvíli. Soudím však, že bezdůvodné podezření, které na něm na čas ulpělo, vrylo v jeho tvář onen rys nesmazatelné zatrpklosti, jenž se do smrti nevyhladil" (cit. dílo, str. 156).

Od vzpomínky Herrmannovy uplynulo dalších několik desítek let. Snad dnes

už nemůže vadit, přozradíme-li zamlčené jméno. Z vraždy, pro niž měl tak přesvědčující alibi, že i policii na první poslech postačilo, nebude zádumčivého herce dnes jistě nikdo podezřívat a jeho souvislost s touto událostí poskytuje nám ne nezajímavý pohled do staropražského života. Byl to František Leopold Šmíd, tvůrce pražských šantánů, autor populárního „Batalionu".

Do věci se dostal nepřímo. Podezříván nebyl vlastně on, nýbrž jeho milenka, Kateřina Kommová, neteř zavražděného, tedy asi praneteř starého Hynka. Tady, zdá se, jsme poodhrnuli clonu z nejsmutnější kapitoly tragického příběhu. Kateřina Kommová byla podle úředních záznamů dcerou sestry zavražděného, rovněž Kateřiny, neprovdané služebné (Magd), zemřelé již r. 1868. Byl to tedy sirotek z nemanželského lože, což dostatečně určuje její postavení ve staropražské společnosti a v měšťanské rodině. Její láska k zběhlému studentu a herci Šmídovi sotva její společenské postavení zlepšila. Narodila se r. 1851, v době událostí, o nichž vypravujeme, bylo jí tedy 19 let.

Mladí milenci žili se strýcem-řezníkem v nepřátelství, pokládali jej za překážku svého štěstí. Kateřina je líčena svědky jako dívka exaltovaná, která neskrývala svou nenávist k strýci, při zprávě o jeho násilné smrti nejevila ani stopu po duševním otřesu nebo lítosti; ihned se přestěhovala k svému milenci, jehož trvalé bydliště bylo rovněž v Lužické ulici č. 87, a přenesla tam i věci zavražděného. V jejím majetku byla viděna pistole, kdosi slyšel, že se vyjadřovala v ten smysl, jakoby tou pistolí byla již zabila člověka; její bytný našel v její tašce kus olova, který pohotově odevzdal policii. Je pochopitelno, že pátrání se stále obracelo k ní, a protože na druhé straně se nezdálo pravděpodobným, že by sama zosnovala vražedný plán a jednou ranou skolila silného řezníka, padlo podezření i na jejího milence. Z podezření se sice očistila, stejně jako její milenec, ale vzrušující událost dlouho nepřežila. Zemřela podle poznámky v policejní přihlášce 2. X. 1873.

Myslím, že za těchto okolností je zcela vysvětlitelno, jestliže se tehdejší ustrašená Praha varovala příliš hlásit k rodině Kommů a připomínat je v souvislosti se slavným básníkem; nejen proto, že se to jevilo nevhodným, ale že by se tím bylo ukazovalo na mnohé ctitele básníkovy z řad radikální mládeže, k níž patřil i podezřívaný Fr. Leopold Šmíd.

Ovšem i tento „zašlého věku děj... daleko odnesl divoký času vztek — dalekoť jeho sen, umrlý jako stín, obraz co bílých měst u vody stopen klín, takť jako zemřelých myšlenka poslední...". Zapomnělo se na vraždu, na Antonína Komma a zároveň na jeho strýce Hynka, o kterém se přestalo mluvit.

Teprve značně později, jak jsme viděli, počíná se zaniklá stopa opět objevovat. Zůstala Máchova dedikace, k níž přibylo několik suchých dat, z nichž nejdůležitější se zdál údaj o pekařské živnosti Kommově. Čtenářům se naskytovala trochu bizarní podívaná: Máchova poezie se svými úchvatnými obrazy — večerní máj, bledé luny zář, hvězda, klesající z nebes výše, to, co se nic nazývá, strašný lesů pán, kolo-kůl-kostlivec-lebka bledá, zborcené harfy tón, Vilém, Jarmila, Hynek — a mezi tím vším malostranský pekař.

Vypadal dost podivně tento starousedlý živnostník, který se jakýmsi nedopatřením vecpal do Máchova Máje jako Pilát do Kréda nebo sveřepý Turek mezi

svaté na Pražském mostě; působil dráždícím nebo humorným kontrastem, asi jako střízlivě zvědavý mnich uprostřed hrůz Posledního soudu na fresce svatomikulášského kostela.

Když se pak na vše ostatní zapomnělo, zůstala jen tato groteska.

Jeden z editorů „Máje" (nebyl to Karel Janský) zanevřel na opovážlivého pekaře zlobou tak krutou a nenávistnou, že s gestem Krista, vyhánějícího kupčíky z chrámu, vyloučil ze svého vydání věnování i s úvodní básní a v doslovu se se svrchovaným despektem vypořádal s tvrdým ledvím domácího pána a duševní kapacitou vlasteneckého pekaře.

Naopak Václav Řezníček vestylizoval jej sympaticky, ale dosti neuměle do pátého dílu „Naší zlaté matičky" (str. 18) jako bodrého staříka, který popíjí s mládeží a ochotně půjčí Máchovi dvě stovky na vydání vlasteneckého zpěvu „Tys bratr náš...", k němuž básník připojí svůj „Máj"; to už rozradostněný Komm nečte, je mu to příliš drobounké, potřebuje na to brejle, ale společně s autorem zapíjí vydání „flaší" mělnického. Rovněž Kuzma (Josef Cheth Novotný) ve svých obrázcích „Pod střechami Prahy" (Praha 1946) velebí Komma, kterým „u nás doopravdy ke cti přišel střední stav, živnostenský", Máchovu dedikaci pokládá za gesto protiaristokratické a revoluční, a soudí, že vlastenecký pekař „mohl sice být pouhopouhý bumbrlíček typu domácích pánů, avšak jeho jméno má zvuk a pověst" (str. 98).

To je zatím poslední stanice, k níž na své pouti stoletím dospěl obraz Hynka Komma; z člověka se stala šablona. Rychlost, s jakou zub času ohlodal památku muže, jehož jméno se shodou okolností dnes už nevysvětlitelnou octlo v čele nesmrtelné básně, až zbylo jen jméno s několika zevšeobecňujícími přívlastky, pokusili jsme se částečně vysvětlit atmosférou, kterou kolem tohoto jména a jeho nositele vytvořil kriminální případ. Spolupůsobily jistě i okolnosti další. Pletla dvojí ortografie jména, zaráželo, že žádná jiná z autentických památek po Máchovi — jeho deník ani jeho listy — Komma už nepřipomíná.

Z některých údajů zdá se vyplývat, že ani Komm se největší poctou, jaké se mu dostalo a jejíž význam mohl již ve svém stáří dobře změřit, příliš nechlubil. Mohli bychom usuzovat na skromnost a sebekritiku — proč by pekař nemohl mít tolik vkusu? — s níž si uvědomoval neúměrnost své přízemní existence a slávy, která obklopila báseň. Ovšem také možná, že mu to někdo řekl. Mladí literáti a umělci nikdy nebyli příliš ohleduplní k pekařům, řezníkům a uzenářům. To, co o něm sedmdesát let po smrti napsal vydavatel „Máje", mohl mu někdo přímo hodit do očí. Vzpomeňme na napjatý poměr mladého Šmída k rodině jeho milenky, který se sice soustředil na jednoho strýce, protože se asi v té věci nejvíc exponoval, ale nepochybně mohl zasahovat na jedné straně jiné členy rodiny, na straně druhé hercovy přátele z kruhů radikální mládeže. Konečně je značně pravděpodobno, že Komm v době prudkých bojů politických a ideových se projevoval staročesky, kdežto ctitelé Máchovi byli převážně mladočeši; nasvědčovalo by tomu to, že jeho úmrtí aspoň stručně vzpomíná staročeský „Pokrok" a neutrální „Posel z Prahy", nezmiňují se však o něm — mimo úřední rubriku „zemřelých" — „Národní listy".

Pozorovali jsme ovšem, že sledujíce podobu Hynka Komma zpětnou cestou do

minulosti, dospěli jsme od šosácké idyly přes blednoucí starosvětský obrázek až k pochmurným tajnostem velkoměsta, jako stvořeným pro román Balzacův nebo Dostojevského.

Ostatně ani některá data životní a strohé dochované dokumenty neukazují nám konvenčního Komma v rámci maloměšťácké spořádanosti. Především v době svých pravděpodobných styků s Máchou to nebyl žádný stařeček; byl čtyřicátník, a jestliže ještě po dalších třiceti letech o sobě psal jako o „čtyřiasedmdesátiletém mladíkovi", sotva ve svém mužném věku vypadal jako usedlý starý pán.

Ne zcela jasné jsou jeho poměry majetkové. Kuzma v uvedené kapitole své knihy, která se zabývá převážně Kommovým nemovitým vlastnictvím, pokládá jej od počátku a trvale za člověka velmi zámožného. Uvádí o něm, že r. 1826 koupil usedlost „Jenerálku" nad Šárkou (je citována kupní smlouva), v letech 1827—28 tam stavěl letohrádek, avšak již r. 1829 ji opět prodal. Z toho bylo by lze soudit, že jeho situace byla otřesena, zvláště proto, že podle dokumentů v Archívu hlav. m. Prahy v následujících letech „Prager städtische Gemeindekasse" skoro každoročně hlásí, že Komm opomněl zaplatit nájemné z krámu; jednou je již nařízeno exekuční zabavení svršků, jindy dokonce „Abschaffung vom Standplatze". Je to v letech třicátých, tedy právě v době, kdy udánlivě dělal Máchovi mecenáše. Není to nutně svědectvím nějaké skutečné finanční tísně (nájemné nakonec vždy zaplaceno bylo) a nelze z toho ani s určitostí dedukovat, že by Komm v téže době nemohl vydávat peníze na jiné věci, třeba i na pitky s mladými literáty a přátelskou podporu jejich tvorby; svědčí to však o tom, že jeho pozice v této době nebyla tak vyrovnaná, jak bychom předpokládali u vlasteneckého bumbrlíčka, hrajícího si na mecenáše.

Teprve později, zdá se, se jeho situace úplně vyrovnala, takže r. 1845 mohl dokonce zanechat živnosti a r. 1853 si koupil onen dům v Lužické ulici. Roku 1870 byl bezdětný Hynek Komm nepochybně velmi zámožný a jeho majetek i předpokládané vyhlídky na dědictví značně zkomplikovaly jeho rodinné poměry; odrazilo se to i ve vyšetřování záhadné vraždy; soudilo se, že zavražděný synovec byl oblíbencem starého strýce a že byly obavy, aby se nezmocnil jeho dědictví. Proto podezření ze zločinu padalo nejen na ubohou Kateřinu, ale i na jiné příslušníky rodiny a předpokládané dědice.

To souvisí ještě s jednou, velmi pozoruhodnou okolností života zámožného malostranského měšťana. Jeho první manželství bylo policejně rozvedeno; ať již důvody byly jakékoli, fakt tento jistě značně vybočuje z běžných konvencí měšťanského života uprostřed minulého století. Několik měsíců před svou smrtí, ve věku 85 let, se Komm oženil podruhé s vdovou skoro o třicet let mladší než byl sám; důvodem tohoto pozdního sňatku uzavřeného takřka „in articulo mortis", bylo to, že jeho první manželka zemřela teprve r. 1874, takže Komm jako katolík se dříve po druhé ženit nemohl.[3]

Připojíme-li k tomu všemu romantické okolnosti smrti jeho synovce i neman-

[3] Podle konskripčních listů pražských a matriky oddaných u sv. Tomáše první Kommova manželka Marie, rozená Natali, se narodila r. 1792 a zemřela r. 1874 v Lounech; druhá manželka, rovněž Marie, rozená Bašíková, vdova po patentálním invalidovi Sommerovi byla narozena r. 1813; po smrti Kommově převzala obchod kamenným uhlím a dřívím.

želský původ a excentrické chování jeho praneteře, objeví se nám něco zcela jiného než obraz kondelíkovsky počestné maloměšťácké rodiny. Neuvádíme to v neprospěch, ani ve prospěch Kommův, nýbrž jako doklad nepodloženosti onoho skoro již běžného obrazu šosáckého pekaře.

Ve vzpomínkách, které jsme tu sledovali, je řada údajů, které mohou vrhnout určité světlo i na Kommův vztah k Máchovi. Vlastencem Komm nepochybně byl, a upřímným, ne nějakým hospodským tlučhubou.[4] Knížky četl a zajímal se o mnohé, co zajímalo i básníka „Máje". Především je spojovalo vzrušení tragédií bělohorskou i zájem o staré chrámy, „památníky reka zpustlé", s hrobkami slavné české minulosti. Nápadné jsou i nekrofilní motivy, které jej lákaly, s jejichž obdobou se setkáváme i u Máchy; zvláště je to zájem o lebky. Komm má v pokoji ve vitrině lebku psa, jeho takřka fixní ideou je hledání lebek, které kdysi čněly z pražských mosteckých věží. Také jeho zavražděný synovec, jak na to upozorňují všechna svědectví, se zvláštní oblibou chodil na procházky na Olšanské hřbitovy; jeden anonym dokonce žádá, aby byli podrobeni šetření všichni hrobníci. Motivy těchto procházek sice mohly být různé, ale v této souvislosti aspoň za zaznamenání stojí.

Účelem tohoto souhrnu roztroušených zpráv o Hynkovi Kommovi není snad nějaká jeho rehabilitace. Nechci tu podávat ani nějaký nový, pravdivější obraz Kommovy osobnosti, protože takováto rekonstrukce dnes prostě už není možná. Chtěl jsem jen ukázat, že Máchův vztah k člověku, kterému věnoval svou báseň, není věc tak jednoduchá, aby se dal vystihnout nejprostší dedukcí z několika holých faktů, fixovaných v několikařádkové dedikaci a vyjádřit tak, že básník potřeboval peníze a použil k tomu, nebo se aspoň pokusil použít (nikde totiž není

---

[4] Pro posouzení činnosti a postoje Kommova v revolučním roku 1848, kromě uvedeného členství ve Svornosti, podařilo se mi najít ještě tyto doklady: „Jak uvádí Almanach král. hlav. města Prahy na rok 1908 byl „Kohm Ignác, maj. domu" členem širšího výboru a náhradníkem užšího výboru města Prahy v období od *3. října 1848 do 27. září 1850*. Význam tohoto funkčního období osvětlují tato fakta: První obecní volby revolučního roku se konaly v březnu 1848 na základě prozatímního obecního zřízení, vydaného pražským purkrabím hr. Stadionem. Volilo se 100 členů a 19 náhradníků širšího výboru, z něhož byl pak volen purkmistr a 12 členů a 12 náhradníků užšího výboru měšťanského. Takto zvolený měšťanský výbor se již samostatně usnesl dne 30. května t. r. na nové volbě, při čemž počet členů obou výborů byl značně rozmnožen. Volba vykonána sice až 30. srpna, tedy už po bouřích svatodušních, přesto však odrážely se v ní ještě pokrokové tendence reformního hnutí. Zvolený výbor úřadoval pak až do ustanovení nového obecního řádu, který byl schválen dne 27. dubna 1850, tedy již v době počínající reakce. Je proto možno říci, že právě členové, zvolení při druhé volbě revolučního roku a odstranění reakcí, nejspíše odpovídali skutečné vůli českého lidu. Spolu s Kommem ve stejném funkčním období působili na radnici pozdější purkmistr dr. Václav Bělský, podporovatel radikálních demokratů dr. Václav Červinka, dále majitel domu Jan Arbeiter, krejčí Václav Ryvola aj.

„Geschäftsprotokoll der k. k. Stadthauptmanschaft" na rok 1849 zaznamenává ke dni 10. X. anonymní udání řady pražských měšťanů, kteří jsou tu označeni jako „die schädlichsten Unruhestifter"; mezi nimi je i „Bäker Komm", pak krejčí Fortier, jehož syn byl r. 1853 odsouzen nejprve k trestu smrti, pak, cestou milosti, k pětiletému pevnostnímu vězení pro účast na revolučním sdružení „Bratrstvo rudého praporu", dále „Schneider Wenzel Rivola" a „Hausbesitzer Johann Arbeiter", Kommovi kolegové z obecního zastupitelstva aj.

Tím vším se nám Komm zařazuje mezi radikálně pokrokovou vrstvu pražského měšťanstva revolučního roku.

řečeno, že peníze skutečně dostal) kapsy bohatého pekaře, kterého obalamutil vstupními verši.

Zbývá omluvit se čtenáři, proč o tom všem píšeme právě v Ochraně památek, ač se tu jedná daleko více o lidi než o památky v běžném smyslu slova. Bylo by možno se odvolat na ono staropražské muzeum v malostranském bytě, které si jistě i se svým tvůrcem právě zde zaslouží vzpomínky; bylo by možno poukázat i na urbanistický zásah Kommův do výstavby Lužické ulice na Malé Straně. Avšak, což není také „ochranou památek", jestliže se pokusíme zachytit aspoň zlomky do nenávratna mizejících lidských osudů, které kdysi tvořily živou náplň starých domů a zdí?

Karel Krejčí

VÝVOJ RELIÉFU ÚZEMÍ VNITŘNÍ PRAHY

Výzkum geologických poměrů a základových půd v hustě osídlených územích, zejména ve velkoměstech, se nemůže obejít bez soustavného studia vývoje reliéfu. Při tom se však již nevystačí s užitím metod geologického průzkumu, neboť původní povrch území není téměř nikde zachován. Ve městech souvisí změny reliéfu s jejich historickým vývojem, neboť jsou v podstatě vyvolány technickou činností člověka, který se projevuje jako význačný geologický činitel. Činností člověka se mění tvar povrchu zemského, jeho zásahy mají vliv na odtokové poměry povrchových vod i na hladinu podzemní vody.

Je tedy patrno, že při řešení otázek průzkumu základových půd měst je důležitá spolupráce dvou oborů: inženýrsko-geologického a historického průzkumu. Několik příkladů doposud jen občas navázané spolupráce přineslo již plodné výsledky např. při sondovacích pracích a zakládání objektů na Pražském hradě, v Bartolomějské ulici při zjišťování průběhu starých fortifikačních prací, při rekonstrukci Betlémské kaple aj. V těchto případech pomohl historický průzkum objasnit některé problémy geologické. V poslední době pak v řadě studií zabývajících se historickým výzkumem města Prahy,[1] [2] [3] se jejich autoři opírají o geologické práce, které jim poskytly podklady k rozšíření poznatků o vývoji starého pražského reliéfu.

Úzká spolupráce je žádoucí proto, že oba obory průzkumu se musí doplňovat. Vzhledem k tomu, že každý z nich používá jiných, odlišných pracovních metod, mohou a mají si navzájem ověřovat výsledky svých prací. Tak např. při studiu povrchových, uměle přemístěných vrstev, shrnuje geolog zpravidla všechny navážky, náspy, staré zdivo pod jedním pojmem jako kulturní vrstvy, což z hlediska archeologického je nedostatečné zhodnocení, neboť by v nich bylo možno rozlišit řadu vrstev, popř. i určit jejich stáří.

[1] D. Líbal — V. Píša: Příspěvek k poznání půdorysného vývoje historického jádra Prahy v období raného feudalismu; sb. Ochrana památek; 2; Praha 1958

[2] V. Píša: Stará tvář pražské půdy; sb. Ochrana památek; 2; Praha 1958

[3] V. Lorenc: Nové Město pražské; sb. Ochrana památek; Praha 1959.

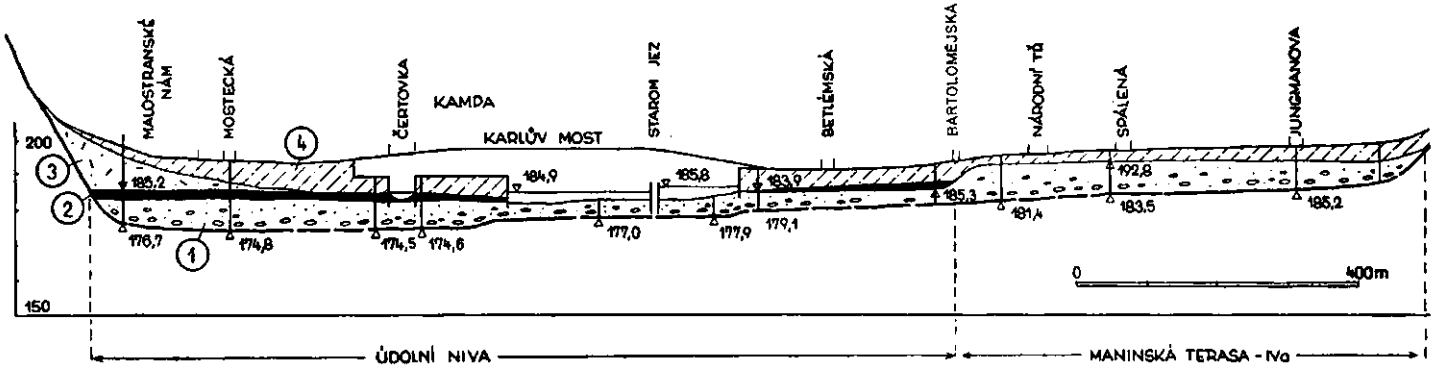

Geologický profil údolím Vltavy mezi Malostranským náměstím a Novým Městem

1 — písčité štěrky
2 — jílovito-písčité náplavy údolní nivy
3 — svahové hlíny a suti
4 — navážky

Na druhé straně pracovníci historického výzkumu nemohou mít takové znalosti z geologie, aby mohli správně rozlišit jednotlivé typy hornin. Zejména petrografická charakteristika a správné zařazení kvartérních uloženin je někdy obtížné i pro odborníka v inženýrsko-geologickém průzkumu. Jako příklad je možno uvést staveniště budovy dnešní kavárny Vltava v Revoluční tř., kde se při sondovacích pracích nerozpoznal rozdíl mezi písčitými štěrky údolní terasy v původním uložení a písčitými štěrky, kterými byl později zasypán bývalý hradební příkop. Protože ve vnitřním městě tvoří základové půdy téměř výlučně kvartérní sedimenty, je jejich správné rozlišení a stratigrafické zařazení velmi odpovědné. Všechny uloženiny ve starobyle osídleném území se musí kriticky studovat nejen ze stanoviska litologického, ale i vzhledem k jejich genezi a užít při jejich hodnocení všech kriterií geologického průzkumu. Pracovníci archeologického průzkumu se ve většině případů spokojují příliš mělkými sondami, při nichž se snadno zamění např. přemístěné písčité štěrky za materiál v původním uložení. Není proto dobře možné považovat některé závěry tohoto průzkumu za dosti průkazné z hlediska geologického. Průzkumné práce si vyžadují přesné a pečlivé geologické dokumentace, o níž by se mohly opřít i pozdější další etapy průzkumu.

Oddělení inženýrské geologie, Geolog. ústavu ČSAV, má mimo jiné úkol soustavně sledovat dočasné odkryvy na území města k doplnění map základových poměrů. Výsledkem průzkumných prací, které se postupně budou opírat o sondovací práce, bude podrobná inženýrsko-geologická mapa sloužící potřebám rekonstrukce a výstavby města. Velmi při tom vítáme navázání spolupráce s pracovníky zabývajícími se historickým vývojem města. Jen úzkou spoluprací se může dojít ke správnému řešení mnohých velmi složitých otázek, které leží na hranici obou oborů.

K některým závěrům, které byly uveřejněny v posledních svazcích sborníku Ochrana památek částečně s odvoláním na naše geologické práce, máme několik připomínek.

Tvar vltavského koryta v úseku mezi Vyšehradem a Letnou byl od mladšího pleistocénu poměrně pevně fixován ohybem řeky a nárazovým břehem pod Letnou a Hradčanským ostrohem, takže nelze souhlasit s předpokladem, že by řeka každoročně měnila svoje koryto (V. Píša, l. c. str. 26). Vltava v tomto úseku před výstavbou jezů tekla dosti hluboko v korytě zařízntém v hrubých štěrcích, asi o 3 m hlouběji, než je původní úroveň údolní nivy.

Z podélného profilu vltavskými terasami[4] lze dobře rozeznat vliv starých pražských jezů na zvýšení úrovně údolního dna. Zahrazením řeky pevnými jezy nebo náhony se zmenšil spád řeky a tím její unášivá síla. Proto došlo nad jezy k usazování písků a štěrků a tím k postupnému zvedání dna. U Staroměstského jezu zvednutí dna proti úsekům pod a nad Prahou činí 3 až 4 m a zvýšená akumulace písků a štěrků vlivem pražských jezů sahá asi 10 km proti proudu až k ústí Berounky. To znamená, že i hladina vody byla před zřízením jezů podstatně

[4] Q. Záruba: Podélný profil vltavskými terasami mezi Kamýkem a Veltrusy; Rozpravy II. tř. Č. akademie, L II.

níže než dnes. Z podélného profilu lze odvodit pro normální hladinu řeky u Novotného lávky kótu 182, tedy proti dnešní hladině asi o 3,80 m nižší.

Před stavbou jezů byla tedy úroveň původní údolní nivy na kótě 185 až 188 bezpečně nejen nad normální hladinou řeky, ale i nad obvyklými velkými vodami. Jen katastrofální tzv. stoleté vody zaplavovaly i tuto úroveň. Teprve po zřízení pevných jezů docházelo častěji k záplavám nižších částí Starého Města. K tomu přispěla i postupná zástavba údolní nivy, protože se tím zmenšil průtočný profil potřebný pro převedení velkých vod. Široká údolní niva má důležitou funkci právě v době povodní, aby zvýšené množství vody mohlo plynule odtéci. Když byla údolní niva na Starém Městě i Malé Straně zastavěna téměř souvislými bloky, docházelo za povodní ještě k většímu vzdouvání vody. Ulicemi majícími směr přibližně rovnoběžný s řekou protékala při povodních voda jako říčními rameny. Časté záplavy vedly pak k soustavnému umělému zvyšování úrovně mezi čelem maninské terasy a korytem Vltavy různými náspy, jak je patrno ze všech profilů napříč vltavským údolím, např. na obr. 1. Také vznik ostrovů v řečišti nad jezy (Střeleckého, Slovanského a Židovského) je důsledek lidské činnosti, jak dokázal již J. Čermák.[5]

Tedy v době raného středověku, když začala výstavba Starého Města a Malé Strany, tekla Vltava v poměrně hlubokém korytě, jehož břehy byly tvořeny hrubými štěrky. Jen v období nejvyšších vodních stavů zaplavovala řeka širokou údolní nivu, která měla rovinný ráz, jako donedávna údolní niva Vltavy a Berounky nad Prahou u Modřan nebo u Chuchle. Ve všech našich geologických profilech, které dosud byly spolehlivě vyšetřeny, jeví se údolní niva jako rovina téměř vodorovná, nebo mírně se sklánějící k dnešnímu korytu řeky. Geologicky nelze doložit existenci žádného tzv. ostrova ani na území Starého Města, ani na Malé Straně, vyjma snad malého návrší v okolí Cihelné ulice, jehož složení nám zatím není známo.

Také existence domnělého „pobřežního hřbetu" podél pravého břehu, jak je zakreslen několika černými plochami na mapě přiložené k práci V. Píši (l. c. 2) není pravděpodobná. Máme k dispozici řadu sond na území mezi nábřežní zdí a Divadelní ulicí a v žádné z těchto sond jsme nezjistili ani stopy po vyšší úrovni písků a štěrků nad původní nivou. Ani v sondách a přilehlých staveništích na Dvořákově nábřeží a na Františku nebyly nalezeny nejmenší doklady pro existenci těchto předpokládaných návrší. Stav území před stavbou nábřežních zdí je dosti dobře patrný na fotografii F. Fridricha,[6] z nichž také není patrno žádné vyvýšení území v tomto úseku.

I názory o geologických poměrech se postupně zpřesňují i mění podle nových odkryvů. Příkladem je část území Malé Strany mezi Karlovým mostem a Malostranským náměstím, kde jsme získali nové poznatky o šířce původního vltavského údolí. Nově provedené sondy v Mostecké ulici a na Malostranském náměstí dokazují, že v době mladšího pleistocénu tekla Vltava těsně při úpatí Petřína a hradčanského ostrohu. Zatímco ve sklepě domu čp. 178 v Thunovské

[5] J. Čermák: Pražské ostrovy; Čas. musea král. českého, Praha 1915

[6] Z. Wirth, Stará Praha, 1942, fotografie č. 366, 369 a 370

ulici vycházejí asi 4,5 m pod dlažbou, tj. zhruba kolem kóty 200 m, pevné drobové břidlice letenských vrstev, v sondě na dvoře domu čp. 6 — palác Smiřických (U Montágů) — se přišlo ve hloubce 16 až 21,70 m na vltavské písčité štěrky, které dokazují existenci starého koryta řeky. Štěrky jsou zakryty polohou jílovito-písčitých náplavů a mohutnou vrstvou svahových sutí a hlin. Hladina podzemní vody byla zjištěna ve hloubce 16 m pod povrchem, což zhruba koresponduje s hladinou vody v řece. Srovnáním výsledků dříve vrtaných sond na Kampě a nově získaných údajů vyplývá, že povodňové náplavy na povrchu štěrků tvoří horizontální úroveň. Řeka byla pak odsunuta v poslední době ledové mohutnými svahovými a sprašovými pokryvy poněkud dále k východu do dnešního koryta; o existenci souvislých sprašových pokryvů svědčí zprávy o starých cihelnách na Újezdě a v Cihelné ulici, které spraše zpracovávaly.

Při studiu některých základních otázek povahy a vývoje původního povrchu území vnitřního města se vynořuje řada problémů, k jejichž řešení by mohl podstatně přispět historický výzkum. Uvážíme-li např., že známe kóty dna povrchu bahnitých náplavů na dně hradebního příkopu Starého Města (např. v Revoluční tř. a v Bartolomějské ulici), pak se naskýtá otázka, jak souvisela hladina vody v hradebních příkopech s tehdejší úrovní vody v řece. Vyplývá z toho význam zodpovězení otázky vzniku, povahy a výšky vzdutí starých pražských jezů, které změnily hydrologický režim řeky. Tím se měnily i poměry v původní údolní nivě Vltavy, úrovně povodňových zátop, což by zpětně souviselo i s možností osídlení a vývoje zástavby kolem řeky. Upozorňuje na to již J. Čermák (l. c. 5), který již v r. 1915 vyzývá naše historiky, aby této otázce věnovali pozornost. Při tom uvádí, že názor J. Soukupa,[7] že řeka byla zahrazena jezy r. 1241 (Václavem I.) za vpádu Tatarů, aby se příkopy hradební naplnily vodou, není dobře myslitelný. Předpokládá, že jezy, sloužící hospodářským účelům (mlýny), vznikaly v Praze na Vltavě mnohem dříve.

Podobným, dosud nevyřešeným problémem je průběh bývalých potoků, přitékajících z okolních svahů na území dnešního městského jádra. Geologickými průzkumnými pracemi byl ověřen průběh původního koryta potoka, tekoucího hlubokou erozní brázdou přibližně podél dnešní Stalinovy třídy. Sledování jeho dalšího průběhu od Národního musea po terasové úrovni zatím selhává pro nedostatek zpráv a pozorování. Při tom by však znalost jeho bývalého koryta měla značný význam pro posouzení základových poměrů. Stejně se to týká potoka přitékajícího od JV z údolí mezi Vítkovem a Žižkovem, který lze sledovat po křižovatku U Bulhara, kde se jeho stopy ztrácejí. Rovněž i potok tekoucí od Strahova na Malou Stranu nemá dostatečně známý průběh vyjma záznamů V. Píši (l. c. 2). Naskýtá se zde z hlediska inženýrské geologie významný úkol pro historický výzkum, aby se jeho pracovníci pokusili z literárních pramenů a jiných archívních dat zkonstruovat obraz původních pražských vodotečí. Vyřešením těchto otázek by se přispělo k ujasnění řady problémů obou oborů, jejichž názory se postupně doplňují a ověřují přibýváním nově zjištěných skutečností.

Quido Záruba — Jaroslav Pašek

[7] J. Soukup, Pražské jezy, Praha 1905

O ZACHOVÁNÍ ZBYTKŮ TZV. DOMU TYCHA BRAHA

Při levé straně vchodu do budovy 5. jedenáctileté střední školy na Hradčanech visí bezmála již po 30 let bronzová pamětní deska, oznamující, že ve dvoře této budovy jsou zbytky památného domu, kde od června 1599 do 24. října 1601 žil se svou rodinou dánský astronom u dvora Rudolfa II. Tycho Brahe a konal pozorování spolu s německým hvězdářem, tehdy svým žákem, Janem Keplerem. Tycho Brahe však zemřel v témž domě po krátkém pobytu v Praze již r. 1601 ve stáří 55 let a byl pohřben v Týnském chrámu na Starém Městě pražském. Cenný, realisticky pojatý, reliéfní, figurální epitaf z červeného mramoru na prvním pilíři jižních arkád hlavní lodi podnes dokládá tuto skutečnost.

Mínění, že jde skutečně o zbytky domu Tycha Braha, se zakládá na zápisu z r. 1617, který nalezl r. 1902 v strahovském archívu člen městské rady pražské a pozdější náměstek starosty hlav. města Prahy Václav Brož a napsal o tom zprávu do Sborníku příspěvků k dějinám hlav. města Prahy roku 1907. Ale již předtím se přišlo při úpravě ulice od Pohořelce k Panenské pod pevnostním násypem v oněch místech na zbytky zdí tehdy neznámého původu, které bylo třeba částečně odbourat; byly však dříve ofotografovány. (Viz článek R. Hlubinky ve Zprávách Památkového sboru hlav. města Prahy, roč. 1931.) Ve strahovském archívu byl tehdy r. 1902 nalezen také situační plánek asi z první poloviny 17. stol., po jehož nynějším uložení nebylo pátráno, protože k objasnění věci stačí, co dále uvádím.

Ze zprávy Brožovy Hlubinka dále otiskuje, že dozorem nad dalším pátráním byl pověřen Brož — patrně městskou radou — spolu s konzervátorem J. Herainem a pozdějším profesorem vysoké školy technické arch. R. Kříženeckým, přičemž naznačil místo, kde mohl stát dům Kurzův, postoupený později Tychu Brahovi. Důkladný průzkum spolu s měřením, které vykonal městský inženýr Gustav Varvažovský, a s dokumentárním fotografováním, které zařídil Památkový sbor, byl však uskutečněn z podnětu Hlubinkova teprve roku 1930 a 1931 před zahájením stavby nové školní budovy čp. 118, nyní 5. jedenáctiletky. Při stavební komisi dne 13. září 1930 byli kromě ostatních účastníků přítomni za Památkový sbor hlav. města Prahy dr. K. Guth a za Státní památkový úřad dr. V. Wagner, kteří konstatovali — patrně podle Brožovy zprávy — že jde o dům kdysi říšského místokancléře Jakuba Kurze ze Senftenau (Jacobus Curtius), později postoupený slavnému astronomu Tychu Brahovi, kterého Kurz do Prahy zval. Oba památkoví znalci doporučili zachovat zbytky a přikrýt je betonovou deskou. (Poznámka autora tohoto článku: pouhá betonová deska však není ani dostatečně únosná, ani nepropustná: musela by mít náležitou ocelovou výztuž a na povrchu být opatřena dokonalou izolační vrstvou, kterou by bylo možno i nutno občas obnovovat.)

Na pozemcích Kurzových, které k severní straně zabíraly plochu až za potok Brusnici, bylo kromě domu, o jehož zbytky jde a který byl podle značně přepychové vnější i vnitřní úpravy nazýván letohrádkem (lusthaus), ještě několik jiných stavebních objektů (konírny, velká kuchyň, sklepy a druhý obytný dům

při obecní cestě). Hlubinka se ještě roku 1931 pamatoval na průzkum, započatý odkopem pevnostního násypu dne 1. září 1902, který jako student sledoval: odkryté zdivo s omítkami bylo bezvadně zachováno, barevná sgrafitová výzdoba průčelí měla svěží vzhled, podrobnosti opukových ostění nebyly porušeny, ačkoli dům byl vystavěn asi roku 1590.

K odbourání letohrádku a k zasypání zbytků mohlo dojít asi v třetí nebo počátkem poslední čtvrtiny 17. stol., jelikož budování fortifikací v těchto místech, totiž bastiónů č. IX a X (Strahovského a Frant. Borgii), jakož i courtiny mezi nimi, které projektoval Conti již za třicetileté války a brzy po ní, spadá do pokročilejšího období 17. stol. Trvání letohrádku v obyvatelném stavu bylo tedy poměrně velmi krátké a sotva dosáhlo tří čtvrtin století. K úsudku, že právě

Zbytky tzv. domu Tycha Braha na Hradčanech s okolím

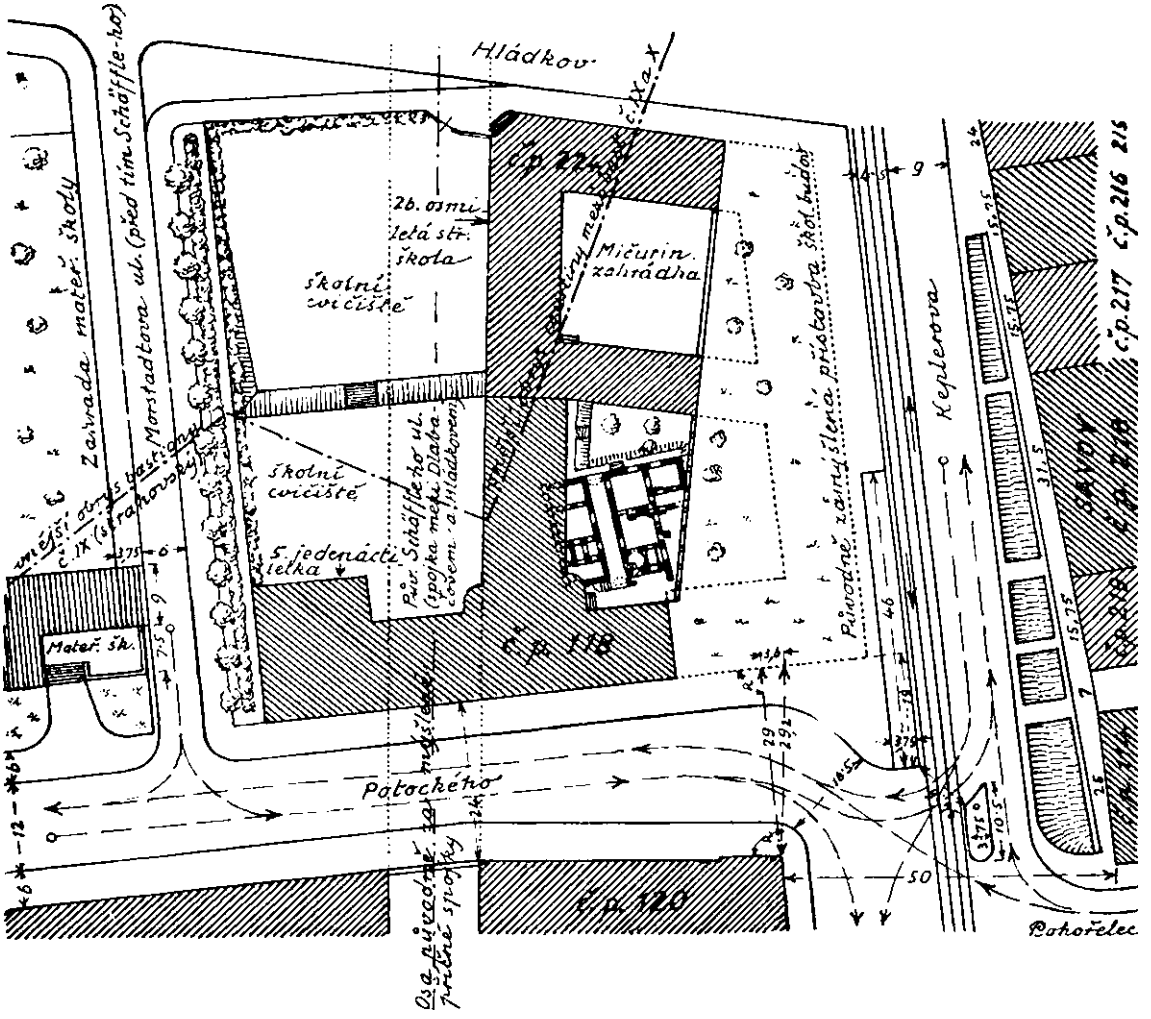

v tomto objektu měl Tycho Brahe svou observatoř, dospívá Hlubinka po Brožovi dedukcí jednak z uvedeného zápisu strahovského, jednak z Herainova životopisu Tychova (viz Časopis přátel starožitností českých, roč. 1901), podle něhož Kurz před svou smrtí r. 1594 zval Tycha Braha do Prahy a nabízel mu k obývání svůj dům na Hradčanech. Zcela určitého a přímého dokladu o totožnosti tohoto objektu s uvedeným letohrádkem však nemáme. Pochybnosti o této věci vyjádřil nedávno také odbor kultury rady NV hlav. m. Prahy ve svém vyřízení z 19. srpna 1959 čj. 5695/1959 po šetření, které na místě vykonala Správa státního kulturního majetku dne 14. ledna 1959 za účasti ředitelství školy a po slyšení Stát. ústavu památkové péče a ochrany přírody (vyjádření z 10. srpna 1959). Přitom bylo však již také uvažováno o předpokladech pro eventuální vystavění polytechnického pavilónu poblíž vykopávek nebo přímo nad nimi.

Přípravy k II. spartakiádě a k oslavám letošního jubilejního roku neobyčejně oživily zájem přípravných institucí, různých veřejných orgánů i místního občanstva o vykopávky zbytků řečeného lusthausu a o jejich budoucnost, protože jsou situovány při hlavní a pro připravované podniky nanejvýš důležité komunikaci, a protože jejich nynější stav je z důvodů stavebních, estetických i hygienických nanejvýš povážlivý.

Autor tohoto příspěvku vykonal z pověření technickou komisí při radě ONV pro Prahu 5 různá šetření na místě i v příslušných úřadech a ústavech. Vykonal také měření a zjišťování, potřebná k doplnění plánků, reprodukovaných ve Zprávách Památkového sboru hlav. města Prahy z roku 1931 a k přirovnání nynějšího stavu nejen vykopávek, ale i jejich okolí k stavu tehdejšímu, jak patrno z připojených vyobrazení.

K podrobnější informaci sluší ještě uvést, že se Rada hlav. města Prahy dne 10. dubna 1931 zásadně usnesla na zachování zbytků tehdy obnažených, v přesvědčení, že jde o dům Tycha Braha, a uložila odboru 6. Stavebního úřadu, aby vypracoval příslušné plány a rozpočty pro jejich konzervování, jehož uskutečnění však bylo odloženo, dokud nebudou opatřeny potřebné finanční prostředky. Prozatím mělo odkryté zdivo zůstat volné, aby vyschlo, a být jen prozatímně chráněno po dobu přezimování; přitom se počítalo s tím, že definitivní ochranná konstrukce, která byla tehdy odhadnuta na 135 000 Kč, bude zhotovena již příští rok, totiž 1932. K tomu ale podnes nedošlo, ačkoli od té doby uplynulo již 29 let, a dřevěný, pokrývačskou lepenkou opatřený provizorní přístřešek, určený původně jen na jeden rok, samozřejmě velmi zchátral a částečně se zřítil do vykopávek. Za těch 29 let i obnažené zdivo velmi sešlo a je místy ve stavu rozpadu, když už roku 1931 bylo zjištěno, že se jeho stav od roku 1902 velmi zhoršil.

Na podkladě tohoto rozboru, jakož i vzhledem k úkolům, které nás v letošním roce neodvratně čekaly, a konečně i v uvážení časových a ostatních možností dospěl jsem k těmto závěrům a návrhům:

Půdorysy vykopávek tzv. domu Tycha Braha ►

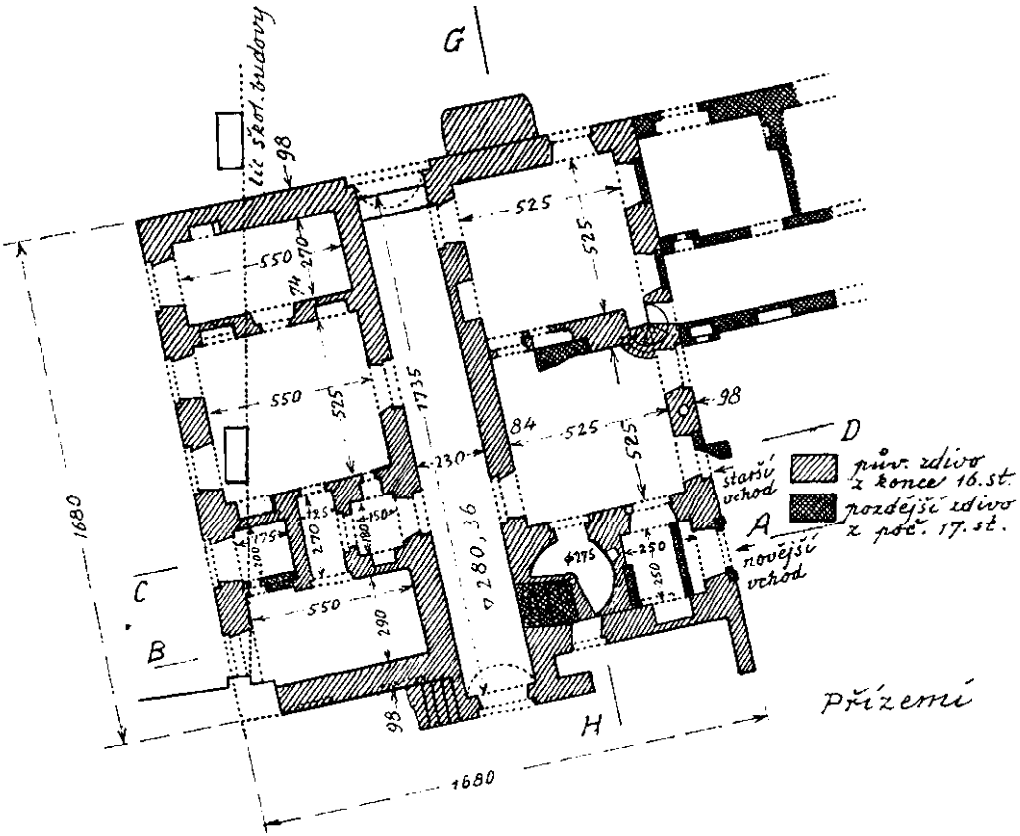

Přízemí

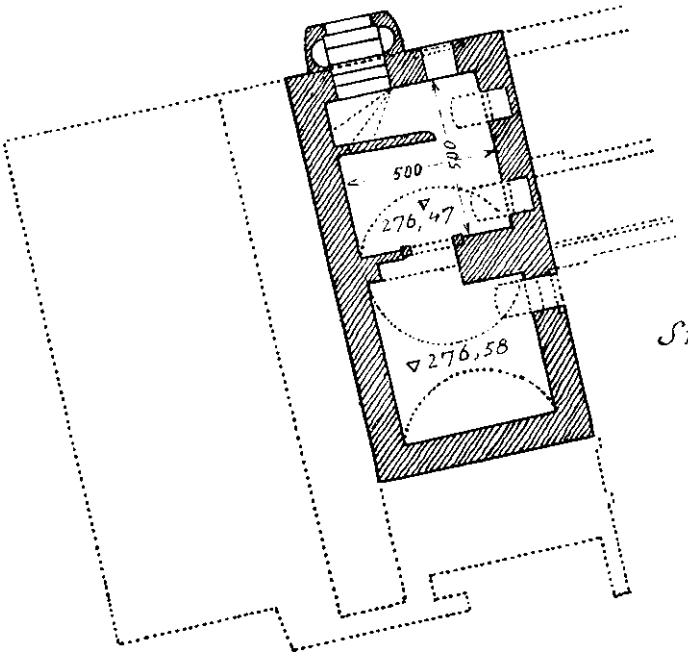

Sklepy

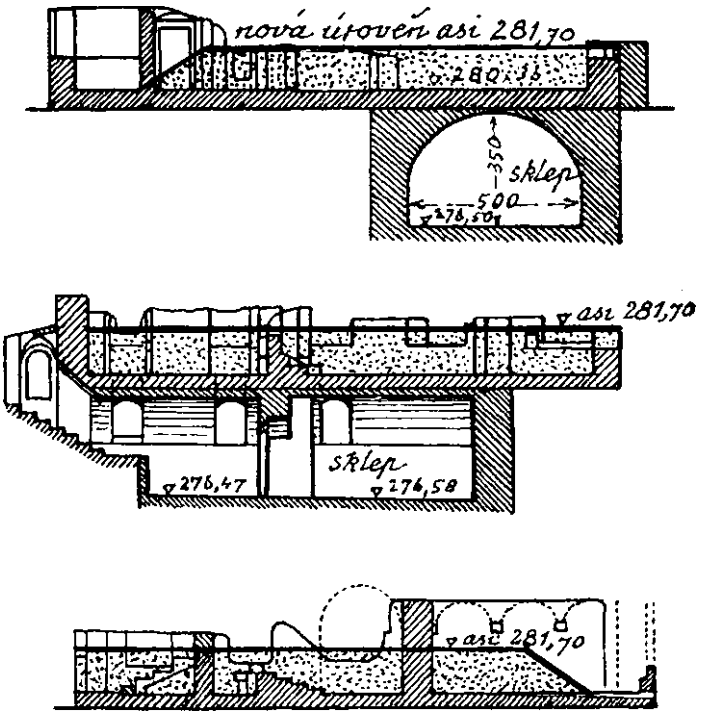

Svislé řezy vykopávkami tzv. domu Tycha Braha
Řez C—D s pohledem k severu
Řez G—H s pohledem k východu
Řez A—B s pohledem k jihu

1. Usnesení, učiněná před 29 lety, avšak neprovedená, nejsou zajisté již závazná.

2. Jakékoli dokomponování, dostavování či kompoziční zlepšování zbytků staveb tohoto druhu, jako např. dozdění a nové zaklenutí přízemku, na něž se pomýšlelo ještě roku 1931, je dnes nejen památkově, technicky a hospodářsky, ale i kulturně politicky zavržitelné. V této věci nutno mít na paměti také projev presidenta republiky na zasedání ÚV KSČ z 29. října 1959, otištěný v Rudém právu dne 13. listopadu 1959.

3. Nevhodné by bylo i budování nákladných železobetonových konstrukcí ochranných, které by kromě toho více než dnes zastiňovaly a znehodnocovaly nejnižší, ale velmi důležité podlaží školní budovy, obrácené k východu. Voda, stékající se střechy, musela by se odvádět řádnými okapními žlaby a potrubím do kanalizace; jinak by zamokřovala půdu i vykopávky a podmáčela základy a zdivo školní budovy.

4. Náklad na takovou konstrukci by nebyl úměrný památkovému, architektonickému a historickému významu zbytků v jejich nynějším stavu, kdy nejsou již

zachovány ani výtvarně cenné podrobnosti, o nichž je zmínka ještě v zápisech napřed uvedených.

5. I kdyby se v budoucnosti přece podařilo vyloučit napřed vyslovené pochybnosti o přesném situování Tychovy observatoře, nebyl by tím zvětšen umělecko-historický význam nynějších téměř jen rozvalin pro poznávání vývoje naší architektury, protože nejde o jedinou pražskou renesanční obytnou památku z té doby; podobných je zachováno více i lépe v objektech pražské památkové rezervace.

6. Neurčitost o uživatelích téhož domu zvětšuje ještě Hlubinkovo zjištění z roku 1931, že mezi původním hlavním vchodem na východní straně a oknem střední místnosti bylo pěkně v omítce ryté a dobře zachované znamení IHS v kruhu; tohoto znamení užívali jezuité na všech svých budovách, kultových, obytných, školských i hospodářských. (Jesus Christos They Hyios Soter.) Tycho Brahe byl však luterán, a proto byl pohřben v chrámu Týnském, tehdy utrakvistickém. Takové souvislosti tedy není, leč by byl býval dům odevzdán jezuitům v krátkém období od Bílé hory do výstavby pevnosti.

7. Pokud by bylo možno zachovat, ale i vhodně využít obou nyní nepřístupných sklepních místností ve východní části objektu o úhrnné půdorysné ploše asi 50 m², závisí na dalším vyšetření. Nejsou-li klenby porušeny, stačilo by je po vysušení zabezpečit na rubu vhodnou izolací a navrch nasypat lehký propustný materiál až do budoucí úrovně dvorka, tedy asi na výšku 1,3 m; to by bylo výhodné zejména tehdy, bylo-li by sklepa užito za kryt. Bylo by ovšem také třeba obnovit vstup do sklepa od severu a sklepní místnosti opatřit účinnou ventilací i kanalizací. Jinak by se obě místnosti hodily třeba pro školní skladiště nebo k jiným účelům, které nepotřebují přímého světla.

8. Jelikož nebude pravděpodobně možno prodlužovat dosavadní stav po dobu nadále neurčitou, zejména po letošní jubilejní rok, a to nejen z důvodů estetických a stavebních, ale i v zájmu veřejné a školské hygiény (vykopávky jsou totiž útulkem potkanů a místem k odhazování všemožných odpadků, které tam zahnívají a zamořují školní místnosti), je konečné vyřešení tohoto po tři desetiletí zanedbaného kouta školního bloku naprosto nezbytné. Podle získaných informací došly již také písemné stížnosti zdravotních institucí.

Jak uvedeno, není dosud nad veškerou pochybnost prokázáno, že právě v domě, o jehož zbytky nyní jde, a nikoli třeba v některé stejně staré sousední budově, které byly také Kurzovým vlastnictvím a byly buď úplně zbořeny, nebo zůstaly rovněž ve zbytcích v násypu, byla odedávna hledaná astronomická observatoř Tychova a snad i laboratoř alchymická, což bylo obyčejně spojeno. Vždyť ještě dlouho po průlomu Keplerovy ulice k Pohořelci (zbořením domu čp. 115 roku 1906) stály tam za naší paměti domy čp. 116 až 119 (viz plán polohy z r. 1920), které ve své poslední zevní formě nebyly sice již ryze renesanční, avšak jejich původ mohl být alespoň v nejnižších podlažích z dob Kurzových. Vždyť přístavba domu zvaného Tychovým, směřující k východu, vykopaná roku 1931 a částečně zakreslená na plánech inž. Varvažovského, je také ještě ze 17. stol., a musela být rovněž odbourána při stavbě Contiho opevnění.

Není ovšem nutné ani žádoucí, aby při budoucích úpravách dvorka bylo vybouráno veškeré staré zdivo pod definitivní novou úroveň. Tím by se úpravy

skutečně nezbytné jen zbytečně zdržovaly a zdražovaly. Dosáhlo by se tak nanejvýš jen úplného zahlazení stop po bývalém zastavění a znemožnil by se jakýkoli pozdější ověřovací průzkum v místech, která beztak musí zůstat trvale nezastavěná.

Úroveň dvorka kolem vykopávek není zcela pravidelná a vodorovná, rovněž výška starého zdiva není všude stejná a vodorovně ukončená; pokládám však za dostačující, odbourají-li se přesně vodorovně pouze části, převyšující např. nadmořskou kótu asi 281,7 m, a vyrovná-li se celý dvorek do téže úrovně, přičemž nutno uvážit eventuální potřebu povrchového odvodnění dvorka. Staré zdivo bude ovšem třeba nahoře utěsnit — v případě nutnosti injektováním pod tlakem — a proti vnikání vody trvale zabezpečit vrstvou vhodně připravené malty, nikoli pouhou hlazenou (gletovanou) cementovou omítkou. K zasypání volných a nepoužitelných prostor bylo by vhodné užít materiálu sypkého, propustného, ve vrstvách pěchovaného. Sklepy by však měly zůstat prázdné pro eventuální využití a být odvodněny do městské kanalizace. Úprava povrchu terénu mezi obrysy starých zdí může zajisté být různá, zahradnická, např. pečlivě stříhaný trávník nebo chodníková, aby s trvalým vyznačením starého půdorysu na způsob intarzie tam vznikla kresebně i barevně zajímavá, esteticky vyhovující plocha, která by nejen umožnila, ale i usnadnila poznání minulosti této části území z hlediska stavebního vývoje a jeho historie a pietně zachovala památku na ty, kdož tam před staletími žili a pracovali. Za nynějšího stavu však nejsou návštěvy možné.

Nevhodná by byla stavba polytechnického pavilónu přímo nad vykopávkami nebo těsně u nich; je ale třeba zabezpečit úhledný přístup ke dvorku a zachránit jeho zmenšení i zastínění.

K bližšímu poznání místních poměrů rozšířil jsem situační plán k západu, jihu a východu a vyznačil v něm i veškeré nynější dopravní směry, aby byla zjevná takřka nenapravitelná chaotičnost dopravy při vyústění ul. Potockého do Keplerovy, způsobená průlomem obou těchto ulic k Pohořelci za předpokladu (později opuštěného) zbořit celou severní stranu Pohořelce a ustoupit s novou stavební čárou až asi o 35 m k přímce, směřující přesně k nároží Černínského paláce. Kromě toho ukazuje situace překvapující nerozhodnost tehdejšího regulačního řešení opuštěním již založené a na východní straně školou čp. 224 částečně zastavěné příčné spojky z Dlabačova (Bělohorské) k Hládkovu, která by dnes vítaně odlehčila soutěsce u nároží čp. 120 pod strahovskou rampou. Příčným zastavěním novější školní budovou čp. 118 před 29 lety bylo od této spojky upuštěno a k hlavní komunikaci, totiž k ul. Keplerově, zdůrazněny jen podřadné části obou školních budov, totiž dvorky, přístavek tělocvičny a holé požární zdi.

Adolf Janoušek

KOVÁRNA U KARLOVA MOSTU

Nezdařený zásah pražského magistrátu na ochranu Karlova mostu roku 1846

Dne 4. září 1845 předložil magistrátu kovářský mistr Josef Schmidt plány na přestavbu svého domu čp. 80 při Čertovce pod Karlovým mostem, kam zamýšlel přemístit kovárnu z domu V lázni čp. 520. Předvídal, že narazí na obtíže, neboť přestavba dosavadního nízkého domku na dvoupatrový značně převyšovala těsně sousedící most, a proto v žádosti uváděl, že kovářské ohniště bude vzdáleno od mostu 4 sáhy a komín vyústí 5 sáhů a 3 stopy nad parapetem mostu, a tudíž chodci nebudou na mostě kouřem nikdy obtěžováni. Dále uvedl, že stavbu provede z ohnivzdorného materiálu a místo dřevěných kleštin dá železné. Při místní komisi protestoval majitel domu čp. 520 Antonín Veselý, že v blízkosti kovárny v jeho domě má být v přímém sousedství další kovárna v novém domě, jímž se na malém prostranství zamezí proudění vzduchu, čímž se zhorší zdravotní podmínky celého okolí a nový dům poruší i vzhled pasáže pod mostem, která je jeho majetkem. Úřední znalci magistrátu byli proti povolení stavby; uváděli, že odporuje nařízení gubernia z 29. září 1784, 17. března 1785 a 14. srpna 1786, vydaným po návštěvě Josefa II. v Praze, když katastrofální povodní 27. února 1784 byly strženy dva mostní oblouky. Tato nařízení nedovolovala zdi pod mostem zbourat, aby nebyl rušen průchod velké vody a ledových ker.

Po zamítavém posudku komise obrátil se Josef Schmidt s žádostí na pražského starostu Josefa Mülera, v níž uvedl, že zná jeho snahu o blaho občanů. Živnost kovářskou provozuje v čp. 520 již dlouhá léta k úplné spokojenosti panstva a zákazníků. Antonín Veselý, bývalý sládek u sv. Markéty, žádal za kovárnu 700 zl. ročního nájmu, poslední 2 roky žádal příplatek 200 zl. a nyní jej zvýšil o dalších 350 zl. Takové nájemné jako otec 5 dětí nemůže již platit, a je proto nucen postavit si dům s kovárnou, jinak by při nepřátelství A. Veselého musel žít v bídě. Je ochoten podrobit se všem stavebním nařízením.

Žádosti nebylo vyhověno a ve výměru magistrátu z 27. října 1845 bylo Schmidtovi sděleno, že se stavba nepovoluje, neboť ruší vzhled okolí a také z důvodů policejních a veřejných. Stavba obepíná skoro celý mostní pilíř, svým vzhledem zvláště v pohledu z mostu kazí jeho krásu, chodci po mostě budou obtěžováni kouřem a přístup k provádění oprav mostu a jeho pilíře je zamezen.

Z tohoto magistrátního výměru odvolal se Schmidt k zemskému guberniu, které se dekretem z 2. dubna 1846 č. 16 897 přiklonilo k rozhodnutí magistrátu, ale povolilo, aby Schmidt předložil nové plány, podle nichž by stavěl pouze v rozsahu starého domu; komín měl být veden poněkud šikměji, tak, aby kouř chodce po mostě neobtěžoval.

Na námitky magistrátu, že nový dům znešvaří celé okolí mostu, gubernium nereagovalo. V čele gubernia totiž už nebyl purkrabí Karel hr. Chotek, příkladně chránící vzhled Prahy, a jeho nástupce neměl pro krásu Prahy pochopení.

Schmidt předložil k novému úřednímu projednání další plány, jež byly rovněž

Dům čp. 80 na Kampě — původní stav — podle litografie F. X. Sandmanna (Snímek: Archiv hlav. města Prahy)

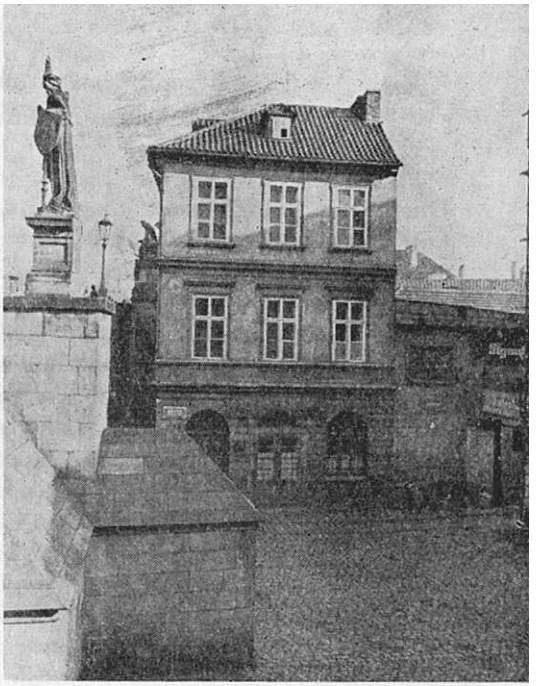

Dům čp. 80 na Kampě po přestavbě z roku 1852 (Snímek E. Hnilička)

magistrátem zamítnuty — ale cestou rekurzu povoleny s podmínkou, že proti mostu nebude nový dům mít požární štít, nýbrž slepá zasklená okna, jak zemské stavební ředitelství do plánu zakreslilo, a aby stížnost A. Veselého, že stavebník domu čp. 80 nesmí zřídit na jeho pozemku lešení a skládku stavebního materiálu, byla vyřízena buďto smírem nebo právní cestou. Když magistrát přiznal A. Veselému oprávněné námitky, jelikož celé prostranství před domem čp. 80 až k mostu je jeho vlastnictvím, ale gubernium rozhodnutím z 15. ledna 1847 č. 73 132 to popřelo, odvolal se k Spojené dvorní kanceláři ve Vídni.

Celé vleklé řízení o povolení stavby čp. 80 na tak ožehavém místě budilo v Praze zaslouženou pozornost. Víme o tom z dopisů dvou vlasteneckých důstojníků, jak jej uvádí F. Čenský v knize Z dob našeho probuzení. Marie Fialka píše Tomáši Buriánkovi: „Vedle samého starého mostu staví jakýs kovář na Malé Straně dům, jejž tak vysoko stavěl, že ta bouda hnusná jako lucerna vyhlídce a ouhlednosti mostu překáží. Ouředně se mu další stavba zapověděla, ale ten odvolav se do Vídně, denně vyššího dovolení čeká a snad obdrží".

29. srpna 1847 zamítla dvorní kancelář stížnost Veselého. Dům byl v roce 1852 postaven podle plánu stavitele Jana Bělského, který provedl i zednické práce. Podle výkazu prací činil celkový náklad 12 751 zl.

Kovárna již dávno zmizela, ostudný dům věžovitě převýšený, aby mohl skrývat potřebný komín, který by neobtěžoval kouřem chodce, zůstal a patří mezi kazy, které Malou Stranu a most s jeho plastikami poškozují. Jsou však doklady, že se magistrát proti jeho postavení po léta spravedlivě bránil.

Alois Kubiček

ZŘÍCENÍ KARLOVA MOSTU ROKU 1890

Letos je tomu 70 let, co byl povodní protržen starobylý pražský Kamenný most. Následkem trvalých dešťů stoupala voda ve Vltavě již od počátku září a postupně zaplavila níže položené oblasti předměstských obcí při řece, a v Praze samé vystoupila na pravém břehu až k ulici Podskalské, Vojtěšské, Husově, k nám. Mariánskému (nyní primátora dr. V. Vacka) a Kozímu, na levém břehu až po ulici Všehrdovu, Velkopřevorské náměstí a ulici Lužickou. Rozvodněná řeka unášela spousty kmenů ze strhaných vorů, trosky plováren i přístavišť parníků a Karlův most byl asi ze dvou třetin zatarasen při malostranském břehu dřívím nakupeným téměř až k vrcholům kleneb. Tím se zmenšil průtokový profil, dravý proud velké vody se soustředil na volnější otvory při straně staroměstské a podemlel mělké základy pilířů. Dne 4. září 1890 zrána se zřítil šestý návodní pilíř ze strany staroměstské i se sousošími a oběma klenbami, které nesl. Během dopoledne se prolomila také sousední klenba směrem k západu, ale sedmý pilíř se jen naklonil a sochy na něm zůstaly neporušeny.

Druhý den po katastrofě přestala stoupat voda ve Vltavě a opadávala pak velmi zvolna, takže uplynuly téměř tři týdny než bylo možno započít s odklízením nahromaděného dříví. Dne 23. září prohlédla celý most komise odborníků, aby zjistila stavební stav a hloubku řečiště vymletého proudem vzduté vody. Komise nabyla přesvědčení, že příčinou zřícení mostu bylo skutečně množství dříví, zadržené jím při povodni. Doporučila obnovení zhroucené části mostu, zabezpečení základů starých pilířů a vyslovila souhlas s návrhem městské rady, aby po dobu rekonstrukce mostu bylo zajištěno provizorní komunikační spojení Malé Strany se Starým Městem.

K vybudování tohoto spojení se ihned přikročilo a bylo provedeno jako dřevěné přemostění podél zřícené části mostu na jeho severní straně. Současně se připravoval návrh na rekonstrukci průlomu Kamenného mostu. Myšlenky, o nichž se při projednávání uvažovalo, jsou zajisté zajímavé z hlediska ochrany památek. Zmiňuje se o nich městský inženýr Jiří Soukup ve Zprávách spolku architektů a inženýrů ročník XXVI (1892).

Již při prvních poradách sboru obecních starších vyslovena myšlenka, aby se most nad sesutou částí rozšířil. Po podrobném uvážení všech okolností bylo však od toho upuštěno, protože lokální rozšíření by nemělo pro komunikaci význam a deformovalo by most, který má být obnoven v původní podobě.

Vzhled mostu byl však vážněji ohrožen problémem, jak zvětšit průtokový profil,

který byl starými, příliš širokými pilíři tak zmenšen, že zavinil hromadění plovoucího dříví a tím i zkázu mostu. Projektant rekonstrukce městský inženýr J. Janů navrhoval, aby obnovená část mostu měla místo dvou pilířů a tří kleneb pouze dvě klenby většího rozpětí na jediném pilíři. Komise odborníků, která o věci rozhodovala, uznala sice výhody širších otvorů, ale trvala na zachování původního vzhledu této jedinečné památky technické, a proto žádala provedení tří kleneb, jako tomu bylo dříve. Pro oblouky původního rozpětí stačil pilíř pouze 4 m široký, kdežto staré pilíře Karlova mostu mají šířku 8,5 m — 8,95 m. Takové pilíře o nadbytečných rozměrech nejsou sice hospodárné a zbytečně by snižovaly průtočný profil, ale inženýr Soukup k tomu podotýká, že moderní úzké pilíře by znamenaly těžké prohřešení proti všem, kdo se o rekonstrukci v původním slohu a rázu zasazovali. V této snaze se však nesmí zabíhat do krajností a trvat přesně na rozměrech stavby dřívější. Bylo rozhodnuto, aby ponechán byl původní ráz mostu, ale šířka nových pilířů zmenšena o 1 m proti šířce pilířů starých. Tuto malou diferenci sotva kdo postřehne tím spíše, že ani u starého mostu nejsou všechny pilíře a klenby stejných rozměrů, ba ani jejich osy nejsou rovnoběžné.

O tom, z jakého materiálu se provede sesutá část mostu, jednala zvláštní expertiza. Měla-li nová část vytvořit s dochovanou částí ladný, jednotný celek, muselo se použít pískovce, ale místodržitelství, které projekt schvalovalo, žádalo, aby byla ze žuly. Teprve po rekursu k ministerstvu ponechána obci pražské v tom směru úplná volnost. Městská rada se pak usnesla, aby pilíře od základů do výše soklu byly vyzděny ze žuly a celá ostatní stavba z pískovce.

Protože se zjistilo, že staré pilíře mají mělké základy, byly založeny nové pilíře kesonováním až na pevnou skálu a také staré pilíře byly zabezpečeny. Po skončení rekonstrukce byl most v listopadu r. 1892 slavnostně odevzdán opět veřejnosti.

Obnova mostu byla přijata s nadšením celým národem, neboť jeho zřícení vyvolalo obavy, zda jej bude vůbec možno zachránit. Ač v té době nebyly ještě zásady ochrany památek vžity, ba ani ustáleny, zvítězila při projednávání rekonstrukce mostu myšlenka obnovy v dochované podobě, aby nejkrásnější pražský pohled na Malou Stranu a Hradčany z pravého břehu Vltavy nebyl ochuzen o působivý motiv starobylého mostu Karlova v popředí. Ukázalo se, jak vysoce je ceněna tato památka, našemu lidu tak milá.

Jaroslav Vaněček

O STAROMĚSTSKÉM OPEVNĚNÍ JUDITINA MOSTU

K osmistému výročí stavby Kamenného mostu

„Hle, drahá naše Judito, nejslavnější a nejjasnější česká královno, Vaše skutky ukazují, jak velice jste moudrá, ušlechtilá a přičinlivá, totiž rozličné výzdoby klášterů, podpory kněží a chudých poddaných, a když již pominu jiné nesčetné činy, hlásají je zbudování královského kláštera ke cti svatého Jana Křtitele v Teplicích, a co nad všechno toto vyniká, císařské dílo pražského mostu."

Pohled na Prahu roku 1606. Detail okolí Staroměstské mostecké věže s křižovnickým špitálem (Snímek — Syrový)

Těchto vzletných slov použil v části úvodu svého letopisu Vincencius, kanovník kostela Pražského, který svou kroniku věnoval králi Vladislavovi a královně Juditě.[1] V původním latinském textu letopisu stojí doslova: „Pragensis pontis opus imperiale." A zvučný úvod pokračuje; „Vždyť co nemohl žádný z knížat, žádný z vévodů, žádný z králů až do Vašich časů začít nebo vymyslit, to jste Vy, slavná naše panovnice, zbudovala za *tři* léta."

Vznosné věnování kroniky, které mělo pisateli zaručit přízeň panovnické rodiny, vyjádřenou i tučnou odměnou, způsobilo již hodně starostí naším badatelům, ať historikům nebo technikům.[2] Vždyť postavit stavební dílo rozměrů pražského prvního kamenného mostu by nebyla maličkost ani dnes. A podle kronikářových slov byl most dokonce postaven za tři léta. Soudobý písemný důkaz o pravdivosti kroniky těžko ještě někde objevíme. Každá kronika, psaná příslušníkem vládnoucí třídy, nepostrádá ani při největší snaze o objektivitu, tendenčnosti. Vyplývá to konečně i z daného poslání kronik. Nezvratnou zůstává ale skutečnost postavení mostu v Praze před osmi sty léty, mostu, jehož podobu a rozměry známe podle skrovných, ale k rekonstrukci dostačujících pozůstatků.[3]

Dodnes dochované stavební památky, jež známe nyní lépe ve světle nových archeologických výzkumů, jsou svědky výstavnosti a velikosti Prahy z doby kolem poloviny 12. věku.[4] Pražská architektura dokládala již tehdy dlouholetou tradici a zkušenosti v dovedném a výtvarně dobrém zdění kvalitních obytných i kultovních budov. Máme také dostatečně ověřenou skutečnost nahrazení nedostatku dokonalé mechanizace velkým počtem stavebních dělníků v případě potřeby, kteří nadto běžně používali i základních technických pomůcek, jako rumpálu, kladky, páky, nakloněné roviny apod. Nebylo tedy ani zvláště těžké postavit v Praze za krátkou dobu pod vedením italských mistrů vodní dílo, kde se stejně klenuly oblouky technikou valené klenby, běžně tehdy užívané v pozemním stavitelství.

Zamysleme se nyní trochu nad kronikářovým tvrzením, že most byl vystavěn během tří let. Stavbu bylo nutno tedy dokončit přibližně za 588 pracovních dní. Juditin most měl délku 514 m a byl široký 7 m při maximální výšce i se základy asi 10 m. Za jeden pracovní den by tedy museli tehdejší dělníci vyzdít 61,19 m³

[1] Letopis Vincenciův a Jarlochův, překlad Františka Heřmanského, str. 50. Praha 1957. V tomto zdařilém překladě jsou odkazy na původní latinské texty a jejich vydání.

[2] Otázkou doby, v níž měl být vystavěn most, se zabývali takřka všichni autoři statí o pražském mostě. Zevrubně zpracoval dějiny výstavby mostu Kamil Novotný ve studii: „Juditin most v Praze", na str. 30. a d. 7. svazku Zpráv památkového sboru hlavního města Prahy z roku 1925. V této práci je též podrobně pojednáno o středověkém mostním stavitelství a uvedena odborná literatura. Velmi podrobná publikace z nejnovější doby je knížečka Oldřicha J. Blažíčka: „Karlův most", vyšlá v roce 1955. Zde je uvedena další literatura.

[3] Základy pilířů Juditina mostu byly zaměřeny již v roce 1784 při příležitosti opravy Karlova mostu po velké povodni dne 28. února. Další zaměření uvedena v Novotného studii. Nejnověji přezkoušel zaměření a sestavu pilířů spolu se zbytky mostu na pevnině Jiří Čarek. Ve své obsáhlé knize „Románská Praha" z roku 1947 se Juditiným mostem obírá na str. 330 a d.

[4] Nejnověji byly výsledky výzkumů shrnuty v návrhu rekonstrukce Prahy z konce raně feudálního období ve 2. čísle sborníku Klubu Za starou Prahu na rok 1958 „Ochrana památek" na str. 19 ve studii D. Líbala a V. Píši: „Příspěvek k poznání půdorysného vývoje historického jádra Prahy v období raného feudalismu" s grafickým znázorněním rozlohy osídlení na příloze č. 15.

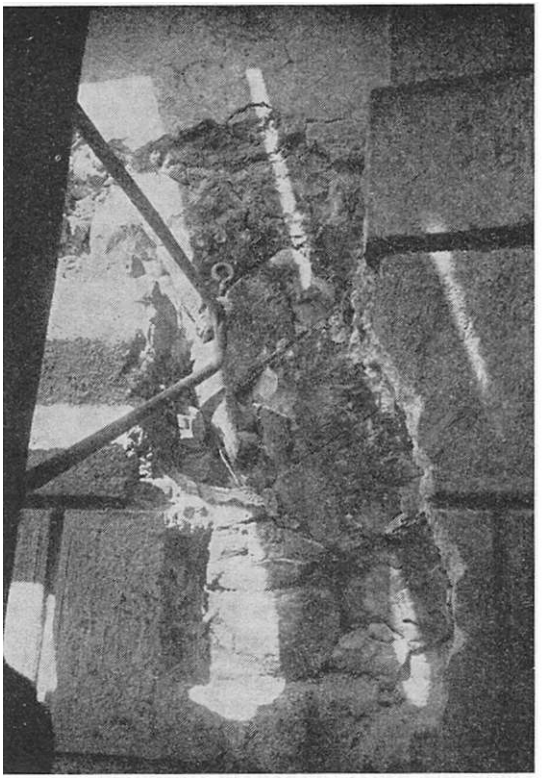

Pohled na severní díl ostění mostecké brány, zazděné pod východní fasádou bývalé věže (Snímek — J. Uher)

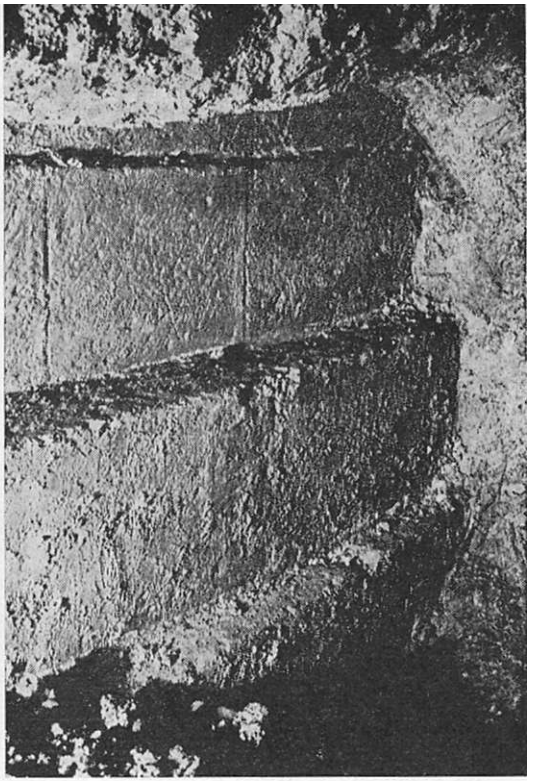

Sklep pod špitálem. Detailní pohled na severní líc předmostí Juditina mostu, skryté pod podlahou sklepa. (Snímek — J. Uher)

ideální kubatury mostu, tj. i s prostorem pod oblouky, nebo pokročit v práci na ploše mostu denně o 6,12 m². Prostá čísla nás dovedla k tomuto dílčímu závěru. Při celkové stavební době tří let bylo nutno za jeden pracovní den provést úplnou výstavbu necelého jednoho běžného metru mostu. Do tohoto ideálního pracovního dne a pracovní jednotky se započítává všechna přípravná práce na staveništi, výroba a příprava všeho stavebního materiálu, jeho doprava, stavba lešení, zakládání pilířů, bednění skruží pro oblouky a všechna ta nejmenovaná práce, potřebná při stavbě mostu před vlastním vyzdíváním jeho dráhy. Vedoucí skupina italských mostařů měla pravděpodobně za sebou již práci na řadě mostů v Itálii, nebo jižní Francii, naposled pravděpodobně v Řezně.[5] Čeští zedníci, kameníci a tesaři spolu s ostatními dělníky měli zase dlouholetou zkušenost ve svém řemesle — pozemních stavbách —, o čemž hovoří dost důrazně pražská i mimopražská kamenná architektura. Byla stavěna v Praze stejně do téže základové půdy, jako byly usazeny

[5] Novotný, l. c. str. 44 a d.

pilíře Juditina mostu.[6] Základy mostu byly mělké a stavěly se jistě v době, kdy bylo v řečišti nejméně vody. Pilíře se tedy zakládaly do štěrkopískových ostrovů nebo mělčin, podobně tak jako v Řezně.[7] Lícové mostní kvádry mohly býti kameníky připravovány i v zimním období a tesařské práce prováděny na jaře i na podzim, tj. v době, kdy se ještě nemohlo vyzdívat pro nejisté počasí. Pracovních dnů, potřebných k úplné výstavbě mostu bylo ve skutečnosti daleko více. Můžeme se tedy právem domnívat, že při použití velkého počtu dělníků, kdy se mohlo pracovat na všech úsecích stavby, jak tomu jen technické podmínky dovolovaly, se mohlo lehce docílit zmíněného ideálního pracovního výkonu za jeden pracovní den a most postavit během tří let. Vidíme, že nelze tedy jen tak lehce vyloučit možnost postavení Juditina mostu v čase, který udává Vincenciova kronika ve svém úvodu.[8]

Ať je to s dobou výstavby mostu jakkoliv, přece před osmi sty léty byl v Praze jižně od starého, povodní zničeného mostu, vystavěn nový kamenný most. Most vybudovaný dokonalou technikou, a tak nákladně, je pro nás dnes i jedním z dokladů dalšího hospodářského rozvoje naší země v polovině 12. století. Byl podmíněn dalším rozvojem výrobních sil, jejichž narůstání ať v množství, tak i v jakosti bylo těsně spojeno s utužováním feudálních společenských vztahů, se zaváděním peněžní formy feudální renty.[9] Rozvoj výrobních sil umožňoval i velkou stavební, dnes bychom řekli investiční činnost. A Praha byla místem, kde jak církevní feudálové, tak i světští představitelé vládnoucí třídy se přímo předháněli v zastavování volné půdy. Kláštery i biskupský dvorec byly postaveny na místech, důležitých pro obranu příchodů k panovníkovu sídlu — Hradu pražskému. Církev přece byla ideologickým představitelem feudalismu a měla nejvyšší zájem na bezpečnosti krále, politického náčelníka vládnoucí třídy. Správným rozborem a hodnocením českých dějin se došlo k závěru, že král Vladislav počal využívat plně pro upevnění své panovnické moci i církve. Neudivuje nás tedy, že se král postaral o to, aby přístup k jeho sídlu byl dobře střežen právě novými církevními řády premonstrátů a johanitů. Tyto řády pochopitelně těžily z této činnosti hospodářsky a získávaly čím dál tím víc půdy a poddaného lidu. Přístup do královské-

---

[6] Otázkou pražské půdy se zabývá Q. Záruba. Jaký vliv měla původní tvář pražské půdy na výstavbu města se pokouší objasnit studie V. Píši: „Stará tvář pražské půdy" na str. 25 sborníku Klubu Za starou Prahu na rok 1958 „Ochrana Památek" čís. 2.

[7] Novotný, l. c. str. 43.

[8] Hospodářské podmínky pro použití těch nejvýkonějších výrobních prostředků Vladislav II. měl. Společenské poměry mu též dovolovaly získat co největší počet výkonných pracovních sil. Dobré spojení přes řeku bylo přímo životním zájmem panovníka. Intenzita všech Vladislavových podniků, jehož podporovala i manželka z pokročilého říšskoněmeckého feudálního rodu, dává tušit i velkorysost stavby Juditina mostu.

[9] Nejvýstižněji se podává přehled českých dějin v epoše feudalismu v učebních textech vysokých škol z pera doc. dr. Františka Kavky, kand. hist. věd. Vydala v roce 1955 Karlova universita v Praze pod názvem „Přehled dějin Československa v epoše feudalismu I." V novějším díle kolektivu autorů „Přehled československých dějin, díl I.", který vydala ČSAV v roce 1958, není toto období podáno tak podrobně, jako v učebních textech KU. Při uvádění běžných skutečností se již nebudu na tato díla odvolávat. Laskavý čtenář si lehce sám vyhledá příslušné odstavce v uvedených přehledech.

Sklep pod špitálem. Pohled k severovýchodu na klenební pás. V pozadí dnes zbořená novodobá příčka (Snímek — J. Uher)

ho podhradí z nového mostu a od jihu osadil Vladislav rytířským řádem johanitů a vstup západní prastaré cesty zpevnil nad pražskou kotlinou sídlem premonstrátským na Strahově.[10] Johanitskou pevnost při „čtyřech cestách" a u jihovýchodního zlomu královského opevnění doplňovalo na předmostí i pevné sídlo pražského biskupa.[11]

Víme tedy, že nový kamenný most, zvaný Juditin, měl opevněno levé předmostí již při své výstavbě. Poznali jsme to nejen z kronikářských zpráv, ale i z výsledků současných archeologických výzkumů. Tím více nás bude zajímat, zda bylo stejně současně opatřeno i předmostí na pravém břehu Vltavy. Příchod na most z pravého břehu řeky byl řádně střežen a opevněn teprve až za necelých sto let po

[10] Alois Kubiček — Dobroslav Líbal: Strahov, 1955.

[11] O nejstarší podobě johanitské komendy vyjde ve Zprávách památkové péče zvláštní studie z pera Vladimíra Píšy. Autor provedl již kresebnou rekonstrukci půdorysu komendy, která byla ověřena též archeologickým průzkumem. Rekonstrukce byla vystavena na výstavě v Melantrichu-Ars v květnu a červnu roku 1958 — „700 let Malé Strany". Průzkum byl proveden v roce 1957 a 1958. Měřická dokumentace nebyla dosud dokončena, proto se zdržuje i zpracování nálezů. Jejich stručný přehled byl uveřejněn autorem v 92. čísle XIV. ročníku Svobodného slova ze dne 18. dubna 1958. V Památkách archeologických — skupina historická, ročník XXXVIII. z roku 1932, vyšla na str. 40—62 studie Václava Richtra o dějinách komendy.

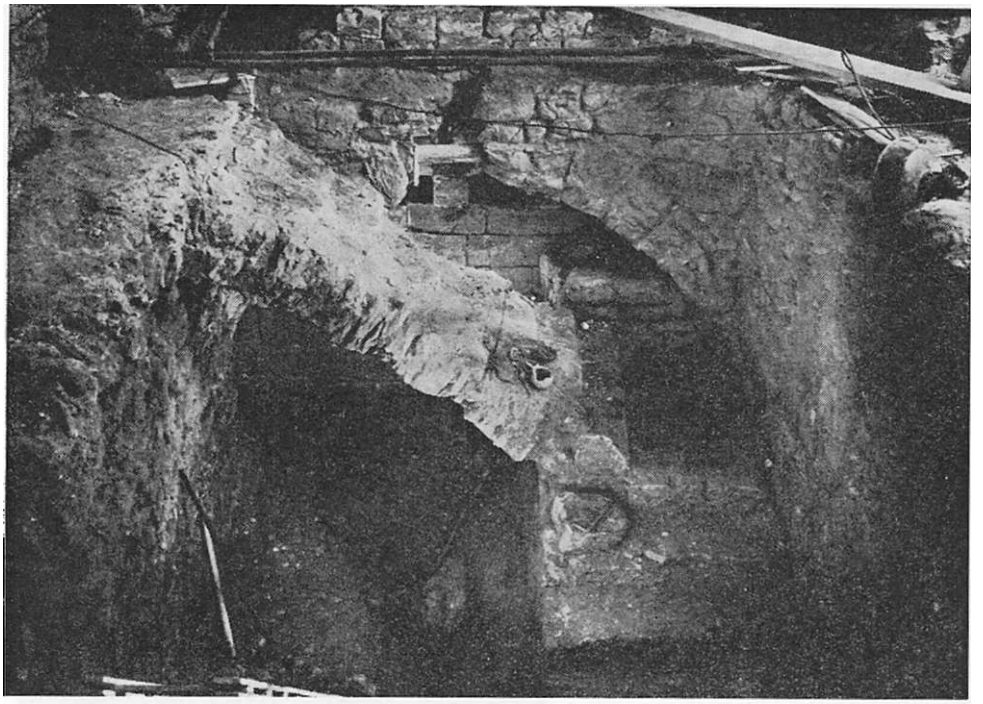

Výkop severně od mostního pilíře. Pohled na pilíř Juditina mostu, schodiště k řece a základový pás pod severní stěnou špitálu (Snímek — J. Uher)

dokončení stavby mostu. Stalo se tak při výstavbě hradební zdi kolem Většího Města pražského a osídlení severní paty mostu rytířským řádem křižovníků s červenou hvězdou.[12] Než si osvětlíme dosud poněkud temnou stavební historii dodnes zachovaných řádových budov a povíme si něco o opevnění mostu, bude nutno se podívat trochu blíže na příčiny opožděného opevnění přechodu přes řeku. Nebude ani na škodu, pokusíme-li se zařadit tyto události do širších souvislostí společenského, hospodářského a kulturního vývoje našeho státu právě za oněch sto let od poloviny 12. do poloviny 13. století.

Král Vladislav využil hospodářsko-politické situace ve střední Evropě k utužení vnitřních poměrů vlastního státu. Jeho politický partner a samozvaný protektor — římskoněmecký císař, dovedl potom využít velmi zištně tohoto spojenectví k politickému oslabení tak slibně započatého rozvoje českého státu a k snížení významu jeho panovníka. Vidíme, že právě ke konci 12. století se u nás ukazovalo víc než názorně, kam vedlo zbrzdění dosavadního rychlého rozvoje výrobních sil právě zásahem vojensky a hospodářsky silnějšího soupeře ze západního sousedství. Jeho

[12] W. W. Tomek: Dějepis města Prahy I, str. 472—475, 479, 483, 484, 488. Vojtěch Sádlo: Klášter křižovníků s červenou hvězdou v Praze. Str. 33—46, XXXIX. ročník řada historická — Památky archeologické.

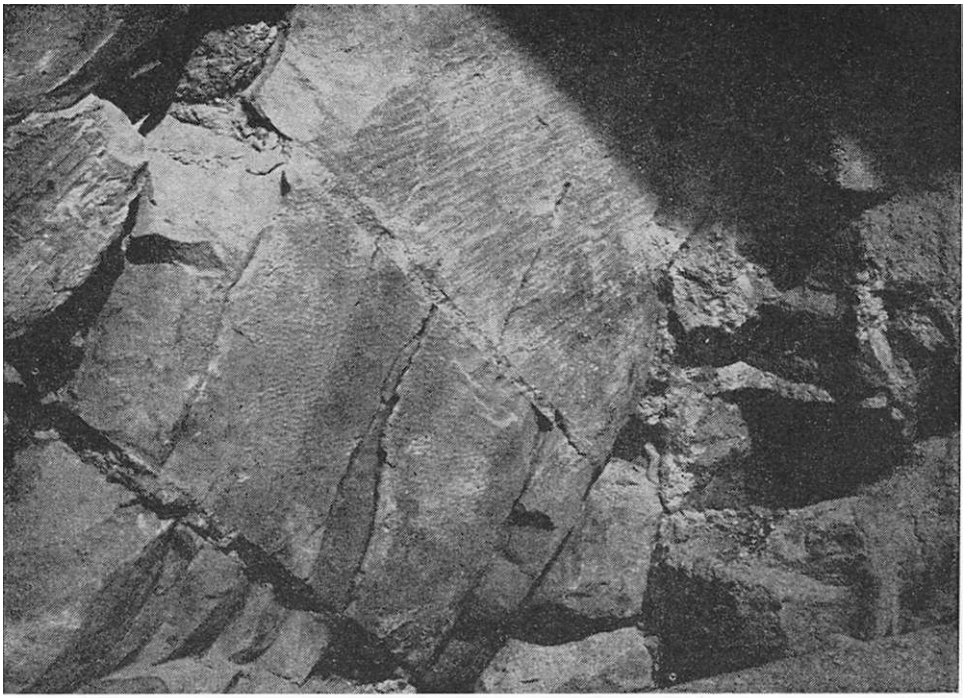

Detail ostění mostecké brány, zazděného pod průčelím (Snímek — J. Uher)

škodlivé zásahy do našeho života, práce a kultury byly utvrzovány též stále rostoucími spory mezi nejvyššími představiteli feudální společnosti, králem a panstvem. Panstvo, potomci starých, nejmocnějších družiníků a příslušníků nejbohatších rodin, bylo posíleno časem novými povýšenci z řad udatných bojovníků a mnohdy i bezohledných násilníků, umožňujících výboje českého panovníka do sousedství. Ve druhé polovině 12. věku se počali tito družiníci seskupovat v silný, politicky jasně vyhraněný stav. Přestali nadále být jen hospodářsky silnými jednotlivci, vděčnými za svá majetková a rodová práva svému králi, uvědomili si své mocenské postavení a vedeni chamtivostí a touhou po politické moci, chtěli získat ještě více pozemských statků spolu s výhradním politickým vlivem a mocí ve státě. Volné půdy bylo tehdy dost, a proto se panstvo nemuselo bát soupeřů ve vlastních řadách. Viděli, že překážkou neomezeného růstu jejich panství a neomezené moci je spíše jejich král, císařem korunovaný bývalý náčelník a kníže. Ten si osvojil již dříve právo na všechnu půdu a právo nad životem poddaných. Král nemohl nevidět nemilé narůstání moci těch, kteří jemu a jeho předkům byli zavázáni za své nynější postavení. Bránil se všemožně. Hledal ochranu u církve, u císaře a povolával do země kolonizátory. Doufal, že u nich nalezne podporu v boji proti domácím pánům, jakousi protiváhu proti neomezenému růstu domácí šlechty.

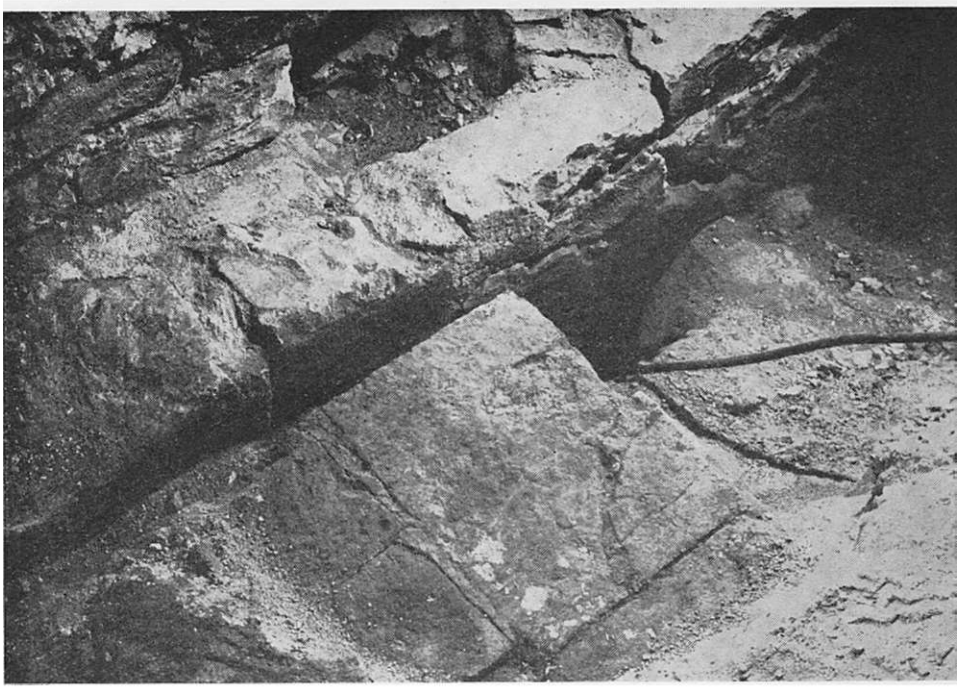

Pohled na vrchol základového pásu s částí základu jižní stěny špitálu. Vpředu zbytek opukové dlažby (Snímek — J. Uher)

Doufal, že cizinci, zbohatlí jeho přízní, mu budou vděčni a poskytnou mu nejen morální, ale hlavně hmotnou a mocenskou podporu proti vnitřnímu soupeři. Jak osudný to byl tah, známe všichni dostatečně z dějin. Se skutečností semknutí panstva ve vyhraněný stav nás seznamují dostatečně písemné doklady z konce 12. století. Panstvo se účastní zemské vlády a je vždy jako celek blízko králi. Kolem roku 1200 se rozpor neprojevil ještě navenek. Kolem poloviny 13. století poznáváme, že panstvo je již nebezpečným společníkem při zemské vládě, ba přímo krále ohrožuje. Za vlády Přemysla II. se panstvo rozdělilo na dva tábory a mocnější z nich byl dokonce příčinou smrti tohoto velkého organizátora a bojovníka. Přemysl II. se bránil panstvu též tím, že podporoval města, jako pevně organizovaná výrobní a obchodní střediska. Měl z nich nejen peněžní příjmy, ale poznal v jejich rozvoji těžkou protiváhu proti neomezené moci panstva. Leč města rychle rostla, patriciát, ponejvíce cizího kolonisačního původu bohatl, a tím se postupně dostával do postavení proti ústřední moci královské, tak jako před časem i bohatnoucí družiníci. Církev v této době měla již vybojováno své mocenské místo ve feudální společnosti. Chtěla však dosáhnout hospodářsko-společenského prvenství, a tak se snažila využít jak krále, tak i přízně panstva a podpory patriciátu. Měla na pomoc zbraň tehdy nejúčinnější, ideovou a kulturní náplň křesťan-

Pohled na zdivo mostního pilíře a spodní hranu základového pásu ve výkopu severně od mostecké věže (Snímek — J. Uher)

ství. Poznali jsme, že uvnitř vládnoucí třídy feudálního společenského zřízení vypukly již otevřeně dříve skryté rozpory. Bylo tedy nutno upevnit ústřední královskou moc, aby nedošlo k vážnému oslabení státu vůči zahraničnímu soupeři. Jiného východiska tehdy ještě nebylo, neboť vnitřní rozpory nenarostly ještě natolik, aby byly příčinou revolučního zvratu. Nebyly pro to prostě předpoklady ve stupni růstu výrobních sil u nás.

Praha byla střediskem života v zemi. Zde se nejlépe a nejnázorněji odrážel postupný vývoj naší společnosti. Rostla kupecká střediska kolem starých tržišť, majících svůj původ ještě v dávných dobách počátků raně feudálních vztahů v 9. a 10. století. Stará výrobní centra z téže doby se rozšiřovala v původních územích, pokud nesousedila s obchodním územím, nebyla při hlavních dopravních spojích nebo blíže sídla panovníkova. Sídliště výrobců rostla hlavně mimo tehdejší staré opevněné slovanské sídliště pravobřežní a mimo hradby královské pevnosti na levém břehu Vltavy.[13] Na nynějším Starém Městě musela výroba ustoupit již na konci 12. století nově zakládaným dvorcům šlechty a rozšiřovaným kupeckým

[13] Vladimír Píša: Využití historického zastavění v nové výstavbě pražských předměstí, str. 9, „Ochrana památek" — sborník Klubu Za starou Prahu na rok 1956.

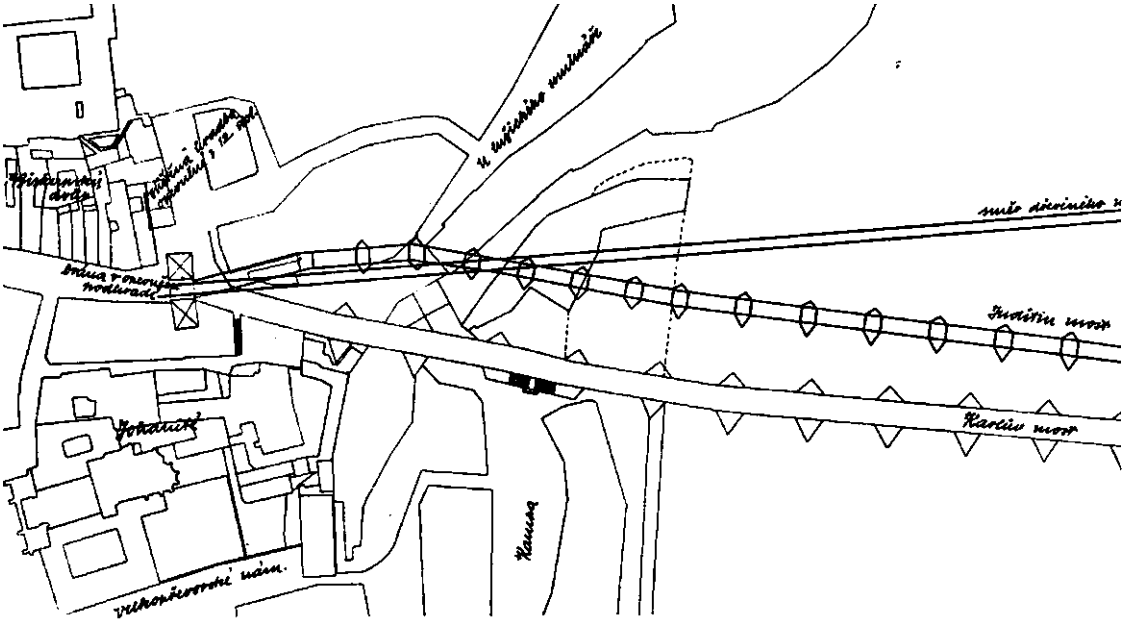

Situace pražských mostů a předmostí od 9. do 14. století (Podle návrhu V. Píši kreslil SURPMO)

domům.[14] Místa při prastarých dopravních spojích byla již od 12. věku zabírána pro vymezení staveništ klášterů a církevních sídel. I panovník si vymezil při hlavních vstupech místa pro obranu sídliště. Královská i církevní opevněná postavení ovládala tehdy celou pražskou kotlinu a hlavní přístupy ze všech světových stran. V tomto pojednání nás zajímá však opevnění pražského mostu. Proč nebylo vybudováno současně na obou předmostích? Vysvětlení najdeme opět v rozboru společensko-hospodářských poměrů v zemi, hlavně však mezi pražským obyvatelstvem.

Král Vladislav neměl v polovině 12. století zájem na uzavření mostu na pravém břehu řeky. Jeho levobřežní sídlo bylo dostatečně chráněno uzávěrem mostu při johanitské komendě a sídle biskupově. Nepřítel se tudíž nemohl dostat na pravý břeh z této strany. Z důvodů obrany proti vnějšímu přepadu nebylo nutno uzavírat most na pravém břehu. Obrana pravobřežního sídliště byla dostatečně zajištěna starým slovanským opevněním a celkovou povahou starého terénu, vytvořeného po věky působením vltavských vod. Opevnění pravobřežního předmostí by sloužilo k zabránění vstupu na pravý břeh, tak jako johanitská pevnost spolu s krá-

[14] Vladimír Píša: Kunštátský dvorec, stavební historie domu čp. 222 v Řetězové ulici do doby Jiříka Poděbradského, str. 47 a d. „Ochrana památek", sborník Klubu Za starou Prahu na rok 1959.

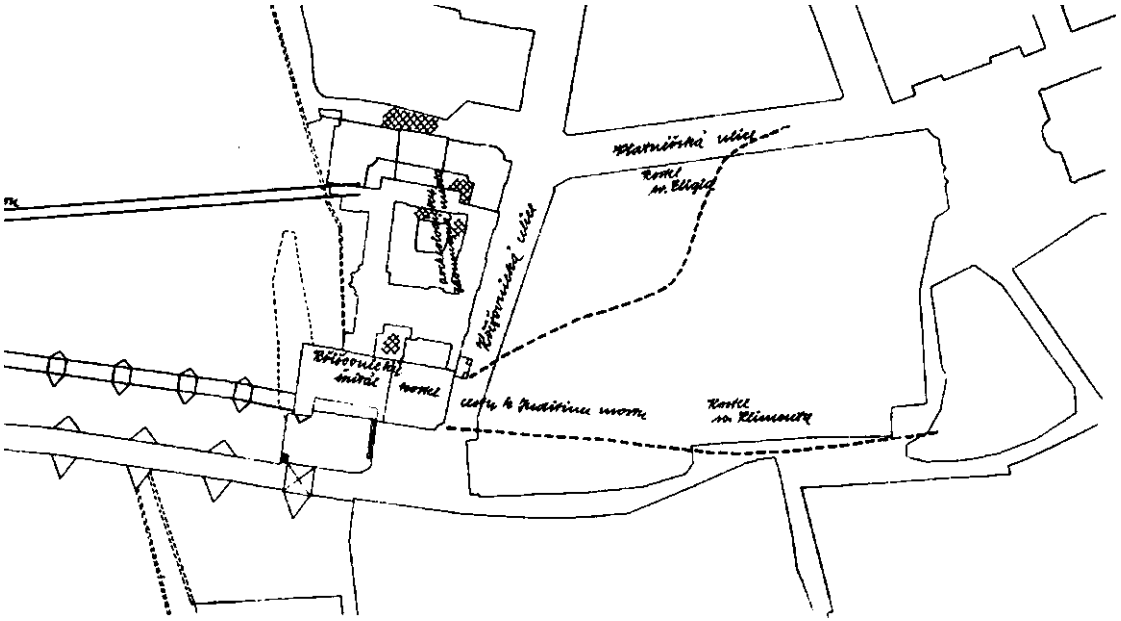

lovským opevněním zabraňovala komukoliv v přístupu z mostu na levý břeh Vltavy. Proto král Vladislav nedal vybudovat opevnění na východním konci nového mostu. Zabránil by si tím prostě vstup na pravý břeh řeky. Zde bylo rozsáhlé sídliště výrobců různého druhu zboží, a hlavně středisko mezinárodního obchodu a sídla bohatých kupců. Tehdy si blíže přechodu přes řeku počali budovat svá sídla nejmocnější z družiníků. Měli svá výrobní centra — pozemky daleko od sídelního města, ale přesto chtěli mít své pevné dvorce i v Praze. Byli tak nablízku králi. A král chtěl a musel mít možnost zasáhnout kdykoliv v tomto důležitém sídlišti. Ať to byly důvody kontroly obchodu a vybírání poplatků různého druhu nebo i vojenská intervence v případě neposlušnosti a různých nepokojů. Cesta na pravý břeh musela být prostě volná.

V polovině 13. století, po roce 1252, kdy se začíná stavět křižovnická pevnost u paty mostu na pravém břehu řeky, byla situace úplně jiná. Česká šlechta byla již pevně semknuta v plně hospodářsky i politicky soběstačný stav, vystupující v zemské vládě. K této nejvyšší vrstvě feudálů se počal přimykat již patriciát, nejmocnější představitelé měst, nového to právního útvaru, vzniklého po kolonizaci v první polovině století. Podporou předchůdců Přemysla II., který sám, jak jsme viděli, městům přál, získal patriciát brzo takovou moc, že Prahu pevně ovládl. Jeho postavení se nejlépe projevilo v době, kdy královská moc byla oslabena, kolem

roku 1300. V polovině století se však Přemyslovci ještě bláhově domnívali, že podporou patriciátu získají mocnou protiváhu v boji s domácím panstvem. Též církev v této době posunovala jazýček vah vnitřních sil spíše ve prospěch krále. Vždyť královská dcera se stala představenou nového mezinárodního řádu klarisek, jehož pražské sídlo bylo péčí krále vybudováno jako mocná pevnost neobyčejné výstavnosti.[15] Anežka Přemyslovna stála i u kolébky nového sídla „řádu křižovníků s červenou hvězdou špitálu sv. Františka vedle mosta v Praze". I sám král podporoval tento řád. Ptáte se nyní, proč tedy král připustil vybudování křižovnické pevnosti u východní strany mostu? Byl si král vůbec vědom důsledků této události? Podíváme-li se blíže na poslání řádu, seznámíme-li se s jeho velmistry v druhé polovině 13. věku a dovíme-li se, kde všude měl své špitály, potom nám nemůže být nejasné, proč král prostě neměl možnost zabránit stavbě křižovnických budov u Juditina mostu v Praze.[16] Mocenské postavení církve, její taktika v dosažení strategického cíle — úplné politické moci a skutečného, i když navenek nezřetelného řízení státu, umožnily již najít vhodnou záminku. Král a příslušníci jeho rodu si prostě postavili sami opevnění proti svým vlastním ozbrojencům. Johanitská komenda byla postavena z *vůle* krále v jeho prospěch. Křižovnický špitál byl postaven proti královské moci, aniž král mohl *otevřeně* zasáhnout. A proč? Odpověď jste si již sami dali po uvědomění společensko-hospodářských vztahů v zemi, a hlavně v Praze. Ti, kdož sídlili na pravém břehu řeky, byli již natolik hospodářsky a společensky silní a soběstační, že si postavili opevnění svého města a měli ve známých rozporech uvnitř feudální třídy dost důvodů, aby vedle tohoto opevnění proti vnějšímu náporu si zřídili i ochranu svého města proti královským ozbrojencům. A řád, v jehož čele byli představitelé šlechty domácího i nečeského původu, byl jistě nejlepší zárukou jak pro církev, tak i pro šlechtu, že cesta z mostu do města a z města do královského sídla bude otevřena pouze těm, kteří budou jednat v jejich prospěch. Události po roce 1300 jsou toho pádným důkazem.

V historické literatuře se uvádí, že ozbrojenci patricijského vzbouřence Olbrama obsadili špitál a získali tím pevné postavení proti levému břehu.[17] V čem spočívala vlastně ona pevnost křižovnických budov? Na tuto otázku nám zřetelně odpověděly výsledky průzkumu dodnes zachované stavební hmoty objektu čp. 191/I. Spolu s poznáním tváře původního terénu v okolí a při použití údajů dosud vypracovaných odborných studií a obrazů města v minulosti, nám všechny dosavadní skutečnosti postačí, abychom mohli provést alespoň kresebnou rekonstrukci podoby křižovnické pevnosti u paty pražského mostu. Podívejme se tedy do dnešního objektu čp. 191/I, abychom se seznámili s výsledky výzkumu, provedeného u pří-

[15] Dnešní objekt čp. 811/I. Při současné rehabilitaci bývalých klášterních budov nalezeny doklady zapojení budov do opevnění Starého Města. I sama mocná brána proti dnešní Anežské ulici dokazuje moc královského založení a pevnosti církevního sídla.

[16] Dějiny českých křižovníků s červenou hvězdou, díl I. Konvent pražský (P. V. Bělohlávek ř. kř.), 1930.

[17] Dějepis Města Prahy I. Str. 619 — heslo „Olbram".

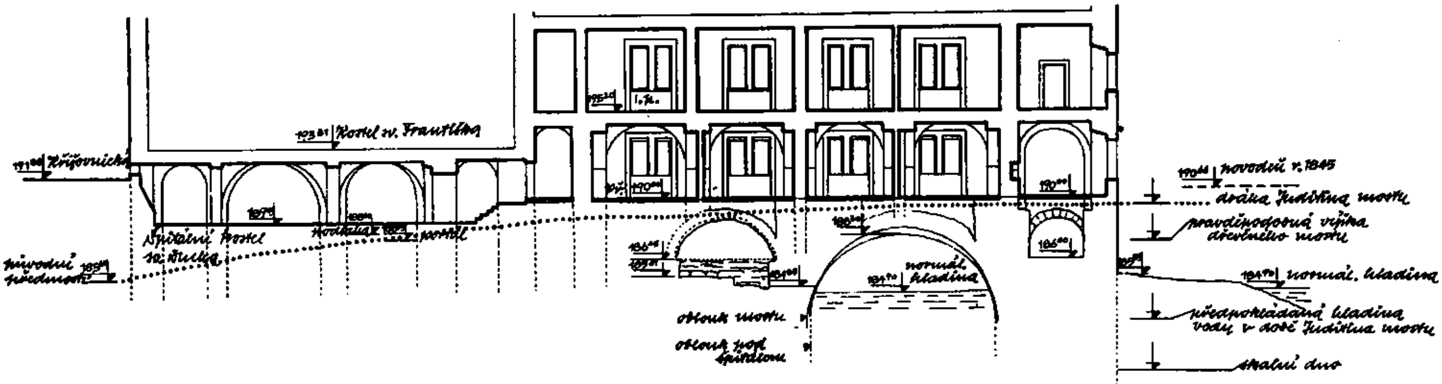

Křižovnický špitál, podélný řez (SURPMO)

ležitosti stavebních úprav bývalého křižovnického sídla v zimním období let 1955 a 1956.[18]

Ve starší literatuře o Juditině mostu a křižovnickém špitálu se vesměs uvádělo, že mostecká věž byla na pravém břehu postavena současně s mostem, tak jako na druhé straně řeky.[19] Byla prý na rozdíl od malostranských věží průchodní, branou zřízenou ve hmotě věže. Sama věž byla vestavěna do hmoty špitálního stavení až při pozdějších úpravách křižovnických budov. Dokonce se tvrdilo, že toto stavební sloučení provedl až Karel Luragho po roce 1661 při úplné přestavbě špitální budovy. O současném původu mostu a věže pochyboval podle kritického rozboru písemných pramenů hlavně V. V. Tomek, který staroměstské opevnění mostu slučuje s výstavbou křižovnického areálu.[20] Kamil Novotný, který dosud nejpodrobněji zpracoval stavební dějiny Juditina mostu, uvádí ve své práci: „Časem se stala věž majetkem křižovnického kláštera, a byla zatažena i do hmoty budovy. Nestalo se tak ovšem již během století 14., ale teprve za přestavby dnešního generalátu začátkem poslední čtvrti 17. století, provedené Karlem Luraghem, kdy se věž stává součástí ostatního klášterního komplexu, a to i architektonicky, jako silně vystupující jižní rizalit tohoto traktu."[21] Jako doklad svého tvrzení uvádí Novotný zobrazení špitálu, obsažené v Sadelerově pohledu na Prahu z roku 1606, kde věž vystupuje před západní průčelí špitální budovy. Jak nepřesným dokladem může být jinak poměrně spolehlivý prospekt Sadelerův, ukázala nám právě vlastní stavební hmota původního komplexu špitálu a mostecké věže, odkrytá při obnažení zdiva pro vedení trubek rozvodu ústředního vytápění nově upravované budovy. Dokumentace všech nálezů původního zdiva stavby a jeho změn byla prováděna současně s výkopem šachet a rýh pro kladení teplovodných trubek, osazování výhřevných těles, jakož i s izolováním přízemních podlah proti vlhkosti a se snižováním některých podlaží. Výsledek přinesl mnohá překvapení, i když konečné slovo o vývoji celého objektu není možno dosud vyslovit, protože výzkum jsme museli přerušit pro ukončení stavebních úprav objektu. Nemohli jsme tudíž zjistit další, ve stavbě dosud skryté doklady o původní podobě budovy.

[18] Objekt upraven pro úřadovny ministerstva vnitra. Dokumentace starého stavu a výzkum prováděny při výstavbě, která měla rychlý postup bez ohledu na naše potřeby. Měřickou a fotografickou dokumentaci prováděl Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze, inž. arch. A. Charvátová za vedení dr. D. Líbala. Fotografoval Jan Uher. Část snímků prováděly i Fotozávody hlav. m. Prahy, J. Sojka. Pomocné dělnické práce při výzkumu byly konány speciální průzkumovou skupinou Pražského stavebního podniku hlav. m. Prahy. Řízení výzkumu prováděl autor této stati. Za dobrou spolupráci a pomoc při dozoru děkuje autor inž. arch. A. Charvátové. Bez jejího přispění by nemohl pro své krajní služební zaneprázdnění vykonávat plně dozor na práce, které měly rychlý průběh a bylo je nutno stále na místě sledovat. Dr. D. Líbal se ujal s nevšední ochotou i průzkumu severní části sklepa pod špitálem.

[19] Václav Hlavsa: Staré Město. Publikace STN z roku 1956. Na str. 20 a 30 této populární publikace uvedl autor naše nová zjištění podle mého sdělení a neuveřejněného rukopisu o raně feudální Praze, kterého jsem užíval při přednáškách v rámci školení průvodců po Praze, pořádaném MDO v Praze. Nová zjištění byla též zveřejněna v přednášce o johanitské komendě v roce 1957 (dne 28. 3.). Nálezy v křižovnické budově byly popsány v článku dr. N. Kraslové v 70. čís. XII. ročníku Svobodného slova ze dne 18. března 1956.

[20] Tomek: Dějepis, l. c., str. 214 a 216.

[21] Novotný: l. c. str. 60.

Především bylo nezvratně dokázáno, že mostecká věž nebyla na Juditin most postavena při jeho výstavbě, tj. ještě ve 12. věku, ale až po polovině následujícího století při stavění budov křižovnického špitálu a zároveň s opevňováním Většího Města pražského při řece. Tuto skutečnost dokládají zbytky ostění otvoru brány. Části oblouků byly zjištěny jak na západní, tak i na východní straně brány. Nalezené zbytky oblouků jsou značně poničené ohněm, který zle řádil ve špitále v roce 1378.[22] Byly obnaženy celkem nepatrné zbytky ostění, ale i tato část nám postačila k provedení kresebné rekonstrukce podoby obou vjezdových oblouků brány. Uložení zbytků ostění v dnešní hmotě rizalitu nedovolilo, aby nález byl ponechán trvale odkrytý. Líc je totiž uložena v hloubce 20 až 50 cm pod dnešním průčelím a kámen oblouků byl nadto velmi rozpraskán a do hloubky vypálen prudkým žárem okysličených plamenů, šlehajících jistě z vnitra brány působením silného průvanu průjezdem. Kresebnou rekonstrukcí jsme dospěli k těmto původním rozměrům brány. Šířka otvoru v úrovni patek lomeného oblouku byla 16 stop — 464 cm, zatímco výška oblouku měřila 12 stop — 348 cm. Světlá výška průjezdního otvoru brány od jízdní dráhy až po vrchol lomeného oblouku dosahovala 22 stop neboli 638 cm. Lomený oblouk byl konstruován opsáním části kružnice z bodu, posunuté ze středu průměru otvoru brány ve výši patek oblouku do čtvrtiny tohoto průměru od ostění otvoru brány. Nárys zbytků ostění je proveden dobře, a proto byl v něm vyzkoušen i oblouk, konstruovaný podle „zlatého řezu". Takový oblouk však nezapadá do polohy zbytků ostění, jak byly zakresleny v dokumentačním výkresu. Mostní dráha byla zjištěna přibližně v 174 cm od vrchní plochy podokenní římsy sdruženého Luraghova okna, dnes zazděného v přízemí východního průčelí rizalitu, bývalé to mostecké věže. Hrana ostění lomeného oblouku byla zkosena v šířce asi půl stopy — 14,5 cm. Opracování krásných hran ostění oblouku i přilehlých kvádrů průčelí bylo provedeno jemným zubákem. Nástroj měl obdobné malé zuby, jaké zanechaly své otisky i na dalších pražských památkách z druhé poloviny 13. století. Totožné rozměry má opracování profilace kamenných článků, dosud zachovaných v raně-gotickém kněžišti kostela P. M. pod řetězem na Malé Straně, kde opracování hlavic přípor nedokončeného mezilodního pilíře dost jasně dokládá jeho původ.[23]. Stejného nástroje použil i pražský kameník při vytváření žebrové klenby podloubí tzv. Týnské školy na Staroměstském náměstí.[24] Pravidelně vrstvené šlehy, které zanechaly zuby nástroje na zbytcích ostění brány Juditina mostu, se na kameni neznatelně stáčejí do křivky. Lze se domnívat, že kameník se nesnažil o výtvarné pojednání svého

[22] A. Charvátová ve své zprávě SURPMO, uložené v Památkové péči NV hlav. m. Prahy se domnívá, že mocný žár ohně v bráně mohl být způsoben spalováním stavebního materiálu, zvláště smoly, uložené v průjezdu již nepoužívané brány zbořeného mostu. Domnívám se však, že požárem zřícená konstrukce podlaží nad průjezdem mohla právě působením průvanu v průjezdu způsobit takový žár v poměrně dlouhém čase, že ostění brány byla tak silně poničena. Pevnostní věže té doby neměly totiž u nás zaklenutí průjezdu, ani dalších podlaží, která byla zřizována jen z trámových stropů. Na věži u křižovnického špitálu nebyly dosud nalezeny žádné stopy po zaklenutí jednotlivých podlaží.

[23] Podle autorova průzkumu z roku 1958.

[24] Zjištěno v roce 1959 při opravě domu čp. 604/I., kdy z lešení byla žebra ofotografována.

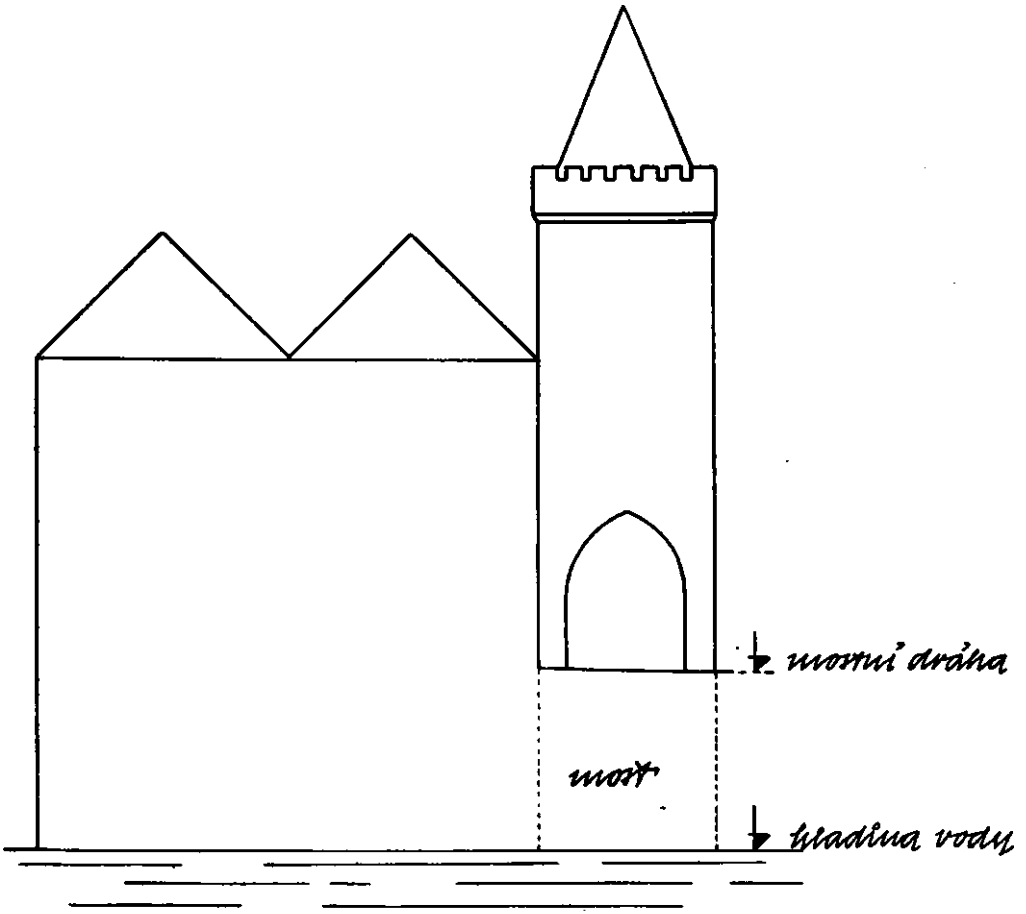

Obrysová rekonstrukce západního průčelí křižovnického špitálu a věže Juditina mostu v Praze (Podle návrhu V. Píši kreslil SURPMO)

opracování kamene. Při svém ryze účelově technickém výkonu byl stále na jednom místě, takže jeho ramenní kloub tvořil střed kružnice, již opisovala právě ruka s nástrojem.

Architektonická forma oblouku nesouhlasí s ostatními památkami, vzniklými těsně po polovině 13. století. Známé oblouky bran této doby byly vykrouženy podle „zlatého řezu". Je však také známo, že například v kouřimském kostele má

obdobnou formu vykroužení převýšených žebrových křížů hlavní lodi.[25] Tentýž případ můžeme si ověřit i v kolínském starém trojlodí.[26] Oblouk, konstruovaný z bodu, umístěného v jedné čtvrtině průměru ve výši patek, se vyskytuje ve stavbách vzniklých ponejvíce kolem roku 1300.[27] Tento detail nás ovšem nesmí odradit od našich uvedených závěrů. Nemáme dosud přesně zaměřeny všechny zachované památky z období od poloviny 13. do třetí čtvrtiny 14. věku, abychom mohli odpovědně provést roztřídění forem lomených oblouků. Dále zbytky ostění brány Juditina mostu sice stačí k jasnému důkazu, že se zde jednalo o *lomený* oblouk, ale nestačí k dokonalému svědectví o *přesné* formě lomeného oblouku, tím spíše, že se tu jednalo o fortifikační zařízení, jehož obdobu u nás již nenajdeme. Kdybychom se dali přesto svést touto, pro třetí čtvrtletí 13. věku nezvyklou formou lomeného oblouku a chtěli tvrdit, že brána byla na most postavena dodatečně až při rozbrojích panstva s králem po roce 1300, potom bychom se dostali do rozporu s písemnými zprávami z této doby. Bude proto lépe nedat se svést tímto jediným, a dokonce neúplným a dosud neprostudovaným a neověřeným dokladem *proti* dosavadním výsledkům našich výzkumů. Forma lomeného oblouku, způsob opracování klenáků ostění, vrstvení kvádrů při ostění jsou dostatečnými důvody pro vročení výstavby brány do doby po polovině 13. století. Způsob zdění jádra věžní hmoty, je trochu odlišný od vyzdění obvodových stěn špitálu. Malta, užitá pro spojování věžního zdiva a kvádříků špitálu je totožná. Při vyzdívání vnějšího líce západní a východní fasády bylo užito větších, hrubě opracovaných kvádrů. Jádro bylo vyzděno z lomové opuky. Malta vykazuje na pohled horší jakost a je šedavé barvy, zřetelně rozdílné od pískově narůžovělé barvy malty, kterou se spojovaly pěkně otesané kvádříky zdiva z 12. století a štěrk pro vylévání jádra kvádříkových stěn. Vnitřní líc zdiva věže byl složen ze středních opukových lomových kamenů. Věž byla postavena na první návodní pilíř Juditina mostu, který byl založen do malého štěrkopískového ostrůvku. Právě uvedené skutečnosti svědčí tomu, že mostecká věž byla postavena současně s opevněním, budovaným při řece. Již nyní nebude na škodu uvést, že se tak stalo po skončení vyzdění obvodového zdiva špitálu, a že na stavbě věže pracovala jiná skupina stavbařů než na výstavbě křižovnických budov. Mluví pro to jednak odlišné zdění stěn, jednak odlišné opracování kamenných článků architektury.[28] Dnes je velmi těžko odpovědně určit dobu stavby věže. Máme však několik spolehlivých mezníků, kterými lze určit rozmezí doby, kdy byla věž na pravém břehu vystavěna. Spodní

[25] Soupis památek historických a uměleckých v polit. okresu kolínském. K. B. Mádl. 1897. Str. 60.

[26] Soupis, l. c. str. 29.

[27] Soupis, l. c. str. 73. Jako příklad z téhož soupisu památek poslouží oblouky sedilií kostela v Křečhoři.

[28] Odlišné opracování ostění brány a kvádříků špitálních stěn může být též dokladem pro odlišné opracovávání materiálu zedníkem a kameníkem. Kameník používal speciálních kamenických nástrojů, kdežto zedník používal nanejvýš jen dláta. Konečné slovo v této věci by šlo vyslovit jen po vyčerpávající studii způsobů opracování kamene v tomto čase, a to jedině po sebrání velkého množství původního materiálu. Je již na čase, aby se studiu opracování kamene na našich památkách někdo soustavně věnoval, dokud ještě máme k dispozici původně opracované památky.

hranicí je rok 1253, kdy se mluví o stavění špitálu a horní hranicí rok 1309, ve kterém bylo pravobřežní předmostí použito za opěrnou základnu patriciátu pod vedením Wolframa.[29] Podle popsaných archeologických stop, zjištěných na hmotě věže, dala by se na základě dosavadních našich znalostí stavba vročit do šedesátých, nejvýše osmdesátých let 13. věku. Tato data jsou ukázkou toho, jak velké může být časové rozpětí při datování architektonické památky. Pro nás však zůstává stále nejdůležitější skutečnost, že mostecká věž byla postavena určitě během druhé poloviny 13. století, a že byla stavebně ihned připojena k hmotě špitálu, tvořila s ním funkční celek a měla své jasné poslání výhradně ve spojení s křižovnickou pevností. Dokladem toho jsou mimo dále uvedená archeologická zjištění i vylíčené dějinné události.

Stavba špitální budovy byla zahájena v roce 1252 a o rok později měla být dokončena.[30] Budova byla rozložena při severním líci mostu. Ve východní části byla ukončena svatyní, podobně jako špitál u P. M. před Týnem.[31] K jihozápadnímu nároží byla přistavěna mostecká věž. Špitální stavení mělo své obvodové zdivo v těchže místech, jako dnešní budova generalátu, spojená s barokním kostelem. Tak jako zbytky původní svatyně jsou ukryty pod dnešním kostelem, tak i staré špitální zdivo z druhé poloviny 13. století jsme nalezli v přízemí Luraghovy budovy. V severovýchodní části při malém dvorku sahá staré špitální zdivo až do prvního patra. Jinak v prvním a druhém patře dnešní budovy bylo nalezeno v sondách jen typické barokní zdivo začátku druhé poloviny 17. století, spojované pevnou a bohatě vápnem nasycenou maltou světlé barvy. Zdivo 17. stol. je opukové, skládané z větších, hrubě přitesávaných kvádrů, prokládaných plochými lomovými kameny. Pod podlahou přízemí bývalé velmistrovské budovy (generalátu), kde byl i za poslední činnosti řádu umístěn špitál, byl nezvratně zjištěn zajímavý způsob přístavby celé kamenné budovy starého špitálu k stojícímu mostu a připojení mostecké věže do hmoty špitálu. Stalo se tak při výkopu kanálu pro rozvod teplovodného potrubí u jižní obvodové zdi velmistrovské budovy v celé její délce od vchodu při kostele až po západní průčelí budovy nad řekou. Základy jižní podélné zdi byly provedeny velmi úsporným způsobem. Bylo totiž použito konstrukce již stojícího mostu. K severnímu líci mostu byly vyklenuty základové pásy, které spolu s mohutnou klenbou, vzpínající se nad říčním ramenem v celé hloubce budovy od jihu k severu, podpíraly přibližně polovinu síly zdiva průčelní stěny. Její zbytek byl založen na okraji mostní dráhy. Tím se nejen ušetřilo nové zakládání zdiva do nesourodé směsi spraší, rostlé půdy nebo pořízních štěrkopísků, ale byl brán i ohled na průjezdní šířku mostu. Bez přizdění základových pásů musela by celá hmota stěny spočívat na mostní dráze, čímž by

[29] Tomek, l. c. str. 472.

[30] Tomek, l. c. str. 214. Vlastní špitál mohl být v hrubé stavbě dokončen po dvou létech práce, neboť měl vnitřní konstrukci dřevěnou. Ostatní budovy byly jistě stavěny mnohem déle.

[31] O špitální svatyni píše mj. několikrát V. Sádlo. Uvedeno v poslední studii Dobroslava a Jarmily Líbalových: Středověký kostel křižovníků s červenou hvězdou v Praze. Zprávy památkové péče, VI. 1942, str. 68. O přestavbě kostela uveřejnil studii opět V. Sádlo v Ročence Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1934, str. 44 a d. Zhodnocení starého výkopu špitálního kostela P. M. před Týnem a nových zdejších zjištění uveřejní autor této stati v nejbližší době.

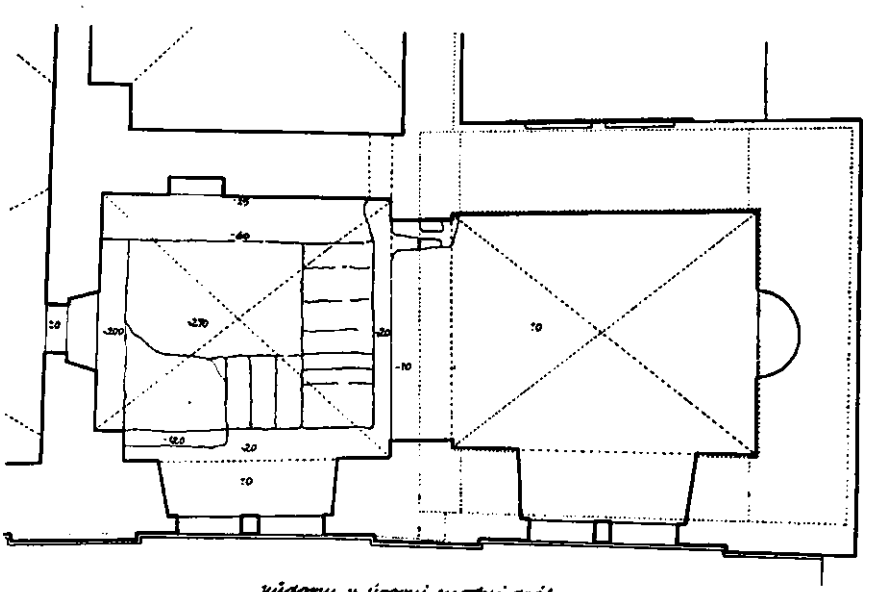

půdorys v úrovni mostní dráhy

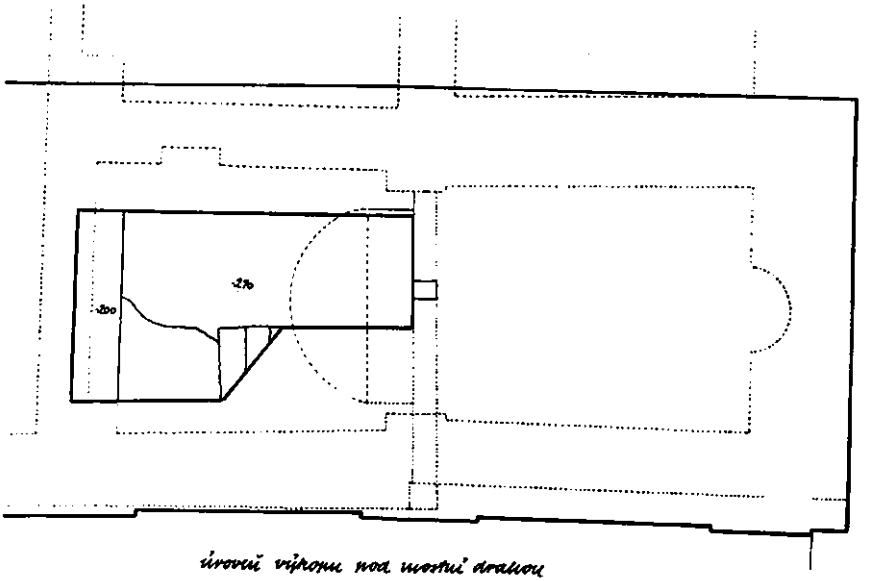

úroveň výkopu pod mostní drahou

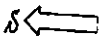

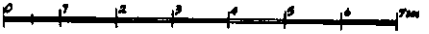

Výkop severně od pilíře Juditina mostu (SURPMO)

mostní klenba a bloky pilířů byly jednostranně nevhodně zatěžovány a mostní dráha nadto zúžena. V opačném případě by mohlo opět nastat vyvalení základového pásu, kdyby zdivo spočívalo celou svou šíří na nově vyklenutém pásu, přizděném k severnímu líci mostu. Popsané založení jižní průčelní stěny svědčí o značných stavebních zkušenostech a statických znalostech tehdejších stavbařů. Takto provedené základy jsme nalezli při věži a nad sklepem východně od oblouku mostu. Nad mostním obloukem je severní část plochy základové spáry vyzděna na překlenutí řeky, přiléhající těsně k mostu, na němž spočívá dodnes celý blok budovy bývalého špitálu. Svým rozpětím odpovídá klenba pod špitálem mostnímu oblouku v kótě dnešní normální hladiny řeky 184,90 m n. m. Jinak oblouk mostu je vysunut poněkud pod vrchol klenby pod špitálem, neboť patky mostní klenby jsou daleko níže, než patky překlenutí pod budovou. Odpovídá to zřejmě výšce hladiny normální vody, která byla za stavby Juditina mostu na daleko nižší úrovni.[32] Východně od sklepa byla stěna založena nejpravděpodobněji na rozšířeném pilíři předmostí. Umožňují nám to tvrdit dosavadní výsledky výzkumu ve sklepě. Uniká nadále našemu poznání původní stav pod dnešním kostelem a pod chodbou při jeho západní zdi, kde se blok předmostí stýkal se sprašovým břehem. Západní průčelí špitálu bylo založeno zřejmě až na skalnatém dnu, neboť se zde nedá předpokládat dostatečná vrstva únosných štěrkopísků. Sprašové pobřežní vyvýšeniny tvořily zde hlavní masu terénu.[33] Zbytky byly nalezeny i při výkopu ve sklepě. Podobné uložení mají jistě základy severozápadního pilíře při překlenutí říčního ramene. Jak byla založena východní část špitálního zdiva na severní straně, nemůžeme dosud odpovědně tvrdit, neboť uniká dosud našemu poznání tamní stav zdiva pod povrchem půdy. Ohledání severní části sklepa pod špitálem nepřineslo výsledky, které by dokazovaly skutečnosti způsobu založení severního průčelí.[34]

Základové pásy, přizděné k mostu, byly různě široké. Při věži 3 stopy — 87 cm, ve sklepě jen 2 stopy — 58 cm. Rozpětí pásu u věže měří asi 12 stop — 348 cm, zatímco ve sklepě je rozpon 22 stop — 638 cm. Klenáky pásu pod věží jsou v horní hraně široké 1 — 1,5 stopy — 29—43,5 cm. Rozdíl v rozměrech pásu byl podmíněn vahou nadezdívané stěny. Předzáklad, stavěný na pásech, na klenbě nad řekou, či přímo do terénu, přesahoval nadzemní stěnu o jednu stopu — 30 cm. Obvodové zdivo špitálu bylo silné na severní a západní straně 4 stopy — 116 cm pro

[32] Hladina řeky se dodnes zvýšila nejen vyššími jezy, ale i nánosy na dně řeky, zvyšovanými každoročními povodněmi. Vltava nejdříve prohlubovala své koryto právě působením dravého, ničím nezadržovaného proudu. Později opět nanášela štěrkopísky z horního toku v dolním toku. Nanášení materiálu se zvyšovalo působením člověka, výstavbou jezů, stavbou mostů, které jen zvyšovaly přirozenou činnost řeky v nížinách, kde se řeka rozlévala a tvořila četné ostrovy a jespy.

[33] Zbytky původních pobřežních vyvýšenin můžeme ještě spatřit na Hollarově pohledu na Prahu z roku 1636 a na Sadelerově prospektu města z roku 1606. Je vidět i na ostatních pohledech na Prahu, jak původní břehy byly vyvýšené.

[34] V severní přestavěné části sklepa se ujal vedení výzkumu D. Líbal. Pro ukončení stavebních prací v objektu nemohlo být v průzkumu pokračováno. Statické poměry v podzemí špitálu si vynucují i vážnější stavební úpravy této části budovy. Při nich bude jistě pokračováno v řádné dokumentaci a průzkumu stavební historie.

přímé uložení do terénu a bezprostřední vystavení náporu povodňových vod. Jižní zeď byla chráněna mostní konstrukcí, a proto měří jen 3 stopy — 87 cm. Na mostní konstrukci ležely necelé dvě stopy zdiva, odečteme-li úzkou spáru mezi pásem a mostním čelem. Podobné, ryze účelové vyzdění bylo provedeno i na věži. Jižní zeď, nejvíce vystavená častému náporu přírodních živlů byla nejsilnější, 6 stop — 174 cm. Protilehlá stěna, napojená na špitál, měřila jen 3 stopy a polovina zdiva ležela na masívu pilíře a polovina na přizděném pásu. Západní průčelí věže bylo vystaveno jen náporu lidí. Tehdejší válečnictví nedosahovalo té výše techniky v ničení. Povodeň byla naproti tomu schopna udělat větší škodu. Proto zeď proti mostu byla silná jen 4 stopy. Protihlehlá stěna, hledící do města na východ, měřila o jednu stopu více, tj. 145 cm. Byla v její síle umístěna i padací mříž, podobně jako v mladší Parléřově zdi mostu Karlova.[35] Dokonalou techniku založení, s kterým jsme se seznámili, doplňoval i široký předzáklad, uložený na klenbě a pásech při severním mostním čele. Na předzákladě teprve spočívalo vlastní obvodové zdivo budovy. Zeď je složena z větších opukových kvádříků, kladených v řádcích do tmavé malty šedohnědého odstínu, obsahující drobná zrníčka vápna. Všechny stopy tohoto zdiva, zjištěné v přízemí i prvním patře, nesly známky působení silného žáru.[36] Požár, který zničil špitál v úmrtní den císaře Karla IV., opálil i pěknou, přesně kladenou opukovou dlažbu se začištěnými spárami. Nalezli jsme ji na několika místech při jižní stěně a v průkopu, provedeném napříč střední chodbou. Mimo dvě příčky, postavené na nosné zdivo zaklenutí říčního ramene v jižní části špitálu, jsme nenalezli nikde ani stopy původního rozdělení prostoru před Luraghovou přestavbou. Původní dělení špitálního přízemí lze tušit jedině ze zajímavé konstrukce sklepní klenby. Ve sklepě, umístěném východně překlenutí říčního ramene, přepíná totiž jeho šířku směrem podélné osy špitálu 4 stopy široký klenební pás. Byl sestaven ze dvou vzájemně svázaných řad mohutných, pěkně opracovaných opukových klenáků, které v rozpětí 22 stop dělily klenbu sklepa na dva rovné díly. Umístění pásu na podélné ose budovy nemělo jistě jiný význam, než podpírat nějaké dělení jejího přízemí. V přízemí byly umístěny na podélné střední ose buď kamenné, nebo spíše mocné dubové pilíře, které nesly dlouhé podvlakové trámce, na nichž byly teprve uloženy příčné stropní trámy. Střední podélnou zeď jistě špitál neměl, protože nebyla po ní nalezena ani stopa. Dvoutrakt by byl stejně prostorově velmi nevhodný k rozmístění obytných a jiných užitkových buněk. Luragho proto umístil svou spojovací chodbu právě do

[35] Padací mříž byla umístěna uvnitř brány při příchodu z mostu z toho důvodu, aby na útočícího nepřítele, zadrženého mříží, se mohlo střílet z patra nad průjezdem, lít vařicí smola a vrhat kameny.

[36] Kvádříky, z nichž je vyzděna stará stěna špitálu, jsou vysoké od 18 do 22 cm a v délce mezi 30 až 40 cm. Kvádříky jsou kladeny do řádek. Jejich opracování je již hrubé, jen kladivem. V této změně výroby kvádříků i v menší pečlivosti jejich skládání v přesné řádky s vynechávám podřezávání ze spar vyhřezlé malty můžeme vidět rozvoj tehdejšího hospodářství. Bylo nutno vystavět více budov, nešlo již zdlouhavě vyrábět pečlivě opracovávané kvádříky a hrát si s jejich zděním. V pokračování druhé poloviny 13. století opustilo se i tesání kvádříků a používalo se raději lomového kamene pro maximální zrychlení zdění budov. Jedině velké stavby katedrál s kamenickou prací na neomítaných průčelích užívaly staré kamenické pečlivé opracování povrchu kamene a přesné kladení do téměř neznatelných spar.

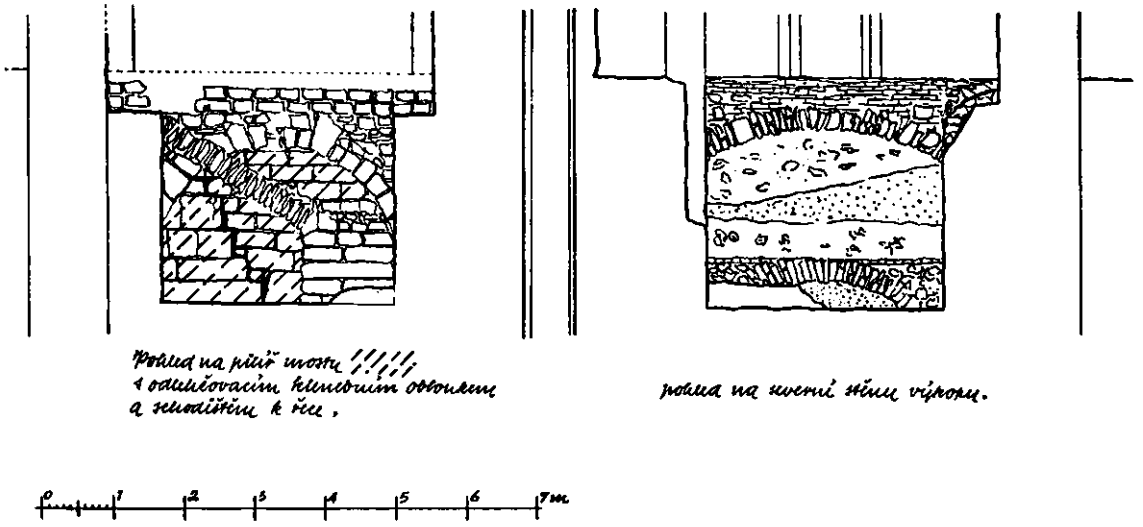

Pohledy na výkop severně od pilíře Juditina mostu (SURPMO)

středu budovy. Špitál měl jistě jen dvě podlaží nad mostní vozovkou. Pozdější veduty Prahy nám dokazují vestavění dalšího podlaží do prostoru vysoké sedlové střechy, překrývající celý blok špitální budovy. Je sestrojena v duchu střech doby posledních Lucemburků. Původní překrytí špitálu nemůžeme vůbec zjistit pro nedostatek původních dokladů v dnešní hmotě stavby. Jen jako nepotvrzenou domněnku můžeme uvést možnost, že špitál byl překryt dvěma podélnými sedlovými střechami, upnutými do dvou, vedle sebe vyzděných štítů v šířce po 10 m. Toto dělení by odpovídalo způsobu výstavby budov do konce 12. století. V mostní věži byly nalezeny stopy původního zdiva ve vysekaných rýhách až do dnešního druhého patra. V prvním patře nebyly v sondě zjištěny stopy požáru. Ve druhém patře bylo staré zdivo původní mostecké věže velmi vyspravováno luraghovským zdivem. Svědčí to buď o zazděných oknech, nebo spíše vyzděných mezerách mezi cimbuřím, které korunovalo mosteckou věž. Podíváme-li se na Huberovu kresbu z roku 1515, korunuje věž, vyčnívající za mostem, také nízké cimbuří.[37] Pokládáme-li kresbu Wolfa Hubera skutečně za zobrazení pravobřežních mosteckých věží s prvním obloukem Karlova mostu nad volnou řekou, potom tato celkem důkladně provedená kresba nám dokazuje, že obvodové zdivo staré věže Juditina mostu sahalo nejméně až po podlahu dnešního třetího patra křižovnické budovy bývalého generalátu. Ve třetím patře jsme ve vysekaných rýhách našli jen cihelné zdivo, které patří bezesporu až nástavbě, provedené na Luraghovu stavbu roku 1847. Tato archeologická skutečnost nás však nesmí zmýlit. Pata cimbuří byla původně až ve výši podlahy dnešního třetího patra, potom bylo cimbuří sneseno

[37] Jarmila Brožová: Nejstarší kresba Prahy z roku 1515, Umění IV., 1956, str. 248 a d.

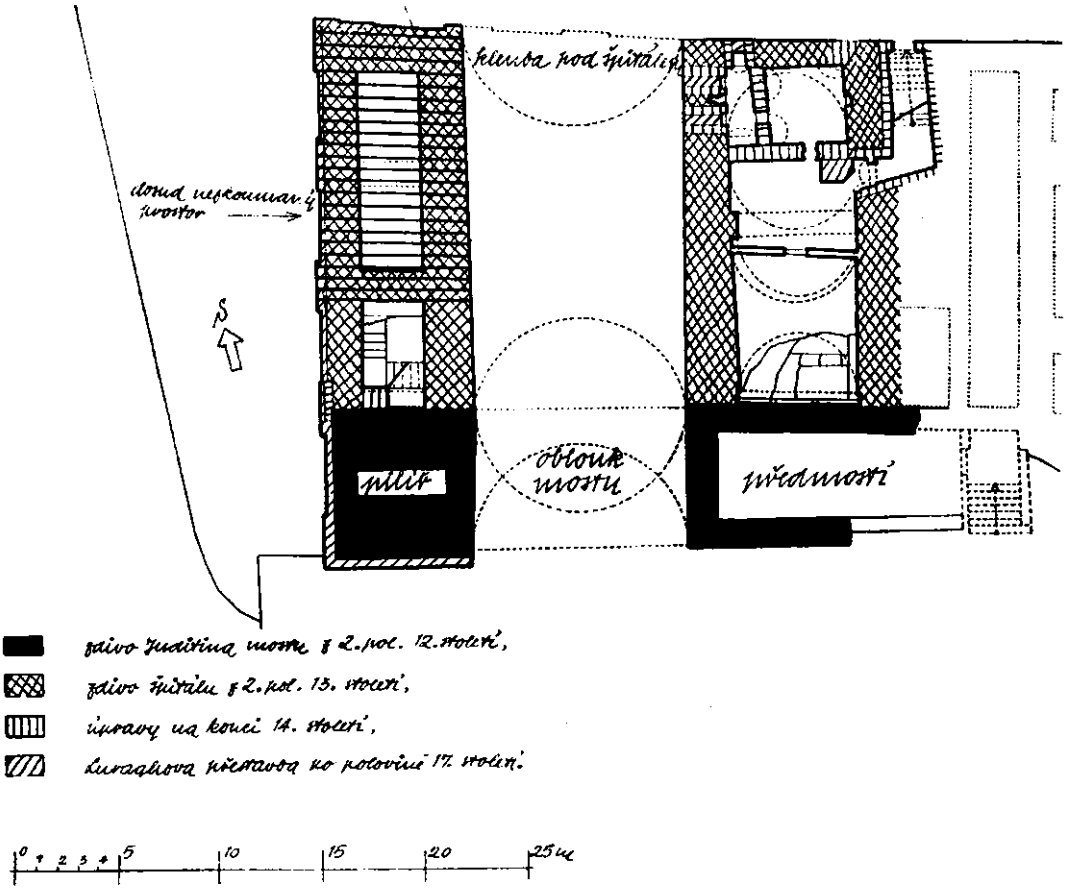

Sklepy býv. křižovnického špitálu (SURPMO)

již při výstavbě generalátu roku 1662, kdy hlavní římsa staré věže byla jistě snesena do výše římsy Luraghem nově vyzděného druhého patra, která dnes tvoří kordonovou římsu o patro zvýšené budovy. Husté zazdívky starého věžního obvodového zdiva ve druhém patře dokládají tedy rozmístění více okenních otvorů v posledním podlaží staré mostecké věže. Tento archeologický nález je tedy i nepřímým důkazem o věrohodnosti jinak blíže neurčené kresby Wolfa Hubera z roku 1515.[38] Pod cimbuřím věže je totiž na kresbě jasně vidět řada oken. O tomto detailu jsem se rozepsal proto, že jasně dokazuje bezpodmínečnou nutnost nespokojit se při výzkumu stavební historie budov jen výsledky archeologických sond. Každý výsledek je vždy nutno srovnávat s ostatními známými skutečnostmi, abychom se mohli přiblížit co nejvíce historické pravdě.

[38] Při určení totožnosti Huberovy kresby pomohly J. Brožové i výsledky průzkumu v jižním křídle křižovnické budovy.

Podívejme se nyní do podzemí bývalé špitální budovy, kde jsme zjistili mnoho zajímavých skutečností. O způsobu zakládání budovy jsme si již pověděli. Dutina pod obloukem klenebního pásu, přizděného k mostnímu pilíři pod věží, nás upozornila na zasypaný prostor. Počáteční stupně schodiště, vedoucího do hmoty zásypu, nás utvrdily v rozhodnutí, provést přes všechny nesnáze průzkum neznámého, dnes zasypaného prostoru severně mostního pilíře, na kterém byla postavena mostecká věž.[39] Výsledek výzkumu, jenž pro rychlý postup stavby nebyl dokončen, je velmi pozoruhodný. Bezesporu bylo zjištěno, že z prostoru při věži byl schodištěm přístup do podzemí přibližně na úroveň ostrova, které bylo zřejmě brankou s ním spojeno. Dosud byl násyp odstraněn jen v jihozápadní místnosti. Pod chodbou a pod podlahou severozápadního pokoje jsme nemohli kopat, ač zde by byl býval nalezen klíč k rozluštění dané otázky, k čemu skutečně sloužila podélná prostora severně mostního pilíře. Nemůžeme přijmout dosud platné Tomkovo spojení vězení „uf dem turm bey dem spital uf der bruken" se starou pravobřežní mosteckou věží.[40] Pod hmotou vlastní věže byl mostní pilíř. Jako vězení „pod věží a pod mostem" by přicházela v úvahu jedině místnost, z které jsme odstranili zásyp. Nebylo zde však ani stopy po původním překlenutí. Lze dosti vážně pochybovat o tom, že by v místnosti, překryté jen dřevěným stropem, bylo umístěno vězení, když byly přece k použití klenuté prostory. Můžeme směle vyslovit jako pracovní domněnku dohad, že podélná místnost západně překlenutí říčního ramene sloužila jako spojka mezi ostrovem a budovou špitálu. Branka, umístěná v severní průčelní zdi, byla velmi dobře hajitelná. Byla na dostřel šípů z hradby proti řece a pod přímou obranou špitálního stavení, odkud mohl být útočník zasypán nejúčinnějšími zbraněmi. Měla tedy pevnost přímé spojení s řekou, které bylo hajitelné jak účinnou palbou boční, tak i podsebitím. Schodiště sestupuje z úrovně přízemí do výše ostrova v jihozápadním koutě prokopaného pokoje. Bylo přizděno k severnímu líci základového pásu, který z poloviny nesl jižní stěnu špitálu při mostecké věži. Základový pás byl velice rozrušen prudkým žárem, takže zavěrák se již v minulosti vydrolil.[41] Pod obloukem základového pásu jsme spatřili krásnou, dokonale vyzděnou severní stranu prvního návodního pilíře Juditina mostu. Lícové kvádry byly vytesány jemně a nesmírně přesně z pískovce. Jeho povrch je krásně lososově červený. Zatažené spáry jsou široké jen $^1/_2$ až 1 cm. Pod rozponem oblouku základového pásu probíhá šikmo od východu k západu pod úhlem 64° spára mezi vysokými a nízkými kvádry mostního čela. Spára začíná při východní straně základového pásu v jedné třetině středové výšky jeho oblouku a pokračuje dolů v udaném úhlu, takže úrovně námi zaměřeného terénu dosahuje téměř ve středu rozponu oblouku základového pásu. Na přiloženém pohledu na jižní stranu vykopaného prostoru vybíhá spára od průsečíku schodiště s obloukem základového pásu. Nejvyšší kvádr měří téměř půl metru výšky a 60 cm šířky, zatímco nejmenší kvádr východně od spáry má asi 30×30 cm.

[39] Jedině průzkum tohoto prostoru byl podniknut samoúčelně naší pomocnou četou. Jinak všechna ostatní zjištění byla provedena při stavebních výkopech a vysekávání zdiva.

[40] Tomek: l. c. str. 216.

[41] Klenák nebyl nahrazován novým kamenem. Mezi sousední staré kameny se vklínil jednoduše železobetonový špalek.

Nejdelší kvádr dosahuje 130 cm při výšce 30 cm. Západně od spáry jsou kvádry vysoké od 20 do 30 cm, délky průměrně 60 cm. Kvádr na úrovni námi vykopané půdy je vysoký asi 45 cm. Vidíme tedy, že spára odděluje nižší kvádry podélného charakteru od kvádrů téměř čtvercových. Západní masív leží v udaném úhlu na mohutnějších kvádrech. Spára vznikla posunem západního bloku směrem k řece. Stalo se tak zřejmě po odbourání mostního oblouku při zrušení Juditina mostu. Protitlak klenby mostu zmizel, zůstal však tlak věže a jihozápadního nároží špitálu a blok pilíře se roztrhl. Spára mezi různorodými kvádry, kde hrála svou úlohu i změna vazby, jen napomohla roztržení pilíře právě v těchto místech. Další poškození krásného líce severního mostního čela provedl známý požár, takže již tlakem při sedání části pilíře porušené kvádry při spáře u základového pásu lasturovitě odprýskaly. Leč tím nemělo skončit ničení krásné a přesné práce našich předků. Tentokráte to bylo přímé působení lidské ruky, prodloužené nástrojem — dlátem a paličkou! Nezjištěný pachatel vysekal totiž jeden z roztrhaných kvádrů západního bloku a pokoušel se ve hloubce 35 cm vysekat něco jádra litého zdiva.[42] Byl velmi nezkušený v této práci, a proto zarazil dláto příliš hluboko do tvrdého litého jádra pilíře. Dláto potom nemohl již vysunout, takže zůstalo na místě činu, který tím zůstal nedokonán. Dláto tak pevně vězelo v tvrdé maltě litého zdiva z opukových štípaných kamenů, že ani naši pomocníci při průzkumu jej nemohli vypáčit. Zůstalo tam tedy na památku onoho nevítaného zájmu o historicko-archeologické průzkumy. Násilná sonda nám přinesla mimo uvedený obraz nitra mostního pilíře i další vysoce zajímavý důkaz o povaze pískovce, z něhož byly vytesány lícové kvádry Juditina mostu. Dosud se tvrdilo, že Juditin most byl vyzděn z červeného pískovce a opuky. Při vysekávání roztrhaného kvádru ze zdiva poškodil pachatel i okolní bezvadné kvádry. Na čerstvých lomech pískovce bylo zřetelně vidět, že pískovec je v celé hloubce kamene *žlutý* a jedině na povrchu, do hloubky asi jednoho centimetru, prostupuje stále slábnoucí lososově červené zbarvení, které na povrchu kamene je nejsytější. Na první pohled se dalo soudit na opálení od požáru, který zde přece prudce řádil, až povrch některých kvádrů oprýskal. Na vyjmutém kusu pískovce jsem však po několika dnech zjistil, že červenání kamene postupuje i na dosud žluté části hmoty. Proto lze přijmout za prokázanou skutečnost, že Juditin most byl postaven ze žlutého pískovce, který chemickým působením slunečního světla, tepla, vody a ovzduší během času zčervenal. Téže barvy je i povrch mostu, zjištěný pod domy na Malé Straně, kde ve sklepích nebyly zaznamenány stopy požáru, jehož účinkem by povrch kvádrů mohl zčervenat. U schodiště pod obloukem základového pásu byly nalezeny zbytky keramiky a v říčním jemném písku i neporušený hrnek.[43] Byl vytvořen z plavené hlíny na hrnčířském kruhu a vypálen. Má tvar běžný v nálezech mezi 14. a 17. století.

[42] Stalo se tak dne 19. března 1956. Pachatel byl zřejmě vyrušen, že se nesnažil vydobýt dláto z jádra zdiva. Osvědčila se i tvrdost lité malty, mající v jádru na pohled hlinitý charakter. (Viz nálezová zpráva A. Charvátové.) Protokol zjištění násilného činu byl zaznamenán ve stavebním deníku.

[43] Zpracování středověké keramiky z mých pražských nálezů bude obsahem zvláštní studie srovnávacího a zásadního charakteru.

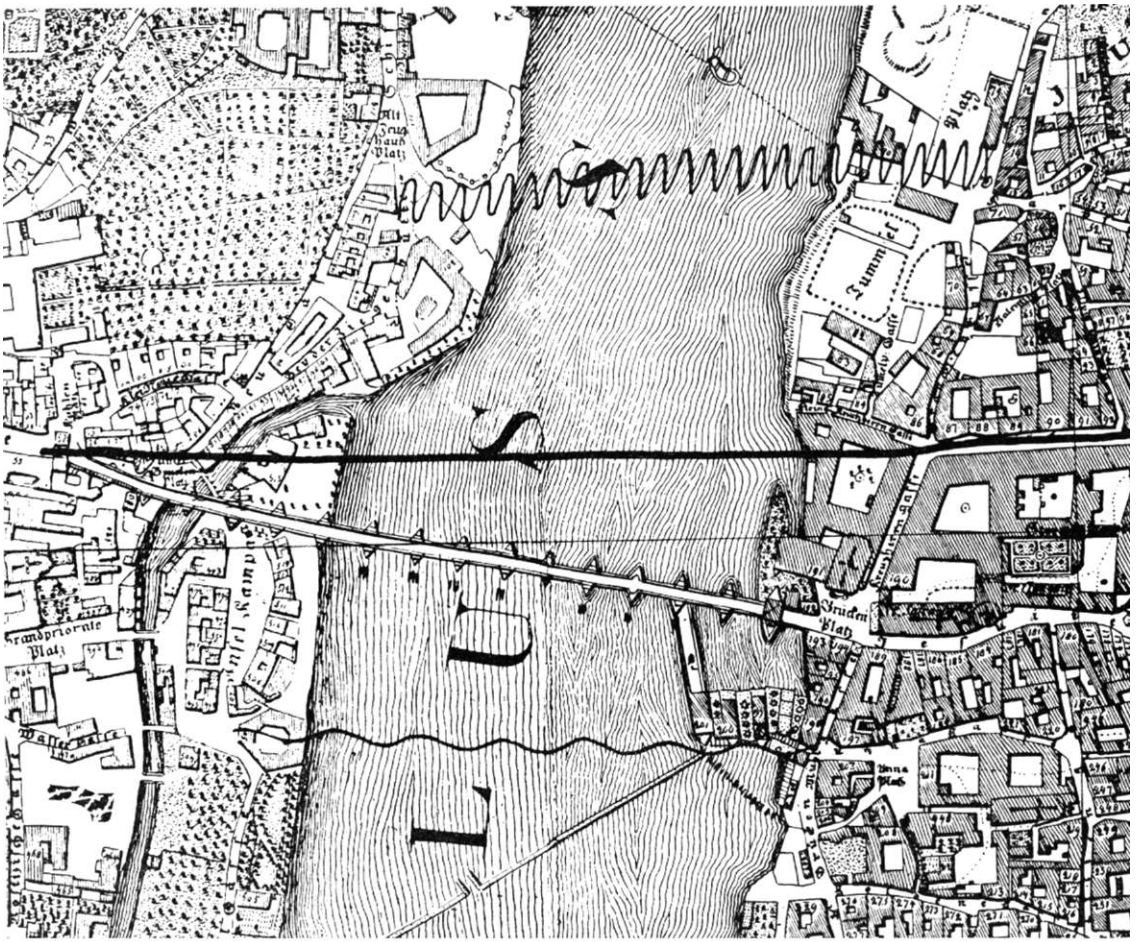

Průběh dálkové cesty od východní brány ve slovanském opevnění až po levé předmostí dřevěného mostu. Vysoká vlnovka značí starý brod severně od mostu a podélná vlnovka značí brod místního významu mezi výrobními centry při obou březích. Zakresleno do Jüttnerova plánu Prahy z let 1811—1815 podle návrhu V. Píši

Nádoba se mohla dostat do zásypu buď ihned po požáru v úmrtní den Karla IV. nebo až při úpravách objektu Karlem Luraghem. Byla totiž nalezena v hloubce, která odpovídá již násypu, provedenému na dlažbu z gotických tvárnic při obnově křižovnických budov po škodách, vzniklých za švédského obléhání Starého Města. Tato dlažba z gotických pálených cihel byla položena na násyp, pocházející z doby, kdy se napravovaly škody požáru z roku 1378. Nebyl dobře proveden, takže dlažba se uprostřed slehla, hlavně pod tlakem nového Luraghova násypu. Dlažba z gotických tvárnic sahala k podestě schodiště v jihozápadním rohu prostoru. Ná-

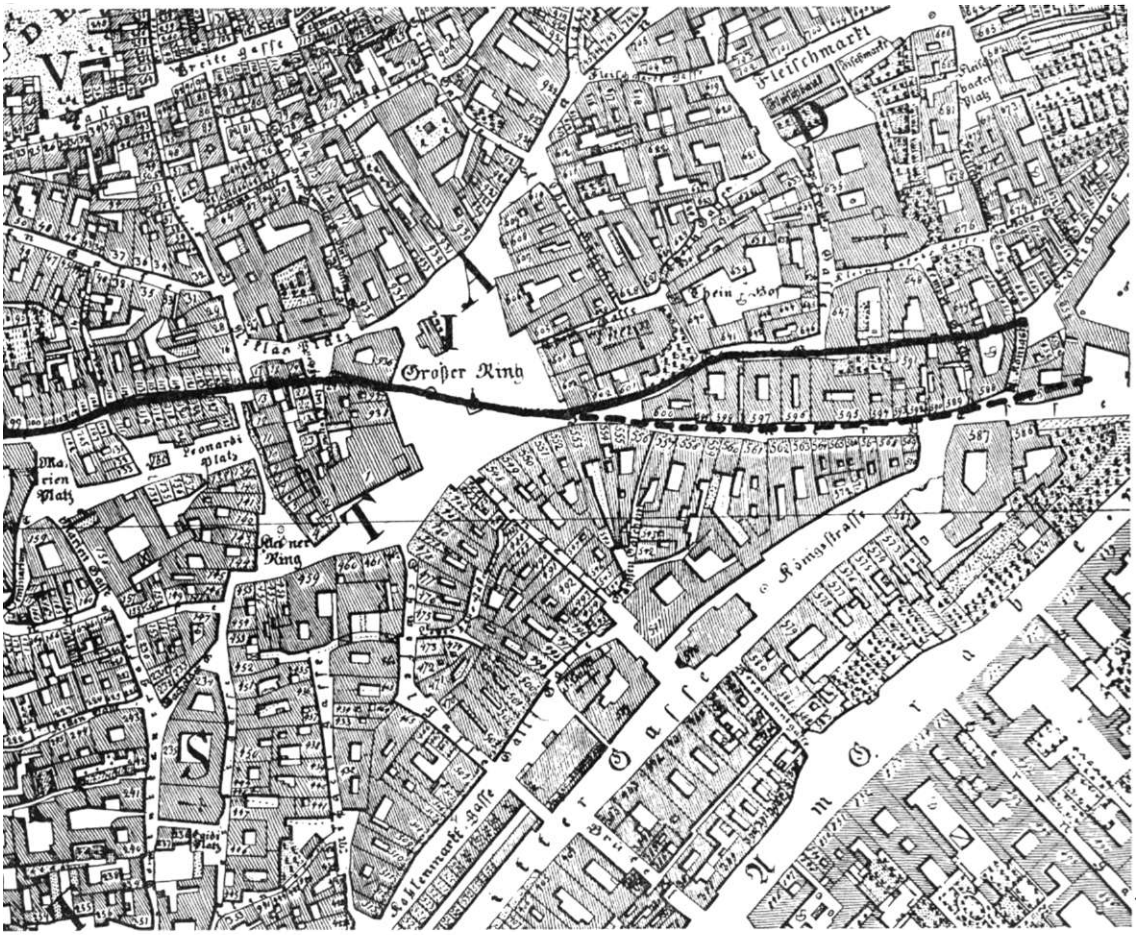

doba byla pak nalezena v prostoře pod klenebním pásem jihovýchodně podesty. Při líci mostu byla spousta naplaveného písku a v něm právě byly uloženy zbytky keramiky a jeden neporušený hrnek. Můžeme opravdu jen litovat, že rychlý postup obnovovacích prací nám znemožnil proniknout i do neznámé severní části, kde je dosud ukryta i zmíněná branka k řece. Stavebník nás alespoň trochu odškodnil tím, že prozkoumaná prostora byla překryta betonovou deskou, takže se bude moci v budoucnosti pokračovat ve výkopu.[44]

Křižovnický špitál byl vystavěn velmi důkladně. Nejlepším dokladem jakosti

[44] Betonová deska je statickým činitelem v zabezpečení zdiva výkopu. V budoucnu se musí zjistit podoba zhlaví pilíře, které je zřejmě níže položeno než zhlaví na jižní straně pilíře, zobrazené ve Wellebově publikaci o pražském mostě na str. 2—3, příl. II. Die berühmte Prager Brücke und ihre Statuen ... von W. F. Welleba. 1827.

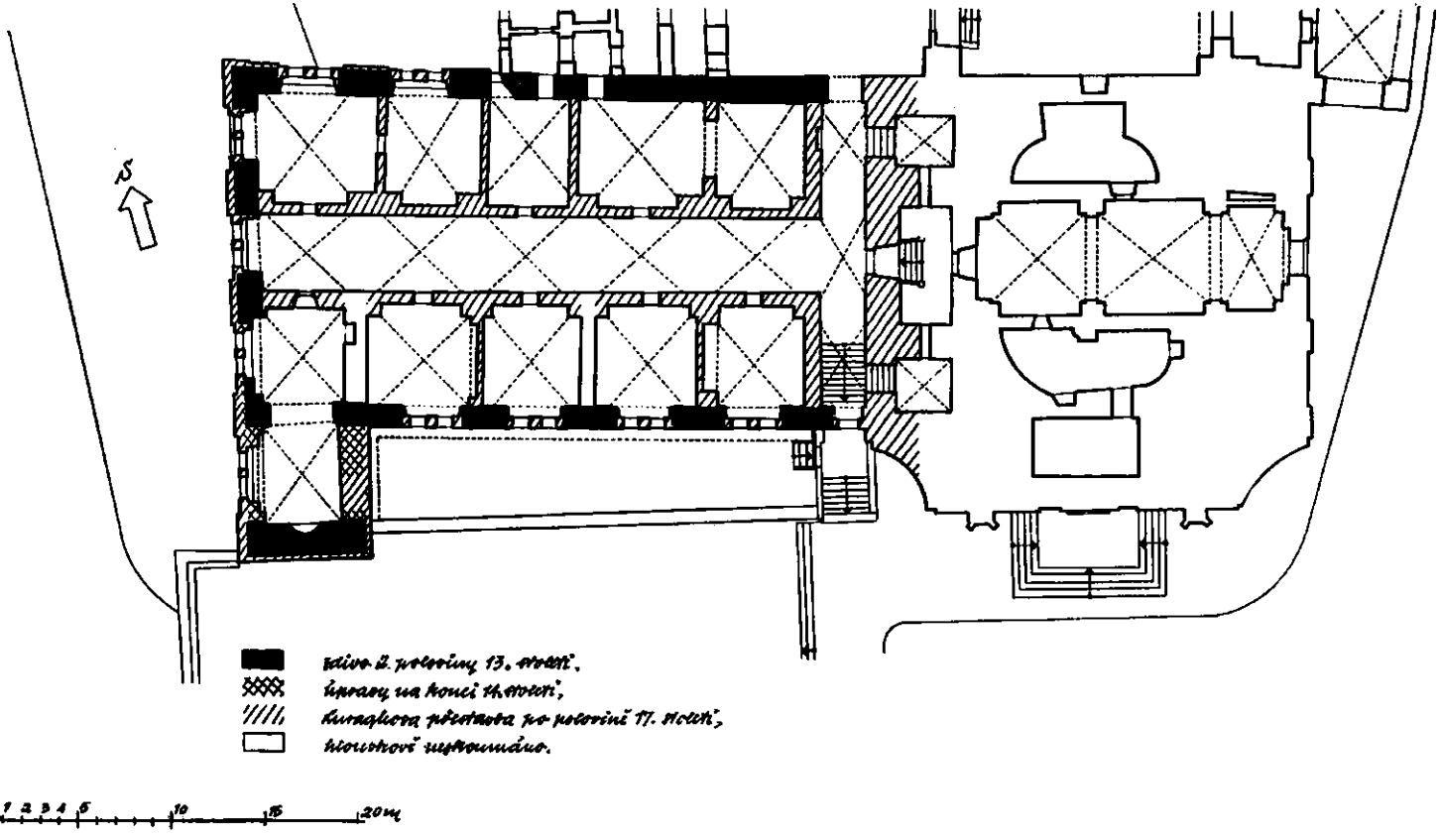
S
zdivo 2. poloviny 13. století,
úpravy na konci 14. století,
Kuraghova přestavba po polovině 17. století,
hlouskově neskoumáno.
0 1 2 3 4 5 10 15 20m

popsaných základů, původního přízemního zdiva i Luraghovské přestavby v horních podlažích se stala nástavba třetího patra, provedená v roce 1847. Zdivo spodních podlaží nevykazuje dnes žádné vážnější trhliny nebo statické změny. Přitom je nutno upozornit na vážné závady, které by mohly objekt ohrozit v budoucnu, kdyby nebyly včas a řádně odstraněny. Již v roce 1609 prohlásila znalecká komise při úřední prohlídce klenby starého mostu nad říčním ramenem při špitále, že klenáky jsou uvolněny.[45] Soudržnost malty byla chemicky rozrušena stálým vyluhováním vápna prosakující vodou ze staré mostní dráhy. Na bývalé dlažbě mostu byla jistě již tehdy uložena zemina a dešťová voda se nemohla ani volně odpařovat, tím spíše odtékat původními chrliči, které byly nánosem ucpány. Tehdy nařídila komise vyspravení klenby a celkové řádné zajištění po důkladné prohlídce. Byla nařízena i úprava otvorů v klenbě pod špitálem, které nebyly ničím jiným, než odpadem primitivního záchodu, proraženým v klenbě ze 13. století někdy v pozdější době. Zdivo kolem otvorů bylo splašky značně narušeno, a proto je bylo nutno obezdít řádně vypálenými cihlami. Podobné závady v klenbě Juditina mostu jsem zjistil též při provádění průzkumu v roce 1956 a ihned oznámil provádějícímu stavebnímu závodu a stavebníkovi.[46] Voda prosakovala ještě dlouho po deštivých dnech klenbou mostu, některé klenáky byly vysunuty z klenby a poznal jsem zřetelně, jak malta je vodou úplně vylouhovaná. Proto jsme ihned doporučili správě objektu a stavebnímu závodu odstranění zeminy z bývalé vozovky mostu, aby voda mohla chrliči volně odtékat a rychle se po dešti vypařit. Půda byla na vozovku navezena z nevědomosti v minulém století při úpravách okolí Karlova mostu a v zemině zřízena zahrádka a osazeny i stromy a keře. Kořeny jistě nepřispěly k zlepšení stavu malty, neboť je známo, jak dovedou rozrušit zdivo právě odebíráním vápna z malty. Zemina byla navršena na mostě až do výše půldruhého metru. Klenba mostu vůbec nemohla vyschnout, protože zahrádka byla pravidelně zalévána.[47] Staré chrliče, jak jsme zjistili, byly neprodyšně ucpány. Otvory „prevétů" v překlenutí říčního ramene pod špitálem byly při úpravách v roce 1956 dokonale zazděny. Odvoz zeminy z mostní vozovky jsme sami započali, ale stavební závod práci nedokončil.[48] Klenba nebyla dosud opravena ani odborně a zevrubně prozkoumána stavebním statikem.[49]

[45] J. Teige: Základy starého místopisu pražského II, str. 344, čp. 191/I.

[46] Uloženo ve spisech Památkové péče NV hlav. m. Prahy pod složkou objektu čp. 191/I.

[47] Byla to zahrádka kostelníka, který zde mimo květin pěstoval i zeleninu.

[48] Byl vyčištěn alespoň žlab svodu do chrliče, který jsme též pročistili, aby voda z obnažené části vozovky mohla volně odtékat. Přes reklamace závod HSV—1—Pražského stavebního podniku práce nedokončil a vůbec staveniště opustil. Dodnes — do dubna 1960 — nebyla vozovka Juditina mostu zbavena násypu.

[49] V roce 1960 bylo přislíbeno správou objektu (ministerstvo vnitra) že v příštím roce budou zajišťovací práce započaty.

◄ *Přízemí býv. křižovnického špitálu (SURPMO)*

Nyní se vrátíme do objektu čp. 191/I. a podíváme se, co zajímavého nám odhalily výkopy, provedené v obou nádvořích a před hlavním severním portálem Sakařova křídla. Ve výkopu pro položení kanalizace severně Sakařova portálu v Platnéřské ulici byla v hloubce —680 cm od povrchu dnešní vozovky až do výše —170 cm prokázána existence spraší s několikerou vrstvou slabé pískové naplaveniny.(?) Od —170 cm do povrchu vozovky byl uložen násyp, obsahující střepy ze 17. až 18. století. Na sever od ulice byla při podtunelování zdí domu čp. 84/I. zjištěna základová spára barokního zdiva v hloubce —512 cm od povrchu vozovky. Základ byl položen do zmíněné sprašové půdy. Na severním malém dvorku byl proveden výkop v jihovýchodním koutu pro základy nového komína. V hloubce —340 cm pod úrovní dvora, tj. přibližně na kótě 187,60 m n. m., se nám objevila dlažba, položená z vltavských valounků různé velikosti. V hloubce —50 až 45 cm pod dnešní dlažbou byla patrna vrstva stavební suti, pocházející zřejmě ze Sakařovy výstavby v roce 1910. Od —50 do —340 cm byl v sondě podle písemné zprávy „hlinito-písečný násyp, místy s převahou písku".[50] Tento popis vrstev ve výkopu je velmi podezřelý, zvláště pak přihlédneme-li ke skutečnosti, že v hloubce —340 cm byla nalezena valounková dlažba. Leč popišme si další výkopy, abychom si mohli udělat celkový obraz o starém povrchu půdy severně křižovnického špitálu u mostu. Na severní straně velkého středního dvora, přibližně v polovině příčného Sakařova křídla, byl od průjezdu prováděn výkop směrem k východnímu uličnímu křídlu. V hloubce —343 cm pod dlažbou nádvoří byla vykopána obdobná valounková dlažba, jako v předešlé sondě. Podle zprávy byl však terén nad dlažbou „více písčitý a při dlažbě nalezena vepřová lopatka". Valounková dlažba byla tedy zde na kótě 187,68 m n. m. Velký výkop pro rekonstrukci kanalizace byl též proveden na jižním malém dvorku při špitále, západně kostela. Ihned pod dnešní dlažbou v hloubce —60 cm se objevila opět valounková dlažba, uložená na hlíně, jak praví nálezová zpráva. Byla tedy na kótě 189,65 m n. m. Pod ní v hloubce —130 cm bylo nalezeno několik nepravidelných, olámaných desek z vápence barvy sliveneckého mramoru, podle popisu ve zprávě o nálezu, kde je též udáno, že desky o síle 10 cm měly rozměr 30×50 cm a jejich povrch byl uhlazen vyšlapáním. Desky byly uloženy též na hlinito-písčitém terénu. Jejich kóta byla tedy 188,95 m n. m. Z těchto sporých údajů lze dnes vyvodit zatím dohady, které můžeme směle považovat za pracovní domněnku pro další bádání o poloze nejstarších pražských mostů.

Předchůdce Juditina mostu měl své předmostí přímo na ose Platnéřské ulice a pokračoval přes Vltavu přesně v tomto směru a vyústil na levý břeh řeky v bráně mezi věžemi hradního opevnění. Osa průjezdu mezi dnešními levobřežními mosteckými věžemi souhlasí totiž s osou staré Platnéřské ulice severně budov Klementina! Podle Millerova plánu klementinského území před výstavbou jezuitské koleje měla totiž přilehlá část Platnéřské ulice tentýž směr, což dokazuje mimo jiné i kostelík sv. Eligia, který byl ve svém původním gotickém obvodovém zdivu

[50] Nálezová zpráva SURPMO (A. Charvátová) obsahuje jen relativní kóty od povrchu terénu. Absolutní výšky bylo nutno zrekonstruovat podle výšek, udaných v katastrální mapě, resp. v kótování podlah přízemí budovy a vozovky u kostela sv. Františka, což bylo jedině uvedeno v podélném řezu špitálu z dokumentace SURPMO.

zabudován do dnešních budov jezuitských kolejí.[51] Millerův plán nám dále ukazuje i změnu směru této komunikace od tržiště k mostu, když starý most byl nahrazen kamenným mostem Juditiným. K předchůdcům Juditina mostu vedla totiž přímá cesta od staré brány ve slovanském opevnění, položené někde na místě dnešního Obecního domu hlav. m. Prahy.[52] Šla ve směru Štupartské ulice kolem starého kostela P. Marie před Týnem, dále přímo přes prostor nynějšího radničního bloku na štěrkopískovou planinu pozdějšího Linhartského náměstí, a potom dosud existujícím směrem Platnéřské ulice na most, ústící v jejím směru mezi věže levobřežního královského opevnění podhradí. Nadmořská výška valounkové dlažby na pravobřežním předmostí předchůdce Juditina mostu souhlasí s rekonstruovanou výškou původního průjezdu branou mezi pevnostními věžemi na druhém břehu řeky (187,60 m n. m.). Jistě se teď ptáte, proč stavitel Juditina mostu nepoužil též staré trasy dřevěného mostu a vyústil své dílo na pravém břehu Vltavy asi 80 až 90 m jižně proti proudu, dokonce o cca 260 cm výše než na levém břehu řeky. Může vás též napadnout další otázka, proč stavitel Juditina mostu nepostavil svůj přechod přes řeku v přímce a nevyústil jej tedy na levém břehu severně od starého předmostí. Odpověď je velmi jednoduchá a je pouhým odrazem historických skutečností. Při zničení dřevěného mostu za Vladislava II. stála již brána v Soběslavově opevnění podhradí, do níž ústil pevný přechod přes řeku.[53] Jižní věž této brány stojí dosud na svém místě! Proto i nový most musel ústit v pevně daném příchodu do podhradí, jemuž se musel podřídit i další kamenný most — most Karlův, a to i za cenu nevýhodného poklesu mostní vozovky a nepříznivého nájezdu pro značnou změnu osy mostu. Tuto skutečnost znají velmi dobře zvláště současní řidiči motorových vozidel. A na pravém břehu Vltavy bylo vyústění mostu posunuto k jihu pro lepší osazení kamenných pilířů a předmostí do vyššího sprašového terénu, uloženého na poměrně vysoko položené skalní dno. Z téhož důvodu byl most Karlův vyústěn o 29 m jižněji Juditina mostu. Cesty na pravém břehu byly potom pokud možno přizpůsobeny těmto změnám vyústění mostů. Ustálené držby kupeckých dvorců postavených na výhodných zvýšených místech však zamezily, aby cesty od velkého tržiště byly stejně přímé jako dříve. Poznání terénu na malém dvorku u špitálu nás utvrdilo v dohadu, že křižovnické budovy

[51] Millerův plán uveřejněn v Schallerově topografii Prahy, díl III. u strany 40. Gotické zdivo kostela sv. Eligia jsem našel pod podlahou čítárny při její adaptaci a zřizování nové betonové desky. Omítky stěn nesly stopy staré gotické malby kosočtvercového ornamentu. Průzkum jsme nemohli provádět pro zákaz investora — Universitní knihovny. Objev byl zveřejněn v přednášce o nových objevech středověké Prahy v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze, dne 14. 11. 1957. Pro vestavbu starého kostela sv. Eligia do klementinské koleje máme též dosud nepovšimnutý, i když publikovaný písemný doklad. Je to 4. smlouva s K. Luraghem o stavbě Klementina ze dne 14. února 1660, zveřejněná O. Blažíčkem a V. Husou na str. 71 a d. Ročenky Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1935.

[52] V. Píša: Stará tvář pražské půdy, str. 28. „Ochrana památek", sborník Klubu Za starou Prahu na rok 1958, číslo 2.

[53] Menší mostecká věž na Malé Straně, dosud zvaná Juditina, je součástí opevnění Hradu a podhradí z doby Soběslava, a je tudíž současná s Černou věží Hradu pražského. S touto věží má téměř souhlasné rozměry půdorysné a rozměry kvádříků řádkového zdiva. I úpravy obou věží z poloviny 13. století mají totožný charakter. Podrobněji se věcí budu zabývat ve studii o johanitské komendě.

byly postaveny na sprašový vršek, jehož nejvyšší místo bylo u paty Karlova mostu. Dále k severu se vršek snižoval a rozšiřoval až k místu prastarého brodu na konci Židovské ulice.

Pro úplnost záznamu nebude na škodu se zmínit o nálezu zdiva pod podlahou chodby, vedoucí od nového Sakařova schodiště směrem k špitálu. Jedná se nepochybně o zbytky budov, které spatřujeme na všech obrazech těchto míst severně špitální budovy. Náš nález dokazuje, že staré stavby se zachovaly i mimo špitální budovu a Hradešínské křídlo až do Sakařovy úpravy v roce 1910—12, kdy byly zbořeny bez jakékoli dokumentace.[54]

V dosavadním líčení jsme vás provedli objektem čp. 191/I. a seznámili s nově poznanými doklady jeho stavebního vývoje. Pro názornost a souvislost vypravování jsme si vás dovolili někde uvést i do rekonstruované podoby starých stavení. Pro lepší přehled uvedených skutečností a pracovních domněnek si nyní shrneme výsledky naší práce.

Juditin most mohl být postaven přes řeku v době, udané kronikářem Vincenciem. Nahradil starší, zřejmě dřevěný most, stržený povodní. Starý most vedl přesně na ose ulice Platnéřské a brány mezi malostranskými mosteckými věžemi. Nadmořská výška průjezdu u brány Soběslavova opevnění podhradí byla téměř totožná s nadmořskou výškou předmostí při staré Platnéřské ulici v místech severního příčného křídla Sakařovy novostavby křižovnického kláštera, tj. přibližně 188 m n. m. Pro porovnání výšky připomínáme, že stará půda při kostele sv. Linharta byla na kótě 187,70 m n. m. a při kamenném domě čp. 16/I. ve výši 187,30 m n. m. Juditin most byl vyveden ze staré brány asi 50 m po přímé ose,[55] a potom po dalším zalomení pokračoval z pilíře v místě dnešního domu čp. 85/III. takřka v přímém směru k pilíři u sprašového návrší na pravém břehu řeky. Spodní hrana zavěráku obou krajních oblouků na obou březích řeky je v přibližné nadmořské výšce 187,80 m n. m. Výška průjezdu branou v Soběslavově podhradním opevnění zůstala pravděpodobně na původní úrovni, pokud nebyl průjezd nově a důkladněji vydlážděn. Staré pobřežní cesty na pravém břehu Vltavy se dotkla mostní dráha Juditina mostu ve výši asi 185,50 m n. m. Nad pobřežním pilířem vedla dráha ve výši cca 189 m n. m. Není vyloučeno, že červenavé desky, nalezené na dvorku při špitále, jsou původní dlažbou rozšířeného předmostí před výstavbou křižovnických budov. Obrana vstupu z mostu do podhradí byla po polovině 12. století zesílena církevními pevnostmi na obou křídlech mostní brány. Byly postaveny na zvýšené vltavské náplavě, v jejímž středu stála mostní brána. Hladina normálního stavu Vltavy v době výstavby Juditina mostu se pohybovala mezi 182 až 182,90 m n. m. Zábrana vstupu do Většího Města pražského byla

[54] Josef Sakař referoval o stavbě křižovnických budov v článku „Nové klášterní budovy ryt. řádu křižovníků s červenou hvězdou v Praze", ve XII. ročníku (1913) Architektonického obzoru. Fotografie a článek nemůžeme vůbec považovat za řádnou dokumentaci tak významné památky, úplně přestavované nebo zbořené. Pokud budou někde uloženy staré bourací plány spolu s plány na novostavbu z majetku arch. Sakaře svědčí to opět o špatné organizaci naší dokumentace historické výstavby. Měla by být soustředěna na jednom místě nebo alespoň evidenčně podchycena u jednoho ústavu celostátní působnosti.

[55] Je to nápadně souhlasné s účinným dostřelem šípů!

zřízena současně s budováním hradeb při řece po polovině 13. století. Na první návodní pilíř byla postavena věž s průjezdní branou v její hmotě. Pro zesílení obrany předmostí byl k severní straně paty mostu přistavěn mohutný blok křižovnického špitálu. Důmyslnost opevnění spočívá hlavně ve využití tváře povrchu terénu. Východní část budovy, ve které byla svatyně, stála těsně u cesty. Střed objektu ležel na nejvyšší úrovni sprašové pobřežní vyvýšeniny. Západní díl špitálu pak se vypínal nad říčním ramenem a těsně přiléhal k severnímu boku pilíře a mostecké věže. Obejít opevnění bylo nemožné, protože mírné svahy vyvýšeniny byly uzavřeny špitálem a na jihu vyvýšenina spadala prudce k řece. Věž byla vysoká 60 stop po hlavní římsu. Rekonstruované cimbuří asi 8 stop, takže od mostní dráhy až po korunu cimbuří se naměřilo 68 stop, tj. 19,72 m.[56] Blok špitálního stavení byl i se svatyní dlouhý 182 stop — 52,78 m a jeho šíře dosahovala 64 stop — 18,56 m. Původní kostel bez přesbytáře byl dlouhý 52 stop — 15,08 m.[57] Osa jeho střechy byla severojižní, tudíž kolmo na osu zastřešení špitálu. Pokud se domníváme, že původní podoba kostela se v základě udržela až do první poloviny 17. století, kdy křižovnické budovy byly zachyceny dosti přesně Hollarem a řezbářem C. B. ze svatovítského dómu,[58] potom hlavní římsa jižního kostelního průčelí byla vyvedena ve výši 66 stop — 19,14 m nad vozovkou mostu. Je to přibližně tatáž nadmořská výška, ve které byla umístěna hlavní římsa mostecké věže. Předpokládané sedlové střechy špitálu byly tedy upnuty do západní stěny kostela. Hlavní římsa západního průčelí špitálu byla přibližně ve výšce 40—42 stop nad mostní drahou, tj. 11,60 až 12,18 m. Dvojí krov nad špitálem byl podpírán ve střední ose stavení řadou pilířů, neboť ve hmotě stavby nebyla dosud nalezena ani stopa po střední zdi. Původní dělení špitálu uniká dosud našemu poznání. Stejně tak nelze s konečnou platností vyslovit názor o přesné podobě a funkci prostory severně mostecké věže. Podobu a přesný půdorys původních řádových budov severně špitálu snad poznáme při budoucích úpravách dnešního objektu. Škoda, že při Sakařově přestavbě nebyla dosud používána dnešní metoda záznamu starého stavu přestavovaných budov. Všechno svědčí o tom, že do první světové války byly utajeny ve zdech starých křižovnických budov a pod povrchem půdy všechny potřebné doklady k provedení řádné rekonstrukce stavebního vývoje jedné z nejzajímavějších památek Prahy vrcholného feudalismu.

Cesta od nového předmostí Juditina mostu se napojila na starou spojnici od východní brány ve slovanském opevnění přibližně v polovině dnešního severního

[56] Věž měla vnější šířku při mostní dráze 26 stop — 754 cm. Délka podél mostu měřila na jihu 24 stop — 696 cm, zatímco na severu byla vnější délka zkrácena o jednu stopu. Vnitřní šířka průjezdu branou obnášela asi 19 stop — 551 cm. Šířka brány pak 16 stop — 464 cm. Výkres zaměření není, žel, kótován. Byl vynesen jen v měřítku 1:50.

[57] Vestavění kaple do špitálního stavení dává mu charakter paláce feudálního hradu. Délka špitálu se svatyní je přibližně 2,8x větší než jeho šířka. Skoro stejný poměr má palác starého biskupského hradu v Roudnici. Změřeno podle rekonstruované podoby v plánu, zveřejněném na str. 60, XXXIX. ročníku historické skupiny Památek archeologických z roku 1933 u článku „Zbytky románského hradu v Roudnici" od Fr. Kučery.

[58] Řezbář C. B.: Útěk Friedricha Falckého z Prahy, umístěno v dómě svatovítském. Dřevořezba, která v jednotlivostech je věrným obrazem skutečnosti.

průčelí Klementina. Do tržního střediska jižně velkého tržiště vedla cesta z mostní dráhy přímo na východ ke kostelu sv. Klimenta. Pozůstatkem této trasy je nejen dnešní část Karlovy ulice jižně kostela sv. Klimenta, ale i průchod Klementinem v jeho západní části!

Při pojednání o funkci starého křižovnického špitálu u pravobřežního předmostí Juditina mostu nebude jistě na škodu si uvědomit tu skutečnost, že pražský půdorys je prastarý. Pod pojmem „prastarý" rozumíme to, že tvorba dodnes zachované uliční sítě a domovních parcel měla svůj počátek daleko v dřívějších dobách, než byl postaven ten nejstarší dům nebo kostel, jež se nám dodnes zachovaly nad zemským povrchem. Musíme si uvědomit, že první pražský kamenný most, který jsme jasně poznali z jeho zbytků, měl své levobřežní předmostí na místě svého předchůdce a bylo mu pevně určeno starou branou v již stojícím kamenném opevnění panovníkova sídla. Pravobřežní předmostí bylo z technických důvodů výstavby mostu a vedení předpokládaného provizorního dřevěného přechodu přes řeku na místě starého přemostění přeloženo jižněji staré spojnice. Skutečnost, že od tohoto nového předmostí nebyly vedeny nové přímé cesty, nám jasně dokazuje, že po polovině 12. století byla již staroměstská půda v této oblasti plně zabydlena a majetkově obsazena vedoucí složkou tehdejší společnosti. V tehdejším půdoryse města, do dnešní doby jen nepatrně pozměněném, se zobrazovala nejen tvář povrchu půdy, jak byla zabydlena a majetkově rozdělena dávno předtím, ale zachovaly se i hlavní směry cest, které vedly k brodu a starým dřevěným mostům.

Hlavní zisk z poznání stáří pravobřežní mostecké věže a tím i pravé funkce křižovnického špitálu však spatřuji v tom, že nám spolu s uvědoměním si funkce staroměstského opevnění k řece pomohou objasnit společensko-hospodářské rozpory uvnitř vládnoucí třídy vrcholného feudalismu. Vnitřní rozpory mezi jednotlivými skupinami feudálů, tj. panstvem, patriciátem, církevními zařízeními a králem, jako nejvyšším představitelem feudální společnosti, byly motivem úplné izolace jednotlivých sídlištních celků na obou březích řeky. Dříve se izoloval jen vedoucí představitel feudální společnosti, kníže, král, od podhradního sídliště a výrobního, tržního střediska. V druhé polovině 13. století se již oddělují za hradby z kamene jednotlivé skupiny vládnoucí třídy, protože společenské vztahy dosahují ve svém vrcholu toho stavu, že se řeší i násilím. Teprve snahy císaře Karla IV. o pevnou, řádně hospodářsky a politicky zabezpečenou a panovníkem silně ovládanou říši dávají opět naději, že i kamenné hradby mezi jednotlivými pražskými městy padnou.[59] Leč vývoj ukázal jinou cestu. Proto Nové Město pražské, ta chlouba císaře a krále Karla IV., nové výstavbou i lidskou společností jej obývající, bylo opět pevně odděleno od Starého Města, skutečně starého, hlavně v něm bydlícím reakčním patriciátem.[60] Proto se toto Staré Město opět

[59] Tomek, Dějepis II, str. 59.

[60] Tomek, l. c. str. 71. Úloha obou měst se nejlépe ukázala za husitského revolučního hnutí. O počátku uskutečňování likvidace staroměstského opevnění nás přesvědčuje zazdění staré Havelské brány. Viz: D. Líbal a V. Píša: Nově objevená brána a hradební věž středověkého opevnění Starého Města pražského, str. 257 a d., 9—10 číslo XIV. ročníku Zpráv památkové péče. O opětném rozdělení nám opět podává důkaz postavení nové branky v nynější ulici Na můstku.

oddělilo i od královského sídliště na levém břehu řeky, když byla i na nový kamenný most, dnes zvaný Karlův, opět postavena brána, dodnes stojící krásná Staroměstská mostecká věž. Jak dravý byl staroměstský patriciát skoro všech období feudalismu, můžeme poznat i z té prosté skutečnosti, že Staroměstští měli časem obsazeno a tím i opevněno také levobřežní předmostí Karlova mostu. Nebylo to ze strachu před vnějším nepřítelem, vždyť i levý břeh Vltavy za Karla IV. byl dokonale chráněn silnou zdí, když Staroměstští získali za Václava IV. velký opevněný dvorec — Saský dům — nynější objekt čp. 55/III. Vedly je k tomu tytéž příčiny, jako v polovině 13. století jejich dědy, když si postavili opevnění k řece a mosteckou věž na Juditin most.

Popisem nových poznatků opevnění Juditina mostu na pravém břehu řeky jsem se pokusil doplnit jejich zhodnocením nejen po stránce stavebního vývoje objektu a města, ale zařadit je i do širšího rámce společensko-hospodářských událostí té doby. Tyto řádky si nepřivlastňují nárok na konečné slovo v této otázce. Autor by byl jen nesmírně rád, kdyby studie ukázala co nejširší obci čtenářů, jak i ta sebemenší změna v obraze města, jak každá výstavba a stavební úprava zapadá zákonitě do vývoje společnosti a není ničím jiným než výsledkem působení hospodářského vývoje společnosti a vzájemných společenských vztahů lidí, kteří město obývají a kteří jsou členy velké společnosti — státu, jež se řídí danými objektivními zákony vývoje lidské společnosti.

Současná historická věda je povinna ke své společnosti tím, aby na základě skutečností, získaných sběrem dokladů, ať písemných nebo hmotných, zpracovala dějiny lidstva pravdivě a jasně se zřetelným rozborem příčin, majících za následek zjištěné skutečnosti, dodnes zachované právě v historických památkách. Na nás všech je, abychom historické doklady neničili před jejich zpracováním a umožnili všemožně jejich použití pro historické vědy. Na pracovnících státní památkové péče potom záleží, aby určili, co z těchto historických památek může být nadále zachováno pro služby naší společnosti, aniž by památky brzdily její současnou práci.

Vladimír Píša

K PROBLÉMU PRAŽSKÝCH VSÍ A DVORCŮ

Třebaže dnes známe již mnoho o vývoji osídlení pražské kotliny, zůstává stále mnoho otázek nejasných. Jednou z nich je problematika vsí v sousedství vlastního městského jádra, Starého a Menšího Města pražského, které pak hradby vybudované Karlem IV. sevřely v městský celek. Zprávy o těchto osadách, o jejich názvech a poloze, jsou již dostatečně shrnuty a máme zhruba i představu o jejich rozložení a majetkových vztazích. Většina z nich měla i svůj kostelík, který se buď dodnes zachoval, anebo známe jinak jeho polohu a umožňuje nám dosti spolehlivou lokalizaci.

Půdorysný organismus těchto rozptýlených sídlišť, a zejména pak systém jejich cest, určil napříště základní osnovu rozrůstající se městské zástavby, dal

základ organismu městské uliční sítě, anebo při nejmenším ovlivnil svými majetkovými vztahy vytyčení městského půdorysu. Proto je nutné věnovat těmto sídlištním skupinám větší pozornost.

Dosud je všeobecně označujeme pojmem ves. V souhlase s tímto názvem spojujeme zpravidla představu o zemědělské funkci těchto osad a kusé prameny nám také poskytují zprávy o řadě zdejších dvorců. Trh byl nepochybně soustředěn do pražského centra, na jeho tržiště se vázalo řemeslo a obchod a lze si tedy těžko představit jinou funkci okolních, bezprostředně sousedících, volně rozptýlených sídlišť, než zemědělskou.

Sledujeme-li však vsi v širším okolí Prahy, seznáme, že katastry obcí jsou poměrně velké, průměrný rozsah těchto katastrů je kolem 400—500 hektarů. Přitom počet gruntů byl ve středověku v těchto osadách malý, zpravidla i s feudálním dvorcem bývalo zde 10 až 15 usedlostí, často i méně. Je to pochopitelné, uvážíme-li malou výrobnost zemědělství v raném a vrcholném feudalismu, úhorové hospodaření a jistě i větší rozsah zalesnění. Zejména vsi starého původu, přežívající z epochy předhistorické, nejméně z doby hradištní, měly svůj půdní fond značně rozsáhlý. Vesnice později založené, vysazené až někdy v raném nebo dokonce ve vrcholném feudalismu, vyznačují se zpravidla malým katastrem, který na ně vybyl v sousedství velkých starých obcí. V souhlase s tím mají i menší počet gruntů, často je to jen jediný dvorec. Vznikaly zpravidla na území dříve zalesněném anebo na pozemcích oddělených z různých důvodů od starých osad (Práče, Preláty, Litochleby, Horní Krč).

Porovnáme-li s tím situaci ve vlastní pražské kotlině, překvapí nahuštěnost osad na poměrně nevelkém území. Plocha Starého a Nového Města má dohromady zhruba takový rozsah jako je průměrná velikost katastru jedné zemědělské vsi v pražské krajině. To znamená, že celé zdejší území mohla obhospodařit jedna průměrná ves, nejvýše dvě menší. Bylo to necelých 8 lánů, čili tuto plochu postačilo obhospodařit 8 celolánních gruntů. Podle stavu soudobého hospodaření nelze tedy na zdejším území hledat větší zemědělské osídlení, přesněji řečeno, obilnářské hospodářství, a přesto zde máme zprávy o celé řadě osad a dvorců.

Z toho území pod Větrnou horou (dnešní Albertov) náleželo k zaniklé vsi Psáry pod Vyšehradem,[1] Podskalí bylo asi zájmovým územím Vyšehradského podhradí. Díl nad dnešním Karlovým náměstím patřil vsi Rybníček a půdní fond této obce jistě sahal do Viničních hor (dnešních Vinohrad), a zřejmě byl karolínskými hradbami předělen. Kdesi na území dnešní fakultní nemocnice u Karlova náměstí nacházel se v poloze Na Skalách „Hrádek", podle názvu snad původně týněný dvorec, ke kterému nutno také vztahovat zemědělskou půdu. Je-li dále dosud nejasná funkce Chudobic v sousedství kostela sv. Jindřicha, zůstává zde ještě Hradisko na Poříčí, jinak Biskupský dvůr, což byla patrně stará hrazená osada situovaná v sousedství brodu a na křižovatce dálkových cest, která jako feudální dvorec se stala krystalizačním jádrem vsi Poříčí[2] a později se ještě rozšířila o osadu cizích kupců.

[1] Rozsah půdy náležející k zaniklé vsi Psáry naznačují excerpta z pražských městských knih v Archívu českém, díl XXVIII. Tamtéž i o dalších obcích zde uváděných.

[2] Ves Poříčí uváděna již v zakládací listině břevnovského kláštera, hlásící se do r. 993.

Za této situace pro osady Zderaz, Opatovice, Újezd sv. Martina a všechny dosud známé dvorce v pražském centru zbývalo jen minimum půdy.

Nutno ještě uvážit, zda půdní fond těchto sídlištních celků a dvorců snad neležel ve větší vzdálenosti od nich, rozptýlen v širším okolí. Dnešní Karlínsko bylo zájmovým územím vsi Poříčí, pozemky Viničních hor (dnešního Žižkova a Vinohrad) obhospodařovaly mimo Poříčí a Rybníčka osady Olšany a Šešovice.[3] Za nimi táhly se již katastry dalších vsí, Malešic, Strašnic, Vršovic a Nuslí. Pokud se zde nacházel rozptýlený majetek osad a dvorců z pražské kotliny, byl nepochybně až dodatečně zakoupený a nesouvisel s přirozeným vývojem sídlišť. Znamenal již umělý zásah a nevycházel z funkční souvislosti výroby a osídlení, kdy přiměřený rozsah půdy schopný obhospodaření umožňoval na vhodném místě založit sídliště, jehož velikost byla určena možností výrobních prostředků, tedy rozsahem pozemkového fondu. Pokud je z pramenů známo, zakupovali se pražští měšťané porůznu na venkově až v době vrcholného feudalismu, až v časech zvolna se blížící první krize feudalismu, vrcholící pak u nás husitskou revolucí. Předtím než městský stav vstoupil do dějin a výrazněji se uplatnil jako společenská a hospodářská složka, disponovali půdou výhradně feudálové, ať světští či církevní. Pražští měšťané zakupující se v příměstské či vzdálenější oblasti vystupovali však rovněž v úloze feudálů, zpravidla sami nehospodařili a pobírali jen od poddaných rentu. Byl to tedy jiný právní vztah, který nedával přímých důvodů k založení nových dvorců v městské či příměstské oblasti.[4]

Jsou-li uvedené úvahy správné, nutno poněkud revidovat představy a názory o vsích a dvorcích v pražské kotlině. Stojíme před otázkou, jaký byl jejich původ a jaké bylo jejich poslání.

Rozsah půdního fondu v tomto prostoru, projevující se v porovnání s existenční základnou normální zemědělské vesnice, nedovoluje předpokládat pro všechny zdejší osady a dvorce v té době běžné zemědělské — obilnářské hospodářství. Zdá se, že jen některé z nich měly původně toto poslání, lze předpokládat jednu či dvě osady, sahající svým původem do předhistorických dob, přesněji řečeno před dobu rychlého rozvoje pražského městského centra[5] a jejich existenční základnou bylo patrně celé zdejší území. Téměř s určitostí lze to tvrdit o Poříčí s dvorcem Hradisko, druhá snad byla ves Rybníček.

Uvažujeme-li správně, vyplývalo by z toho, že další sídlištní skupiny v pražské kotlině vznikly až později, zřejmě až pod vlivem městského atrakčního centra. To by tedy znamenalo, že nepředcházely osídlení koncentrovaně při vltavském brodu po obou jeho stranách, jehož počátky jsou stále ještě nejasné, ale jejich

[3] Šešovice je zaniklá ves ležící podle zápisů v městských knihách mezi Olšany a Malešicemi, předpokládáme-li její polohu na dálkové cestě, jak je pravidlem u osad v pražské krajině, lze hledat její situování na dnešní Pražačce, v sedle mezi vrchem Vítkovem a Strahovem, kudy vedla dálková cesta z Posázaví k maninskému brodu.

[4] Pomíjíme-li zde majetkově právní změny vyvolané karolínským viničním privilegiem, neboť sledujeme situaci v době raného feudalismu.

[5] Podle zjištění archeologů, publikovaného kupř. v knize J. Filipa Praha pravěká, Osmero knih o Praze, 1949, přežívaly pražské zemědělské osady téměř nepřetržitě z jedné předhistorické kulturní epochy do druhé. Místy byla také nalezena slovanská keramika uprostřed přežívajícího staršího osídlení.

původ byl vyprovokován tímto konzolidujícím se pražským městským centrem. Ve volném přirovnání lze je chápat jako jakési roztýlené předměstí, které připravovalo další rozvoj města, obdoba poněkud známější situace ve vsi Poříčí, kde — třebas daleko od tržního střediska — přimkla se ke staré osadě kolonie německých kupců.

Nebylo-li výrobní základnou těchto sídlištních skupin a dvorců normální zemědělství ve smyslu obilnářském, nutno zde již předpokládat specializovanou výrobu, chmelařství, vinařství, sadovnictví, zahradnictví a snad i chov a řemeslo. Specializovanost ovšem vyžaduje diferencializaci práce a rozvinutý domácí trh. Tomu by odpovídala zpráva Ibrahim Ibn Jakuba o šátečkové měně.[6] Tržní centrum světového významu, kterým Praha byla již v 10. století, nutně potřebovalo zemědělské zázemí schopné produkovat nad vlastní spotřebu a jistě současně výhodným odbytištěm umožňovalo i specializaci výroby. Takováto specializace zvyšovala však ještě nároky na zemědělské zázemí.

Bude zřejmě nutno sledovat tyto motivy podrobněji a pokusit se o jejich bližší objasnění. Časová souvislost s románskými kostelíky a rané zprávy v písemných pramenech přivádějí nás do dob, kdy zpravidla nepředpokládáme specializaci a diferencializaci práce v tak velkém rozsahu. Doplňuje to pohled na rychlý rozkvět Prahy ve významné centrum předstihující značně soudobý vývoj zemí za Alpami a bližší poznání organismu těchto sídlišť přispěje jistě i k upřesnění našich znalostí o historicko-urbanistickém vývoji Prahy.

Hubert Ječný

NEJSTARŠÍ ROMÁNSKÁ STAVBA NA SMÍCHOVĚ

Když bylo v roce 1956 rozhodnuto o nové sadové úpravě Arbesova náměstí na Smíchově, byla za vedení dr. Ivana Borkovského prozkoumána celá plocha náměstí a odhaleny i základy nejstaršího románského kostelíka filipojakubského, který stával v severovýchodním rohu tohoto prostranství. Byla bezpečně zjištěna původní románská apsida i stopy barokní renovace z roku 1749. Znovu se potvrdilo, že šlo o svatyňku nevelkých rozměrů, svědka a pamětníka celých dějin Smíchova po plných sedm století. Byla tedy na sklonku minulého století památníkem prvého řádu a architektonickou ozdobou města. Přesto byl filipojakubský kostelík zbořen v roce 1891 a srovnán se zemí částečnou navážkou, protože úroveň náměstí se zvýšila a po průzkumu z roku 1956 i zaměření obnažených základů — byly tyto opět bez viditelné stopy na povrchu zasypány. Nedošlo ani k vyznačení obrysů jednotlivými body v dlažbě, případně i v trávníku. A tak zase stopa zmizela pod vrstvou země.

Otevřeme-li kteroukoli publikaci, kde je širší zmínka o zboření filipojakub-

[6] G. Skalský, Český obchod 10. a 11. stol. ve světle nálezů mincí, Numismatický sborník I, 1953.

ského kostelíka, setkáváme se napořád s tvrzením, že odstranění této románské stavby bylo naprosto zbytečné a že se tak stalo proti vůli nejširších vrstev jak obyvatelstva, tak i široké obce strážců pražské starobylosti.

Románskou svatyňku zasvěcenou sv. Jakubu daly pravděpodobně postavit v druhé polovici 12. století svatojiřské řeholnice v nejjižnější části rozlehlé osady Újezd, kde v nejbližším okolí vlastnily řadu pozemků. Kolem kostelíka se shluklo nevelké klubko stavení, které pak vytvořilo jeden ze základů budoucí osady Smíchova. Když pak v čtyřicátých létech 14. věku položil Jan Lucemburský základ k rozlehlému klášteru kartuziánskému, vyrostl v chrámu Panny Marie jakubskému kostelíku vážný konkurent. Husitská revoluce však nejen smetla se zemského povrchu bohatý klášter mnichů chartreuských i s honosným kostelem Panny Marie tak, že dodnes nebyla nalezena stopa, kde vlastně stával, ale vypudila z majetku i svatojiřské řeholnice a dala jakubský kostel na dvě století do služeb husitské církve. Tím zmizela přehrada mezi základem osady kolem jakubského kostelíka a novým sídlištěm na jih od klášterní zdi v místech dnešní ulice Na bělidle. Spojené pak osadě dlouho stačil jakubský kostelík jako farní. V bělohorské době byla fara zrušena, správu vedl farář malostranského kostela mikulášského a skoro půl století (1702—1749) vedli správu jezuité. Teprve roku 1749 za arcibiskupa Morice z Mandersheimu byla fara obnovena a při té příležitosti byl kostelík jakubský rozšířen a přestavěn v barokním slohu s novým průčelím a neúhlednou věží. — Přímo ohromný rozmach Smíchova a charakteristický růst počtu obyvatelstva od začátku 19. století pak způsobil, že farní kostel, který při své přestavbě v roce 1749 byl přesvěcen na filipojakubský, prudce se rozvíjejícímu městu už nestačil. Již od roku 1866 se pomýšlelo na stavbu nového chrámu, započato s přípravami, a když v roce 1871 se stal administrátorem a roku 1875 farářem Vincenc Švehla, průbojný, velkorysý a podnikavý kněz, myšlenka nového chrámu rychle uzrála ve skutek tak, že roku 1881 se započalo podle Barvitiových plánů se stavbou trojlodní baziliky sv. Václava. Stavba byla dokončena roku 1885.

Starý románský kostelík filipojakubský dostal vážného konkurenta, jemuž nakonec podlehl. Nějaký čas se zde ještě konaly obřady, zejména křty a občasná kázání, zvláště ve svátek Filipa a Jakuba, kdy se zde od let odbývala hlučná pouť, ale najednou „intimní a milý ten staroušek", jak ho nazval Vojtěch Prokeš v dějinách smíchovského reálného gymnasia, když naplnil svou úlohu, musel ustoupit a být zbořen. Důvody shrnul Jan Pauly v Památníku města Smíchova o sedm let později. „Kostel farní (filipojakubský) jen malou část lidu pojati mohl. Mimo to půda kolem kostela značně zvýšena byla, a tak kostelík se ocitl jako v prohlubni, neboť sestupovalo se tam po čtyřech schodech. Tím se stal kostel značně vlhkým ... Stanovisko estetické a chatrný stav kostelíka nedovolovaly, aby starý tento chrám byl zachován, neboť kolem rostly řady domů výstavných, a nepatrný a chatrný kostelík, který ničím nevynikal, než toliko znešvařenou románskou apsidou, musil ustoupiti, aby prostranné náměstí požadavkům moderní techniky vyhovovalo." — Proč najednou se uvádí tak příkrý odsudek kostela bez jediného teplého slova vůči jeho historii a bez nejmenšího kladu vzhledem k jeho umělecké památnosti. Jak to kontrastuje s všeobecným poměrem smíchovského

Satira, uveřejněná roku 1903 v Šípech

obyvatelstva, které mělo bezesporu nepoměrně více citu jak pro historii, tak i pro přívětivost stavitelské památky. Jemu nevadily ty čtyři stupně z vyššího nivó náměstí, jemu nevadily „výstavné domy okolní", jemu nepřekážely požadavky moderní techniky, ale nakonec si muselo dát líbit to, k čemu mělo odpor.

Městská rada a obecní zastupitelstvo, kde sice již od roku 1871 zasedal farář Švehla, nechtěla rozhodnout o zboření kostela na Švehlův návrh. Vyžádala si rozhodnutí od samého místodržitelství, jehož výkonnou rukou se uvolila stát. A tak žádost na místodržitelství byla formulována v tom smyslu, jak bylo uvedeno v Paulyově citovaném odstavci. O dobrozdání konzistoře se postaral již farář Švehla bez obtíží. A tak místodržitelství na konzistoriální doporučení rozhodlo výnosem o zboření filipojakubského kostela a purkmistru smíchovskému Aloisu Elhenickému připadla již jen nemilá úloha toto rozhodnutí uskutečnit.

Také slovní gesto faráře Švehly, jímž odevzdával klíče odsvěceného kostela purkmistrovi Elhenickému, které by snad bylo možno vykládat v jeho prospěch, odhaluje vlastně celou podstatu věci. Nešlo o zachování kostela filipojakubského,

ani o jeho památku, ale jen o světce, jimž měl být zasvěcen hřbitovní kostel na Malvazince, aby Filip a Jakub i s populární poutí nezmizeli ze Smíchova.

A zde jsme s největší pravděpodobností u kořene. Smíchov sice nezadržitelně rostl a tím rostla i farnost, která donedávna zabírala i Košíře, Zlíchov, Hlubočepy a Radlice. Košíře, Zlíchov a Hlubočepy však byly v sedmdesátých letech ze smíchovské oblasti vyřazeny. Ale i tak Smíchov s Radlicemi tvořily farnost neobyčejně rozsáhlou a tedy i výnosnou tak, že se stále hlasitěji ozývala myšlenka, aby byla farnost rozdělena ve dvě. Když pak byla postavena nová bazilika i s novou farní budovou, k uskutečnění této myšlenky rozdělení farnosti nebylo daleko. Byly zde dva kostely a dvě farní budovy. A proto tedy najednou filipojakubský kostelík překážel, nevyhovoval, „ničím nevynikal než toliko znešvařenou románskou apsidou", byl vlhký a nedělal čest řadě „výstavných domů"!

A tak musel zmizet jako nejstarší románská památka smíchovského prostoru, která se udržela plných sedm století na svém místě, kostelík filipojakubský, který by byl dnes v tom nepatrném zbytku starých památek na Smíchově kusem prvého řádu. — A jak se všeobecně chápaly uváděné důvody, mluvící pro odstranění kostela, nejlépe ukazuje satira, uveřejněná roku 1903 v Šípech.

T. Č. Zelinka

SMÍCHOVSKÉ VINICE

Návštěvníci našich smíchovských sbírek se mně často táží na původ jména té či oné části města. Jsou to památky po starých zprvu vinicích, pak dvorech, usedlostech a statcích, které vznikly po zrušení vinic a které dále nesly jejich jméno. Uvádím jména, která byla používána ještě v osmdesátých letech 19. století. Při některých je uvedeno i starší jméno vinice, jak je lze nalézt v knihách viničního úřadu, jichž je 39 uloženo v pražském městském archívu. Mnohé jsou i v 11 knihách pražského mostního úřadu, v 11 knihách jinonických pozemkových a viničních knih, v několika knihách purkrabství a porúznu i v některých knihách malostranských i novoměstských a kláštera sv. Jiří na Hradčanech, radlické pak v knihách jurisdikce kláštera sv. Anny. V seznamu nejsou obsažena jména, kterých se přestalo užívat již počátkem 19. století a která jsou spolu s Kanclířkou a Husinkou nejstarší. Již od 15. století jsou to Mouřenínka podle Matěje Mouřenína (tj. od Mouřenínů), Štikovna po Blažkovi, sladovníku od Zlaté štiky, které s pozdější Plaškou (či vlastně Plasskou) a Peldřimovkou skončily spolu s Rájem v zahradě Kinských. Také Kryšpínka a Nedbalka (pak obě dohromady jako Voštipka) a Kartouzská i Břekovka zanikly zahradou Wratislavskou.

Je zajímavé zjistit, jak tyto názvy vznikly. Téměř vždy to je po bývalých majitelích, a to zprvu po jejich domech v Praze, jak ostatně vznikla i příjmení vlastníků, nebo po jejich zaměstnání. Tak u nejstarších, Kartouzské i Plasské, Mouřeníky i Husovky, Štikovny i Prstýnky, v novější době i Královdvorské

(Alumnat), vznikla jména po domech majitelů. Také poloha vinice určila v některých případech dlouho trvající jméno, např. Vysoká, Homolka, Okrouhlík a jiné. Podle zaměstnání vznikla např. jména Barvířka, Doktorka, Cihlářka, Zámečnice apod., podle úřadu majitele např. Kanclířka, Kantorka, Poštovská a další. Názvy jsou označeny: J — knihy jinonické, Vin. — knihy úřadu viničního, A — knihy kláštera sv. Anny a sv. Vavřince, M — knihy mosteckého úřadu pražského.

Barvířka Roku 1641 prodává Jan Leandr Ryppel z Rupachu vinici po rodičích Janu Minicherrotovi, *barvíři* zemskému. (A I /fol. 40)

Bertramka (r. 1699 Cukrářka, r. 1740 Philipischer Weingarten). Po Františku z Berthrabu (manž. Františka roz. von Zornfeld), 1743—1764, později s ní Šubrtka, Prkýnka, Peňka a Wilímovská. (J 3/fol. 212)

Božinka (Schneiderovská). V roce 1600 získal ji s vdovou po Václavu Šafrankovi Dominik di Bossi — r. 1736 již Božinka. (Vin. 18/fol. 207)

Brentová R. 1722 kupuje od knížete Schwarzenberka část z tzv. Mammingerovských pozemků Jan Kašpar Brandt, měšťan a primátor Starého Města a přidává k vinici od starodávna zvanou Pusta, kterou 1707 zdědila jeho choť Františka Kateřina roz. Strahlová. (A I/fol. 34)

Březinka Roku 1707 prodává Antonín Resch (Granitz Zoll. Com. Haupt Gegenhädler Král čes.) vinici Wissinku (také Vyšnovka) s lusthausem Johanu Felixi Brzezinovi, registr. Zem. desk. (A I/fol. 222)

Bukvojka Hrabě František Buquoi koupil r. 1758 bývalý letohrádek Kiliána Ignáce Dienzenhofera. V rodu Buquoiů byl do r. 1802. (Smích. Grund-Buch II/fol. 164)

Cibulka Podle tvrzení Šlechty-Křivoklátského nazvána po Czybulowských z Czybulowa. Ačkoliv jsem sestavil celou historii Cibulky vypsáním viničních knih postupně až do polovice 15. století, nenašel jsem po Czybulowských ani stopy. Domnívám se proto, že tuto rodinu vynašel a nobilizoval p. Šlechta (známý „historik" a současník Krále z Dobré Vody) jen kvůli Cibulce. Ze shora uvedených pramenů jsem zjistil, že r. 1599 postoupila Anna Lumpachová, vdova po Jiříku Nejepínském, 7 str. vinice na cestě k Motolu a Stodůlkám Blažeji Czybulkovi. Tato vinice po změně několika majitelů (vždy už Czybulkovská) spojena byla se statkem v r. 1682 za Jana Jiřího von Funcken. V katastru r. 1713 vyskytuje se vinice s poli Cibulka jako název celku v majetku Karla Schönfeldera (vinice 10 str., zahrada 5 str., 34 str. polí). (Zem. archiv, J/2 Košíře/fol. 251)

Cihlářka (Až do roku 1666 Žufnička čili Poltovská.) Pak ji měl Šimon Černy, podle všech známek cihlář, občan novoměstský. (J/2 Košíře/fol. 218)

Císařka (Karmazínka, Weywodovská, Zlatá ovce). Není dokladu. Prvně r. 1744. Snad že byla r. 1673 majetkem Ferdinanda Lederera, cís. rychtáře malostranského. (Vin. 23/fol. 134)

Čečelička (Na Němcovic). Po majiteli vinice, od r. 1735 až 1756, Janu Vojtěchu Tschetschelickým. (Vin. 27/fol. 151)

Doktorka Od r. 1633 do r. 1665 byl majitelem této velké, 22 3/4 strychů měřící vinice, Izayáš Haan z Hanenštejna, zemský chirurg, který ji (zabavenou Mistru Janu Libertýnovi) zakoupil od Jana Rudolfa Trčky z Lípy. (Vin. 20/265)

Demartinka (Štorkovská, Mislychovská), vlastně Donmartinka. Roku 1630 zakupuje ji Don Martin de Hoef-Huerta sv. pán z Welhartic, JUC, rada a nařízený nejvyšší. (Vin. 20 fol./211)

Fialka (také Bílá Hůrka, Žežulářka, Hollanich, Minsterisch, Na větším království). Původ jména neznám. Prvně 1774 (také Fiscalka). (Josef. katastr)

Hibšmonka (také Karthesisch, Corthesisch, Holanisch). Marie Anna, manželka Josefa Joh. Nep. Hipschmanna, získala vinici s pozemky za branou odkazem Josefa Václava von Lanckische, býv. dómského děkana r. 1751. (Vin. 27/fol. 296)

Hromádková (dříve Neumannovská, Hartungovská). Majitelem byl od r. 1700 Jindřich Hromádka. V rodině byla do r. 1757. (J Košíře II/fol. 254)

Hřebenka R. 1544 koupil vinici 17 strychů Mikuláš Rauš od „Hřebene" s manželkou Kateřinou od Jana Keleczského z Kelcže. (Vin. 8 fol. 29)

Husinka (Husovka, Brabcovna, také Brabcová, Drábková) — část Kinského zahrady. R. 1438 Matyáš Smoléř, zástupce Jaroše, syna Woštníkova (viz Tomek), vykazuje Augustinu mydláři od husí (ab aucis). Ten ji drží do r. 1469. (Vin. 1/fol. B 8)

Kajlová Po Anně Evč ovdovělé Kaylové (JUDr. Lukáš Kayl), která vlastně přikoupením pole a potoka od Zatlanky ji založila. (Vin. 26/fol. 160)

Kancléřka býv. vinice Žumbergeřská (viz Tomek) byla kolem r. 1450 majetkem Jiříka z Poděbrad. R. 1496 vinice páně kancléřova. (Zem. desky)

Kaničářka Malou vinici koupil r. 1620 Kryštof Štoff, tkaničkář (St. M.). Od r. 1735 spojena s Kotlářkou. (Vin. 19/fol. 380)

Kantorka Vinice 32 str. (pozdější Konvářka), byla v době pohusitské majetkem Jana ze Žatce, řečeného Kantor (viz Tomek). V době pozdější byly i vinice na celé hořejší pláni hor Berounských (jak byl tehdy vrch jmenován) nazývány Kantorkami.

Kavalírka Dolní i Horní (Woitisch, Fialisch, Čermakisch). Poprvé tak jmenována v katastru r. 1713. Od r. 1707 byla v majetku Jana Pešiny z Čechorodu, jehož otec měl i později vinici jmenovanou Šalamounka.

Kesnerka Majitel Jan Ulrich Kessler 1641—1672. (Reg. purkr. A od 1570)

Klamovka (dříve Farářka, Okrouhlík, také Šenfeldka). R. 1787 koupil ji Phillip hr. Clam-Gallas. (J IV/fol. 119)

Klavírka Původ jména neznám. V katastru josefínském 1784.

Klikovka (Alsterlický dvůr). R. 1758 koupil Alsterlický dvůr Václav Klyka, přísežný zemský mlynář. (J 3/fol. 206)

Klimentka Část vinice Klimentky prodávána r. 1679 vnučkou Klimenta Ekharta, po kterém byla asi pojmenována. (J 3/fol. 131)

Kneyzlová (Agricolische, U červené věže, U červené brány). R. 1744 kupuje ji Johan Andreas Kneyssl, ThDr. protonotář kapituly sv. Víta. (Vin. 26/fol. 602)

Knoflička (splynula s Konvářkou). R. 1580 prodává Jan Malý, řečený Knoflíček, vinici 6 str. Na Kantůrkách. (Vin. 14/fol. 449)

Kobrová (Deverinka). R. 1613 prodává Anna Dessenská z Těšína vinici s lisem pustým, loukou a štěpnicí 10 str. Anýžce Kobrové z Rottenfeldu. Vinice zůstala v rodině do r. 1679. (Vin. 19/fol. 151)

Konvářka R. 1507 byla majetkem Doroty Konvové. Velká vinice 16 str. byla později rozdělena na 4 díly, pak r. 1615 znovu ze tří dílů složena a pak r. 1654 jmenována Konvářkou. (Vin. 4/fol. Q 9)

Kotlářka (Kaničkářka, Koukolka, Betlémská, Kolařovská, Kostečkovská). Z nich Betlémka a Kotlářka s. č. byly majetkem Mistra Jana Kampana, zamordovaného (Winter). R. 1657 koupil Koukolku Melichar Werschauer, kotlář novoměstský. (Vin. 22/fol. 117)

Koulka (Worlovka). V r. 1693 Vorlovka, r. 1799 Koulka nebo Worlika, r. 1801 již jen Koulka. Vysvětlení názvu neznám.

Královorská (Alumnat). Patřila do r. 1786 Generálnímu semináři v Králově Dvoře (St. M.)

Kroneska (hr. Desfourská zahrada, za farní budovou, nedávno zbouraná). Koupil ji r. 1800 Václav Michal Krones, pražský velkoobchodník. (M 7/fol. 16)

Kuliška R. 1686 postupuje ji vdova po Václavu Kulichovi dceři Anně. Splynula počátkem 19. stol. s Turbovou. (Poz. kn. rychty Stodůlecké fol. 224 — Smíchov 20)

Ladronka Držitelem rozsáhlého majetku byl koncem 17. století General-Wachtmistr hr. Lacrone či Ladrone. (Zem. desky)

Laurová R. 1730 postoupila paní Clara Sonntagová vinici Vysokou (tehdy se dnešní Vysoká jmenovala Homolka) panu Janu Fr. Laurovi, čes. komor. radovi, vrch. administrátoru hor a mince. (A 1/fol. 430)

Malvazinka R. 1628 koupil vinici od Anny Rozntalerové z Bezděčí Hory Tomáš Malvazy (Jan Jakub Rozntaler odešel do ciziny), měšťan Menšího Města pražského. (Vin. 20/fol. 108)

Maxmiliánka Nemám vysvětlení. Snad po Maxmiliánu Rattychovi, který část její r. 1617 koupil. Jmenována až r. 1784 v Josef. katastru. (Vin 19/fol. 319)

Mandelinka Po Janu Šrejnarovi, mandléři, který r. 1560 koupil vinici s „chalupí" (část Šalamounky). Původně byla vinice nazývána Mandlířka. (Vin. 10/fol. 162)

Měchurka Do r. 1774 nazývána ještě Nedvídka, pak Měchurka, snad po přezdívce některého majitele.

Mlynářka Název, který zpočátku byl již v r. 1689 jménem čtyřstrychové vinice. Když v r. 1738 byla tato vinice připojena k velké vinici Na Srpových horách, přešel na celý komplex. Který majitel staré vinice byl mlynářem, není z vinič-ných akt zřejmo. (Vin. 24/fol. 159)

Nesybka (Nesypka?) Vinici koupil r. 1718 JUDr. Jiří Nesyba. (Vin 25/fol. 298). Kaple byla postavena r. 1732.

Nikolajka R. 1678 kupuje ji v dražbě JUDr. Ant. Frant. Nicolay, adjunkt fin. úřadů, lichtensteinský, eggenbergský a schwarzenberský rada, zemský advokát. (Vin. 23/fol. 344)

Okrouhlík viz Klamovka.

Palata Přichází v katastru z r. 1713, kdy je majetkem Novoměstských jezuitů. Těm byla prodána dědici žida Jakuba Basseviho z Trayenpergu. Před ním to byly 4 vinice: Třebouškovská a Bonum Mane Melichara Steynharta z Kynfeldu a Chvatěrubská a Mydlářka Jana Theod. Sixta z Ottersdorfu, obou odsouzenců bělohorských. Pojmenována asi podle toho, že Sixt z Ottersdorfu měl v Podskalí dům Palatu.

Palata Dolní (malá Pernikářka). Od r. 1624, kdy ji Bassevi koupil k Palatě Horní. R. 1568 kupuje ji Šimon Ways, pernikář. (Vin. 11/fol. 449)

Paliarka Dolní (Dolejší Hřebenka). V josefínském katastru Přívoznice. R. 1772 kupuje ji Hynek a Barbora Palliardi. (Vin. 30/fol. 148)

Paliarka Horní (Večkerka, Pařezka, Ždimerka). R. 1772 kupuje ji Hynek a Barbora Palliardi. (Vin. 30/fol. 73)

Peletka R. 1747 kupuje Adalbert Pöllet dřívější vinici a chmelnici, teď již zahradu a pole. (J 3/fol. 168)

Pernikářka (původně Zajímačka, Střelcovské hory, pak se k ní připojily Kocourka, Deymovka, Wodičkovských). R. 1488 koupila Zajímačku vdova po Pavlu Ježíškovi sobě i synu Jiříkovi. Jiří Ježíšek, pernikář, byl r. 1502 perkmistrem. Ten ji prodává r. 1534 Janu Živnůstkovi, pernikáři, a vdova po něm r. 1559 Beneši či Benediktovi, pernikáři. Tento Benedikt Pražák z Petřína ji má do r. 1579. (Vin. 3/fol. N. 8, Vin. 7/fol. 29, Vin. 10/fol. 89, Vin. 14/fol. 385)

Polidorka Část je Malostranský hřbitov, část spojena s Bertramkou. R. 1707 mají vinici dědicové Polidorovi. (Vin. 24/fol. 643)

Peňka (Bienka) spojena s Bertramkou. Prvně tak jmenována r. 1673 „od starodávna", snad na paměť majitele Jana Böhma z Bawenberku v r. 1610 (Bémka?). (Vin. 23/fol. 158)

Popelka Prvně r. 1704. Běžně se tvrdí, že patřila Popelu z Lobkovic. Doklady o tom jsem nenašel.

Poštovka (původně Globicovská vinice Na pláních, pak Na planých luzích). R. 1717 ji koupil Michal Rubner, Kais. Post. Secretario, pak Controllor do 1743. (J 3/fol. 25)

Protivka (splynula po r. 1848 s Malvazinkou). R. 1706 koupil vinici Antonín Hynek Protiva, písař dolejší kanceláře Starého Města. (A I/fol. 269)

Provaznice R. 1661 koupil ji Jan Špira, provazník, takže později je psána i Spürseilerisch. (Vin. 22/fol. 191)

Prstýnka (Perštýnka — nemá podkladu). R. 1611 zdědil 4 str. vinice a r. 1622 5 str. přikoupil vedle Prstenovic (tj. své) vinice Fr. Asterštok z Astfeldu, císařský rychtář Starého Města pražského a majitel domu U zlatého prstenu na Starém Městě. (Vin. 19/fol. 108)

Ráj Malý a Velký Rájem jmenována vinice patřící klášteru plaskému již na počátku 15. století (viz Tomek).

Santoška Vinici r. 1621 zabavenou Janu st. z Popic dostal roku 1719 darem od Adama Frant. kn. Schwarzenberga dr. Frant. Wilh. Sonntag (obou práv doktor), právní zástupce knížete. (A I/fol. 249)

Skalka R. 1696 vinice Skálovská (v ní Názovská = Na Žiofkách = Mydlářka). R. 1599 koupila Dorota Skálová vinice Klampernu 4 str., Kovařovskou 6 str., r. 1606 Starou 2 str., tedy celkem 12 str. „Na vejhřevkách". (Vin. 21/fol. 226)

Suchánka (dříve Bouda). Nejvýchodnější část Cibulky, kterou purkrabství koupilo v r. 1752 od dědiců Maxmil. Suchanka. (Stodůlker Gb. B. I. Th. fol. 218)

Šafránka Prvně tak nazvána r. 1784, kdy ji dědí po Janu Dobiášovském vdova Kateřina. Snad (?) byla kdysi „šafránicí", kterých v době pěstování šafránu bylo v košířském údolí několik. (Vin. 31/fol. 212)

Šalamounka (s Mandelinkou, Ovčičkovou a Marvánkovou). Získal ji v dražbě r. 1681 po Jiřím Pešinovi z Čechorodu Václav Maur. Salómon z Fridtbergu. (Vin. 24/fol. 8)

Šmukýřka Jméno vzniklo jistě na počátku 17. století, kdy některý z bohatých „šmukýřů" byl majitelem. V době Rudolfově byli i šmukýři dvorní, kteří měli krámy na Hradě. V knihách přichází r. 1695. (J II Košíř)

Špiritka (Zajíček, Rovina). Jan Spirit kupuje r. 1766 v dražbě pozemkový majetek od dědiců hrab. J. Václ. Bubny. (Vin. 29/fol. 270, fol. 228)

Šubrtka (dř. Zlukanka či Wukanka, pak jižní část Bertramky). Roku 1704 přešla do rukou Ferd. Schobera v. Hohenfurt, chirurga malostranského. (J I Košíř/ fol. 280)

Turbová Vinici Urbanku kupuje r. 1756 František Xav. Turba, rada král. komory a dvor. lén. (Vin. 28/fol. 80)

Václavka Patřila od r. 1681 klášteru bosáků sv. Václava a sv. Augustina jako část Malvazinky.

Valyšová (Vališ-Rotenbergská zahrada, Roegner). R. 1660 prodává vinici Engelbert z Wahlu (J. M. C. služebník a solní hejtman v Teyně Wltavie) Janu Arnoštovi Rottenberkovi, který byl při J. M. C. král. deskách zemských v Král. českém nařízený „starosta". (J I/fol. 91)

Večkerka (Pařezka, Ždimerka, Malá Kanclířka, Paliárka Horní). R. 1687 dědicové J. K. Maggauera z Greisenau prodávají 2 vinice Kanclířku a Pařezku, které po 3 léta pro neúrodu žádného užitku nenesly, Martinu Antonínu Wetzkerovi. Vin. 24/fol. 107)

Vojanka či Bojanka, přichází již v katastru 1713 jako Pojanka.

Voskářka (Mikulandovská). R. 1720 byl majitelem Gottfried Minichdorfer, který tam měl bělírnu vosku. (M 2/fol. 105)

Vyšinka (Jaroška, Na Biskupkách). R. 1758 kupuje Jaroschku Václav Michal Wissyn. Rodina ji vlastní do r. 1803. V r. 1707 jmenuje se také Vyšinkou či Višňovkou, pozdější Březinka. (Vin. 28/fol. 202)

Vysoká (Homolka). Původně byla Vysoká hora vrch nad Brentovou, Barvířkou a Laurovou a návrší až k nynější Vysoké, která tehdy byla Homolkou. R. 1651 přebírá Švédy zničenou Homolku Dorota Mehrová. Její následovníci prodávají r. 1665 již vinici „Na Vysoké". (A registra fol. 161, A I fol. 151)

Zámečnice Prvně v katastru r. 1713. Který z dřívějších majitelů byl zámečníkem, nepodařilo se mně zjistit.

Zatlanka (od starodávna Na Zaklanku, snad proto, že byla od cesty karlštejnské, která vedla okolo Bertramky, na *záklonku* k druhé straně vrchu Mrázovky (Štěpánkova či Křížkova hora). (Vin. 23/fol. 105)

Závěrka (asi místo Závětka). R. 1607 postupuje Šimon z Rozkoše vinici 8 str. Jiříku Zawietowi z Zawietic, J. M. C. služebníku při kanceláři české. Ještě r. 1733 byla v majetku rodu „ze Zawieticz". (A reg. purkr. fol. 30)

Viktor Durlin

OBNOVENÝ NÁHROBNÍ KÁMEN MANŽELŮ DUŠKOVÝCH NA MALOSTRANSKÉM HŘBITOVĚ

Pražské památky spjaté se jménem Wolfganga Amadea Mozarta se těší stálému zájmu nejen domácích ctitelů, ale i světové veřejnosti. Při jubilejních oslavách roku 1956 v jeho rodném městě Salcburku přijali proto činitelé mezinárodní Mozartovy nadace s upřímnou radostí zprávu, že po rekonstrukci Bertramky a renovaci Mozartova obydlí v domě čp. 420 na Starém Městě s novou pamětní plaketou, byl také pietně obnoven kámen nad hrobem Mozartových hostitelů na Bertramce, manželů Duškových, kteří odpočívají na Malostranském hřbitově.

Manželé Duškovi byli pochováni na hřbitově „za Újezdskou bránou" v bezprostředním sousedství usedlosti Bertramky. Když si uvědomujeme, že do někdejšího vlastnictví držitelů Bertramky patřil celý dnešní Černý vrch, správně zvaný Věneček, na rozhraní Smíchova a Košíř, nepřekvapuje nás, že paní Josefína po manželově úmrtí volila roku 1799 hrob na jižní straně hřbitova u zdi, takřka pod tehdejším areálem staré zahrady Bertramky. Josefína Dušková přežila svého manžela o celých pětadvacet let, a když zde roku 1824 sama našla po boku Františka Xavera poslední odpočinek, dávno již nevlastnila Bertramku.

Patří k častým zjevům, že i hroby osob na svoji dobu zvučných jmen upadají poměrně velmi brzy v zapomenutí. Po smrti hlouček příbuzných a hrstka osobních přátel i vrstevníků se zúčastní pohřebního obřadu, ale o tichý hrob se zpravidla nikdo nestará. Tak tomu bylo i s hrobem přátel a láskyplných hostitelů W. A. Mozarta. Jen hřbitovní plány, ústní tradice, podávaná od jednoho hřbitovního správce tohoto památného pohřebiště ke druhému a některé opomíjené záznamy Mozartova životopisce Rudolfa Procházky († 1936), které byly pečlivě

ověřeny hudebním spisovatelem Karlem Kovalem (jenž skoro do konce svého života s podivínskou pravidelností chodíval asi jednou za týden k místečku posledního odpočinku přátel Mozartových) daly nám nesporné předpoklady pro obnovení náhrobního kamene na tomto památném hrobě. Bylo při tom nejprve nutno zjistit, že ostatky manželů Františka a Josefíny Duškové nikdy nebyly exhumovány. V polovině roku 1955 bylo pak z podnětu pracovníků Vlastivědného kroužku při Osvětové besedě v Košířích přikročeno k pietní obnově řady jiných památných hrobů na tomto hřbitově českých buditelů. Tehdy byl také obnoven rov nad místem posledního klidu manželů Duškových, a přitom bezprostřední prostředí hřbitovní včetně cestičky upraveno. Vzhledem k tomu, že zbytky původního pomníku podle místních údajů byly odstraněny teprve začátkem tohoto století, bylo nutno pořídit nový pomník. Ten pořídil darem družstevní podnik Kámen v Praze podle návrhu akad. sochaře Jana Fikara. Na pískovcovém podstavci, který kryje část rovu leží oválná deska ze sliveneckého mramoru s tímto nápisem:

Zde odpočívají přátelé a hostitelé W. A. Mozarta v Praze,
majitelé Bertramky

František X. Dušek, skladatel

* 8. 12. 1731 v Chotěbořkách
† 12. 2. 1799 v Praze

Josefína Dušková, roz. Hampacherová, dram. zpěvačka

* 6. 3. 1754 v Praze
† 8. 1. 1824 v Praze

Tichý hrob na Malostranském hřbitově je stále obklopen projevy piety a vděčné vzpomínky národa, jenž počítá slavného Wolfganga Amadea ke svým nejslavnějším přátelům i hostům. Po provedené úpravě hrobu manželů Duškových zaslal básník Oldřich Zemek pisateli těchto řádek báseň „Josefínin hrob", kterou zde otiskujeme.

Hugo Rokyta

Náhrobní kámen manželů Duškových na Malostranském hřbitově (Kresba Elišky Rektorisové) ►

JOSEFÍNIN HROB

Oldřich Zemek

(1955)

Dvě drahá jména osud navždy spíná,
řeknu-li Mozart, slyším Josefína.
Na hroby myslím. Mozart hrobu nemá.
Tak často jsem se tázal černé hlíny,
kde hledat mám hrob krásné Josefíny
a hlína byla lhostejná a němá.

Ten hrob už dávno smetla s tváře země
dlaň času, který slitování neměl.
Však pozdní vděčnost, tesknĕ hledající,
jej našla přec a vryla do kamene
to jméno láskou k hudbě posvěcené,
jež lidské duši má i dnes co říci.

Dvě drahá jména osud navždy spíná,
řeknu-li Mozart, slyším Josefína,
z koruny lípy zlaté listí padá
a zvoní, zvoní. Mrtvou neprobudí.
Vzduch voní dechem růže a v mé hrudi
zní Mozartova hudba věčně mladá.

Mezi někdejšími pražskými předměstími byl Karlín specificky charakterizován především svou polohou při významné dálkové komunikaci, vedoucí z Prahy do severovýchodních Čech, i přirozenými hranicemi na severu a jihu svého obvodu.

Na jihu je to táhlý hřbet vrchu Vítkova a na severu Vltava, jež se zatáčí do holešovického meandru. Její souvislý tok je, a ještě ve větší míře býval, v těch místech přerušen četnými ostrovy, náklemi a pískovými výspami, které se při velkých vodách co do rozlohy, tvaru a někdy i polohy měnily a tím tomuto úseku Vltavy propůjčovaly ráz nestálosti. Na západě dosahoval Karlín až k pražským hradbám, jež mu nedovolovaly dále pronikat a stále mu jaksi hrozily. Tato hrozba byla dána tzv. demoliční klauzulí, podle které by všechny karlínské domy do vzdálenosti dostřelu musily být v případě hrozícího obležení Prahy na náklad majitelů a bez náhrady strženy. Za této situace se Karlínu k mocnějšímu rozvoji jeho přirozeného jádra otvíraly možnosti jen směrem východním, a to je hlavní příčina jeho spojení s Libní, které v minulosti bylo těsnější než spojení s Prahou. Když Karlín roku 1817 vznikl a počal růst podle regulačního plánu — prvního vůbec, který byl pro jednotlivé části nynější Prahy vypracován — pojal do svého celku také některé objekty starší.

Po historické a stavební stránce zaujímají mezi nimi přední místo Invalidovna a kostel Obrácení sv. Pavla a dva hřbitovy, vojenský a evangelický, na severním úpatí Žižkova. Invalidovna nám představuje nedokončené, přesto však uceleně působící dílo Kiliána Ignáce Dienzenhofera. Nynější budova je jen třetinou plánovaného celku. Jejímu uměleckému uplatnění podstatně napomáhá šťastně řešené situování v parku, kde není tísněna blízkostí jiných budov a může plně rozvinout architektonickou krásu své fronty.

Naproti tomu kostel Obrácení sv. Pavla se hřbitovem, pocházející z roku 1504, k zajímavostem Karlína již nenáleží. Kostel byl postaven v gotickém slohu a měl věž. Za třicetileté války byl vypálen a pobořen, jen věž zůstala. V roce 1657 byl obnoven. Na hřbitov se pochovávalo dále až do založení Olšanských hřbitovů. Za Josefa II. (roku 1787) byl kostel zrušen. Téhož roku jej i se hřbitovem koupil pražský knihtiskař Jan Ferdinand ze Schönfeldu, jenž takto získané pozemky proměnil v park a celé okolí upravil.

Na vltavském ostrůvku zřídil Schönfeld podle holandského vzoru papírnu. Při papírně byla zahrada s pavilóny, poustevnami a miniaturními zříceninami hradů. Podél cesty, která z ostrůvku přes můstek, klenoucí se nad ramenem Vltavy, vedla k hostinci U posledního peníze, dal Schönfeld vysázet stromořadí a po její pravé straně založil anglický park, v jehož středu stál letohrádek. Tento park byl kuriozitou, neboť stezky v něm vedly tak, že představovaly hlavní zemské silnice Čech a stromy zaujímaly polohu jednotlivých význačných měst, jejichž jména, napsaná na tabulkách, byla zavěšena na kmenech. Stroj hnal vodu do stružek, polohově i směrově uspořádaných na způsob říční sítě Čech. Tak se celek podobal velké mapě a podle toho se později obvykle nazýval topografickou zahradou.

Asi sto kroků od tohoto parku stál hostinec Kautská, lidově Koučky, který Schönfeld nákladně přebudoval a kolem něhož zřídil sad s keři stolistých růží červeně a bíle kvetoucích. Podle něj byla tato místa přezvána Růžodolem.

Pro tehdejší poměry je příznačné, že tyto památky zanikly v krátkém čase po smrti svého zakladatele († 1821).

V roce 1861 byl i kostel Obrácení sv. Pavla srovnán se zemí, a tak zanikla znamenitá stavitelská památka v tomto prostoru. Kostel stával v místech dnešní budovy čp. 224 v Pobřežní ulici.

Také hřbitovy výše vzpomenuté náležejí k památkám, jež beze stopy zmizely. Táhly se na západ od Invalidovny na úpatí vrchu Vítkova. Byly zrušeny roku 1894. Protestantský hřbitov, na němž byl mj. pohřben Pavel Josef Šafařík, měl délku asi 180 m a šířku 50—70 m. Na severním a východním okraji sousedil s ním hřbitov vojenský, o něco starší. Na něm byli mimo jiné pochováni ruští důstojníci, kteří v Praze podlehli ranám, utrženým roku 1813 v bitvách u Drážďan a u Chlumce. Jejich pomník, na tehdejší dobu zdařile řešený, je nyní na Olšanských hřbitovech v místech, kde jsou pochováni rudoarmejci, padlí při osvobozování Prahy v roce 1945. Na tomtéž hřbitově byl dočasně pochován pruský generál G. J. Scharnhorst, který roku 1813 zemřel v Praze na cestě do Vídně, kde měl působit pro přistoupení Rakouska ke koalici proti Napoleonovi. Hřbitovní kaple, v níž byl pohřben, stojí dosud v nádvoří továrního objektu v Pernerově ulici.

Vedle těchto památek, o nichž by se dalo říci, že je Karlín vlastně převzal po Špitálsku, na jehož místech vznikl, je ještě řada dalších památek, které byly vytvořeny v různých dobách budování Karlína a po čase z různých důvodů odstraněny. Bilance těchto projektů se z hlediska památkářského jeví velmi neutěšeně. V té souvislosti je především nutno zaznamenat ztrátu několika empírových budov, tedy představitelů slohu, který v celém obvodu Prahy je zastoupen méně, než by se na první pohled předpokládalo. Této věci byla u nás již věnována pozornost zejména články Jarmily Brožové (Ochrana památek 1954, čís. 5—6) a Milady Lejskové-Matyášové (Zprávy památkové péče 1956 čís. 1).

Skvostem karlínského empíru dosud zůstává dům čp. 5 (Sokolovská 49), zvaný U červené hvězdy. Byl stavěn v letech 1841—43 pražským stavitelem Janem Ripotou* na místě zbořeného hostince U posledního peníze. Co do významu byl mu rovnocennou památkou mlýn čp. 303, tzv. Šaškovský, před několika lety zničený požárem. Stavěl jej J. M. Steger v originálním pojetí, které stavbě, rozměry celkem nevelké, dodávalo takřka monumentální ráz.

Poněkud jiné povahy je změna, která nastala zrušením a zbořením karlínské plynárny, první vůbec na celém území nynější ČSSR. Tato plynárna byla sice zřízena (roku 1847) v obvodu karlínském, avšak pro potřeby Prahy, jejíž osvětlování do roku 1867 obstarávala. Od tohoto roku dodávala plyn pražská obecní plynárna postavená na Žižkově a téhož roku belgická společnost, která se stala majitelkou plynárny v Karlíně a přenesla ji na území libeňské, do míst mezi Strasburkem a dnešní Palmovkou.

K podstatnějším částem Karlína konečně také náležel tamní vltavský přístav. Ten byl založen roku 1830 majitelem pivovaru Gustavem Jordanem a stal se

brzy velmi důležitým pro lodní dopravu mezi Prahou a Hamburkem. Jeho velký význam pro Karlín je nepřímo, ale zcela zřetelně patrný z okolnosti, že symbolické znázornění této plavby je hlavním motivem městského znaku Karlína. Svého času měl přístav velké přirozené výhody, ale svými stísněnými poměry přestal zvýšeným nárokům vyhovovat. To bylo podnětem k zřízení rozsáhlého holešovického přístavu na Maninách. V souvislosti s tím došlo také k pronikavější změně řečiště Vltavy ve velkém holešovickém meandru. Úprava řeky byla provedena v letech 1924—28 podle projektu inž. Ed. Schwarzera převedením Vltavy do nového řečiště, které bylo vyhloubeno v bývalém zaplavovaném území maninském, do té doby rozbrázděném četnými říčními rameny. Tímto svedením veškerého odtoku vody do jednoho řečiště jsou zároveň chráněny rozsáhlé části Karlína před zátopami.

Přes vylíčené ztráty, z nichž některé jsou z památkářského hlediska velmi citelné, uchovaly se v Karlíně památky tak vzácné, že si ochrany a trvalého zachování plně zasluhují. Bude nutno dbát na to, aby při jejich udržování nebyl původní ráz nijak setřen nebo porušen a v případě, že se tak v minulosti již stalo, aby se dočkal navrácení do svého původního slohového vzezření.

Ivan Honl — Jaroslav Pudr

---

* Jan Ripota nebo, jak někdy bývá psáno, Rypota, Ripoda (nar. 22. 5. 1799 v Českém Krumlově, zemřel 10. 12. 1879 v Praze), stavěl nejen podle svých vlastních plánů, ale i podle plánů stavitele Josefa Krannera. S ním patrně udržoval těsnější osobní styky, neboť Kranner i jeho manželka byli kmotry několika Ripotovým dětem.

Z VENKOVA

K STAVEBNÍM DĚJINÁM ZÁMKU V ROZTOKÁCH

Dějiny roztockého zámku, ležícího nedaleko Prahy na soutoku Únětického potoka s Vltavou, doložené snad již od prvé třetiny 13. století řadou zvučných jmen šlechtických a měšťanských držitelů, byly sice událostmi poměrně bohaté a rušné, neříkaly však celkem nic o vlastním stavebním vývoji objektu. O tom nenaznačoval mnoho ani jeho dochovaný stav, ovlivněný převážně nedávnou stavební úpravou, při které byla všechna průčelí opatřena jednotvárnou tmavošedou omítkou, s hrubými okny v líci zdiva a celý objekt byl pokryt jednoduchou sedlovou střechou s taškovou krytinou.

Na větší stáří objektu a jeho možnou bývalou výstavnost poukazovaly jíž jen částečně zazděné nebo přestavěné přízemní i patrové arkády v nádvoří s několika poškozenými nebo neúplnými kamennými portálky v přízemním zdivu a malebná štíhlá věžička, zavěšená neobvyklým způsobem ve výši patra na jihovýchodní vnější průčelí.

Přesto si objekt stále ještě zachoval svůj osobitý ráz a zvláštní starobylý půvab, vytvořený jednak neobvyklým půdorysem podkovovitě sevřených budov kolem uzavřeného drobného nádvoříčka s nepravidelným rytmem prostých obloukových arkád, jednak i dosud převážně zachovaným širokým a hlubokým příkopem s vyzděnými stěnami, příjezdním mostem a vnějším valem.

V poslední době byl objekt nevhodně využit a rychle chátral. Zásluhou Vlastivědného odboru osvětové besedy v Roztokách byl převzat v srpnu 1957 do přímé správy odboru školství a kultury rady okresního národního výboru Praha západ a určen za sídlo současně zřízeného okresního vlastivědného muzea.

Rozsáhlé zabezpečovací, upravovací a obnovovací práce, prováděné podle pokynů Střediska státní památkové péče a ochrany přírody Pražského kraje, kterými bylo třeba objekt k novému účelu připravit, umožnily proniknout hlouběji pod povrch poslední neslohové stavební úpravy a objasnit tak alespoň v hlavních rysech, jeho většinou dosud temnou a neznámou stavební minulost.

Výsledky byly překvapující. Stavební zásahy, doplňované potřebným průzkumem ve všech případech, v kterých si toho řešení jednotlivých otázek památkové obnovy objektu vyžadovalo, poskytly — za účinné pomoci obětavých členů uvedeného vlastivědného odboru — řadu zcela nových poznatků a skutečností,

které mění pronikavě a od základu dosavadní běžný názor na celkovou stavební nevýraznost a chudost objektu.

Především se totiž přesvědčivě ukázalo, že dnešní nevábný vzhled objektu souvisí pouze s povrchovým nánosem posledních přestaveb a užitkových úprav, překrývajících v půdoryse a hlavním zdivu téměř shodnou základní hmotu starší stavby. Ukázalo se rovněž, že tato stavba prošla velmi zajímavým vývojem, na jehož konci se stala pozoruhodně jednolitým a výtvarně bohatě vypraveným dílem.

Zjistilo se zároveň, že základním jádrem této stavby byl palácový trakt, vytvářející dosud jihovýchodní část dnešního objektu. Skládal se z hranolovité věžové budovy, k jejímuž severnímu boku bylo připojeno krátké, k západu se obloukovitě zahýbající křídlo, ukončené menší hranolovou věží, jejímž přízemím vedl průjezd vstupní brány. Střední obloukovitě prohnutá část traktu byla na vnějším průčelí opatřena pravoúhlým arkýřem, spočívajícím na mohutných, několikrát odstupňovaných, kamenných krákorcích, podpíraných čtyřbokým nosným pilířem.[1]

Tuto stavební situaci středního palácového traktu s věžemi na obou koncích znázorňuje v základních stavebních článcích poměrně výstižně i schematická kresba, označující objekt na povltavské mlynářské mapě z r. 1628. Třebaže byl v této době již zcela jinak stavebně vyvinut, mohla přece jen kresba, vystihující v náznakově hrubých rysech velmi dobře jeho zvláštní podstatné znaky, navazovat v běžném mapovém provedení na přepis nějakého staršího, nám dnes již neznámého vzoru.[2]

Samo jižní průčelí hlavního palácového traktu je poněkud nejasné. Dosavadní průzkum ukázal, že od další části objektu bylo odděleno spárou, jejíž nárožní zdivo nebylo vyztuženo opracovanými kamennými kvádry jako původně volné nároží věžové brány na druhém konci traktu, nalezené rovněž v pozdějších zazdívkách.

Na vnitřní ploše průčelí byla ve spáře zjištěna jednoduchá hrubá omítka zcela jiného druhu než dochovaná omítka vnějšího západního průčelí. Spojovací kapsy zdiva jihovýchodní nárožní části byly pak zapuštěny do zdiva hlavního palácového traktu.

Nálezy lze snad uspokojivě vysvětlit jedině domněnkou, že hlavní věžová budova palácového traktu byla stavěna za předpokladu, že k ní bude později

---

[1] V půdorysném rozvrhu stavby doznívá ještě koncepce dvorské pražské hutě z poloviny 14. stol., ve kterém se palác stává samostatným obytným jádrem, ukončeným na užších stranách hranolovými věžemi. Zároveň však již i naznačuje další vývoj, ve kterém se obytné jádro přetváří v obytné věžím podobné trakty, uvolňující prostor vnitřního nádvoří. (D. Menclová — práce o českých hradech.)

[2] Že při výstavbě tohoto typu palácového traktu nešlo o pouhou náhodnost, ale spíše o zcela jasný a určitý situační záměr, dokládá překvapivě téměř přesně týž palácový trakt tvrze v Popovicích na Benešovsku. Oba trakty se až nápadně shodují, jak již v základním celkovém rozvrhovém pojetí, tak i v umístění pravoúhlých arkýřů i vstupních bran — zde dokonce i ve shodně uložených postranních schodištích. Jen v jednom se poněkud liší: v Popovicích není palácový trakt zaoblen, ale dvakrát v tupém úhlu zalomen. Jednotný stavební princip obou objektů zůstává však přesto úplně zachován.

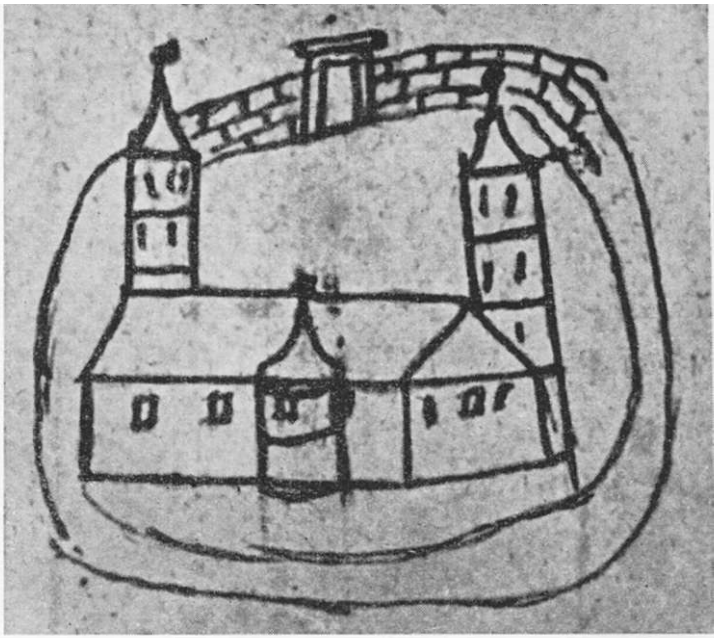

Zámek v Roztokách. Kresba na mapě Povltaví z r. 1628 (Snímek Státní archiv — Praha)

připojena další nárožní část. Proto nebylo její dočasné jižní průčelí zpevněno na nárožích kamennými kvádry ani opatřeno běžnou omítkou. Tuto domněnku podporuje skutečnost, že jihovýchodní nárožní část objektu spočívá na sklepení, jehož nápadně silné zdivo — nejmohutnější v celém objektu vůbec — je zaklenuto valenou kamennou klenbou, pokračující patrně i pod přízemím hlavní věžové budovy palácového traktu, ale přepaženou v místě zmíněné spáry mladší vloženou zdí. Podobnou klenbou je zaklenut i přilehlý menší sklípek, nacházející se pod podélným jižním pravoúhlým křídlem, připojujícím se kolmo k západnímu průčelí nárožní části objektu a přístupný schodištěm, umístěným v jihozápadním rohu nádvoří. Oba sklepy je možno pokládat za zbytek starší stavby — pravděpodobně původní tvrze — jejíž nadzemní část byla při výstavbě nového palácového traktu pro zchátralost nebo zastaralost odstraněna. Zdá se, že oba sklepy byly při tom — z důvodů, které budou ještě blíže uvedeny — vyřazeny z užívání a buď zazděny nebo zasypány. Prozatímní průčelí jižní hlavní věžové stavby nového palácového traktu bylo pak — na dobu přechodného přerušení prací — opatřeno pouze nejnutnější krycí omítkou.

Použití základového zdiva pravoúhlé stavby starší tvrze s kolmo připojeným jižním bočním křídlem při výstavbě věžové budovy palácového traktu a jeho další přístavby vynutilo si přirozeně bezprostřední vliv i na řešení stavební situace v jihovýchodním nároží objektu, kde pravoúhlý půdorys musel zůstat zachován, třebaže ostatní části byly již budovány na podstatně jiném základním půdorysném schématu. Je však také možno, že základy starší stavby byly na místě ponechány právě naopak proto, že mohly být půdorysně využity — čili

Zámek v Roztokách — celkový pohled od severovýchodu (Snímek — M. Košťál)

že novostavba palácového traktu s touto půdorysnou koncepcí prostě již předem počítala.[3]

Vlastní způsob výstavby jihovýchodní nárožní části objektu není tím však ještě zcela vyjasněn. Zatím se zdá, že snad byla na zbývajících základech starší tvrze přistavěna nejdříve k jižnímu průčelí věžové stavby palácového traktu doplňková nárožní část (její zdivo bylo spojovacími kapsami zapuštěno do zdiva věžové stavby), ke které bylo teprve později — opět asi na starších základech — přistavěno užší jižní kolmo připojené křídlo. Že jeho západní průčelí, předpokládané v místě zakončení podélného půdorysu, bylo jistě kdysi volné, dosvědčuje studna, umístěná těsně za tímto průčelím. Sloužila dříve i později — právě asi na tomto místě — především potřebám hospodářské části objektu. Původně

[3] Je totiž víc než zajímavé, že u objektů tohoto typu — jako např. u zmíněných již Popovic, ale i na Komorním Hrádku na Benešovsku a předhradí zámku v Kostelci nad Černými Lesy — je stejná základní koncepce půdorysu vždy důsledně dodržována. Při pohledu k bráně, která je ve všech případech umístěna zhruba na témže místě, je vždy levá strana objektu pravoúhlá, kdežto pravá čtvrtkruhovitě zaoblená nebo zalomená.

Zámek v Roztokách — ostění okna v přízemí jižního křídla (Snímek — M. Košťál)

byla volně přístupná, jak dokazuje její parapetní zídka, zachovaná částečně ve zdivu pozdější přístavby a krytá opracovanými, na vnějším okraji jednoduše zkosenými kameny. Později byla však překryta přístavbou, připojenou k západnímu průčelí jižního podélného křídla a stáčející se obloukovitě k východu až do těsné blízkosti vstupní věžové brány. Objekt tak splynul v jediný nepřetržitý pás budov, svírající uzavřený vnitřní prostor nádvoří. Celek byl pak ještě zpevněn hlubokým a širokým příkopem s vyzděnou opěrnou zdí, napouštěným vodou z blízkého potoka a chráněným mohutným vnějším valem.[4] Tím byl stavební vývoj objektu jak v půdoryse, tak i v základní hmotě v podstatě ukončen. Pozdější doba jej už jen v podrobnostech pouze upravovala nebo doplňovala.

Dosavadní zjištění však ukázala, že v pravém slova smyslu nelze v tomto případě o stavebním vývoji objektu dosti dobře uvažovat. Nevznikl totiž tak, že by různá dějinná období připojovala k jeho nejstaršímu jádru další časově i slohově odlišné stavební části, nýbrž naopak tak, že na místě starší stavby, odstraněné převážně až po základy, byl postupně budován podle jasného celkového plánu nový objekt jako jednolité, zralé a slohově ucelené dílo. Uváděný

[4] Původní tvrz byla ovšem rovněž chráněna příkopem — šlo přece o vodní tvrz, založenou proto poblíž potoka, aby z výše položeného rybníčka mohl být příkop napouštěn. Původní rozsah příkopu musel být ovšem při přestavbě tvrze rozšířen.

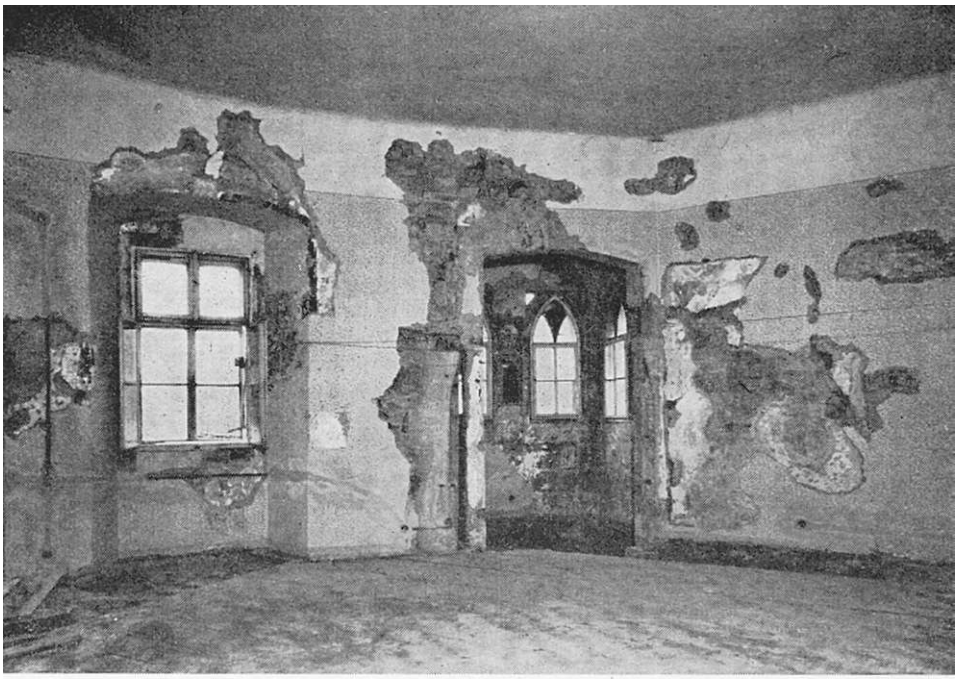

Zámek v Roztokách — sondáž malířské výpravy arkýřové kaple a přilehlé místnosti (Snímek — V. Fyman)

stavební vývoj může se tedy týkat vlastně jen pouhých stavebních etap jednoho a téhož slohového záměru, který mohl být sice v nepodstatných podrobnostech měněn, ale který v jednotné základní koncepci musel být důsledně dodržován. Neboť jen tak je možno zdůvodnit, proč stavba staré tvrze — na rozdíl od běžných zvyklostí — musela ustoupit novostavbě i proč původní studně byla další výstavbou bezohledně překryta ap.

Za nejvýraznější rys tohoto nového slohového principu lze pak považovat — kromě vnější ucelenosti a vnitřní uzavřenosti objektu — především jeho zvláštní a neobvyklé půdorysné zaoblení. Vyskytuje se celkem vzácně i na některých jiných současných stavbách středních Čech. Nejtypičtěji se projevuje na hradě Krakovci, budovaném asi v letech 1381 až 1383, kde vytváří vnější půlkruhové průčelí mohutné věžové bašty, kdežto na hradě Točníku, vystavěném patrně mezi lety 1398 až 1401, se uplatňuje již jen náznakově v tupém oblouku vnějšího průčelí paláce. V Roztokách je však vyvinuto nejplněji — přímo jako samostatný půlkruhový uzávěr palácových křídel. Naprosto shodně se objevuje i na zámku v Liběchově na Mělnicku, postaveném rovněž na základech starší tvrze. V pouhém čtvrtkruhovém půdorysném uzávěru se zachovalo i na Komorním Hrádku na Benešovsku, postaveném kolem roku 1411.

Podstatným společným znakem tohoto zaoblení je pak skutečnost, že je vždy

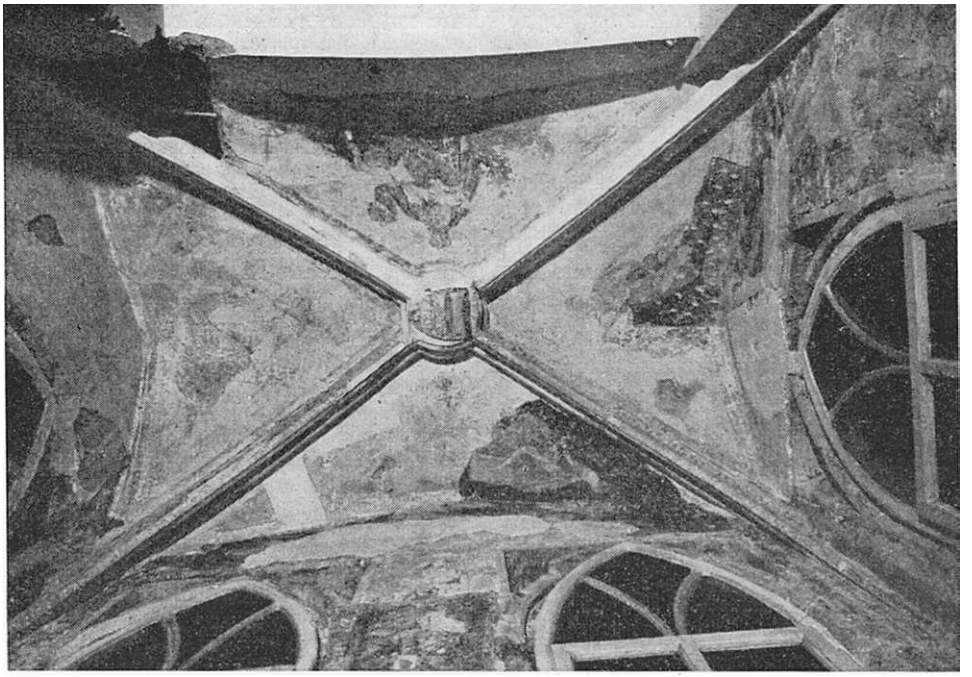

Zámek v Roztokách — křížová klenba v arkýři (Snímek — V. Fyman)

obloukovitě vypjato proti směru příchodu k objektu. Nemá však vlastní přímé vnitřní funkce — je pouhým výtvarným efektem, který má v příchozím vzbudit dojem mohutnosti a důstojnosti. Je však slohovou zvláštností, příznačnou v prvé řadě pro stavby, souvisící s okruhem pražské dvorské stavební hutě krále Václava IV. Poněvadž roztockou tvrz vlastnil právě v této době bohatý pražský měšťan Rynart z Remeše, nebyl bezprostřední vliv jmenované hutě na její přestavbu nikterak vyloučen — naopak byl nejvýš pravděpodobný.[5]

Zatím je však víc než nápadné, jak se roztocká tvrz jak v celkové stavební dispozici, tak i v technickém způsobu provedení stavby i její vnitřní výpravě skutečně podobala hradu Krakovci. Oba objekty byly sevřeny do jednotných pásů budov, obklopujících vnitřní uzavřené prostory nádvoří a zcelujících vnější průčelí v jediné plynulé plochy, přerušené pouze arkýři, zavěšenými v patrech přesně na týchž místech a podpíranými stejnými hranolovými pilíři. Hlavní palácové části zhruba obdélníkového půdorysu byly v obou případech umístěny na stranách, odvrácených od míst hlavního přístupu. Palácová křídla byla shodně uzavřena baštovitými částmi, vypjatými obloukovitě proti směru příchodu. Obě

[5] Byl-li však Rynart jedním z královských milců z řad drobné šlechty nebo měšťanstva, jako Jíra z Roztok, zakladatel hradu Krakovce, nebo purkrabí vyšehradský Racek z Dvojic, zakladatel Komorního Hrádku, bude třeba ještě zvlášť přešetřit.

vstupní brány do nádvoří byly stejně šikmo natočeny. Základní rozvržení místností bylo rovněž podobné — přesně na týchž místech se nacházely např. velké sály ap. Konečně i opěrné zdi parkánu na Krakovci a příkopu v Roztokách byly v půdorysech stejně zaobleny a na týchž místech i stejně tupoúhle zalomeny.

Pouze přístup do tvrze v Roztokách byl z terénních důvodů řešen poněkud jinak. V obou případech byl sice umístěn na boku objektů v podobě věžových bran, v Roztokách byl však vysunut jaksi nepřirozeně a zdánlivě i proti směru přímého příchodu až na samý okraj pobřežní vyvýšeniny, na které byla tvrz vybudována. Toto řešení souviselo buď ještě se starším založením severovýchodního palácového křídla — obdobně jako u tvrze v Popovicích — nebo s ještě starší stavební dispozicí původní tvrze, kde snad byl tento způsob přístupu volen z obranných důvodů zcela záměrně. Neposkytoval totiž nepříteli před branou dostatečný prostor potřebný k rozvinutí útoku,[6] podobně jako zase samo umístění brány v nejzazší vzdálenosti od obloukovitě vypjatého průčelí umožňovalo ovládat celou délku levostranné přístupové cesty k bráně, po kterou měl útočník k objektu obrácenu štítem nekrytou pravou část těla.

Autorem přestavby roztocké tvrze byl proto patrně mistr, který buď sám stavěl Krakovec, nebo pro kterého byl Krakovec alespoň přímým vzorem, nelze-li přece jen připustit, že by tomu mohlo být obráceně. Velkorysost a vzácně ucelená jednotnost stavby Krakovce tuto možnost téměř vylučuje. Roztocká tvrz naproti tomu — jak již bylo částečně naznačeno — byla stavěna etapovitě na místě starší stavby, a to ještě tak, že základní stavební koncepce byla přece jen v podrobnostech poněkud měněna. Nejpravděpodobnější dobou přestavby byla by pak léta 1384 až 1397, kdy byl dostavěn Krakovec a kdy nebyla ještě zahájena stavba hradu Točníka.

Bližší průzkum tento předpoklad podporuje ještě některými dalšími podrobnostmi. V průjezdu věžové brány byla v postranním zdivu — opět zcela obdobně jako ve vnitřní bráně na Krakovci — nalezena půlkruhovitě zaklenutá sedátka.[7] V nádvorní průčelní stěně přízemní prohnutě lichoběžníkové místnosti jihovýchodního křídla palácového traktu byly nalezeny podstatné části kamenného portálu původního vstupu se zbytkem ostění pravoúhlého okna po jeho levé straně. Část podobného portálu byla zjištěna i v dvorní průčelní zdi hlavní věžové palácové budovy. Třetí, jen málo porušený portál téhož typu byl odkryt v přízemním zdivu západního průčelí nárožního palácového přístavku. Poněvadž byl částečně porušen a překryt zdivem kolmo připojeného jižního podélného křídla, prozrazuje, že nárožní přístavek palácového traktu měl původně k západu volné průčelí. To ovšem znamená, že boční křídlo staré tvrze, které na tomto místě — vzhledem k jeho dochovanému sklepu — je možno předpokládat, muselo být při výstavbě nárožního přístavku odstraněno. Současně musel být zrušen i sklep, poněvadž by jinak jeho schodiště znemožňovalo přístup

[6] Je pouze zajímavé, že tatáž situace v umístění brány na samém okraji terénní vlny, zcela stranou od hlavní přístupové cesty, byla zjištěna i na předhradí nedalekého raně feudálního hradiště na Levém Hradci. (Podle výzkumů dr. I. Borkovského r. 1957 AÚ ČSAV.)

[7] Kladka zvedacího mostu přes příkop byla ve zdivu brány zjištěna již na počátku upravovacích prací.

k portálu. Že však i později byl tento sklep zazděn nebo zasypán, dosvědčuje i jiná zajímavá skutečnost. V dvorní průčelní zdi jižního křídla byly totiž právě nad zmíněným sklepem objeveny dvě zazděné arkády, sklenuté v hrotitých obloucích z lomového zdiva na střední pilíř, vyzděný z pravidelně opracovaných kvádrů.[8] Poněvadž obě arkády byly původně volné — jak dosvědčuje zachovaná omítka jejich špalet — nemohlo pod jednou z nich probíhat sklepní schodiště ani pod druhou ústit do nádvoří sklepní okénko. Jižní palácové křídlo muselo být proto přistavováno k nárožní části palácového traktu dodatečně na urovnané půdě, vzniklé po odstranění bočního křídla starší stavby a zrušení obou sklepů.[9] Na západním konci jižního křídla bylo pak ještě odkryto — opět vlevo od vstupního portálu — výjimečně dobře zachované ostění kamenného půlkruhového okna.

Značně porušené ostění velkého kamenného pravoúhlého okna bylo naproti tomu nalezeno v patře dvorního průčelí jihozápadní části objektu. Zbytek podobného ostění byl zjištěn i v jeho protilehlé severovýchodní části. Je však zajímavé, že všechny tyto kamenické články nemají s Krakovcem přímou obdobu. Jsou sice v základním výtvarném pojetí shodné (kosení hran ap.), v podrobnostech profilace se však poněkud liší.[10]

S Krakovcem naprosto shodné okenní výklenky se segmentovými záklenky a špaletami vyzděnými z cihel — kamenná ostění se v nich již nezachovala — byly však odkryty v severním zdivu velkého sálu, umístěného v patře jižního křídla hlavního palácového traktu. Dokazují velmi přesvědčivě, že poslední fáze přestavby byla již prováděna jak v slohovém principu, tak v technickém provedení naprosto shodně s hradem Krakovcem.

Velmi cenné poznatky přinesl i dosavadní předběžný průzkum vnějších nádvorních omítek. Bylo při něm především zjištěno, že zhruba celá východní polovina dvorních průčelí byla pokryta kvádrováním, naznačeným v drsné šedohnědé omítce z červeného písku vyhlazenými a bleděmodře vybarvenými spárami. I tento výtvarný prvek, napodobující kamenné bosované kvádry, souvisí opět zcela příznačně s činností uvedené již dvorské pražské stavební hutě. Nebyl zde sice — pokud je zatím známo — proveden v kameni ani nebyl patrně uplatněn na vnějších průčelích stavby jako na Krakovci, Točníku a Žebráku,[11] ale bylo ho v maltovém napodobení použito jen uvnitř objektu jako další složky uvedeného již výtvarného efektu, pouze vzdáleně navazujícího na bývalý obranný účel. Je však přesto pozoruhodné, že tato původní výprava palácového průčelí byla při další výstavbě objektu překryta v celém rozsahu novou hladší sjednocující omítkovou vrstvou z bílého písku, na které bylo částečně vytlačeno a částečně

[8] Téměř tytéž nádvorní arkády byly skoro současně nalezeny i ve starých částech zámků v Přerově nad Labem a v Suchdole na Kutnohorsku.

[9] Stopy nějakého náhradního příchodu do sklepů nebyly zatím zjištěny.

[10] Shodují se ale dokonale s portály na tvrzi v Přerově nad Labem a s portálem a okny, objevenými téměř současně na domech čp. 23 a 27 v Kolíně. Poukazují proto spíše k první fázi výstavby palácového traktu, na kterou mělo ještě asi vliv o něco starší umění karlovské doby.

[11] Průzkum vnějšího průčelí objektu nemohl být zatím proveden — zdá se však, že jeho převážná část se v původním stavu nezachovala.

vymalováno nové, v provedení však mnohem hrubší a nepravidelnější kvádrování — opět namodralou, ale poněkud tmavší vápennou barvou.

A právě toto mladší kvádrování, spočívající na celé západní polovině dvorního průčelí i na průčelí patra jižního palácového křídla již přímo na zdivu, je dalším velmi důležitým dokladem stavebního vývoje objektu. Dosvědčuje např., že jižní palácové křídlo bylo původně přízemní a že jeho patro bylo přistavěno současně s půlkruhovým uzávěrem nádvoří. Prozrazuje však zároveň, že patro jižního křídla nepřiléhalo až k nárožní části paláce,[12] ani že půlkruhový uzávěr nádvoří nesahal podobně až k věžové vstupní bráně,[13] kam bylo patrně vloženo schodiště na dřevěnou pavlač, obíhající kolem nádvoří.

Měl-li objekt již v této době ještě druhé patro, jak tomu bylo na Krakovci, Točníku a Komorním Hrádku, nelze zatím s určitostí rozhodnout.[14] Jeho existence je však již v této době velmi pravděpodobná — spíš ovšem z hlediska současných slohových požadavků než z důvodu skutečné potřeby. Vždyť i tak by byl objekt již víc než pohodlným panským sídlem, jestliže by měl zhruba týž počet obytných místností jako bohatý a výstavný Krakovec. Na drobného venkovského šlechtice — pražského měšťana je to úroveň bydlení do té doby celkem neznámá a neobvyklá. Zrcadlí se v ní věrně ovzduší hradních a palácových staveb Václavova dvora, sloužících víc osobnímu komfortu a potřebám soukromého života než obranným a reprezentačním účelům. I v tomto novém pojetí vzájemného vztahu, převažující obytné složky objektu k zatlačované složce obranné, jeví se roztocká tvrz znovu jako součást jednoho a téhož širokého slohového projevu, uplatňujícího se tak výrazně v českém gotickém umění „krásného slohu" v předhusitském období vrcholného feudalismu.

Průzkum vnitřní výtvarné výpravy objektu přinesl rovněž určitá překvapení, i když ne takového dosahu jako předchozí průzkum stavebního vývoje. Především bylo zjištěno, že v dnešním arkýři se pod vrstvami pozdějších omítek zachovalo celkem neporušeně původní zdivo s křížovou žebrovou klenbou a čtyřmi hrotitými okny. Zdivo bylo složeno z velkých opracovaných kvádrů, křížová klenba byla pak sestavena ze štíhlých, výžlabkem profilovaných klínových žeber, vybíhajících přímo ze stěn a protínajících se v kruhovém svorníku, opatřeném štítovým znakem s třemi plasticky vyznačenými příčnými pruhy — znovu typický to projev vrcholného umění české gotiky, asi z roku 1385. Hrotitá okna byla uložena v pravoúhlých rámech a opatřena původně bohatými vnitřními kružbami.[15] Zbytky původních do olova zasazených vypouklých sklíček se za-

[12] Na jeho západním průčelí bylo toto kvádrování rovněž zjištěno.

[13] Její severozápadní průčelí bylo tímto kvádrováním rovněž opatřeno.

[14] Na dnešní půdě se sice zachovaly některé části zdiva s vyhlazenými vnitřními omítkami, nevykazují však tolik stop dveřních a okenních špalet, jak by tomu muselo být, kdyby část zdiva druhého patra byla nad stropy prvého patra ponechána. Je však také možno, že při pozdějším zjištěném snižování stropů prvého patra bylo odbouráno i zbylé zdivo druhého patra se zbytky dveřních i okenních špalet. Z nich byla zatím bezpečně zjištěna pouze jediná špaleta, dochovaná nad stropem velkého sálu jižního křídla.

[15] Jejich četné úlomky z přesně opracované růžové opuky byly v podlahovém násypu nalezeny spolu s množstvím střepů z koleček růžového skla, kterým byla okna před poslední úpravou zasklena.

Zámek v Roztokách — detail malovaného renesančního stropu ve velkém sále (Snímek — V. Fyman)

chovaly pouze v nárožních výplních. Ze vchodu, spojujícího arkýř s přilehlou místností, byly v mladším zdivu odkryty podstatné části jednoduše profilovaného hrotitého oblouku.

Vysoce zajímavé byly však i nálezy maleb na vnitřních stěnách arkýře. Jejich odborný průzkum prokázal, že v arkýři se zachovaly větší nebo menší části celkem čtyř vrstev maleb, z nichž nejstarší je možno považovat za současné s vlastní výstavbou arkýře. Malby všech vrstev byly nábožensky motivovány — dosvědčují proto, že arkýř byl domácí kaplí. Při dalším odborném průzkumu byl pak odkryt i pozoruhodný fragment malby, zachovaný v přilehlé místnosti po pravé straně arkýřového vstupu. Znázorňuje mohutnou válcovou věž s ochozem a vysokou kuželovou střechou, k níž je těsně připojena menší zcela podobná věžička. Na spodní části je malba ukončena dvouřádkovým pásem zatím nerozluštěného nápisu. Váže se pravděpodobně k nějaké minulé události, neboť znázorňuje stavbu vývojově téměř o jedno století starší.

Stavebně i výtvarně byl pak objekt ještě podstatněji doplněn a pozměněn v době české renesance druhé poloviny 16. století. V nádvoří byla na dvorním průčelí palácového traktu nahrazena stará dřevěná pavlač v přízemí i v patře zděnými půlkruhovitě zaklenutými arkádami s hřebínkovými klenbami, k nimž bylo na boku věžové brány vybudováno nové zděné schodiště na místě staršího schodiště dřevěného. Obě otevřené arkády jižního palácového křídla byly z toho důvodu zazděny. Z arkýře byla nástavbou patra vytvořena věžička, otevřená původně velkým půlkruhovým obloukem do přilehlé prostory. Dokazuje proto, že v této době druhé patro ještě stálo. Byly k němu vybudovány z hlavního schodiště i schody, používané dnes jako přístup na půdu. Všechna okna v patře palácového traktu i okna v patře dvorního půlkruhového uzávěru byla opatřena novým, kamenným, dobově profilovaným ostěním. Škoda že k jeho zhotovení bylo většinou použito staršího gotického ostění — jak bylo zjištěno na některých zachovaných zlomcích —, čímž byla výtvarná složka objektu podstatně ochuzena. Lze tím však velmi dobře vysvětlit, proč se v budově zachovalo tak málo gotických článků a proč bylo kdejaké gotické ostění všude usilovně vylámáno.[16]

Uvnitř objektu byla pak v přízemní prostoře bývalé hlavní palácové stavby vybudována síň, zaklenutá na střední čtyřboký kamenný sloup s okosenými hranami a jednoduchou hlavicí i patkou, vydlážděná čtvercovými cihlovými dlaždicemi. Podobně byla zaklenuta a vydlážděna — ovšem bez středních sloupů — i řada dalších přízemních — původně plochostropých prostor.

[16] Tím je zároveň zdůvodněno i výjimečné uchování půlkruhového gotického okna, jehož obloukovitá ostění se do pravoúhlých renesančních oken nehodila. Je to však skutečnost, která snad souvisí i s tehdejším vlastníkem objektu Davidem Boryněm ze Lhoty, který byl pověstný jak svým značným bohatstvím, tak i velkou lakotou. Zdá se však, že převážná část zdiva celého vnějšího průčelí byla přitom z neznámých důvodů přestavěna nebo zcela nově vystavěna. Je možné, že důvodem k tomu mohlo být porušení zdiva, způsobené v době husitských válek, kdy byla tvrz r. 1429 Pražany několik dní obléhána.

Zámek v Roztokách — celková situace (Kreslil Fr. Kubec) ►

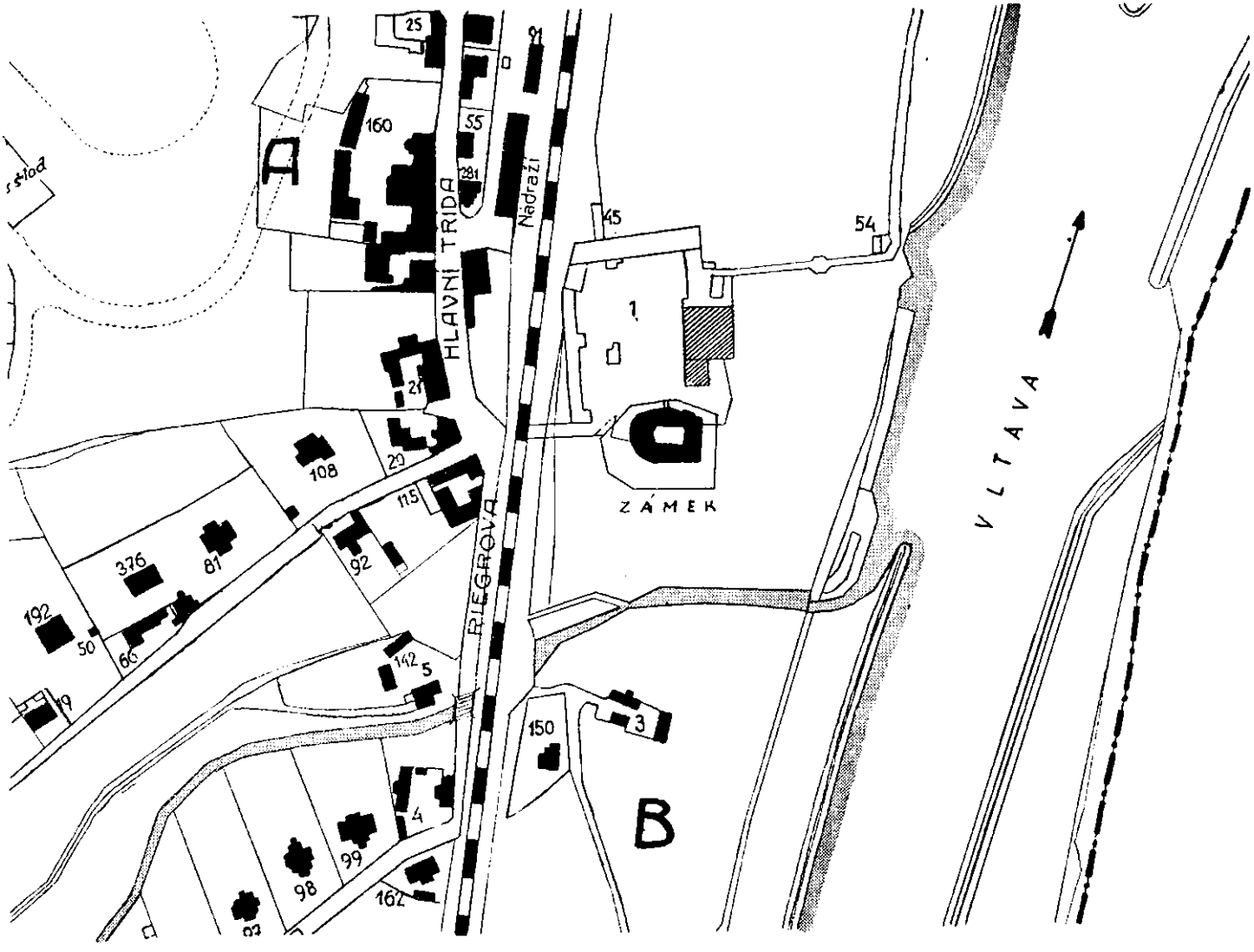
A
B
HLAVNÍ TŘÍDA
Nádraží
RIEGROVA
ZÁMEK
VLTAVA
25
160
55
91
45
54
1
21
23
108
115
92
376
81
192
50
66
142
5
9
150
3
4
99
98
162

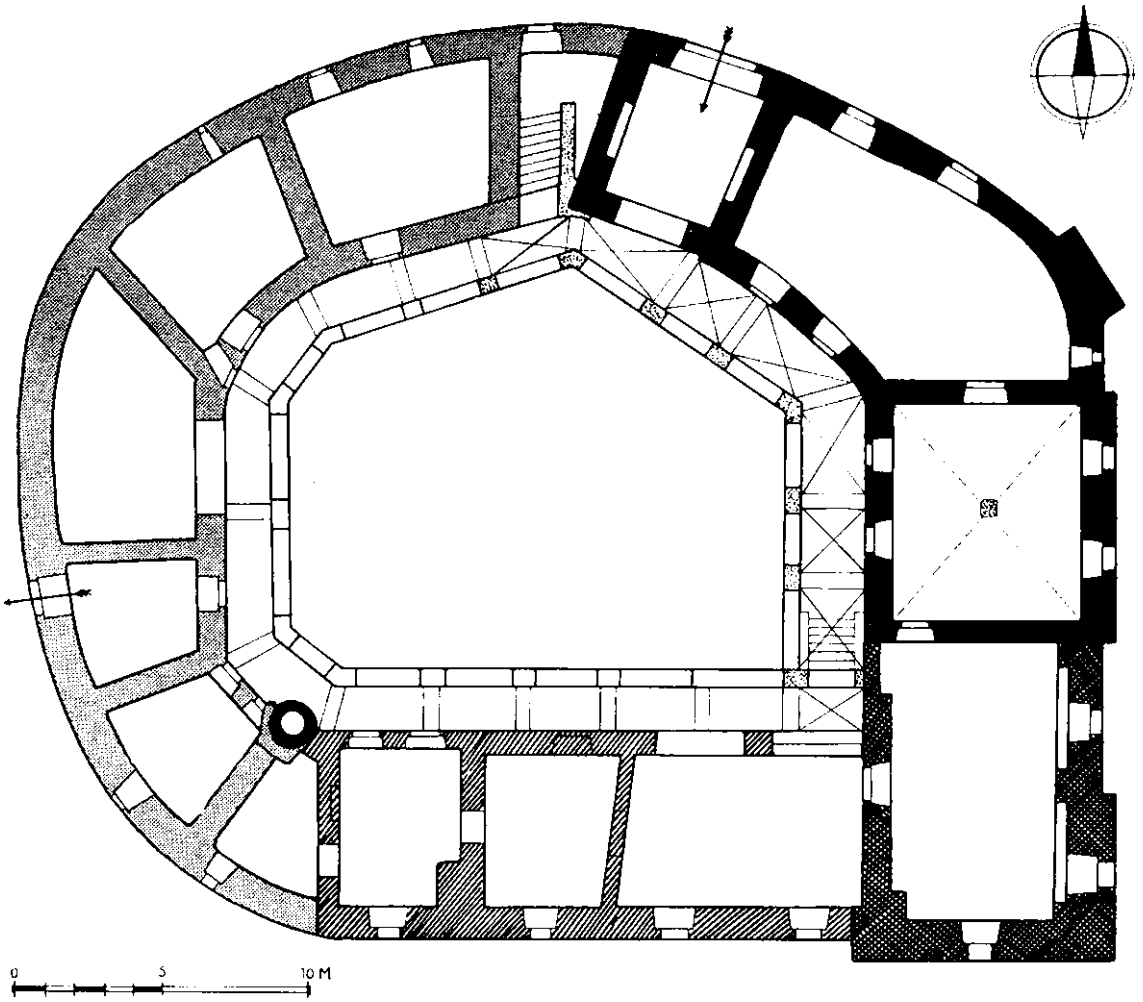

Zámek v Roztokách — plán schématického rozboru zdiva v přízemí (Kreslil Fr. Kubec)

V patře byly patrně všechny místnosti opatřeny novými dřevěnými malovanými stropy. Z nich se celkem nejlépe — až na menší, později porušenou část — zachoval strop nad velkým sálem jižního palácového křídla, odkrytý při současných stavebních pracích. Z ostatních malovaných stropů zůstaly porůznu zachovány jen pouhé trámy — často i na jiných místech druhotně použité.

Prostora velkého sálu byla pak rozdělena ve dvě nestejně velké místnosti. Větší z nich, v západní části sálu, byla nejdříve opatřena nástěnnou malbou s rostlinnými motivy, ukončenou fialově modrým podstropním vlysem. Z celé malířské výpravy místnosti se zachovaly pouze drobné fragmenty. Později byla místnost překlenuta cihelnou klenbou, zakotvenou dodatečně v postranním zdivu

a nesenou náznakově půlkruhovými kamennými plochými konzolkami. Stěny byly opatřeny pouze prostou bílou omítkou bez jakýchkoliv maleb.[17]

Z malířské výpravy menší místnosti ve východní části sálu se zachovalo rovněž pouze několik fragmentů na malých částech omítek, zbylých nad nižším později vloženým stropem a na špaletě dvorního okenního výklenku. Představují hlavičky andílků, provedené v hnědé rudkové kresbě a nesoucí okrově hnědavý ornamentální podstropní vlys, zatímco fragment v okenní špaletě znázorňuje část mužské nohy v rytířském brnění.

Později byla klenba větší prostory odstraněna a obě místnosti spojeny opět v jeden velký sál, krytý společným již uvedeným malovaným stropem, opatřeným novým jednoduchým nástěnným vlysem. Malbou s rostlinnými motivy byla — hlavně v okenních špaletách — vyzdobena bohatě i místnost, přiléhající k arkýřové kapli. V ostatních prostorách objektu nebyly zatím jiné pozoruhodnější zbytky malířské výzdoby zjištěny.

V 17. a 18. století byly již jen zbývající dřevěné pavlače v nádvoří nahrazeny v přízemí i v patře jednoduchými, plochostropými, půlkruhovitě zaklenutými arkádami — parapetní zídka studně, vyčnívající dosud částečně do nádvoří ze zdiva, jímž byla překryta, byla při tom odstraněna. Současně bylo přistavěno druhé patro věžičky a doplněny klenby v některých přízemních prostorách. Vchod do sklepů v nároží palácového traktu byl opět obnoven, třebaže rohové pole starší arkády tím bylo porušeno a přístup k němu znesnadněn. Přízemní obloukovitě lichoběžníková místnost palácového křídla, ležící původně asi o 75 cm níž než úroveň vstupní brány, byla zavezena pískem a obě úrovně vyrovnány. Vchod do této místnosti z nádvoří musel být ovšem zrušen. Náhradní vchod byl prorażen ve výklenku sedátka vstupní brány, přičemž obě sedátka musela být zazděna. Pro zkrácení přístupu byl v obloukovitě vypjaté části objektu prolomen nový přímý vchod. Snížené stropy patra některých místností severní části objektu byly opatřeny jednoduchou štukovou výzdobou. Při některé z těchto stavebních úprav bylo pak odbouráno druhé patro — trosky jeho zdiva zaplňují dosud příkop.

V 19. století byly z oken arkýřové kaple odstraněny kružby a nahrazeny napodobenými pseudogotickými okny. Celý arkýř byl přitom zvenčí i zevnitř romanticky novogoticky upraven.[18] Tím byla zakončena poslední ještě převážně slohová úprava objektu. Později byl pak již jen podle potřeby bezohledně využíván k obytným nebo hospodářským účelům — arkády byly zastavovány, příčky vybourávány (kvůli získání většího místa v místnostech) nebo nové stavěny, okna a dvéře zazdívány nebo prolamovány, zbylá ostění portálů nebo oken vylamována nebo osekávána (při poslední stavební úpravě byla odsekána např. všechna renesančně profilovaná ostění oken palácového traktu, takže zůstala zachována jen okna v prvém patře věžičky), omítky otloukány (omítka s malbami andílků byla otlučena při nedávné úpravě prostoru na koupelnu) ap.

Stavební průzkum objektu není však dosud skončen. Zbývá stále celá řada

[17] Ve vnější stěně byl odkryt i malý zachovaný záchod.

[18] Jeho původní pravá podoba tak zůstala až do provedeného průzkumu zakryta.

otázek, které bude třeba vyřešit, aby celkový obraz stavebních dějin této stavby mohl být s potřebnou určitostí dokreslen — pokračující stavební i průzkumné práce poskytnou k tomu účelu jistě ještě mnoho dalších neméně zajímavých a důležitých poznatků.

Dosavadní zabezpečovací a obnovovací práce zatím odstranily především všechny rušivé přístavky a nežádoucí stavební úpravy a provedly potřebnou rekonstrukci střech, stropů, podlah, dlažeb, kanalizace i elektrického vedení. Zajistily zároveň i statické zabezpečení ohrožené arkýřové věžičky a některých poškozených kleneb.

V současné době jsou pak restaurována ostění gotických kamenných portálů a oken v nádvoří, okna v patře i vstupního oblouku arkýřové kaple. Zároveň je restaurován a rekonstruován i malovaný renesanční strop velkého sálu. Fragmenty malířské výpravy k arkýřové kapli přilehlé místnosti i velkého sálu jsou konzervovány. Mladší vrstvy maleb v arkýřové kapli budou odborně konzervovány a pak sňaty a použity jako místní muzejní exponáty. Malby původní vrstvy budou na místě konzervovány a podle možnosti i restaurovány. Restaurována a částečně i rekonstruována bude i štuková výzdoba barokových stropů.

Odkryté gotické okenní výklenky velkého sálu budou otevřeny a opatřeny okny. Dlažba velkého sálu z cihlových čtvercových dlaždic bude obnovena. Přízemní gotická východní arkáda jižního křídla zůstane částečně zazděna, poněvadž je kryta přístavbou renesančních nádvorních arkád. Její špalety budou však převážně ponechány. Druhá západní gotická arkáda bude zasklena a opatřena ozdobnou mříží. Podobnou mříží bude uzavřen i vchod na schodiště. Odbouraná parapetní zídka studně bude doplněna a opatřena rovněž ozdobnou mříží. Sedátka v průjezdu vstupní brány budou obnovena. Násyp v přízemí lichoběžníkovitě prohnuté místnosti palácového traktu bude odstraněn. Zároveň bude rekonstruován i její původní gotický vchod z nádvoří. Nová okna budou v celém objektu zapuštěna do původních špalet a jejich porušená renesanční ostění budou v kameni neb v maltě rovněž rekonstruována. Nádvoří bude zbaveno pozdějších navážek a uvedeno do původní úrovně.[19] Obranný příkop bude v rámci úpravy širšího okolí objektu vyčištěn a jeho opěrná zeď náznakově doplněna.[20] Podobně bude obnoven a upraven i zámecký park. Z předzámčí zůstanou zachovány pouze některé výstavnější budovy. Ostatní hospodářské části budou postupně odstraněny a na jejich místě budou upraveny sadové plochy, ohraničené ponechanou celkovou ohradní zdí.

[19] Při této úpravě byly dodatečně — kdy byl již příspěvek připraven k tisku — nalezeny na ploše nádvoří zbytky původní dlažby, provedené z říčních valounů, uložených do písečného lože na urovnaný podkladový terén. Překvapující bylo však zjištění, že pod touto dlažbou, respektující stavební situaci pozdně gotické tvrze, byla odkryta část přízemního zdiva mohutné čtvercové stavby o stranách zhruba více než 10 m dlouhých, vyplňující téměř celé dnešní nádvoří a umístěné — jak se dosud zdá — v terénu zcela volně. Jde pravděpodobně o další věžovou budovu, současnou patrně s uváděnou již starší podélnou palácovou stavbou se zachovanými sklepy. Její lomové zdivo je 1,65 m silné, spojované velmi důkladně pevnou vápennou maltou. Na vnější straně bylo opatřeno silnou a hrubou omítkou. Nároží však nebyla zpevněna opracovanými kamennými kvádry. Zdivo není dosud v plném rozsahu prozkoumáno — zdá se však, že nález plně podporuje a dosvědčuje výše vyslovenou domněnku o provedené zásadní

V obnoveném objektu budou pak nejen instalovány expozice okresního vlastivědného muzea okresu Praha západ a pořádány příležitostné výstavy, ale budou v něm umístěny i příslušné depozitáře, konzervační i fotografické laboratoře, studovny, pracovny ap. Nádvoří s arkádovými ochozy nebo i parku bude používáno pro pořádání koncertů komorní hudby, filmových a divadelních představení a jiných kulturních podniků.

Obnovený objekt — s novou společensky prospěšnou a užitečnou osvětovou i kulturně politickou funkcí — stane se tak prvořadým dokladem soudobé socialistické péče o zachování, účelné využití a co nejširší zpřístupnění památek, jako nejvýraznější součásti kulturního bohatství národa.

Fr. Kubec

PAMÁTKY V OBLASTI VODNÍHO DÍLA ORLÍK

Výstavba dvanácti vodních děl vltavské kaskády nad Prahou umožní dokonalé hospodaření vodou na středním a horním toku řeky Vltavy. Nebývalý rozvoj techniky zvládne přírodu ve prospěch člověka, ovšem i za cenu velkých ztrát na památkách a dokladech minulosti v některých z dotčených oblastí.

Tuto skutečnost, pro památkovou péči krajně nepříznivou, nám na podzim roku 1954 živě připomenulo zahájení přípravných prací k stavbě největšího podniku vltavské kaskády, vodního díla Orlík. Již pouhá představa, že na Vltavě se u Orlických Zlákovic vybuduje údolní přehrada, která zvýší hladinu o více než 70 m, je ohromující. Vždyť vzdutá voda zatopí údolí Vltavy i jejích přítoků a vytvoří jezero 26 km² veliké, které bude sahat až po Hněvkovice, na Otavě po Písek a na Lužnici po Koloděje. Tak radikální zásah do dosavadních poměrů změní podstatně krajinný vzhled středního Povltaví i prostředí svérázného života lidu, jemuž byla řeka hlavním zdrojem obživy. Zmizí vodní tok i půvabné údolí Vltavy se skalnatými stráněmi, lesy a jinými porosty. Památné hrady Orlík a Zvíkov, které dosud ovládaly krajinu z výšin ostrohů nad řekou, octnou se na břehu umělého jezera. V jeho vodách zaniknou nejen všechny stopy přírodních jevů a zvláštností, ale i četné osady, kostelíky se hřbitovy, mlýny, jezy, navigační stavby, panské dvorce a v kraji rozložené myslivny i drobné objekty, jako kapličky, sošky, boží muka a jiné doklady lidské práce a dovednosti.

změně ve stavební koncepci tvrze na sklonku 14. stol. Že při tom byly poměrně velkorysým způsobem obětovány starší stavby, snesené až po úroveň terénu, dokazuje zjištěná skutečnost, že vnitřní prostor odkryté stavby je do značné hloubky vyplněn čistou maltovou drtí, zbylou po záměrném rozebírání a očišťování zdiva před jeho novým druhotným použitím. Typologicky by pak nalezená stavba zcela odpovídala tomu druhu tvrzí Středočeského kraje, ve kterých vedle podélného obytného paláce, připojeného většinou k hradebnímu okruhu, stála na vnitřním prostranství — poměrně osamoceně — mohutná obranná věžová budova jako např. zřícená již tvrz v Hrušově na Mladoboleslavsku a dochované tvrze v Hradeníně, Pašince a Lošanech na Kolínsku, v Královicích na Říčansku aj.

[20] Celkový rozbor stavební historie objektu bude proveden po skončení obnovovacích prací — příspěvek zatím jen povšechně informuje o dosud zjištěných poznatcích.

Klub za starou Prahu se proto zajímal o neodvratný osud památek orlické oblasti, jejichž ztráta je nenahraditelná, avšak nutná, má-li budované vodní dílo splnit svůj hlavní úkol: zadržet v nádrži vzdutou vodu pro výrobu elektrické energie. Přispěje se tak podstatně k rozvoji průmyslové výroby, aniž stoupnou nároky na spotřebu uhlí. Domácí rada Klubu projednala ve schůzi dne 19. ledna 1955 s přizvanými technickými odborníky důležitost zásahu i jeho následky a vzala s potěšením na vědomí, že v Československé akademii věd bude pro zmírnění hrozících kulturních ztrát podniknuto vše, co je v dané situaci možné.

Po intervencích přislíbili kompetentní činitelé snížit výšku vodní hladiny v nádrži. Snížení bude sice nepatrné, ale přece přispěje k spolehlivějšímu zabezpečení památek ležících na pokraji nádrže, zejména hradu Orlíku a Zvíkova, zámku v Kolodějích, starých částí Týna n. Vlt. a jiných.

Kromě toho se v Komisi pro vodní hospodářství při technické sekci Československé akademie věd ustavila pracovní skupina, která má za úkol provádět za vedení akademika Zdeňka Wirtha vědecký průzkum a technické zabezpečení památek v oblasti vodního díla Orlík. Na území, které po napuštění údolní zdrže bude přímo zatopeno, nelze totiž zabránit zničení dochovaných lokalit až na ty, které bude možno přenést na jiné vhodné místo. Vznikají tím přírodním a společenským vědám ztráty v budoucnu nepostižitelné, neboť oblast ohrožená tak pronikavým zásahem moderní techniky nebyla dosud nikdy soustavně probádána, ač si uchovala mnoho dokladů z minulosti. Přírodním utvářením tvořila enklávu, živelným ruchem průmyslové revoluce téměř nedotčenou. Je tudíž naléhavě nutno zachovat věrný obraz stavu tohoto údolí před zatopením, doložený pokud možno úplným, vědecky ověřeným dokumentačním materiálem, slovním i obrazovým (popisy, plány, kresby, fotografie, filmové snímky a snad i modely).

Pracovní skupina Akademie provádí již po třetí rok v terénu soustavný průzkum v oboru geologie, přírodovědy, archeologie, dějin umění, národopisu a urbanismu. Získané poznatky se doplňují dokumentačním materiálem archívním, aby byl nakonec odborně zpracován v obsáhlé publikaci. V oboru dějin umění věnována pozornost hlavně význačným stavebním památkám, jako jsou: Orlík, Zvíkov a jeho podhradí, Týn n. Vlt., Koloděje, Červená, Těchnič a jiné.

Pozdně románský kostelík v Červené, nejvzácnější z památek, které mají být zatopeny, bude přenesen i s barokní zvonicí na vyhlédnuté vhodné místo na břehu nádrže. Zachová se tím jak charakteristická dominanta kraje, tak národopisná památka prostředí rybářské a vorařské oblasti na Vltavě i její jedinečné, originální detaily. Zamýšlí se též zřídit na hradě Orlíku památník Povltaví, v němž se po skončení prací uloží všechny doklady průzkumu. Budou sloužit vědeckému studiu odborníků a nejzajímavější z nich vystaveny k prohlídce návštěvníkům hradu.

Vědecké probádání oblasti vodního díla Orlík je úkol, jaký u nás v tak značném rozsahu nebyl dosud proveden. Zkušeností přitom získaných se použije při práci v dalších oblastech, ohrožených jednak vodními díly na Vltavě, jednak dolováním v hnědouhelné pánvi duchcovské. Soustavným vědeckým průzkumem

všech památek a dokladů minulosti, které zanikají důsledkem rozmachu techniky, splní se naše kulturní povinnost, a souborné zpracování získaných poznatků bude vítaným příspěvkem vědám přírodním i společenským.

Jaroslav Vaněček

ÚPRAVY ONDŘEJSKÉHO HŘBITOVA V KARLOVÝCH VARECH

15. prosince 1959 byl Klub za starou Prahu pozván do Karlových Varů k poradě o Ondřejském hřbitově a kapli. Na místo se dostavili za kulturní odbor MNV v K. V. insp. J. Stránská, za odbor pro výstavbu v K. V. s. Trnka, za Městské muzeum v K. V. dr. Gros, za městskou památkovou komisi K. Nejdl a dr. J. Kolomínský, projektant úprav inž. arch. L. Kozák a ak. sochař J. Bezděk, za Klub Za starou Prahu předseda inž. arch. Kubiček, inž. arch. E. Hnilička a dr. J. Joachimová. Výsledkem porad byla dohoda: Hřbitov má být upraven a udržován, náhrobky opraveny a ponechány na původních místech, zrušená kaple má být restaurována pro výstavní účely. Klub Za starou Prahu vítá pochopení a ochotu k spolupráci, s níž se sešel u zástupců kulturních institucí v Karlových Varech, a věří, že v tomto roce dojde konečně k slibovaným úpravám.

J. J.

NÁHROBKY ONDŘEJSKÉHO HŘBITOVA V KARLOVÝCH VARECH

Na historický a umělecký význam Ondřejského hřbitova v Karlových Varech bylo upozorněno Klubem Za starou Prahu již r. 1953 (J. Joachimová, Věstník Klubu Za starou Prahu XXVIII str. 39). Ochraně hřbitova byl věnován r. 1957 článek A. Kubička (Ochrana památek 1957/I str. 65), kde autor vystoupil proti ničení náhrobků a žádal, aby hřbitov byl upraven, udržován a náhrobek syna W. A. Mozarta, přenesený na hřbitov v Drahovicích, byl navrácen na své původní místo na Ondřejském hřbitově.

Přinášíme seznam a popis všech na Ondřejském hřbitově buď úplně nebo fragmentárně dochovaných náhrobků. Doufáme, že tento seznam poslouží zamýšlené úpravě hřbitova.

Při krátké severní zdi hřbitova:

1. kamenný náhrobek s plasticky provedenými vojenskými emblémy (helm, šavle, sekyra, dělová hlaveň a granáty). Nápisová deska chybí. Velmi poškozený.

2. Náhrobek rodiny Knollovy. Nika zbořena. Na podezdívce u pilíře s nápisovou deskou, na němž urna s vypadlou nápisovou destičkou, postava stojící ženy v antikizujícím rouchu. Levou rukou objímá urnu, pravá ruka zdvižena (chybí), hlava chybí. Náhrobek je signován ... Prachner.

3. Stéla na kvádrové podezdívce nese nápisovou desku v profilovaném rámu s listovými motivy, na ní jméno Francisca Knoll geb. Gebhard † r. 1836. V nástavci v čtvrtsegmentových dílech vějířovité motivy a uprostřed mezi nimi segmentový štít zdobený přesýpacími hodinami s perutěmi uprostřed kruhu, tvořeného stočeným hadím tělem. Pod nimi olivová snítka. Nad segmentem nízký podstavec s chybějícím nástavcem.

4. Architektura podobná předchozí: stéla v profilovaném rámu s podstavcem odstupňovaným profily s oblinami. Na stéle nápisová deska s jménem Kazimierz Oszewski † 1830. Nad římsou štítový nástavec tvořený čtvrtsegmentovými úseky v rozích. Mezi ně vsazen zahrocený štít. V segmentech motiv čtyř vlnovitých listů stočených ve spirály, ve štítu v oválu přesýpací hodiny s perutěmi.

5. Fragment. Litinový kříž bez nápisové desky.

6. Fragment. Litinový kříž (leží shozený), nápisová deska chybí.

7. Pomník typu 3. a 4., ale jednodušší.

8. V rohu, který tvoří severní a západní zeď hřbitova, dva litinové kříže (povaleny).

Při dolní západní zdi:

9. Kamenný podstavec s fragmentem kamenného kříže. V nápisové desce: Johann Gross † 1853.

10. Náhrobní deska s vyhloubeným nápisovým polem na vyvýšeném podstavci s vystupující střední částí, vzhůru odstupňovanou celým profilem a zářezy. Deska je ukončena probíhající římsou s trojbokým štítem, v jehož vyhloubeném poli je trubka zkřížená s pochodní, ve středu převázaná stužkou. Ve vlysu dvě olivové ratolesti, ve zkřížení převázané stužkou. V horní části nápisové desky uprostřed na knoflíku zavěšeny dvě břečťanové girlandy s konci zapuštěnými do rámujících lesén. Nápis na desce: Wenzl Angerer † 20. XII. 1813 stár 58 let. Podstavec prostupuje vavřínová girlanda, jejíž konce vystupují v bočních křídlech podstavec.

11. Na zvýšeném podstavci odstupňovaném profily a žlábky spočívá náhrobní deska vsazená do vyhloubeného rámu. Nad probíhající římsou vysoký romanticko-gotický nástavec nahoře ukončený kadeřavými gotizujícími listy. Ve vyhloubené ploše Kristovo zmrtvýchvstání s anděly.

Nápis:

Joseph Pitroff † 1804
Theresia geb. Voigt † 1806
Maria Anne Rotter geb. Pitroff † 1783
Aloisia Novak geb. Pitroff † 1823
Josepha Dotzauer geb. Pitroff † 1842
gewidmet von Josephine Christl.

12. Na nízkém kvádrovém podstavci odstupněném žlábkovými profily stojí komolý jehlanec zakončený římsou. V horní části na knoflíku zavěšen vavřínový věnec s nápisovou deskou. Na desce jméno Landelin (?) Främde (?). Data jsou vytlučena. Na podstavci vpředu ve vyhloubeném poli reliéfní lebka se zkříženými

hnáty. Komolý jehlan byl patrně podstavcem pro kamenný kříž, který však schází.

13. Náhrobek s nápisem: Alfons Graf von Seldern. Generalmajor 30. XI. 1810 † 15. V. 1862. Náhrobek nese rytý erb. (architektura podobná č. 15).

14. Do hřbitovní zdi vsazená rámovaná mramorová deska. Nápis: Karl Quinckl † 2. VII. 1853.

15. Nízká stéla na nízkém soklu profily a zářezy odstupněném. V horní části, oddělené jednoduchým profilem, nasazena nízká, mocně vystupující, střechovitá deska. V dolní části je zasazena deska s nápisem: Carl Ullepitsch Edler von Krainfels * 1844 † 1862.

16. Fragment náhrobku s postranními sloupky. Romanticko-gotický ornament.

17. Kamenný náhrobek povalený nápisovou deskou k zemi.

18. Nízký kvádr s lesénami, nad ním štít vytvořený střechovitým nástavcem trojbokého průřezu, na bočních stěnách v rozích vyvýšený. Na desce nápis Franz Becher aus Pilsen † 10. VI. 1837. Ve štítě mezi zkříženými ratolestmi přesýpací hodiny s perutěmi.

Od kaple sv. Ondřeje vpravo od dolní hřbitovní cesty:

19. Náhrobek Dr. Med. Davida Bechera (1725—1792). Náhrobek architektonických forem, typ stély s nápisovou deskou, která chybí (uložena provizorně v Měst. muzeu). Deska vsazena do architektury, která je tvořena pilíři stojícími na volutovitě stočených patkách a ukončenými zalomenou římsou, energicky profilovanou. Štítový nástavec je tvořen dvěma římsovými úseky nahoře volutovitě zatočenými, mezi něž je vložen komolý jehlanec postavený na vrchol. Na jehlanci je penízkový motiv. Do jehlance je zapuštěna železná tyč, patrně podpěra kříže, který schází. Náhrobek stojí na podezdívce zapuštěné do stráně.

20. Náhrobek F. Gillyho. Stéla na vyvýšeném odstupněném podstavci zúžuje se nahoru. Je zakončena atikovým nástavcem, který je vpředu uprostřed vykrojen v tupý úhel. Na hranách reliéfní rozety a v štítovém poli motýl. Na stéle jméno Friedrich Gilly * 16. 11. 1772 † 3. VIII. 1800 a delší dobře čitelný nápis.

21. Architektonický náhrobek na schodovitě nízkém odstupněném podstavci. Nápisová deska flankovaná dvěma sloupky (dnes scházejícími), nesoucími mohutnou římsu se zubořezem a vejcovcem vyvrcholenou trojbokým štítem, v němž boží oko. Na stupňovitých nástavcích štítové partie stojí urna s přehozenou rouškou. Na nápisové desce jméno: Leutnant Fridrich Theodor Eduard von der Osteli * 18. X. 1790 † 21. X. 1834.

22. Figurální náhrobek na nízkém podstavci. Nad věnčenou urnou, nesenou zlomeným kanelovaným dorským sloupem, sklání se postava truchlící ženy v antikizujícím rouchu s hlavou položenou na rukou opřených o urnu. Hlava je pokrytá rouškou spadající hluboko do tváře. Vertikalita skloněné postavy sevřeného postoje je zvyšována umístěním při kmeni živého stromu. Nápisová deska schází. Na nízkém podstavci zapuštěném do země snad signatura.

Při východní zdi v úseku mezi oběma vchody do hřbitova počínajíc od severního vchodu:

23. Na profilované patce vysoké podezdívky, spočívá stéla do tří hran zkosená, plocha rozdělena ve dvě nápisová pole. Hořejší je orámováno profilovaným

prutem vytvářejícím nahoře sedm oblouků. Orámování spodního menšího pole tvoří opět profilovaný prut stylizovaný v čtyřlaločný rámec se smyčkovitými motivy vloženými v rozích. Nápis: Ignác Küdisch (?) Ritter von Rottern † 1848.

24. Na vysokém kvádrovém podstavci s profilovanou podnoží kamenný kříž s rameny na koncích rozeklanými a zaoblenými. V křížení vsazen oválný nápisový štítek orámovaný vavřínovým věncem, v němž nápis: Karel Ludovik Hagemelder (?) z Kutina v král. Polském * 1779 † 1822.

25. Náhrobek s nápisem Catherina Pupp (datum schází). Deska přeražena ve dva kusy.

26. Kamenný kříž povalený leží nápisem na zemi.

27. Na podezdívce, na profilované podnoži, nízká stéla se čtvercovou nápisovou deskou, nad ní motiv asymetrických akantových listů. Nad profilovanou římsou jednoduchý trojboký štít se stavitelskými (zednářskými?) emblémy. Nad vrcholem nástavec (snad podnož k urně, která schází). V nápisu Franz Kugler * 1793 † 1842.

28. Na podezdívce, na nízkém podstavci s vavřínovým pletencem nahoře, spočívá stéla rámovaná pilířky s jednoduchými patkami a hlavicemi lemujícími nápisovou desku. Nad průběžnou římsou s kanelovaným kladím segmentový štítek se symetrickým dekorem z akantových listů a s palmetami uprostřed. V nápisu: Erdmann Friedrich Goebel, theologiae magister † 1827.

29. Na podezdívce čtyřboký pilířek na patce profilovaný listovým ornamentem, pod římsovou deskou svazek prutů ovinutých stuhou. Na podstavci urna s přehozenou rouškou. Vpředu nápisová deska zespodu pravoúhle vykrojená, nahoře věnčená pletencem vavřínových listů ovinutých stuhou. Pod římsou probíhají svazky prutů převázané stužkami. Nápis na desce nečitelný až na datum † 1823.

30. Tři podstavce s fragmenty litých křížů.

31. Fragment litého kříže, v třech kusech.

32. Na podezdívce stéla, jejíž horní část rámována gotizujícími žebry. Pravoúhlý rám s nápisovou deskou je nahoře zkosen do trojhranu. Nápis: Johannes Kirchgatter † 1862.

33. Náhrobek podobný č. 32. Nápis: Bermann † r. 1860.

34. Kamenný kříž s medailónem s vavřínovým věncem uprostřed. Nápis těžko čitelný až na datum 1822.

35. Kamenný kříž povalený nápisem k zemi.

36. Kamenná deska (povalená nápisem k zemi).

37. Podstavec kamenného kříže (povalený, nápisem k zemi).

38. Architektonický náhrobek. Na podezdívce aedicula flankovaná kanelovanými pilířky s hlavicemi a palmetami. Nahoře segment rámovaný palmetami a poupaty. V kladí pásková ornamentika, uprostřed rozeta. Nápis na desce: Bernard Kluvich Probst in Herzogenburg † v K. V. 23. V. 1843.

39. Kamenná deska povalená nápisem k zemi.

40. Kamenná deska v širokém vrubovaném rámu, v rozích reliéfní čtyřlisty. Polský nápis, těžko čitelný. Datum 1822.

41. Architektonický náhrobek. Na vysoké podezdívce aedicula rámované jónskými sloupy, nesoucími kladí s profilovanou vystupující římsou, nad ní nástavec zdobený stylizovanými stvoly máků. Mezi sloupy reliéf s postavou v antikizujícím oděvu s křížem v pravé a kalichem v levé ruce. Nápis: Johann Nep. Poschmann * 1775 † 1874.

42. Kamenný náhrobek povalený nápisem k zemi.

43. Na podezdívce plochý litinový stejnoramenný kříž, jehož tři ramena jsou zdobena gotizujícími křížícími se pruty. Jméno v nápisu těžko čitelné, datum úmrtí 22. XI. 1840.

44. Na podezdívce plochý litinový kříž jenom na okraji profilovaný prutem.

45. Litinový kříž povalený (fragment).

46. Symbolicky zlomený hladký sloup na nízké patce, obtočený břečťanem. Nápis: Samuel Klaber † 1831.

47. Na podezdívce stéla s profilovaným obloukem, v němž nápisová deska s jménem Fridrich Herrmann Kronhardt * 20. I. 1807 † 7. VII. 1850. Oblouky s jednodušší profilací se opakují v bocích. Nad prostou římsou štítový nástavec ukončený palmetou, pod níž rozeta. Strany jsou projmuty a pod vrcholem stočeny do volut, na rozích jsou palmety, z nichž vybíhají spirály. Ve štítu kříž a kotva.

48. Architektonický náhrobek na vysokém podstavci, aedicula rámovaná pilířky s akantovými hlavicemi. Nad průběžnou římsou segmentový štít s listovým ornamentem a perlovcem. Ve štítu dělený znak. V 1. a 4. poli lev ve skoku držící hvězdu, v 2. a 3. poli břevna. Uprostřed štítek s císařskou orlicí. Nad štítem hraběcí korunka. Nahoře v nástavci pravděpodobně kříž (schází). Nápis: Joseph Graf von Bolza † 1834.

49. Náhrobní deska rámovaná pletencem z vavřínových listů. Nápis: Johanna Kober geb. Bochmann † 1804.

50. Fragment litého kříže.

51. Fragment desky (povalena) a podstavec, dále dva nízké podstavce snad ke křížům, které však scházejí.

52. Stéla rámovaná gotizujícími sloupkovitými příporami na vysokých patkách. Přípory z obou stran se sbíhají v horní části a stáčejí se do mohutných oblouků, přecházejících v kadeřavé akantové listy. Chybějící nápisová deska je rámována gotickými profily nahoře přerušenými gotickým štítem se čtyřlistem.

53. Pomník bez nápisové desky (pozdní), bez uměleckých nároků.

Při stěnách kaple sv. Ondřeje:

54. Stéla stojí na podstavci se zalomeným vystupujícím středem, nahoře odstupňovaným. Je lemována lesénou dole po obou stranách stočenou v mohutnou spirálu, z níž dovnitř vybíhá akantový list. Na horním volutovitě zatočeném konci lesény nasazen nízký zploštělý štít, jehož profilovaná zalamovaná a nahoře rovná římsa je na koncích stočena do volutek. Ve štítu na knoflíku zavěšen vavřínový pletenec tvořící smyčku. Jeho konce protočené horními volutkami lesény spadají po bocích. Podstavec je rovněž zdoben vavřínovým pletencem, který fiktivně prostupuje hmotu podstavce a vystupuje v krajních, ustupujících

jeho částech zářezy. Nápis: Carolus Guilelmus Wils, senator dresdensis * 30. XI. 1753 † 29. VI. 1808. Náhrobek signován F.(?) Wild.

55. Jean de Carro * 1770 v Ženevě † 1857 v Karlových Varech. (Nápisová deska uložena prozatímně v karlovarském muzeu). Gotická arkáda zakončena oslím hřbetem. Střední deska obdélná, flankovaná dvěma pilíři, tvořenými svazky polosloupků, vybíhajících z profilované vykrajované patky čtyřlaločného půdorysu. Pilíře jsou nahoře ukončeny hlavicí tvořenou z řady akantových listů s přehnutými okraji. Nástavec hlavice tvoří šestiboký dřík nahoru se rozšiřující, ukončený profilovanou vystupující šestibokou deskou. Z desek vystupovaly v bocích fiály (obě uraženy). Střední část vybíhá v oslí hřbet lemovaný římsou z oblých štítků a prutů. Střední část, rámovaná profily ve vrcholu se křížícími nad vsazenou deskou (která schází), přechází v gotický zalomený štít, v jehož horní části jsou tři lupeny a kříž, dolní část štítu tvoří vlys s reliéfním motivem vlnovky. Pod deskou široký vlys ze stylizovaných akantových rozvilin. Pomník stojí na vysokém podstavci, na němž v pravém horním rohu signat. F. Pischelt.

Při jižní zdi hřbitova:

56. Na nízkém podstavci, jehož okrajová římsa je stříškovitě zalomena, je kvádrová deska, do níž je vsazen menší kvádr, v němž je vpředu vyhloubena deska s nápisem: Johann Riter von Weyrother † 22. X. 1817. Na spodní desce zavěšena vavřínová girlanda. V ploše mezi ní a horní deskou reliéfní znak dělený ve čtyři pole. V 1. a 4. poli rámě s lukem, ve 2. a 3. poli rostoucí kůň, na pravém i levém okraji štítu kolčí helm s klenotem, v němž se opakuje vlevo rámě s lukem, vpravo rostoucí kůň.

57. Na vysokém soklu, s ustupující horní částí a ukončeném římsou, spočívá stéla nahoru se zužující, ukončená vysokým segmentovým štítem. Na stéle deska s nápisem: Katharina Pospischil (datum úmrtí nečitelné — zamalováno fermežovou barvou). Nápisová deska je v širokém jednoduše profilovaném rámu ozdobeném rozetami na rozích. Štít je rámován. Uvnitř reliéfní symetrická kompozice z akantových šlahounů, z nichž uprostřed vystupuje sedmicípý kadeřavý list s plodem. Pomník signován A. Sumin aus Prag.

58. Antikizující stéla na nízkém podstavci lemovaném širokou římsou s vejcovcem, zalomenou nad okrajovými lesénami a zdobenou rozetami a zkříženými olivovými snítkami. Segmentový štít má konce vytočené nahoru do volut s vsazenými rozetami. Ve štítě přesýpací hodiny v růžovém věnci. Deska nese nápis: Anna Knoll geb. Tischler * 2. VIII. 1802 † 5. VII. 1820.

59. Antikizující architektura podobná předchozí. V kladí římsy pět rozet, na bočních stěnách po jedné. V trojbokém štítu urna rámovaná olivovými ratolestmi. Štít snad vrcholil křížem nebo urnou, stejně jako u č. 58.

J. Joachimová — J. Vydrová

KRONIKA

NEZNÁMÁ STAVBA J. KŘ. MATHEYE

Dům čp. 480 na Staroměstském náměstí proti radnici prožil dlouhý stavební vývoj od doby raně feudální. Převažující architektonický výraz mu dala barokní přestavba v pozdním 17. století. Uměnovědný zájem se u domu dosud soustředil na bohaté barokní interiéry prvního poschodí hlavní budovy (viz R. Kuchynka, Dům čp. 480 na Staroměstském rynku v Praze, Časopis společnosti přátel starožitností, XX. [1912] 178—181), nebyla však vůbec hodnocena její ušlechtilá hlavní fasáda. Architektonická kompozice průčelí má totiž všechny rysy svědčící o přímé účasti Jana Kř. Matheye. Lze připomenout především segmentové a trojúhelníkové frontony nad okny, vpadlé obdélníčky pod okny, rozvržení fasády horizontálními i vertikálními pásy, konzolovou hlavní římsu.

Nad hlavní římsou probíhá balustráda se sochami, v jejímž líci stojí uprostřed dvojosý střešní altán, který ještě na počátku 19. století vrcholil přílbou s dosti širokým hřebenem, bezprostředně připomínající známé Matheyovy práce (arcibiskupský palác, Toskánský palác). Domnívám se, že lze průčelí domu čp. 480 prohlásit s naprostou jistotou za dílo J. Kř. Matheye.

Dobroslav Líbal

NOVĚ OBJEVENÝ BAROKNÍ KOSTEL V PRAZE

V Praze, městě architektonických divů, byl učiněn v nedávné době nález, který jistě nebude mít obdoby. Na Starém Městě v Celetné ulici byl objeven někdejší špitální kostel Obrácení sv. Pavla, o němž doposud veškerá literatura shodně uváděla, že byl po zrušení špitálu v roce 1784 do základů zbořen. Nikdo však netušil, že za raně klasicistní fasádou činžovního domu čp. 589, zvaného „V Templu", se ukrývá špitální kostelík se svými obvodovými zdmi a s částečně zachovanou vnitřní výstavbou.

Špitální kostel sv. Pavla, založený již v roce 1504, stával v nynějším Karlíně, před Poříčskou bránou. Byl zbořen za třicetileté války a jeho sídlo přeneseno pak dovnitř hradeb, na Staré Město. K výstavbě nové špitální budovy a kostela bylo přikročeno však teprve po válce, v roce 1664. Poprvé byla v něm sice sloužena mše roku 1671, ale vzhledem k zápisu v kontraktních knihách špitálu sv. Pavla (AMP, sign. 2901), pojednávajícím o „vejchozi pánů ouředlníků šestipanských", kterou si vyžádal sousedz čp. 590, pan Jan Petr Dresl z Löwenfeldů, nebyla však v tomto roce stavba kostela ještě úplně dokončena. V zápisu datovaném rokem 1672 mluví se totiž o společné zdi kostela a výše zmíněného domu čp. 590 v tom smyslu, že nová zeď kostelní musí být snížena, aby pan Jan Petr nebyl nucen dávat nové žlaby, nebo popřípadě hýbat střechou svého vlastního domu. V roce 1719 byl presbytář kostela prodloužen o 12 loket a při té příležitosti byl nově zřízen a vyzdoben i hlavní oltář. Podobu barokního kostelíka zachytil svým popisem Hammerschmid (Prodomus s. 221) a ikonograficky pak J. D. Huber

Dům čp. 480 na Staroměstském náměstí (Snímek — V. Uher)

v roce 1769. Západní průčelí vrcholilo dvouetážovým štítem s volutovými křídly, podle popisu vnitřní dispozice víme, že kostel měl boční kaple a zpěvácký kůr.

Po zrušení špitálu byl kostel prodán ve veřejné dražbě Ignáci Bindrovi za 1320 zl. Patrně vzápětí přestavěl nový majitel kostel na třípatrový činžovní dům.

Tento dům měl celkem rozsah někdejšího kostela s úzkou uličkou po pravé straně, již se majitel v kupní smlouvě zavázal udržovat jako veřejný průchod. Ovšem už nedlouho po této přestavbě začal Binder pomýšlet na další rozšíření domu. Původně chtěl veřejný průchod přeložit vlevo od nynějšího a celý dům rozšířit zastavěním uličky při Zlatém andělu (čp. 588). Tento jeho návrh však nebyl schválen a bylo mu pouze povoleno rozšířit stávající průčelní část domu v uličním traktu tím, že část uličky byla překlenuta a nad ní zbudována tři patra s jednou místností o jedné okenní ose v hlavním i v zadním průčelí. Tato přestavba byla provedena podle plánu stavitele J. Zelinky z roku 1801, uloženém dnes v Archívu hlav. města Prahy. Zřejmě také současně byla nově upravena i fasáda domu do dnešního stavu, neboť plán obsahuje rovněž její nárys. Je dosti zajímavé, že v jednání o překlenutí průchodu se uvádí jako obdobný případ podjezd pod západní částí paláce Colloredo-Mannsfeldského.

V roce 1807 byla takto rozšířená budova prodána za 15 463 zl. Pozvolna se zapomnělo, že její zdi pocházejí z barokního kostela, jehož existence vypadla úplně z lidské paměti.

Při systematickém průzkumu domu čp. 589 bylo shledáno, že sklepy, přízemek i první poschodí mají charakter raně klasicistní, z doby zmíněné již přestavby. Nápadnou se jevila toliko severní část budovy, v přízemí i v patře rozvržená na širší střední místnosti a chodbovité prostory boční. Největší překvapení a současně rozřešení uvedených nejasností nás čekalo v úrovni druhého poschodí domu, kde byly zjištěny původní klenby presbytáře a fragment kleneb lodi. Při podrobnější analýze stavebního organismu domu čp. 589 se pak ukázalo, že obvodové zdivo kostelíka Obrácení sv. Pavla se zachovalo takřka v celém svém rozsahu. Přestavba ponechala z velké části i vnitřní dispozici kostela, především celý presbytář, zaklenutý valeně s trojúhelnými lunetami. Klenbu rytmizují štukové pasy. Prostor chóru se na bocích otevírá půlkruhovými oblouky do postranních kaplí, zaklenutých ve dvou jižnějších polích půlkruhově valeně, v nejsevernějším pak plackou.

Daleko méně ušetřila přestavba původní uspořádání lodi. Do současné doby se zachovaly toliko valené klenby obou nejsevernějších postranních kaplí, na západní a východní straně schodišťové podesty ve druhém poschodí a snad i malý fragment valené klenby střední kaple na východní straně někdejší lodi. Zčásti stojí i pilíře, které postranní kaple oddělovaly.

Při hodnocení původní dispozice kostela je třeba se vrátit k Hammerschmidovu údaji, že roku 1719 byl kostel prodloužen o 12 loktů, což odpovídá dvěma severním polím presbytáře.

Původní kostelík Obrácení sv. Pavla, stavěný od roku 1664 měl typický raně barokní půdorys s krátkým presbytářem o jednom klenebním poli a s obdélnou lodí, jež měla nejspíš dvě klenební pole a zpěváckou kruchtu při hlavním, jižním průčelí do Celetné ulice.

Klenebním polím odpovídaly valeně zaklenuté postranní kaple mezi dovnitř vtaženými opěrnými pilíři. Prodloužená část presbytáře v období vrcholného baroka byla řešena opět s postranními kaplemi, které byly na rozdíl od lodi, navzájem propojeny. Zajímavostí byla stejná výše presbytáře, lodi a kaplí, které nepochybně horizontálně rozdělovaly vložené tribuny.

Objev zcela neznámého raně barokního kostelíka Obrácení sv. Pavla doplňuje zajímavě naši představu pražské architektonické činnosti v desítiletí po skončení třicetileté války. Dnešní stav objektu je po všech stránkách neuspokojivý, nehodí se totiž k obytné funkci a byty jsou tam zčásti krajně nevhodné, bez možností řádné úpravy. Bude proto požadavkem budoucnosti upravit architektonický vzhled budovy a přidělit jí přiměřenou kulturní funkci.

D. Líbal — M. Vilímková

ZMIZELÁ DOMOVNÍ ZNAMENÍ

Při adaptaci fasád starých domů dochází často k odstranění cenných domovních znamení, a to buď nedbalostí zaměstnanců stavebních podniků, nebo nezájmem obyvatel domů a — bohužel — i některých pracovníků z řad památkářů. Asi před rokem byla při opravě domu čp. 695 na rohu Masné ulice odstraněna plechová poštovní trubka s řetízkem a střapci. Správcová domu ji uložila a po skončení adaptace žádala, aby stavební firma domovní znamení na starém místě znovu upevnila. Bohužel narazila na naprosté nepochopení, i když šlo jen o trochu dobré vůle ze strany komunálního podniku. Nesprávné stanovisko zaujal i památkový odbor města Prahy a doporučil správcové, aby znamení odevzdala Městskému muzeu. Tak se zase jeden zajímavý detail pražské architektury ocitl kdesi ve skladišti. Městské muzeum rozšířilo tím své sbírky o jedno zapomenuté inventární číslo a ulice byla ochuzena o jednu zajímavost. Také při opravách domů na Sokolovské třídě v Karlíně, které — nutno dodat — jsou prováděny velice vkusně, zmizelo nejtypičtější domovní znamení z domu čp. 91. Malá postavička větrostřelce, známá nám z knihy V. V. Štecha „Pražská domovní znamení", byla pohozena do smetí a odvezena na skládku. Nikdo z obyvatel domu neprojevil sebemenší soucit s domovním znamením, které bylo na domě více než 130 let.

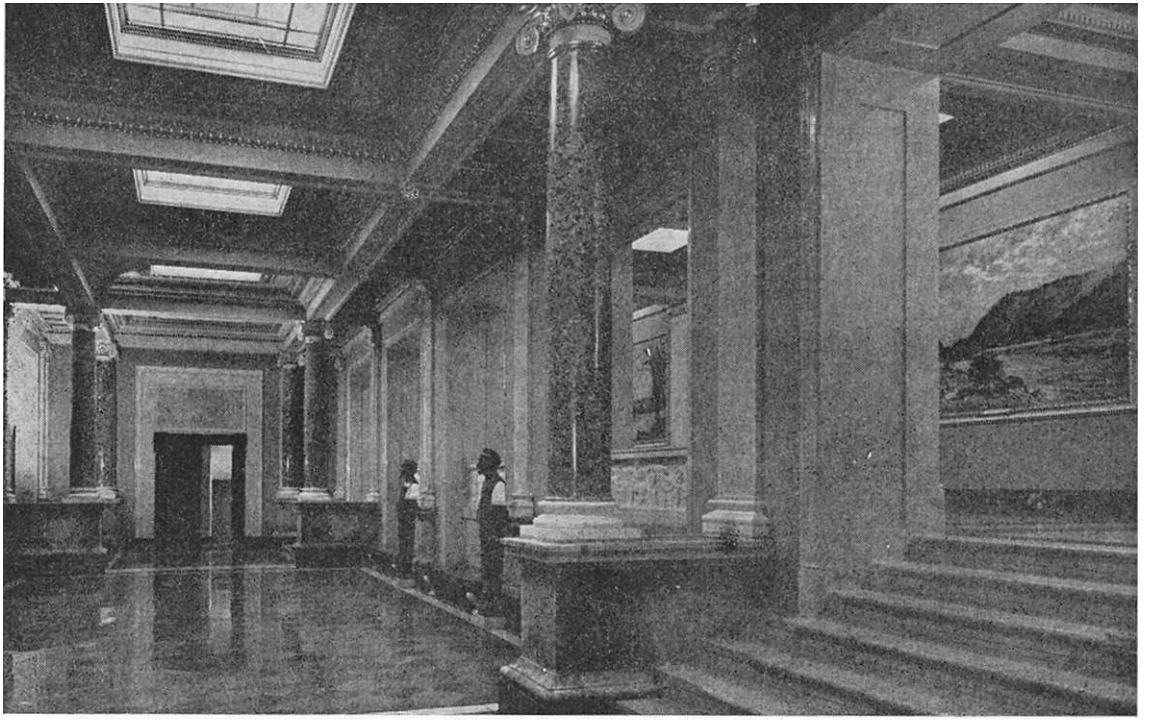

Foyer první galerie Národního divadla — nový stav (Snímek — F. Illek)

Takové nepochopení veřejnosti se nedá napravit sebelépe organizovanou památkářskou péčí a rozhodně nelze zjednat nápravu administrativní cestou. Snad jen série krátkých filmů o pražských památkách by upozornila Pražany na půvabné detaily, kterých si většinou ani nepovšimnou. Krásná kniha V. V. Štecha by si opravdu zasloužila, aby podle ní byl natočen film. Praha i československý film by tím získaly mnoho pozorných a vděčných diváků. *Zdeněk Dušek*

REKONSTRUKCE FOYERU PRVNÍ GALERIE NÁRODNÍHO DIVADLA

Bylo šťastnou myšlenkou dokončit úpravu foyeru první galerie, která byla zřejmě nedokončena. Po odstranění Sladkovského z vedoucího místa Sboru pro zbudování Národního divadla nebylo již pomyšlení na další uměleckou výpravu. Rieger připustil pouze to, co bylo již dříve zamýšleno a Schulz po požáru divadla rád vyhověl a nepřišel s novými náměty. Proto bylo toto foyer proti foyer hlavnímu neúměrně ochuzeno. Od roku 1952 se řešil problém, jak foyer upravit, aby se celkové Zítkově koncepci neublížilo, ale současně aby se dosáhlo maximálního řešení. Až v druhé veřejné soutěži vyšel vítězně návrh inž. architektů Viktora Formáčka a Rudolfa Ječného, plně uplatňující cyklus obrazů českých krajin Vincence Beneše, zvítězivší rovněž ve veřejné soutěži. Aby Národní divadlo zůstalo památníkem živým a svému účelu vyhovujícím, je pravděpodobné, že čas ukáže další potřebu nově upravit některé jeho interiérové části. Smíříme se s tím, budou-li tak účelně a pečlivě provedeny jako dílo autorů tohoto foyeru. *K.*

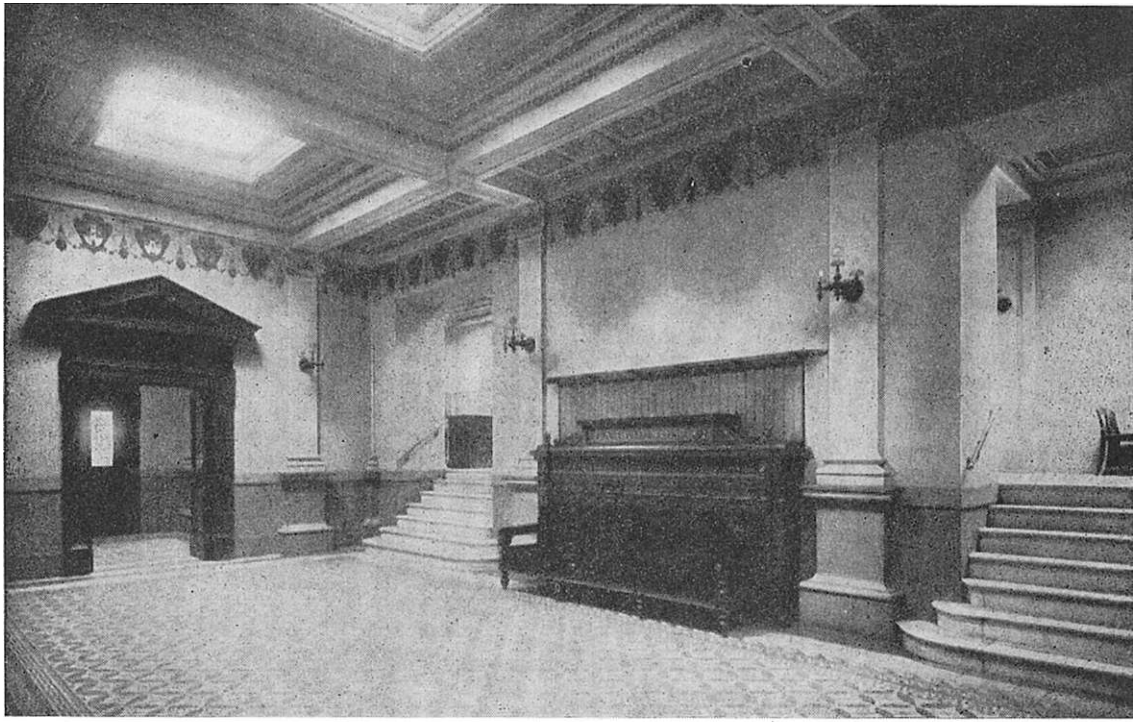

Foyer první galerie Národní divadla — starý stav (Snímek — Knihtisk, n. p.)

ZANIKLÉ DÍLO ČESKÉHO STAVITELE

Pavel Ignác Bayer byl od roku 1688 vlastníkem nárožního domu čp. 790-I. na Starém Městě pražském, obráceného k západnímu průčelí kostela sv. Haštala, jehož obnova byla mu zadána dne 2. června 1690. Dům i kostel byly těžce poškozeny francouzským požárem z června 1689 a Bayer stavěl zřejmě současně na obou objektech. Zajímavý je český zápis šestipanských knih z roku 1691, týkající se narovnání mezi Bayerem a Šimonem Koníkem, majitelem sousedního domu čp. 803. Koník neměl peníze na opravu společné zdi mezi oběma domy, která následkem požáru hrozila zřícením, a proto ji postoupil Bayerovi do vlastnictví. Naproti tomu se Bayer zavázal, že vystaví štít Koníkova domu, obrácený do jeho dvora. Koník měl k tomu dodat toliko stavební materiál (AMP sign. 4451 fol. 1a—2a). O rok později dostal se Bayer do konfliktu s úředníky záduší sv. Haštala, kteří ho u staroměstské obce obvinili, že začal stavět novou budovu se šesti okny hledícími na hřbitov. Stavba byla Bayerovi povolena dekretem z 20. května 1692, musel však okna na hřbitov zamřížovat a dveře zazdít. (Památní kniha svatohaštalská 1. fol. 197a.)

Nás však zajímá nejvíce Bayerovo dílo. Dům čp. 790 byl zbořen někdy okolo poloviny minulého století a jeho nástupce měl ještě kratší život, neboť ustoupil roku 1915 činžovní novostavbě. Podobu Bayerova domu zachoval pouze Langweilův model. V nečleněném přízemku jižního průčelí se otvíral půlkruhový portál v pravoúhlém rustikovaném rámu. V prvním poschodí se výrazně uplatnil horizontální prvek kordonové i podokenní římsy, a hlavně význačný triglyfový pás nad okny (obdoba s domem čp. 636 ve Štupartské ulici, rovněž obnovovaným po francouzském požáru). Architektura jižní fasády prozrazuje bezpečné rysy klasi-

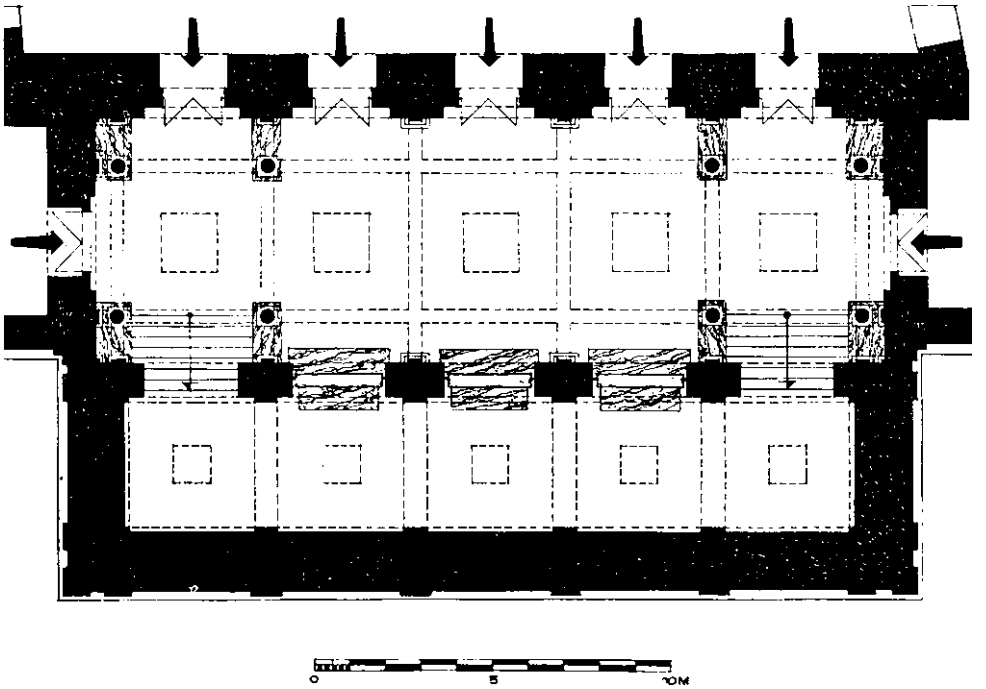

Foyer první galerie Národního divadla — nový stav

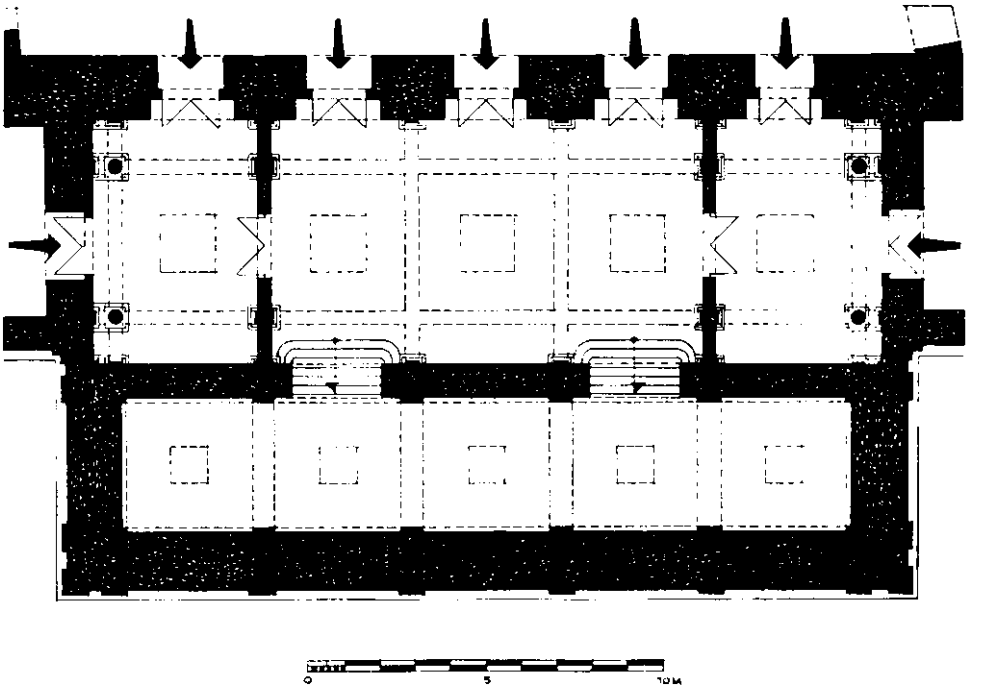

Foyer první galerie Národního divadla — starý stav

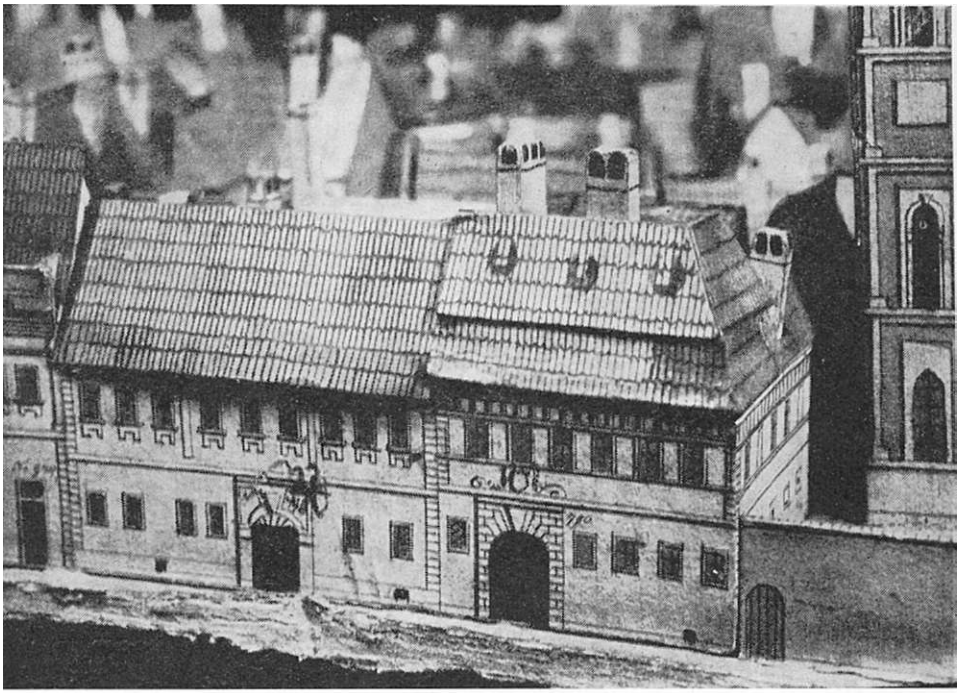

Bayerův dům z Langweilova modelu (Snímek — V. Uher)

zujícího baroka na sklonku 17. století. Dům, který zanikl již v polovině minulého století, přetrvala však zadní stěna dvora při čp. 803, zbořená až roku 1915. Její podobu známe nejen z Langweilova modelu, ale i z fotografie, jejíž negativ je uložen v Muzeu hlav. města Prahy. Architektonickou kompozici stěny tvořily tři půlkruhem vrcholící výklenky, z nichž střední je širší a vyšší než oba boční. Pilíře mezi oblouky členily pilastry nesoucí nad bočními výklenky kladí, kdežto nad středním vystupoval segmentovou římsou vrcholící tympanon s plochou členěnou štukovými ornamenty rovněž z konce 17. století. Bayer vyřešil nový štít Koníkova domu (čp. 803) ryze barokně, vytvořiv skvělou kulisu v pozadí dvora vlastního domu, motiv v měšťanském prostředí vzácný a neobvyklý. Poznání zaniklého Bayerova díla dokresluje jistě dost výrazně jeho architektonický profil.

Dobroslav Líbal

PRAŽSKÉ MŘÍŽE

Při veškeré péči, která je dnes věnována opravám historických památek, je často zapomínáno na ochranu uměleckého detailu. Velké množství barokních a rokokových kovaných mříží je vystaveno nepřízni povětrnosti a není odborně udržováno. Péče o ně je ponechána majitelům domu, kteří si často ani neuvědomují jejich cenu. I když dochází někdy k nahodilým příležitostným opravám, nejsou provedeny odborně a často je taková oprava památce spíše na závadu. Málokdy bývá odstraněn rez z jemných záhybů rozvilin a nátěr nepřilne až

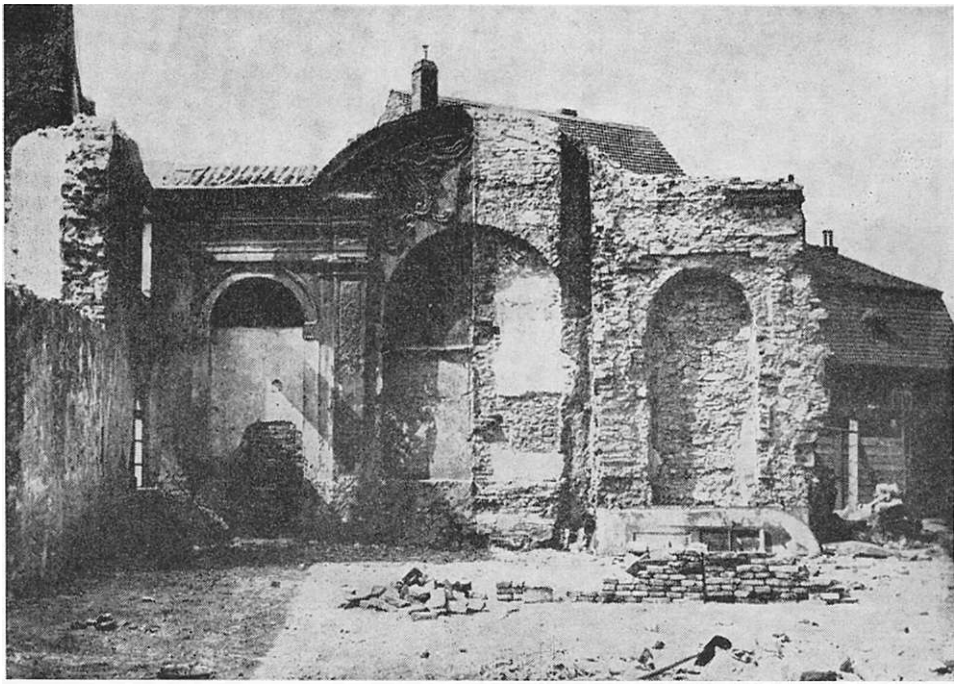

Zadní stěna dvora Bayerova domu (Snímek — Muzeum hlav. města Prahy)

k železu a po čase odpadává v celých kusech. Někdy je naopak čištění provedeno tak důkladně, že dojde k poškození kování, které bývá již značně narušené korozí.

Krásným dokladem umělecké práce kovářské je mříž balkónu domu čp. 372 na rohu Tržiště a Karmelitské ulice. Jemně tepané postavičky a rozviliny ornamentů jsou však značně poškozeny a jen rychlý odborný zásah může tuto překrásnou práci zachránit před naprostou zkázou. Stejně tak je na povrchu silně zrezivělá zahradní mříž blízké zahrady Vratislavů z Mitrovic. Povětrností trpí četná železná a plechová domovní znamení z počátku minulého století. Rovněž jsou ohroženy pěkné kované nebo lité ozdobné mříže světlíkových otvorů nad dveřmi a vraty. Vlhký vzduch v chodbě podporuje rychlou korozi a při drobných úpravách dveří dochází snadno k poškození nebo zničení, zvláště u litých mříží, které jsou poměrně křehké. Často je provedeno i nové nevhodné zasklení světlíku, při čemž bývá mříž odstraněna. Ochrana drobných dokladů umělecké vyspělosti našich řemesel měla by se stát důležitým oborem památkářské péče tím spíše, že jsou zhotoveny z materiálu, který je méně odolný působení počasí. Pečlivá evidence a upozornění správce či majitele domu, případně všech nájemníků, by nám zachovala mnoho zajímavých slohových doplňků, bez kterých si dovedeme Prahu těžko představit.

Zdeněk Dušek

Litinová mříž světlíku s datem stavby a iniciálou (JMM) majitele Jana Müllnera, Betlémské náměstí čp. 257 (Snímek — Z. Dušek)

PRAHA — MATKA MĚST

Z příprav na světovou výstavu v Bruselu v r. 1958 vznikl i širokoúhlý barevný film Jiřího Lehovce „Praha matka měst". Je to náš prvý středometrážní, dosud nejdelší Prahou se zabývající film. Má délku 1200 m a běží tři čvrtě hodiny. Měl cizině předvést Prahu historickou, její dnešní život a naše úsilí o vybudování čtvrtí (či spíše měst), jak je socialistická výstavba žádá. Program filmu byl tedy velmi náročný a splnitelný jen známou pohotovostí autora, neboť měl k natočení lhůtu od srpna 1957 do ledna 1958. Nejvýhodnější jarní měsíce bohužel k dispozici neměl. Přesto však splnil film svoje poslání a seznámil cizí návštěvníky výstavy s Prahou. Po výstavě potěšil i diváky v našich biografech a ještě potěší jeho připravovaná verze na normálním filmu.

Klub Za starou Prahu vítá tento film s radostí, neboť mnohé záběry, jimiž se chlubíme, bez jeho úspěšného boje by již neexistovaly. Pokrok propagovat krásu Prahy došel dnes až k filmu světové úrovně. Před padesáti lety Klub jako prvý veřejnými fotografickými soutěžemi nabádal vyhledávat dříve netušené záběry, jež by Prahu dokonaleji zvěčnily. Již tehdy vznikly také za jeho patronace filmové záběry Prahy arch. Maxe Urbana.

Dnešní filmová technika dává nové možnosti a Lehovec jich plně využil. Záběry z vrtulníku z výše 60 m daly filmu dynamičnost a materiál Eastmancolor umožnil zachytit barvy v barevném filmu dosud zkreslované (zlaté předměty). Nemohl však zabránit, aby záběry nepokazil kupř. kouř z komína Národního divadla.

To zavinil chvat a nemožnost vyčkání příznivé situace. Filmová kritika byla asi dobře

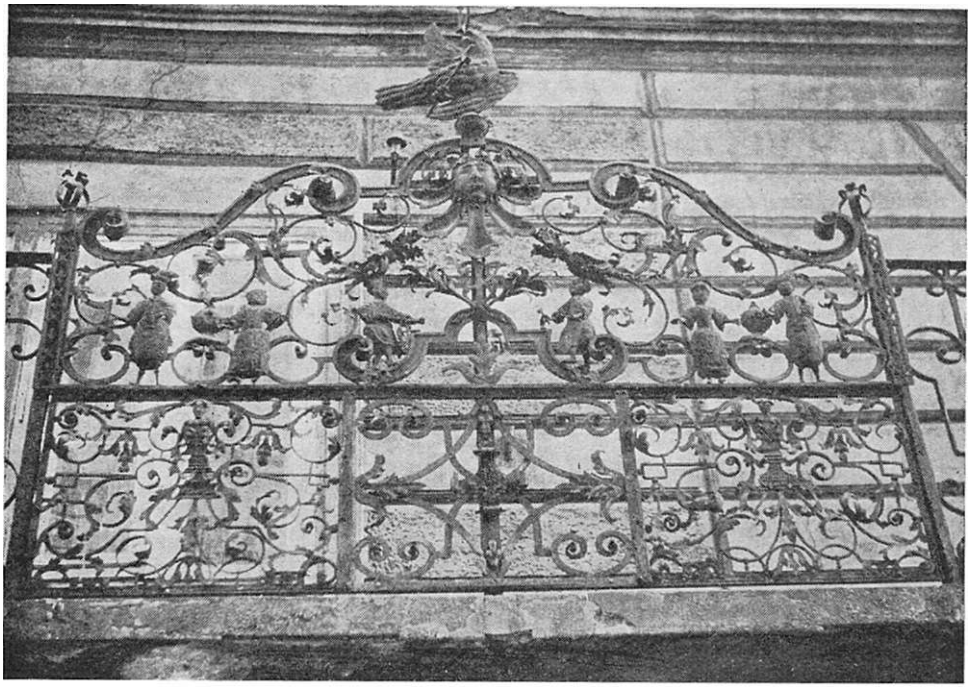

Balkónová mříž domu čp. 372 na malostranském Tržišti (Snímek — Z. Dušek)

zpravena o obtížích, se kterými byl snímek natáčen a nevytkla mu ani omluvitelný záběr Národního divadla. Témata filmu prozrazují, že autor Prahu dokonale zná a že mu neušlo nic z toho, co cizinu zajímá a čím s jinými městy soutěžíme.

Věříme, že dojde k dalším filmům o Praze a že pak nejméně roční lhůta k natáčení dá filmaři možnost, aby se také ve výběru záběrů ze staré i nové Prahy uplatnil celý kruh rádců. Ale i tak filmová „Praha matka měst" zajisté úspěšně navštíví celý svět a bude stejně obdivována jako Praha skutečná.

K.

PORTÁL RICHTROVA DOMU

V Archívu hlavního města Prahy je ve Fondu Publ. XIX. per. 1798—1801 č. 52 uložen zajímavý spis o postavení skvělého klasicistního portálu domu čp. 459 na Starém Městě pražském, který zhotovil kameník Jan Ludvík Kranner. Majitel domu Alois Arioli požádal 12. května 1798 o stavební povolení a současně se zavázal zřídit na vlastní náklad před domem ještě jednu svítilnu. Žádost byla pražským magistrátem předána zemskému stavebnímu ředitelství, které ji vidovalo dne 8. června 1798. Předání bylo zdůvodněno skutečností, že po-

Krannerův nárys portálu Richtrova domu (Snímek — Archiv hlav. města Prahy)

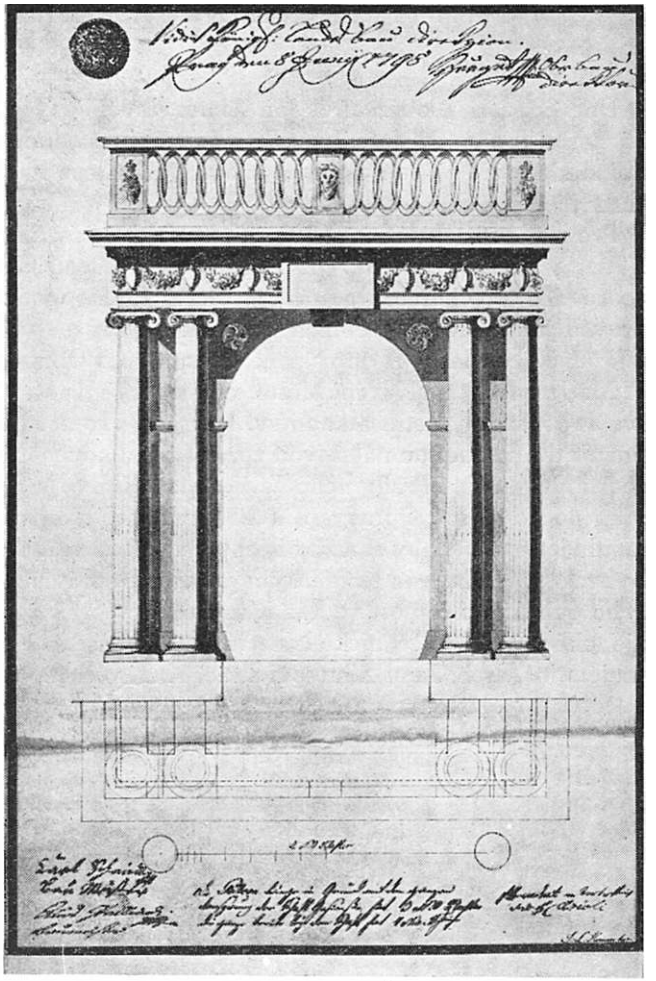

dobný balkón (s portálem) je obvyklý u veřejných budov nebo domů vysokého panstva, u domů měšťanských je to první případ. Srovnání Krannerova nárysu s dnešním stavem ukazuje, že portál s balkónem byl proveden podle plánu. Dodatečná změna nastala pouze u balkónu, kde z Krannerova díla zbyly toliko nárožní pilířky. Původní tesané zábradlí nahradila okolo poloviny minulého století kovaná mříž, s monogramem tehdejších majitelů, manželů Richtrových, uprostřed. *Dobroslav Líbal*

Podobný balkón s klasicistním portálem, přibližně ze stejné doby, byl u domu čp. 1013 v Hybernské ulici (Lidový dům), jehož majitelem byl do roku 1798 Jan Plonner. Portál byl však roku 1936 zbořen na doporučení magistrátu, aby bylo umožněno jednotné řešení krámů. Tím dům ztratil charakteristický vzhled, jak jej v roce 1912 poznal V. I. Lenin. (Viz Věstník Klubu Za starou Prahu, roč. 1936.) K.

PAMÁTCE INŽ. ARCH. JANA ALMERA

Dne 23. září 1960 zemřel Jan Almer, dlouholetý vynikající pracovník Klubu Za starou Prahu. Po desetileté absenci, způsobené zraněním, se letos znovu zúčastňoval klubovní práce a zotaven znovu putoval po milované Praze, až se z jedné cesty již nevrátil.

Pro svoje zásluhy skromného, ale vytrvalého zastánce staré Prahy byl inž. Jan Almer v rozpětí let 1927 až 1945 zvolen jedenáckrát předsedou Klubu. Jako pracovník stavebního úřadu hlav. města Prahy vynikal inž. Almer příkladným prováděním oprav stavebních památek a prvý — v době odborného tápání — ukázal cesty, dnes již prokázané za správné. Obnovoval kostely: na Proseku, P. Marie Sněžné na Novém Městě, sv. Mikuláše na Malé Straně i na Starém Městě, sv. Vojtěcha, sv. Petra a kapli sv. Longina. Pro každý ze svěřených objektů vypracoval i důkladnou nálezovou zprávu, publikovanou ve Zprávách památkového sboru hlav. města Prahy nebo ve Věstníku Klubu. V roce 1936 uveřejnil ve Věstníku pod titulem „Opravy průčelí" praktické pokyny, v nichž shrnul výsledky dlouholeté praxe, aby sloužily i jeho pokračovatelům. Pro svoje stavební znalosti byl v letech 1938—48 technickým poradcem správního výboru hradu Karlštejna. Jeho publikační činnost ve Věstníku patřila v prvé řadě Smíchovu, kde nejen žil, ale také působil v technické kanceláři, než roku 1922 přešel k Pražské obci. V zesnulém inž. arch. Janu Almerovi ztrácí Klub věrného druha a zasloužilého šiřitele uvědomění a lásky ke staré Praze.

A. K.

LITERATURA

ODKAZ OTAKARA HOSTINSKÉHO

A. K. — Od úmrtí Otakara Hostinského uplynulo 19. ledna 1960 půl století, ale jeho dílo zůstává dosud širší veřejnosti utajeno. Nanejvýš je známo v souvislosti s odkazem Bedřicha Smetany. Hostinský však sledoval celý náš kulturní život, zabíhal do všech složek umění a nezůstala mu ani utajena potřeba hájit i staré památky, jejichž vrcholem jsou stavitelská díla měst i vesnic. Měl pro ně obdiv nikoli diváka, ale vychovatele a toužil, aby se národ s pochopením podílel na odpovědnosti ručitele za jejich ochranu věkům příštím.

Lze si představit, s jakou asi bolestí prožíval Hostinský devadesátá léta minulého století, kdy Praha ztrácela bořením velkých částí města současně kus své hmotné podstaty. Pro něho tu nebylo jiné záchrany než vzdělávat ty, jimž v budoucnosti bude svěřena. A právě r. 1896, v roce proslulého manifestu „Českému lidu", který měl učinit přítrž dalšímu ničení Prahy a na němž byl i Ot. Hostinský podepsán, zahajuje z katedry universitního profesora umělecko-historická čtení o této naléhavé otázce. Jejich část, kterou pod titulem „Boj o starou Prahu" zařadil Jaroslav Vlček na zvlášť významné místo, jako úvodní stať prvého čísla jím roku 1899 založeného časopisu „Obzor literární a umělecký", zde otiskujeme:

„Zápas o zachování starobylosti a malebnosti Prahy trvá již dlouho, a přece výsledky jeho nejsou valné; za jeden zachráněný objekt nebo pohled jiných deset bývá obětovaných. Je patrno, že boj o jednotlivé památky nevede k cíli, alespoň ne tak snadno. *Rozhoduje-li se v případě konkretním, snadno nalézají se takové důvody v neprospěch sporného objektu, které rozhodujícím instancím imponují.* Nějaká oběť finanční pro obec nebo újma pro soukromého vlastníka, nějaká nepohodlná, protože nepředvídaná odchylka od regulační čáry dávno již právoplatně ustanovené a třeba i z velké části již provedené stačí u mnohého, aby vyvážila všechno, cokoli říci se může ve prospěch památky. A přece ony námitky a nesnáze nezřídka bývají jen domnělé a předstírané, a nejsou-li, nelze jich nazvati nepřekonatelnými.

K tomu pak nezapomínejme, že spoléhati na odhadování umělecké a starožitnické hodnoty jednotlivé budovy nebo zbytků jejích samo o sobě je věc velmi choulostivá. Kdo je proti zachování jejímu, přikládá měřítko nejpřísnější — a dodává se tím snad dokonce i vzezření posuzovatele zvláště vystříbeného vkusu a jemnocitu uměleckého. Potom arci neobstojí ani budova, jakou byla prelatura u sv. Mikuláše, a nedivíme se také, že i nad kostelem sv. Karla Boromejského vznáší se Damoklův meč. Jak vítána bývá pak zejména každá sebe menší neshoda mezi posudky odborníkův, ať umělcův, ať historikův, je každému známo; nejlepším dokladem toho je týnská kaple sv. Ludmily, před lety zbořená zcela zbytečně, ba řekl bych svévolně, ač nikomu v pravdě nepřekážela. *Proto na starožitnosti nelze pohlížeti jako na prodejné svršky, které odhaduje přisežný znalec.* Vždyť nikomu neběží o to — a kladu tím větší váhu na slova ta, čím raději tvrdívá se opak — z Prahy učiniti mrtvé muzeum starožitnické, ve kterém by se zachovaly *jen památky vynikající, prvního řádu,* nýbrž o to běží, *uhájiti živému městu našemu, jakožto celku odvěký jeho individuální ráz,* jenž podmíněn jest přirozenou polohou a rozlohou jeho a historickými vzpomínkami všude se hlásícími právě tak, jako jeho architekturou. A k této průběhem časů nenáhle vzniklé individualitě Prahy, kterou

bychom měli žárlivě střežiti a pěstovati jakožto vzácnou atrakci ničím jiným nenahraditelnou, *přispívá netoliko palác nebo chrám umělecky nádherný, nýbrž i skromný dům občanský zvláštního uměleckého významu prostý,* ba snad i zbylý pouhý detail jeho, ač jest-li jen s celkovým obrazem Prahy srostlý. Proto otázka: „Stojí ten nebo onen jednotlivý dům za to, aby byl zachován?" velmi často bývá naprosto nemístná, ano kladení její někdy v sobě vůbec již úskočně zahrnuje neodvratný ortel.

I nelze upříti, že z těchto a jiných důvodů rozdrobením oné velké otázky staré a krásné Prahy na množství otázek malých, které se kvapně řešívají v posledním okamžiku, dobré věci mnohdy přímo se ubližuje; neboť zcela přirozeně povšechný požadavek sebe oprávněnější a sebe ideálnější bledne a malomocně ustupuje před živou konkrétní snahou, před okamžitou potřebou. *Marně mobilisuje se pak pokaždé táž zásoba nejpádnějších důvodův — a pokaždé ovšem s týmž negativním výsledkem.* A jestliže stálým opakováním důvody ty zevšedňují a síla jejich, jako by to byly holé fráze, nenáhle slábne, s druhé strany z každého zbořeného domu, jenž ve jménu starobylého rázu Prahy bez výsledku byl hájen, stává se nové, nebezpečné praecedens pro budoucnost — chuť roste při jídle. Na tom na všem skutečně zakládá se taktický postup těch, kteří — alespoň z části snad bona fide — o překot snaží se ze „staré" Prahy učiniti město „moderní".

Vím, že zápas o jednotlivé historické a umělecké památky, o jednotlivé malebné pohledy neustane, ustati ani nesmí, ale i ke zdaru této guerilly nezbytné je řešení zásadní, ve velkých, podstatných rysech, a pak ovšem potřebí je i důsledně a rázně prováděti zásady ty se strany povolaných k tomu orgánův úředních. *A to znamená velké reformy mnohými směry.* Manifestův a protestů z nejširších vrstev národních bylo také zapotřebí a jsme tomu zajisté všichni povděčni, že se dostavily v čas; ale mějme stále na mysli, že tím vším naznačeny jsou toliko cíle, prohlášeny postuláty — uskutečnění jejich však způsobeno bude jinak: teprve prací, ne již pouhým nadšením, teprve skutkem, ne již pouhým slovem.

A v studiu tom octli jsme se již — nebo lépe řečeno: v povolaných kruzích učiněn již první mnohoslibný krok k tomu, aby se vážně pracovalo o řešení zásadním, celkovém. Míním návrh nového stavebního řádu zemského výborem vypracovaný. Zde záleží nám především na prostředcích k zachování starobylého a malebného rázu Prahy a na tom, co vůbec s ním nějak souvisí; v příčině té však není pochybnosti, že by uzákoněním návrhu toho mnoho, velice mnoho bylo získáno. Ale snad právě proto návrh ten narazí na velmi tuhý odpor. Ostatně buď si jak buď, návrh ten je znám již drahnou dobu, podroben byl již četným diskusím odborným, slovem celá otázka ta věčně není ani dost málo nezralá, záleží tudíž jen na poslancích, aby zákon záhy stal se skutkem. Zajisté, že způsob a především tempo, kterým věc ta bude se vyřizovati, stane se také měřítkem opravdových sympathií, s nimiž stará Praha počítati smí v našem zemském sboru zákonodárném. Každý průtah bude nebezpečný; prodlouží panujícím snahám staré Praze nepříznivým lhůtu a že lhůta ta náležitě bude využitkována, rozumí se samo sebou.

Ale zákonem zemským nebude věc ještě nadobro odbyta. *Bylo by věru Prahy nedůstojno, kdyby ke všemu, co činí pro zachování svých památek historických a svých krás přírodních, musila teprve — snad za ustavičných sporův a bojů — býti donucována.* Obec musí si vytknouti určitý cíl pro svou akci a výkonným orgánům dáti instrukce takové, aby městské radě a sboru starších již předem předkládány byly toliko návrhy, které snaze po zachování starobylého a malebného vzezření města plně vyhovují, tak že přestala by potřeba od případu k případu ve prospěch vzezření toho rušivě zasahovati do akcí napolo nebo snad i docela hotových — procedura to, která velmi přirozeně způsobuje trpkost a budí odpor. Jiný, podstatně jiný duch měl by vanouti vším tím modernisováním, regulováním a assanováním města: zachrání-li se nějaká starožitnost, nějaký krásný motiv, nesmí to býti klidně vynášeno jako nějaká záslužná a šlechetná koncesse, *nýbrž budiž to pokládáno za pouhé plnění povinnosti, která rozumí se sama sebou.* A nejméně ovšem sluší stálým poukazováním k několika budovám nesbouraným, ba dokonce snad i restaurovaným (mostecké věže, Prašná brána, Amerika) omlouvati, krýti a hájiti ničení mnoha jiných.

Nemyslím zajisté, že žádané zde zásadní změně vládnoucího systému ve věcech stavebních je na závadě nějaká původní zlá vůle, totiž přímá záliba na odklizení a maření toho, co

v Praze je památného a krásného. Ale osudné předsudky jsou to, v jádře svém zastaralé a jen v rouše zdánlivě moderních frází zahalené, z nichž vzniká přesvědčení, *že v staré Praze — kromě několika objektův a pohledů zvlášť cenných — musí se udělati tabula rasa, má-li město vyhověti potřebám naší doby a utěšeně prospívati.* Ku podivu! Všude jinde rádi obracíme zrak do minulosti, shledáváme a zachraňujeme světlé její stopy, pečujeme o knihovny a archivy, zřizujeme musea umělecká a historická, vydáváme díla svých předků, a to alespoň někdy s opravdovou pietou a s patřičným nákladem, — ba mnozí ochotni jsou podřizovati myšlence historického státního práva všechny zájmy ostatní; — a jen tam, kde minulost obráží se v rozměrech největších a mluví k nám z architektury i z přírody hlasem nejpronikavějším, dnes ještě srozumitelným a výmluvným, jen při vzezření ctihodného národního střediska, které tak často nazývá se i jeho „kamennou historií", jen tam činí se vyjímka. Co není za všeobecného souhlasu prohlášeno za nedotknutelný skvost, to s lehkým srdcem se obětuje v domnění, že by jinak Praha nemohla býti — moderní."

OKOLÍ PRAHY

Dílo Jakuba Arbesa, vydávané Státním nakladatelstvím krásné literatury, hudby a umění, přineslo v 29. svazku několik prací, které podle slov vydavatele Josefa Moravce, jenž opatřil knihu poznámkami a vysvětlivkami, „jsou sice různé povahy, ale spojuje je jako vedoucí motiv Arbesova láska k rodnému městu, zájem i o nejmenší podrobnost ve smíchovském rodišti a jeho okolí". — A skutečně vyjma hlavní stať, která zahrnuje plné dvě pětiny celého svazku, je tu uveřejněno šest skic ze smíchovského prostředí, z nichž nejobšírnější je Vymírající hřbitov. Je to kouzelný, typicky arbesovský obrázek, v němž před zrakem čtenáře ožívají jako postavy pravého romaneta osobnosti, které spí věčný sen na Malostranském hřbitově. Beletristicky zpracované obrázky chovají v sobě ušlechtilé zrno dobré znalosti smíchovské historie a jsou do jisté míry i pamětním záznamem osob a událostí, které zapadly do trosek zapomnění. I při rozevlátém romanetním slohu, spisovatele — milence svého rodiště — nemůže nám uniknout historická i memoárová poctivost Arbesova, která se mnohdy opírá skutečně o prameny prvého řádu. A přitom zachycuje s nevšední výstižností prostředí, místo i život v pestrosti barvy, melodičnosti zvuku a bohatosti pohybu. Proto z této strany možno považovat Arbesovy povídky za přínos kulturní historii Prahy, a zvláště Smíchova.

Řekl-li však vydavatel v úvodním odstavci poznámek, že v přítomném svazku Arbesova díla jsou práce různé povahy, tvrdil tak jistě po dobré úvaze a měl pravdu. Úvodní stať, zabírající 140 stran s názvem Okolí Prahy, má docela jiný charakter i poslání než dalších šest črt. Okolí Prahy s kapitolami: Okolí pražské, Smíchov, Od Zbraslavi ke Smíchovu, Od Smíchova přes Bílou horu k Břevnovu, Od Břevnova údolím Šáreckým ku Praze, Karlín, Žižkov a Královské Vinohrady, bylo psáno pro III. díl Ottových Čech, který vyšel roku 1887. Nakladatel zval tehdy k literární spolupráci na tomto velkém, nákladném a ušlechtilém díle celou řadu předních osobností literárního světa, jako byl Jaroslav Vrchlický, Svatopluk Čech, Adolf Heyduk, Eliška Krásnohorská, Alois Jirásek, Zikmund Winter aj. Nedivíme se, že nebyl tedy pominut ani Arbes, který pro úkol, jenž mu byl svěřen, byl jako stvořen. Ovšem v této práci musel ustoupit do pozadí typický autor romanet, protože Okolí Prahy muselo mít charakter popisný a do jisté míry populárně historický. A Arbes se tohoto úkolu zhostil na svou dobu opravdu jedinečným způsobem. Před zrakem čtenáře ožívá nejen celá ta krajina v přítomnosti i v minulosti, kde romantický prvek je stlačen na minimum, ale dostává se mu i dobrého a poctivého poučení. Zalistujeme-li v příslušném svazku Ottových Čech a doplníme-li si vyprávění řadou obrázků zde uveřejněných, pak se nám představí Arbes ve své druhé podobě (nikoliv ve svém díle ojediněle), a musíme přiznat, že i tato jeho podoba je stejně sympatická jako pero autora romanet a románů se sociálním pozadím.

Nezapomínejme, že tato Arbesova práce, která má charakter populárně vědeckého a popisného

díla, byla psána před třičtvrtě stoletím. Co se od té doby změnilo? O to by však ani tak nešlo, četli bychom to jako cestopis nebo průvodce s příslušným datem vzniku. Ale jak jsme za tu dobu prohloubili naše vědění z historie? To už je jiná otázka. Arbes psal o pražských předměstích (správně uvádí pouze čtyři — víc jich nikdy nebylo) v osmdesátých létech minulého století, a od té doby bylo objeveno více pramenů, které podstatně mění názor (např. uvádění počtu popisných čísel v roce 1785 apod.). Vychází-li stať tohoto druhu, i když jde o součást díla spisovatele-beletristy, v roce 1960, není dobře myslitelno, aby nebyla vybavena komentářem, třeba jen stručným. Poznámky zdaleka nedostačují, a zvláště tehdy, když jsme v nich našli několik mylných tvrzení [zboření filipojakubského kostela v roce 1896? správně: 1891; topografická určení; gordický uzel rozťal Herakles(!) aj.]. Nikoho nenapadne, že by mohly znovu vyjít Ottovy Čechy v tom znění, jak byly napsány pro první vydání. Třebaže je to dílo dodnes vzácné a hledané, přece zůstane dílem dvou posledních desítek let minulého století. Stává se popisnou částí již pramenem pro svou dobu. A vzácným pramenem. — Vydává-li se pak v souborném Arbesově díle příspěvek tohoto druhu, původu a určení, zvláště děje-li se tak v samostatném svazku, nesoucím titul právě této stati, pak je nutno podat čtenáři dostatečné vysvětlení v komentáři. Arbesovo Okolí Prahy je po všech stránkách na svou dobu vynikající a ani stínem bychom nechtěli jeho práci snížit; jsme však přesvědčeni, že komentář by byl důstojným projevem poctivosti a úcty k Arbesovi a jeho dílu. A byl by i povinným ukazatelem dnešnímu čtenáři.

též

JAN LUKÁŠ KRACKER — SVATÝ MIKULÁŠ

SNKLHU, Praha, 1959, edice Poklady, čís. 2. Úvodní články napsali Jaromír Šíp a Miroslav Korecký, fotografovali Alexandr a Petr Paulovi. Publikace je věnována velkému dílu nejen našeho, ale i evropského barokního malířství. Bylo donedávna ohroženo a nyní opět zdařilou restaurací rehabilitováno. Pokrývá klenby kněžiště, lodí a kupole mikulášského kostela na Malé Straně.

Studie Šípova „Freska Jana Lukáše Krackera v lodi kostela sv. Mikuláše" sleduje vznik díla jak z potřeby objednatelů, malostranských jezuitů, tak ze života a dosavadní tvorby jeho autora, který k němu odpovědně přistoupil. Vytvořil je na vrcholu svých mužných let jako někdejší žák vídeňské Akademie, kde jistě zastihl učitelskou éru Pavla Trogera, jehož vliv je na mikulášském fresku patrný. Autor zkoumá ideový program výzdoby, jehož jednotlivé motivy jsou sestaveny z legend o dobrotivém světci tak dovedným způsobem, že skrytý politický obsah i záměr téměř uniká. S ideologickou náplní souvisel pak těsně i rozvrh freska po obrovské ploše lodní klenby (650 m²), což byl úkol do té doby u nás nevídaný. Šíp hledá poučky jichž se Krackerovo umění zmocnilo a uvažuje i o vlivu soudobé divadelní scény a režie. Krackerovo velké mistrovství odvodil autor studie jak z techniky, tak z kompozice této rozsáhlé iluzivní malby, která se rozrůstá z pevného rámce malované římsy, od pozemských scén rozmístěných na jejím okraji, až k malebné apoteóze sv. Mikuláše v oblaku otevřené klenby nebeské. Při restauračních pracích, které vedl akad. malíř Raimund Ondráček, bylo možno nahlédnout zblízka i do postupu zrodu Krackerova díla a zjistit, že si umělec v mnohých partiích pomáhal rytím kresby do omítky, a že neužil čistého freska, ale podle potřeby i tempery a vápenné techniky, kteroužto kombinací docílil právě oněch silných kontrastů mezi popředím a pozadím i možností barevného a světelného odstínění. Autor sleduje životní osudy, práci a umělecké poslání Krackerovo v celé životní dráze, aby mu dal pevné místo v jeho tvorbě.

Studie Miroslava Koreckého „K architektuře a fresku klenby svatomikulášské lodi na Malé Straně" dokládá schopnost zkušeného, z jiných statí o barokní architektuře známého architekta, který se pokusil osvětlit rozpor dvou generací barokních architektů a malířů, aby jej demonstroval právě na lodní klenbě sv. Mikuláše, o 50 let starší, než bylo Krackerovo fresko, začaté v roce 1760. Korecký je přesvědčen, že klenba byla původně dělena pásy, které byly před vznikem freska odstraněny a které, právě jako i jiné struktivní složky tohoto klenebního útvaru svato-

mikulášské architektury, se jeví dosud jako obliny na určitých místech, jimž J. L. Kracker vhodně podřídil své kompoziční záměry. V tomto bodě mají však oba autoři studií odlišný názor.

Bohužel nebylo v publikaci přihlédnuto — až na odkaz na článek V. Dvořákové ve Zprávách památkové péče — k restaurátorské práci kolektivu, který svatomikulášské fresko vrátil životu a zachránil je před zničením pro celé další generace.

Z výtvarného hlediska patří uznání autorům dokonalých fotografií, z nichž zejména barevné snímky dosáhly mezí možností.

M. Lejsková-Matyášová

OLDŘICH J. BLAŽÍČEK — SOCHAŘSTVÍ BAROKU V ČECHÁCH

SNKLHU. Praha, 1958, 300 stran textu, 324 obrazových příloh. Blažíčkova kniha patří k uměleckohistorickým publikacím, které ve Sborníku sledujeme, i když nejsou přímo věnovány studiu Prahy a jejích památek.

Autor tu vybudoval monografii doslovně na úhoru, před ním jen chudě osetém. Ze starší literatury z počátku tohoto století možno uvést pouze 3 studie o F. M. Brokofovi, Chytilovu a 2 Pollakovy, a Herainovu publikaci Karlův most v Praze; ve dvacátých a třicátých letech se zastaví u díla Braunova Ant. Matějček a V. V. Štech, pak následují studie Cibulkovy, Pocheovy, Mathonovy, a zejména opět Štechovy, které už obsáhly některé další úseky i velké zjevy české barokové plastiky, oba Pacáky, Platzera, Thényho, Bendla, Mayera, a ovšem znovu F. M. Brokofa a M. B. Brauna. Čtyřicátá léta jsou opět ve znamení prací E. Pocheho a V. Mencla a přimykají se zejména k památkám pražským. Také v letech po druhé světové válce přibylo zpracovaných témat zejména v časopiseckých studiích, ale hlavní badatelský zájem se obrátil spíše k jiným obdobím našich dějin umění.

Když Blažíček přistupoval k své práci, bylo ještě mnoho dílčích úseků nezpracováno a mnoho jmen, často více než druhořadých, nepovšimnuto a nezhodnoceno, ale on si dovedl četnými studiemi své výsledné syntetické dílo předpracovat. Ve většině případů to byly právě pražské památky a významné sochařské zjevy, v nichž Praha měla opět vůdčí postavení. Vznikly studie o Bendlovi, Süssnerovi, Jäcklovi, Brokofovi, Braunovi a Platzerovi, v odborných časopisech, i samostatné větší práce, jako Pražská plastika raného rokoka, Sochařství 1. půle 17. stol. v Čechách, Rokoko a konec baroku v Čechách, Kuks a Betlém, Karlův most v Praze, Praha v barokové plastice, K povahopisu pražské barokové dílny a Ikonografie české barokové plastiky, z nichž poslední dvě byly v základě pojaty jako úvodní kapitoly do nové knihy (Barokové sochařská dílna a Svět představ české barokové plastiky).

Blažíček přistoupil k vlastnímu přehledu barokové plastiky, jejíž periodizaci odlišil poněkud od dosavadního bádání tím, že utřídil materiál v úměrné, průzkumem zdůvodněné úseky, čímž mohl přesněji rozlišit slohové odstíny počátků, růstu, vrcholného zrání, doznívání i umdlévání. Tak rozděluje svou práci v údobí přechodů a počátků do roku 1650, na období raného baroku let 1650—80, na dobu zakořeňování a růstu 1680—1710, na období vrcholení 1710—30, na rané rokoko let 1730—50, na rokoko a klasicismus v letech 1750—80, a konečně na vyznívání po roce 1780. V celém tomto proudu bohatého výtvarného dění, jehož zákonitost a organické narůstání Blažíček soustavně sleduje, drží vždy svůj lví podíl Praha jako hlavní umělecké středisko barokových Čech, ať je to v samých počátcích slohu ještě v dvorské družině Rudolfově nebo v dílnách pražských řezbářů té doby, či zásluhou prvních větších sochařů raného baroku, nebo již samých velkých zjevů baroku vrcholného, kteří zanechali v pražských kostelích i na Karlově mostě díla prvořadá a od obrazu Prahy neodlučitelná.

Dozvuky baroku nachází autor v umění lidovém, kde se tento sloh vyžívá ještě hluboko v 19. století, na štítech venkovských statků, na drobných stavbách kapliček a v prostých dřevěných soškách madon a českých patronů.

M. Lejsková-Matyášová

MLUVA PRAŽSKÉ ARCHITEKTURY

Orbis, Praha, 1960, 140 str., 56 obr. Text napsal Oldřich Stefan, 56 kresbami doprovází Bohumír Kozák.

O knize bylo již psáno při jejím prvém vydání, ale vracíme se k ní proto, že k spokojenosti veřejnosti vychází znovu. Je to důkaz, že této publikace bylo třeba a že má úspěch. Široká obec čtenářů ráda poznává historii Prahy viděnou očima architekta Stefana a zachycenou tužkou architekta Kozáka. Takto se doplňující autoři mohli skutečně dokumentovat „mluvu pražské architektury".

Stefan sestoupil z pozice vědce, zabývajícího se dosud podrobně úseky dějin architektury, aby napsal hutnou báseň o růstu Prahy od prehistorie po dvacáté století, nikoli jako slohové cvičení v slovních obratech, ale mluvou prostých realistických postřehů.

Kozák vybral z velkých zásob svých kresebných prací, jimiž plnil volné chvíle projektanta — jak je vidět z pečlivého datování — za dobu 23 let. První — letohrádek Hvězda — má datum 1935, jedna z posledních — pohled na staré části Prahy s ochozu Prašné brány — je datována rokem 1958. Zdálo by se, že po tak značné době mohl by autor ztratit již mnohé z toho, čím dříve vynikal. Zatím jsou to dvě pravé kabinetní práce, z nichž poslední je dokonce svědectvím, jak Kozákova syntéza zmohutněla tak, že nám snad dluží nový panoramatický pohled Prahy v pokračování vedutistů 19. století. Pracuje s velkou láskou k staré Praze a technikou, kterou mu dal jeho učitel, stále ještě nedoceněný prof. arch. Jan Koula — a v tom je vysvětlení jeho úspěchů.

K.

PLICKOVA VLTAVA

Orbis, Praha, 1959, 263 str., 216 obrázků. Plickovy fotografické cykly mají nepopiratelně rekord z celé, u nás vydávané a v cizině velmi rozšířené, knižní produkce. Svoje již proslulá témata o Praze rozšířil nyní záslužně o Vltavu — od pramene po ústí. Ve své pohotovosti včas pilně již léta sledoval Vltavu, a jen tak mohl v knize zvěčnit i mnohé, co již nenávratně zmizelo a bylo nahrazeno vodními díly za naší velké současné budovatelské éry. Proto jsou některé snímky pro široký kruh pamětníků unikátní vzácností a jiné opět dokladem technické práce vklíněné do vodního toku a vytvářející nové krajinné útvary kolem Vltavy. Plickovi se zvlášť podařilo dokumentovat (tuším až na Živohošť) celý tok řeky od pramene po Prahu, a v tom je také těžiště jeho knihy. Vltava od Prahy k Mělníku je i pro sebedůmyslnějšího fotografa chudá a nemůže poskytnout to, co dává její část horní. Do knihy bylo ovšem třeba zařadit ve zkratce i Prahu, pokud její obraz je s Vltavou spojen. Zde se autor uchýlil i k efektním módním záběrům, jež však teleobjektiv zkresluje až do nepravděpodobnosti lidského zraku. Osobně bych raději vítal jeho realistická pojetí i třeba s náladami, jež pražská atmosféra nad jiná města hojně poskytuje. Knihu doprovází text Františka Kožíka. V obratně stylizované studii měl více vzpomenout Chalupného a dalších předchůdců, které Vltava inspirovala kupř. i v hudbě, malířství, a konečně i její zvlášť kladný hospodářský význam v přítomnosti a budoucnosti.

K.

ŠKOLNÍ ATLAS ČESKOSLOVENSKÝCH DĚJIN

Po dlouhé době byl vydán opět historický atlas ČSSR, aspoň jako školní příručka. Mnoho se změnilo, mnohé názory na historický vývoj našich zemí byly doplněny a prohloubeny novými pracovními metodami, a historický atlas byl proto dlouho očekáván. Trochu se závistí a trochu se smutkem prohlíželi jsme velká vydání historických atlasů vycházejících v zahraničí, v SSSR, v Polsku, v Rakousku, v NDR a jinde. Iniciativy se ujala Ústřední správa geodesie a kartografie ve spolupráci s Kartografickým a reprodukčním ústavem v Praze.

Novinkou v našich historických atlasech jsou mapy vývoje osídlení z doby předhistorické, ale je škoda, že velké měřítko map dovolilo jen schematické a neúplné vyznačení míst, omezené jen na několik hlavních nalezišť, takže zůstávají daleko za mapkami publikovanými kupř. v pracích J. Filipa. Ve svém poslání školní pomůcky pro prvou orientaci uváděný rozsah však jistě dostačuje. Mapy z dob feudalismu přinášejí v mnohém nové pojetí jak po stránce obsahové, tak i v grafickém vyjádření. Jen některé podrobnosti vyvolávající určité pochyby budou jistě v budoucnu ověřeny a upřesněny. Velkým přínosem je rovněž zachycení novodobého vývoje našich dějin, zahrnující i dobu okupace a květnovou revoluci.

Členy Klubu Za starou Prahu zajímají především historické mapy Prahy. S nimi však nemůžeme být zcela spokojeni. Všechny tři mapy, Praha románská do poloviny 13. století, Praha gotická a Praha v době bitvy na Vítkově zůstaly mnoho dlužny novým poznatkům, a dokonce navazují i na omyly W. W. Tomka (situování Poříčské brány). Slovní popis může připustit neurčitost a jen náznakovou, směrovou lokalizaci, ale zakreslení do mapy vyžaduje již přesné situování. Zde se již nevystačí se schématem, ale historicko-urbanistický vývoj území nutno rekonstruovat ze vzájemných vztahů terénu, starých cest, místních názvů, stávajícího půdorysu, na podkladě archívů, starých map, ikonografie a dalších hledisek, tedy metoda, která u nás zatím není zcela běžná. Právě nad těmito mapkami se ukazuje rozdílnost slovního popisu dovolujícího pouhé naznačení lokace a konkrétní vykreslení do mapy. Zejména je to patrné na situování cest, které na těchto mapách jsou zachyceny velmi rozpačitě a bez nichž uniká vzájemnost vztahů jednotlivých míst a logika jejich vývoje odrážející se v dnešní situaci.

Kupříkladu cesta do Tábora je vyznačena od Koňské brány. I kdybychom již nechtěli hledat pohyby husitských vojsk v soudobých kronikách, ukazuje brána na Vyšehradě svým názvem Táborská výchozí místo této trasy. Rovněž cesty od klárovského brodu nejsou spolehlivě vyznačeny, Chotkova silnice v době raného a vrcholného feudalismu jistě neexistovala. Uvnitř hradeb jsou také některé nepřesnosti, místy je vyznačen dnešní půdorys kde bývaly zahrady a zakreslení kostelů je neúplné.

Nelze však vinit jen autory, jejich úkol byl nepochybně těžký. Studie o vývoji Prahy jsou roztříštěné v mnoha drobných pracích, často i nepublikovaných, a není lehké všechnu tuto látku zvládnout. Chyba je tedy i v malé publicitě těchto prací a v malé spolupráci všech složek jednotlivých zájmových okruhů. Jsou však v Praze instituce, které se těmito úkoly již dlouhá léta zabývají.

I když nás publikované mapy historického vývoje Prahy neuspokojují, nutno vydání československého historického atlasu vítat a iniciativu Ústřední správy geodesie a kartografie pochválit. Je to i zkušenost pro velký historický atlas připravovaný ústavem historické geografie při ČSAV, jehož pracovníci musí v mnohém vykonat průkopnickou práci.

Školní atlas československých dějin vyšel v září r. 1959, obsahuje 44 stran barevných map a abecední seznam názvů. Cena vázaného výtisku 22,20 Kčs.

H. J.

VÁCLAV HLAVSA: PRAHA OČIMA STALETÍ

Orbis, Praha 1960, 64 str. textu, 157 obrázků.

Bezmála před třiceti léty vydal u Štence Zdeněk Wirth prvé, důkladností překypující dílo o ikonografii Prahy — „Praha v obraze pěti století". Autor se řídil toliko uměleckým charakterem reprodukovaných dokladů. Byl to i začátek široce založené akce zpracovat stejnou metodou Prahu od nejstarší doby až po současnost. Před dvaceti lety vydal Zdeněk Wirth ještě soubor dokumentárních fotografií „Stará Praha". Další svazky „Praha v plánech" a „Život Prahy" zmařila válka. Po válce pokračovalo v tomto úseku Pražské nakladatelství „Prahou zmizelou" a rozsáhlými pražskými vedutami. Tím podnětná snaha Wirthova zatím končila.

Nyní vydalo nakladatelství Orbis další ikonografii, výběr Hlavsův ze sbírek Archívu hlavního města Prahy, v jehož novém přírůstku je v prvé řadě i důležitá pozůstalost Sachsova. Nakladatelství se odvážilo přikročit k barevným reprodukcím a tím dodat knize patřičné líbivosti i úspěchu. Reprodukce tvoří více než polovinu knihy a jsou také její částí nejpodstatnější. Další přílohy — reprodukce dnešních barevných fotografií — i při novosti záběrů zůstávají za ikonografickou částí knihy. V publikaci jsou také reprodukce fotografií důležitých staveb předválečných i nejnovějších. Obdivujeme jak důmyslně tyto záběry kdysi volil architekt Kříženecký; při záběrech staveb dnešních měl být architekt aspoň rádcem. Hlavsa knihu doprovodil výstižným textem hlavně v popisné části ikonografické, na které mu zřejmě nejvíc záleželo a pro kterou knihu nutno vítat.

K.

KNIHA O PRAZE 1960

Orbis, Praha, 1960, 271 str., 60 str. obrazové přílohy, cena 31 Kčs.

Loňský svazek byl poctěn cenou nejkrásnější knihy roku, letošní kniha si tuto úroveň zachovala. Osmnáct autorů se podílí na bohatém obsahu, aby uspokojilo zvídavé čtenáře, a zvláště členstvo a přátele Klubu, neboť v knize jsou většinou obsáhlé studie, doplňující naše vědomosti o staré Praze. Nám je nejbližší „Boj Viléma Mrštíka za starou Prahu" od Karla Krejčího. Na 28 stranách dokonale vyčerpává jeho proslulé pero tento boj od vydání asanačního zákona, potvrzeného ve stejném roce, v němž vyšla Mrštíkova „Santa Lucia". Podle radničních protokolů odhaluje autor výtečníky, zúčastněné na ničení staré Prahy, a předvádí výsledky prvých bojů s radniční klikou, ovládající hospodářský a kulturní život Prahy. Byl to boj těžký, a takřka marný i po vydání památného manifestu spisovatelů v roce 1895 prohlašujících, že v boji neustanou, dokud cíle nebude dosaženo. „Stane-li se tak, historie českého národa bude míti o jeden památný den více." Stalo se tak až dne 17. dubna 1958, kdy v naší lidově demokratické republice byl vydán zákon o památkové péči. S velkou pílí je sestavena stať Oldřicha Stefana „O průběhu obnovy Anežského kláštera". Autor konstatuje, že konečný upravovací plán Anežské čtvrti není dosud vypracován. Kdyby byl, nemusely být nedávno demolovány domky, přilepené na klášter. Miloš Vincík píše o Valdštejnské a Hradní jízdárně. Škoda, že svou studii nerozšířil i o další palácové jízdárny, zvláště o jízdárnu Sylva-Taroucovskou, která leží ladem. Arch. Vincík je spoluautorem projektu úpravy Valdštejnského paláce a podílí se na zdařilé úpravě zahrady i obnově vodní nádrže, které jsou nyní další chloubou Prahy; snad se ještě k nálezové zprávě o tomto paláci vrátí. Nesouhlasím však s jeho míněním, že jíl pod dnem nádrže je zbylým materiálem pro výrobu cihel. Jíl je i na dně nádrže v rajském dvoře kláštera na Strahově. Jinak by nádrže nebyly vodotěsné. Doufám, že se redakce Knih o Praze od osvědčeného programu ani příště neodchýlí. Během času utvoří svazky velmi hledanou a potřebnou knižnici.

K.

OBSAH

Zdeněk Wirth: Šedesát let Klubu Za starou Prahu 3
Josef Mayer: Šedesát let činnosti Klubu Za starou Prahu 8
Vladimír Píša: Rozvoj státní památkové péče 16
Soutěž na ideové řešení centra Prahy (projev primátora Adolfa Svobody) 21
Jaroslav Vaněček — Alois Kubiček: Jak hájil Klub památky, ohrožené městskou dopravou 23

PRAŽSKÉ ZAJÍMAVOSTI

Karel Krejčí: Dvojí tajemství malostranského domu 36
Quido Záruba — Jaroslav Pašek: Vývoj reliéfu území vnitřní Prahy 47
Adolf Janoušek: O zachování zbytků tzv. domu Tycha Braha 52
Alois Kubiček: Kovárna u Karlova mostu 59
Jaroslav Vaněček: Zřícení Karlova mostu roku 1890 61
Vladimír Píša: O staroměstském opevnění Juditina mostu 62
Hubert Ječný: K problému pražských vsí a dvorců 97
T. Č. Zelinka: Nejstarší románská stavba na Smíchově 100
Viktor Durlin: Smíchovské vinice 103
Hugo Rokyta: Obnovený náhrobní kámen manželů Duškových na Malostranském hřbitově 109
Oldřich Zemek: Josefínin hrob 111
Ivan Honl — Jaroslav Pudr: Z minulosti stavebních památek Karlína 112

Z VENKOVA

Fr. Kubec: K stavebním dějinám zámku v Roztokách 115
Jaroslav Vaněček: Památky v oblasti vodního díla Orlík 131
J. Joachimová: Úpravy Ondřejského hřbitova v Karlových Varech 133
J. Joachimová — J. Vydrová: Náhrobky Ondřejského hřbitova v Karlových Varech . . 133

KRONIKA

Dobroslav Líbal: Neznámá stavba J. Kř. Matheye 139
D. Líbal — M. Vilímková: Nově objevený barokní kostel v Praze 139
Zdeněk Dušek: Zmizelá domovní znamení 141
K.: Rekonstrukce foyeru první galerie Národního divadla 142
Dobroslav Líbal: Zaniklé dílo českého stavitele 143
Zdeněk Dušek: Pražské mříže 145
K.: Praha — matka měst 147
Dobroslav Líbal: Portál Richtrova domu 148
K.: Památce inž. arch. Jana Almera 150

LITERATURA

Alois Kubiček: Odkaz Otakara Hostinského 151
tčz: Okolí Prahy 153
M. Lejsková — Matyášová: Jan Lukáš Kracker — Svatý Mikuláš 154
M. Lejsková — Matyášová: Oldřich J. Blažíček: Sochařství baroku v Čechách . . . 155
K.: Mluva pražské architektury 156
K.: Plickova Vltava 156
H. J.: Školní atlas československých dějin 157
K.: Václav Hlavsa: Praha očima staletí 158
K.: Kniha o Praze 1960 158

Digitalizace - www.digiBooks.cz

OCHRANA PAMÁTEK

SBORNÍK KLUBU ZA STAROU PRAHU NA ROK 1960

Sborník sestavil Alois Kubiček s redakční radou, v níž byli: Jarmila Brožová, Bohumil Hypšman, Josef Mayer, Jaroslav Vaněček, Zdeněk Wirth. Kresbu na obálku a iniciálu navrhl Eduard Hnilička. Vydalo nakladatelství Orbis jako svou 2127. publikaci pro Klub Za starou Prahu, Praha 1960. Edice Pragensia. Odpovědná redaktorka publikace Vlasta Šverhartová

Z nové sazby písmem Didot (160 str. textu s obrázky) vytiskl Knihtisk 2, Praha 2, Slezská 13. Formát papíru 70×100, AA 13,62, VA 14,00, D-05*01332

Náklad 1200 výtisků
Tematická skupina 09/13
1. vydání

KNIHA O PRAZE 1960

*

Po prvním svazku „Knihy o Praze — 1958", vydané k poctě 80. narozenin akademika Zdeňka Wirtha, a po „Knize o Praze — 1959", která získala vysoké ocenění v letošní soutěži Nejkrásnější československé knihy roku 1959, vyšel třetí svazek tohoto hodnotného almanachu — „Kniha o Praze— 1960". I nový ročník přináší řadu vynikajících příspěvků našich předních odborníků: J. Dolanský, Praha před II. celostátní spartakiádou — V. Formáček, Výstavba Strahovského stadiónu — M. Vincík, Valdštejnská a Hradní jízdárna — K. Krejčí, Boj Viléma Mrštíka za starou Prahu — M. Korecký, Národní divadlo v Praze a jeho okolí — O. Stefan, Vzpomínky Karla Fialy na architekta Josefa Mockera — F. Holec, Podskalský dřevní trh — J. Hrásky, O pražských konvářích — O. Stefan, O průběhu obnovy Anežského kláštera v Praze — S. Sommer, O kulturních a ekonomických hodnotách Prahy — H. Volavková, Výstražný památník — E. Pávová, Pražané v boji proti Pasovským — A. Friedl, O žertéřích a kejklířích — V. Hlavsa, Letní radovánky Pražanů — J. Wenig, Praha ve filmu — V. Wasserman, Od zpěváčků ke kabaretu — V. Jirásek, Botanická zahrada University Karlovy — C. Votrubec, Rekreační prostory Prahy.

Každou novou knihou pragensií dává Orbis mnoho radosti všem čtenářům Pražanům i těm, kteří přijíždějí do svého města nad Vltavou, aby poznali či znovu se opájeli poezií a půvabem Prahy, jednoho z nejkrásnějších historických měst světa. — 272 str., 60 obr. příloh. Cena váz. výt. 31 Kčs.

*

Vydává nakladatelství Orbis Praha